

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЖУКОВА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.953; 159.922.8

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ
ДЕФЕКТОЛОГІВ**

Спеціальність 053 – Психологія
05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.В. Жукова

Науковий керівник **Крамченкова Віра Олександрівна**, доктор психологічних наук, професор

Харків – 2022

АНОТАЦІЯ

Жукова Л.В. Психологічні фактори професійного благополуччя дефектологів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2022.

У роботі представлений аналіз теоретико-методологічні концепцій та підходів до вивчення феномену психологічного благополуччя у професійній сфері, його факторів, визначено та описано їх особливості у фахівців психолого-педагогічного профілю, що працюють із дітьми з порушеннями розвитку, визначена його варіативність та психологічні чинники з урахуванням специфіки діяльності. Визначено наукову новизну та теоретичну значущість наукової праці, які полягають у тому, що:

- вперше розроблено структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю, як інтегровану схеми зв'язків, що враховує зовнішні та внутрішні умови життєдіяльності, психологічні ресурси особистості й регуляторні, реактивні, когнітивні та соціально психологічні фактори його детермінації;
- вперше визначено типологічні особливості психологічного та професійного благополуччя через виділення чотирьох кластерних профілів психологічного благополуччя: пасивно-залежного, синтетичного, фрустрованого, особистісного, та трьох – професійного: стабільного, соціально-орієнтованого та автономного типологічних профілів, а також, їх співвідношення;
- вперше визначені структурні особливості регулятивних (стійкість регулятивних процесів, пластичність регулятивних процесів, екстернальна детермінація регулятивних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції), когнітивних (емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, установка до контролю, установка до автономії), соціально-психологічних (орієнтація на лідерську позицію, афективна

самопрезентація, асиметрична інтимність) та реактивних (соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція, стресогенна безпорадність) факторів та їх вплив на встановлення компонентів професійного благополуччя дефектологів;

- розширено уявлення про специфіку психологічного та професійного благополуччя дефектологів у залежності від змісту та стресогенності їх професійної діяльності та уточнено взаємовідношення психологічного та професійного благополуччя;
- розширено уявлення про негативний вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю.
- дістала подальшого розвитку характеристика психологічного благополуччя фахівця психолого-педагогічного профілю через виявлення специфіки його прояву та детермінації у дефектологів;
- дістала подальшого розвитку система психологічного супроводу фахівців психолого-педагогічного профілю через розробку програми оптимізації професійного благополуччя.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що воно обґрунтовує та виборі комплексу методів та методик, спрямованих на виявлення параметрів та детермінації професійного благополуччя у фахівців психолого-педагогічного профілю, створенні та апробації програми психологічного супроводу професійного благополуччя, яка поєднує як вплив на формування психологічних характеристик та професійних компетенцій, так і використання методу аудіоенцефалографії Томатис з метою зменшення негативних психоемоційних впливів професійного середовища. Основні положення роботи та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Психологія особистості», «Основи психологічної практики», «Психологія професійних деструкцій», «Основи психокорекції», «Спеціальна психологія», «Психотерапія та

психокорекція». Результати апробації програми засвідчують можливість її використання не тільки в наукових, а й у практичних цілях, запропоновані методики можуть бути використані у ході психологічного супроводу професійної діяльності психологів, корекційних педагогів, які працюють із дітьми з порушеннями розвитку.

Теоретичний аналіз проблеми професійного благополуччя дефектологів дозволив встановити, що в психології значна увага приділяється проблемі гармонійного функціонування особистості, її благополуччя та конструктивної взаємодії у різних соціальних контекстах, в тому числі й професійному. Проблему психологічного благополуччя у професійній сфері доцільно розглядати в аспекті факторів, що детермінують професійне благополуччя, зокрема за умов наявності у змісті професійної діяльності дефектологів ризиків його порушення. Професійне благополуччя обумовлюється соціально-психологічними та організаційними умовами, когнітивними, регулятивними та адаптаційними якостями працівника. Ризиками порушення професійного благополуччя дефектологів виявляються підвищення вимог до професійних й особистісних якостей, дестабілізуючі та стресогенні умови праці, що обумовлені особливостями порушень контингенту, які визначають зміст професійної діяльності.

Виявлено, що психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя» в мовній свідомості фахівців психолого-педагогічного профілю відображує позитивний психоемоційний стан, пов'язаний із позитивними відчуттями від професійної діяльності, зокрема задоволенням роботою, матеріальною винагородою, можливістю побудови кар'єри та професійного зростання, визнанням успіху та позитивними стосунками.

На основі теоретико-методологічного аналізу та концептуалізації поняття розроблено структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю, як інтегрованої схеми зв'язків, що враховує зовнішні та внутрішні умови життєдіяльності, психологічні ресурси

особистості та регуляторні, реактивні, когнітивні, соціально психологічні фактори його детермінації.

На констатуючому етапі дослідження виявлено, що ускладнення умов професійної діяльності фахівців психолого-педагогічного профілю позначається погіршенням психологічного благополуччя, переважно за параметрами позитивних відносин, автономії та осмисленості життя.

Варіативність психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю представлена пасивно-залежним, синтетичним, фрустрованим та особистісним типологічними профілями, найбільш конструктивним з яких є особистісний. У педагогів загальноосвітніх закладів переважає особистісний профіль психологічного благополуччя; у дефектологів, що працюють із дітьми, які не мають важких порушень розвитку домінують синтетичний та особистісний типи; у дефектологів що працюють із дітьми з первазивними розладами переважає пасивно-залежний тип. Фахова специфіка психологічного благополуччя дефектологів виявляється більшою пластичністю регуляторних процесів, сформованістю цілеспрямованої саморегуляції; меншою інтолерантністю до невизначеності у міжособистісних стосунках, більш високим рівнем емоційного інтелекту; більшою адаптивністю у міжособистісних відносинах, зменшеною соціальною активністю та більшою потребою у зовнішній підтримці; більшою інтенсивністю сприйнятті стресу, вираженістю дезадаптаційних порушень та емоційного вигорання.

Показано, що у дефектологів порівняно із педагогами виявляється більш низький рівень загального показника професійного благополуччя. Збільшення несприятливості умов праці та психоемоційного навантаження відображується на параметрі автономність у професійній діяльності у бік його зменшення, на параметрі професійні цілі – у бік збільшення.

Визначені та охарактеризовані три типологічні профілі професійного благополуччя: стабільний, соціально-орієнтований та автономний. Для стабільного профілю у регуляторній сфері характерним є збільшені показники за параметрами планування, наполегливості, орієнтація на теперішнє, зниження

румінації та складнощів менталізації; у когнітивній сфері характерним є наявність найвищої установки про власну цінність та контрольованість світу, найнижчий показник міжособистісної інтолерантності; у соціально-психологічній сфері – найбільш вираженими є потреба у контролі та обсязі соціальних інтеракцій; у сфері, що пов'язана із реакцією на несприятливість середовища даний профіль характеризується найнижчим загальним рівнем сприйняття стресорів та зменшеним показником деперсоналізації. Для соціально-орієнтованого профілю характерним є найвищий параметр самоорганізації, найбільший показник міжособистісної інтолерантності, найбільша інтенсивність сприйняття стресорів, у тому числі за сферами загальне самопочуття, самотність, фінанси та взаємовідносини із оточуючими. Для автономного профілю характерним є найнижчий показник гнучкості регулятивних процесів, збільшене значення показника наполегливості, знижені показники установки про доброту людей та справедливість світу, найнижчий показник потреби у включенні до соціальних контактів, найвища інтенсивність сприйняття стресорів у сфері порушення планів та взаємовідносин із оточуючими, збільшення деперсоналізації, морального відчуження та моральної дезорієнтації.

За результатами факторного аналізу структуру регуляторних факторів професійного благополуччя складають: стійкість регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, пластичність регуляторних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції. Структуру когнітивних факторів утворюють: емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, установка до контролю, установка до автономії. Структуру соціально-психологічних факторів складають: орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, асиметрична інтимність. До структури реактивних факторів належать: соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція, стресогенна безпорадність. Найпотужніші позитивні зв'язки з рівнем професійного благополуччя виявлені з факторами емоційна компетентність, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів, функціональність

емоційного відгуку, установка до контролю та негативний зв'язок – з соматизацією стресу.

Застосування регресійного аналізу дозволило виявити детермінацію професійного благополуччя дефектологів. Предикторами загального рівня сформованості професійного благополуччя є: установка щодо позитивної дійсності, емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів. Переважаючий вплив на усі компоненти професійного благополуччя дефектологів мають когнітивні предиктори – емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, та соціально-психологічні – афективна самопрезентація та орієнтація на лідерську позицію.

Визначено негативний вплив пандемії Covid-19 на функціональні особливості здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю. Для дефектологів характерним є менш турботливе ставлення до здоров'я ніж для педагогів загальноосвітніх закладів, переважно за емоційною та поведінковою складовими. Погіршення психологічного благополуччя за умов епідемії виражено більше рівною мірою у досліджуваних фахівців психолого-педагогічного профілю. Професійне благополуччя спеціалістів загальноосвітніх закладів виявилось значно більш чутливим до умов життя під час пандемії, та погіршилось більш суттєво, ніж у дефектологів, переважно за компонентами автономії та взаємовідносин у колективі.

Спираючись на ресурсний підхід та виявлені предиктори професійного благополуччя розроблено та обґрунтовано програму його оптимізації з використанням методу аудіонейростимуляції Tomatis. Впроваджена програма психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів, що включала чотири етапи: підготовчий, мотиваційний, основний та завершальний. Розроблена програма психологічного супроводу професійного благополуччя показала свою ефективність, що доведено статистично значущим

зростанням рівню психологічного благополуччя за параметрами позитивних відносин, автономності, самосприйняття та керування середовищем та професійного благополуччя за параметрами автономності у професійній діяльності, позитивних відносин у колективі, професійного самосприйняття, задоволеності компетентністю.

Ключові слова: психологічне благополуччя, професійне благополуччя, психолінгвістичний експеримент, типологічні профілі, система предикторів професійного благополуччя, базові потреби, стрес, емоційне вигорання, ставлення до здоров'я, Covid-19, саморегуляція, програма супроводу професійного благополуччя, психологічні ресурси, саморозвиток, дефектологи.

SUMMARY

Zhukova L. Psychological factors of defectologists well-being. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of a Doctor of Philosophy in Specialty 053 – Psychology. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2022.

The paper presents an analysis of theoretical and methodological concepts and approaches to the study of the phenomenon of psychological well-being in the professional sphere, its factors, identifies and describes their features in psychological and pedagogical professionals depends on essence of working with children with disabilities. The scientific novelty and theoretical significance of scientific work, which are the fact that:

At the first time:

- the structural model of professional well-being of specialists in psychological and pedagogical profile are developed. Scheme of connections that takes into account external and internal living conditions, psychological resources of the individual and regulatory, reactive, cognitive and socio-psychological determinants are integrated of its model;

- four cluster profiles of psychological well-being were identified, which describe the typological features of psychological and professional well-being: passive-dependent, synthetic, frustrated, personal variants of manifestation. There are also three profiles of professional well-being: stable, socially-oriented and autonomous typological options. Its ratio is established

- structural features of regulatory (stability, plasticity, external determination), emotional (relevance of emotional and volitional regulation, emotional competence), cognitive (attitude to control, attitude to autonomy, attitude to positive reality), socio-psychological (affective self-presentation, asymmetric intimacy, orientation to leadership position) and reactive processes (somatization of stress, stressful emotional isolation, stressful helplessness) are determined. Their impact on the components of professional well-being of defectologist are identified

Expanded the idea of:

- The specifics of psychological and professional well-being of special educators depends on the content and stress of their professional activities. There was clarified the ratio of psychological and professional well-being.

- There is a negative impact of the COVID-19 pandemic on the health, psychological and professional well-being of psychological and pedagogical professionals.

- Psychological well-being of a specialist in psychological and pedagogical profile is characterized by identifying the specifics of its manifestation and determination.

- The program of optimization of professional well-being in the system of psychological support of specialists of psychological and pedagogical profile is developed.

The practical significance of the study is to substantiate and choose a set of methods and techniques aimed at identifying the parameters and determination of professional well-being in specialists of psychological and pedagogical profile, creating and testing a program of psychological support of professional well-being. The program combines the influence on the formation of psychological

characteristics and professional competencies with the use of the method of Tomatis to reduce the negative psycho-emotional effects of the professional environment. The main provisions of the work and the results of dissertation research can be used in the training and professional development of practical psychologists in teaching courses "Psychology of personality", "Fundamentals of psychological practice", "Psychology of professional destruction", "Special psychology", "Psychotherapy ". The results of approbation of the program testify to the possibility of its use not only for scientific but also for practical purposes, the proposed methods can be used in the psychological support of professional activities of psychologists, special educators who work with children with disabilities.

Theoretical analysis of the problem of professional well-being of special educators revealed that in psychology much attention is paid to the problem of harmonious functioning of the individual, his well-being and constructive interaction in various social contexts, including professional. The problem of psychological well-being in the professional sphere should be considered in terms of factors that determine professional well-being, in particular, given the presence in the content of professional activities of special educators risks of its violation. Professional well-being is considered as a manifestation of psychological well-being, which is defined as an integral indicator of the positive functioning of the individual in the professional sphere. Professional well-being is determined by socio-psychological and organizational conditions, cognitive, regulatory and adaptive qualities of the employee. Risks of violation of the professional well-being of defectologists are increased demands on professional and personal qualities, destabilizing and stressful working conditions due to the peculiarities of the contingent violations that determine the content of professional activity.

It was found that the psycholinguistic significance of the concept of "professional well-being" in the linguistic consciousness of psychological and pedagogical professionals reflects a positive psycho-emotional state associated with positive feelings of professional activity, including job satisfaction, material rewards,

career opportunities and professional growth, recognition success and positive relationships.

At the ascertaining stage of the research it was found that the complication of the conditions of professional activity of psychological and pedagogical specialists is affected by the deterioration of psychological well-being, mainly in terms of positive attitudes, autonomy and meaningfulness of life. The variability of psychological well-being of specialists in psychological and pedagogical profile is represented by passive-dependent, synthetic, frustrated and personal typological profiles, the most constructive of which is personal. Teachers of secondary schools have a predominant personal profile of psychological well-being; defectologists working with children who do not have severe developmental disorders are dominated by synthetic and personality types; defectologists working with children with pervasive disorders are dominated by passive-dependent type. The professional specificity of the psychological well-being of defectologists is manifested by the greater plasticity of regulatory processes, the formation of purposeful self-regulation; less intolerance of uncertainty in interpersonal relationships, higher levels of emotional intelligence; greater adaptability in interpersonal relationships, reduced social activity and a greater need for external support; greater intensity of perception of stress, the severity of maladaptation disorders and emotional burnout.

It is shown that defectologists have a lower level of general professional well-being than teachers. The increase in the unfavorable working conditions and psycho-emotional load is reflected in the parameter of autonomy in professional activity in the direction of its reduction, in the parameter of professional goals – in the direction of increase.

According to the results of factor analysis, the structure of regulatory factors of professional well-being consists of: stability of regulatory processes, functionality of emotional response, plasticity of regulatory processes, relevance of emotional and volitional regulation. The structure of cognitive factors is formed by: emotional competence, attitude to positive reality, attitude to control, attitude to autonomy. The structure of socio-psychological factors consists of: orientation to a leadership

position, affective self-presentation, asymmetric intimacy. The structure of reactive factors includes: somatization of stress, stressful emotional isolation, stressful helplessness. The strongest positive connections with the level of professional well-being are found with the factors of emotional competence, affective self-presentation, plasticity of regulatory processes, functionality of emotional response, attitude to control and negative connection – with somatization of stress.

Predictors of the general level of professional well-being are: attitude towards positive reality, emotional competence, attitude towards autonomy, attitude towards control, orientation to leadership position, affective self-presentation, plasticity of regulatory processes. Cognitive predictors – emotional competence, attitude to autonomy, attitude to control, and socio-psychological – affective self-presentation and orientation to the leading position have a predominant influence on all components of professional well-being of special educators.

The negative impact of the Covid-19 pandemic on the functional features of health, psychological and professional well-being of psychological and pedagogical specialists has been identified. Defectologists are less concerned about their health than teachers of secondary schools, mainly in terms of emotional and behavioral components. The professional well-being of secondary school specialists was much more sensitive to the living conditions during the pandemic, and deteriorated more significantly than that of special educators, mainly in terms of components of autonomy and team relations.

Based on the resource approach and the identified predictors of professional well-being, a program for its optimization using the Tomatis audionestimulation method was developed and substantiated. The psychological support program included four stages: preparatory, motivational, basic and final. The program has shown its effectiveness, as evidenced by a statistically significant increase in the level of psychological well-being in terms of positive relationships, autonomy, self-perception and management and professional well-being in terms of autonomy in professional activities, positive team relations, professional self-perception, satisfaction with competence.

Keywords: psychological well-being, professional well-being, psycholinguistic experiment, typological profiles, system of predictors of professional well-being, basic needs, stress, emotional burnout, attitude to health, Covid-19, self-regulation, program of professional well-being support, psychological resources, self-development, defectologists.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. **Жукова Л.В.** Особливості емоційного вигорання дефектологів, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектра. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2020. Вип. 2. С.15–22.

2. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Ризики порушення психологічного благополуччя дефектологів, що працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. С.46–51. URL : <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.9>.

3. Kramchenkova V.O., **Zhukova L. V.** Professional well-being in connection with impairments of emotional regulation and perception of everyday stress among defectologists. *Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія*. 2020. Вип. 63. С. 34–53. URL : DOI : ,

4. **Жукова Л.В.** Особливості психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю в умовах пандемії COVID-19. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 65. 2021. С. 75–90.

5. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Психологічне благополуччя суб'єкта сімейної та професійної взаємодії. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 1. Pp. 144–150. URL : <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.27>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Бондар К.М., **Жукова Л.В.**, Дорошенко Л.В., Скляньська О.В., Смехньова Т. В., Трушик О. В., Шестопалова О. П Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посібник / упорядн. Бондар К.М. Кривий Ріг, 2018. 169 с. (українською мовою)

7. **Жукова Л.В.** Дослідження мотиваційної структури дефектологів, що працюють із дітьми, що мають розлади аутистичного спектру. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference*. Liverpool, 5-7.02.2020, United Kingdom : Cognum Publishing

House, 2020. С. 657.

8. **Жукова Л.В.** Емоційна саморегуляція в структурі особистісної готовності до психолого-педагогічної допомоги дошкільникам, що мають розлади аутистичного спектру. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22-23 лютого 2018 р. Суми, 2018. С. 350.

9. **Жукова Л.В.** Корекційно-розвиткова програма поліпшення професійного благополуччя дефектологів *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей)* : збірник матеріалів V міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків, 2020. С.128–130.

10. **Жукова Л.В.** Основні напрямки психолого-педагогічного супроводу дітей із аутистичними порушеннями. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С.170.

11. **Жукова Л.В.** Особливості комунікації дітей дошкільного віку із аутистичними порушеннями. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства* : збірник тез V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 4-15 вересня 2018 р. Одеса, 2018. С. 220–222.

12. **Жукова Л.В., Трушик О.В.** Скринінгова методика діагностики сумісної уваги у дітей раннього віку. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С. 29.

13. Крамченкова В.О. **Жукова Л.В.** Методика дослідження рівня сенсорно-інтегративної дисфункції у дітей. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів III міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 38.

14. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Особливості та методи поліпшення професійного благополуччя дефектологів. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей)* : збірник матеріалів

V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків : Діса плюс, 2020. С. 12.

15. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Методи дослідження рівня обізнаності щодо аутизму. *Харківський осінній марафон психотехнологій* (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.114–115.

16. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Опитувальник «Обізнанність щодо проявів розладів аутистичного спектру у дітей». *Харківський осінній марафон психотехнологій* (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.30–31.

17. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Психотерапевтичний потенціал методу «Tomatis» у психологічній допомозі дефектологам, які працюють з дітьми із порушеннями аутистичного спектру. *Психологія в сучасному світі : Тези доповідей на Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених*, м. Харків, 8-9 квітня 2020 р. Харків : ХАІ, 2020. С. 58.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ В ПСИХОЛОГІЇ	26
1.1. Проблема психологічного благополуччя особистості у професійній сфері	26
1.2. Структура та корелянти професійного благополуччя	36
1.3. Ризики порушення професійного благополуччя дефектологів	44
Висновки до розділу 1	55
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ	58
2.1. Теоретико-методологічні та організаційні засади дослідження психологічних факторів професійного благополуччя дефектологів	58
2.1.1. Психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя»	58
2.1.2. Структурна модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю	62
2.1.3 Організація та методи емпіричного дослідження	69
2.2. Особливості, варіативність прояву та детермінація психологічного благополуччя у фахівців психолого-педагогічного профілю у залежності від змісту професійної діяльності	80
2.3. Типологічні особливості професійного благополуччя дефектологів та його співвідношення із психологічним благополуччям	107
2.4. Особливості регулятивних, когнітивних, соціально-психологічних та реактивних детермінант професійного благополуччя дефектологів з різними типологічними профілями	120
2.5. Структура факторів професійного благополуччя дефектологів	148
2.6. Система предикторів професійного благополуччя дефектологів	171

2.7. Вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю	185
Висновки до розділу 2	192
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ	197
3.1. Методологічні основи створення програми оптимізації професійного благополуччя	197
3.2. Характеристика структури та змісту програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів	206
3.3. Перевірка ефективності програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів	214
Висновки до розділу 3.	223
ВИСНОВКИ	225
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	229
ДОДАТКИ	255

ВСТУП

Актуальність дослідження. Науковий інтерес до даної проблематики пов'язаний із зміщенням акцентів у гуманістичній та екзистенціальної психології з психічної патології на здорову, позитивно функціонуючу особистість. Дослідженням психологічного благополуччя приділяли увагу багато науковців (Л. Березовська, В. Бочелюк, В. Крамченкова, Т. Шевеленкова). Вивчення проблеми професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю має важливе значення оскільки особистість представників даної професії у значній мірі впливає на ефективність реалізації ними професійних обов'язків. У сфері їх робочої відповідальності знаходиться сприяння позитивному повноцінному функціонуванню дітей їх порушеннями розладів, тож для забезпечення поліпшення благополуччя та надання кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу спеціалісти мають бути самі психологічно благополучним. Емпіричні дослідження Н.М. Назарової, А.Х. Пашиної показують, що корекційні педагоги та психологи у системі корекційної освіти характеризуються емоційним виснаженням, деперсоналізацією та мають низькі показники фізичного і психологічного здоров'я, що поза сумнівами негативно відбивається, як на задоволеності професійною життєдіяльністю, так і на її якості. Здоров'я як базова передумова є вкрай важливою, що підтверджується у роботах С.К. Шандрука. Проблеми емоційного вигорання та втоми досліджувалися А.М. Богданюк, В.Й. Бочелюком, Н.В. Мальцевою. Актуальність проблеми обумовлена також значним впливом, який дефектолог здійснює на особистість їх учнів. Та проблема психологічного благополуччя у професійній сфері спеціалістів корекційно-розвиткового навчання та виховання натеper досліджена недостатньо.

Натеper актуальність дослідження професійного благополуччя серед фахівців корекційної освіти зумовлена соціально-економічною ситуацією, протиріччям яке існує у суспільстві, що пов'язане з одного боку із зростанням

кількості дітей із порушеннями розвитку, які потребують кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу, та з іншого з нестачею корекційних спеціалістів, значним плином кадрів у цій сфері. У тому числі це пов'язане із інтенсивністю стресу та напруженням адаптивних механізмів у професії професійної діяльності дефектологів, що вимагає особистісної здатності до проактивної життєвої позиції, суб'єктного ставлення до власного життя, підтримання та збереження відчуття задоволення життям та собою, позитивного сприйняття власного існування, яке обумовлює необхідність дослідження професійного благополуччя дефектологів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дослідження пов'язана з науково-дослідною темою кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Психологія розвитку суб'єктів педагогічного процесу» (номер державної реєстрації 0121U100712 від 20.01.2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження визначити особливості, варіативність прояву та предиктори професійного благополуччя дефектологів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати й узагальнити теоретичні підходи до професійного благополуччя, виявити чинники та ризики його порушення у дефектологів.
2. Виявити психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя» та розробити структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю.
3. Виявити фахову специфіку психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю в залежності від змісту професійної діяльності.
4. Виявити типологічні особливості професійного благополуччя дефектологів.

5. Виявити структурні особливості факторів регулятивних, когнітивних, соціально-психологічних та реактивних та їх вплив на компоненти професійного благополуччя дефектологів.
6. Виявити вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю.
7. Розробити та реалізувати систему засобів поліпшення та гармонізації професійного благополуччя дефектологів.

Об'єкт дослідження – професійне благополуччя як прояв психологічного благополуччя особистості.

Предмет дослідження – регулятивні, когнітивні, соціально-психологічні та реактивні фактори професійного благополуччя дефектологів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження виступили: принципи гуманістичного підходу (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Роджерс, В. Франкл, І. Ялом); уявлення про структуру, корелянти та детермінанти благополуччя особистості (К. Ріфф, Е. Дінер, Л.В. Куліков, Р.М. Шаміонова, Н.О. Батурін, Н. Бредбурн, А.В. Вороніна, П.П. Фесенко, Т.Д. Шевеленкова, О.С. Ширяєва, М. Аргайл, Н. Бредбурн, Д.О. Леонтьєв), погляди на сутність професійного благополуччя та його взаємозв'язки (Є.І. Рут, Н. Бредбурн, П.П. Фесенко, Т.Д. Шевеленкова, А.С. Чурсіна, Д.А. Леонтьєв, М. Чиксентмихайи, М. Селігман, Э. Дінер), та методології організації теоретико-емпіричних досліджень в психології (А. Анастазі, В.М. Дружинін, Л.Ф. Бурлачук та ін.).

Методи дослідження. Застосований комплекс методів для вирішення дослідницької проблеми був обумовлений предметом дослідження, його метою та завданнями. Був проведений теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми. В емпіричній частині дослідження використовувалися експериментальні та психодіагностичні методи дослідження психологічного благополуччя, професійного благополуччя та його компонентів у дефектологів. Методами математико-статистичної обробки

даних були – частотний розподіл, базові описові статистичні показники, кореляційний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, регресійний аналіз параметричні та непараметричні критерії кореляцій. Статистичний аналіз здійснювався за допомогою пакету статистичних програм Statistica 6.0.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягають у тому, що:

- *вперше* розроблено структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю, як інтегровану схеми зв'язків, що враховує зовнішні та внутрішні умови життєдіяльності, психологічні ресурси особистості й регуляторні, реактивні, когнітивні та соціально психологічні фактори його детермінації;
- *вперше* визначено типологічні особливості психологічного та професійного благополуччя через виділення чотирьох кластерних профілів психологічного благополуччя: пасивно-залежного, синтетичного, фрустрованого, особистісного, та трьох – професійного: стабільного, соціально-орієнтованого та автономного типологічних профілів, а також, їх співвідношення;
- *вперше* визначені структурні особливості регулятивних (стійкість регулятивних процесів, пластичність регулятивних процесів, екстернальна детермінація регулятивних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції), когнітивних (емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, установка до контролю, установка до автономії), соціально-психологічних (орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, асиметрична інтимність) та реактивних (соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція, стресогенна безпорадність) факторів та їх вплив на встановлення компонентів професійного благополуччя дефектологів;

- *розширено уявлення* про специфіку психологічного та професійного благополуччя дефектологів у залежності від змісту та стресогенності їх професійної діяльності та уточнено взаємовідношення психологічного та професійного благополуччя;
- *розширено уявлення* про негативний вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю;
- *дістала подальшого розвитку* характеристика психологічного благополуччя фахівця психолого-педагогічного профілю через виявлення специфіки його прояву та детермінації у дефектологів;
- *дістала подальшого розвитку* система психологічного супроводу фахівців психолого-педагогічного профілю через розробку програми оптимізації професійного благополуччя.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що воно обґрунтовує та виборі комплексу методів та методик, спрямованих на виявлення параметрів та детермінації професійного благополуччя у фахівців психолого-педагогічного профілю, створенні та апробації програми психологічного супроводу професійного благополуччя, яка поєднує як вплив на формування психологічних характеристик та професійних компетенцій, так і використання методу аудіонейростимуляції Tomatis з метою зменшення негативних психоемоційних впливів професійного середовища. Основні положення роботи та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Психологія особистості», «Основи психологічної практики», «Психологія професійних деструкцій», «Основи психокорекції», «Спеціальна психологія», «Психотерапія та психокорекція». Результати апробації програми засвідчують можливість її використання не тільки в наукових, а й у практичних цілях, запропоновані методики можуть бути використані у ході психологічного супроводу

професійної діяльності психологів, корекційних педагогів, які працюють із дітьми з порушеннями розвитку.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес кафедри психології Харківської державної академії культури (довідка № 11/24 від 01.12.2021), кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-89 від 27.01.2022), Спеціалізованого центру для дітей із особливостями розвитку «ЛАДО» м. Харків (довідка № 0816 від 21.10.2021).

Особистий внесок здобувача. У трьох статтях, написаних у співавторстві, внесок здобувача складають: узагальнення теоретичних положень, збір емпіричних даних, обробка отриманих результатів. Розробки та ідеї, що належать співавтору, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та отримані в ході дослідження результати пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: IV Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя». (м. Суми, 22-23 лютого 2018 р.); V Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства» (м. Одеса, 4-15 вересня 2018 р.), II міжрегіональна науково-практична конференції «Харківський осінній марафон психотехнологій» (м. Харків, 27 жовтня 2018 р); III міжрегіональна науково-практична конференції «Харківський осінній марафон психотехнологій» (м. Харків, 26 жовтня 2019 р); The 6th International scientific and practical conference. (м. Ливерпуль, 5-7 лютого 2020 р.); «Психологія в сучасному світі» Всеукраїнська науково-практична конференції студентів і молодих вчених Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського (м. Харків, 8-9 квітня 2020). IV міжрегіональна науково-практичній конференції «Харківський осінній марафон психотехнологій» (м. Харків, 31 жовтня 2020 р), V міжрегіональна науково-практичній конференції «Харківський осінній марафон

психотехнологій» (м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р), а також на науково-методичних семінарах кафедри психології ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 17 публікаціях, з яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України з психології, включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію, 1 навчально-методичний посібник (у співавторстві), 11 публікацій апробаційного характеру у збірках матеріалів конференцій різних рівнів.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Список використаних літературних джерел налічує 306 найменувань, з них 119 іноземною мовою.

Основний зміст викладено на 210 сторінках. Повний обсяг дисертації складає 290 сторінки. Робота містить 16 таблиць, 19 рисунків, 25 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ В ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Проблема психологічного благополуччя особистості у професійній сфері

Аналіз наукової літератури показав, що з у сучасній психології натеper немає єдиного загальноприйнятого розуміння категорії «психологічне благополуччя особистості». Під цим терміном часто мається на увазі цілий ряд близьких за своїм значенням понять, які багато в чому перетинаються та певною мірою співвідносяться з поняттям «психологічне благополуччя»: «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я», «суб'єктивне благополуччя», «задоволеність життям», «якість життя», «емоційний комфорт», «самореалізація і само актуалізація», «позитивний розвиток особистості» [4; 89; 178; 179; 183].

Познякова пропонує виділення чотирьох груп у погляді на психологічне благополуччя [87]:

- гедоністичний (розгляд феномену у термінах задоволеності-незадоволеності,);
- евдемоністичний (акцентована увага на особистісному рості, як необхідному аспекті благополуччя);
- напрям позитивної психології (визначає психологічне благополуччя як інтегральний показник позитивного функціонування особистості);
- теорію самодетермінації (психологічне благополуччя базується на базових потребах людини: компетентність, автономія, позитивні стосунки).

Та натеper основною і найпоширенішою є класифікація за двома основними напрямками: гедоністичним і евдемоністичним. Основоположною ідеєю гедоністичного підходу є ідея того, що чинником діяльності людини є прагнення до насолоди, яке закладене у ній природою, тож, відповідно, психологічне благополуччя визначається через досягнення задоволення і

уникнення незадоволення. Задоволення при цьому розуміється не лише як тілесне переживання, а і як задоволення від досягнення значущих цілей. До цієї групи можна віднести концепції Н. Бредберна, Е. Дінера, Д. Канемана, М. Аргайл [6; 201; 206; 208; 209]. В межах гуманістичної психології Е. Фромма, Г. Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла [114; 129 ; 145; 146; 166] розробляється евдемоністичний підхід, що ґрунтується на поглядах А. Уотермана, який вважає найголовнішим аспектом благополуччя особистісне зростання [302]. З позиції даного підходу психологічне благополуччя розглядається як повнота самореалізації людини в конкретних життєвих умовах і обставинах, знаходження певного балансу між відповідністю запитам соціального оточення і розвитком власної індивідуальності та пов'язане із визначенням загального сенсу життя, життєвих стратегій, відносин до себе і іншим [153]. До концепції у межах цього підходу можна віднести роботи М. Ягоди, К. Кейеса і К. Ріфф [239; 280; 281; 282], у яких акцентується увага на благополуччі як показникові позитивного функціонування особистості.

Психологічне благополуччя, що пов'язане із Н. Бредберном, який заклав теоретичну базу та започаткував вивчення цього конструкту, у розумінні більшості науковців фокусується на: ставленні людини до себе, рівні самоактуалізації, внутрішній концепції оточуючої реальності, рівні соціально-психологічної адаптації та ступеню автономії. Розглянемо найбільш вагомі роботи з даної теми більш детально

Н. Бредберн визначає цей феномен як баланс між позитивними та негативними афектами, що накопичуються впродовж життя людини, і різниця між ними виступає показником задоволеності особистості [201]. У подальших дослідженнях науковцями активно стали розглядатися не лише емоційні, а й екзистенційні аспекти повноцінного функціонування особистості та її психологічного благополуччя. Е. Дінер вводить в психологію поняття «Суб'єктивне благополуччя», яке складається з трьох компонентів – задоволення, приємних і неприємних емоцій, які характеризують когнітивний (інтелектуальна оцінка задоволеності різними сферами свого життя) і

емоційний (наявність поганого чи хорошого настрою) аспект самоприйняття [6]. М. Ягода зробила спробу побудови однієї з перших моделей психологічного благополуччя, авторкою було виділено шість основних вимірів психологічного благополуччя: самоприйняття; особистісний ріст; інтегрованість; автономність; компетентність щодо навколишнього соціального середовища [66]. Її ідеї отримали подальший розвиток у роботі К. Ріфф, яка розглядає психологічне благополуччя як "базовий суб'єктивний конструкт, що відбиває сприйняття і оцінку свого функціонування з точки зору вершини потенційних можливостей людини" [74]. Узагальнюючи роботи М. Ягоди, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла нею була модель розроблена багатовимірною моделлю психологічного благополуччя [281]. Натепер модель К. Ріфф приймається багатьма дослідниками, а запропонована нею методика його вимірювання активно використовується в дослідницькій практиці. Дослідниця виділила основні конструкти психологічного благополуччя: самосприйняття, особистісне зростання, автономія або незалежність, компетентність в управлінні середовищем, уміння встановлювати позитивні стосунки з оточенням, наявність життєвих цілей. Теорія самодетермінації Е. Дісі, та Р. Райана розглядає питання особистісної мотивації, психологічного розвитку та психологічного благополуччя. Психологічне благополуччя особистості ними визначено як повноцінне функціонування особистості, що обумовлює позитивні емоційні переживання і психічне здоров'я. У межах даної теорії благополуччя обумовлене потребою у наявності вибору і самодетермінації власної поведінки, прагненням до ефективності, успішності у відгуці на запити середовища оптимального рівня складності, потребою мати надійний зв'язок зі значущими людьми і бути зрозумілим і прийнятим ними. Тобто бути та відчувати себе діячем, ініціатором, причиною власного життя і діяти в гармонії зі своїм інтегрованим Я. Одним з найвідоміших дослідників проблеми благополуччя є М. Селігман. Унікальність його підходу полягає в зміщенні основного фокуса психологічних досліджень з негативних факторів життя людини (депресії, складних життєвих ситуацій і т. д.) на позитивні – тобто те,

що сприяє відчуттю щастя і допомагає людям жити. Згідно з його поглядами, в формуванні суб'єктивного благополуччя важлива роль належить як індивідуальним фізичним якостям індивіда, так і умовам навколишнього середовища, але вирішальний внесок вносять якості особистості. М.Аргайл висвітлює ключові питання цієї галузі досліджень та встановлює фактори, що які пов'язані з благополуччя та щастям: оптимізм, вік, фізична привабливість, матеріальне становище, якість житла, хороший сон, наявність дітей, шлюб, соціальне становище, цікава робота, фізичні вправи, соціальні зв'язки, духовність, релігія, рівень освіти, здоров'я [6].

З позиції суб'єктності психологічне благополуччя розглядалося у традиції діяльнісного підходу. Поняття «суб'єкт» фокусує увагу на пошуку і розгляді рушійних сил, джерел, причин активності в самій людині К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский, Б.Г. Ананьев, С.Л. Рубінштейн [1; 2; 3; 4; 11]. Дослідниками підкреслюється необхідність осмисленості, насиченості і продуктивності життя для відчуття людиною благополуччя. Важливою для розуміння психологічного благополуччя є розроблена Д.А. Леонтьєвим «сміслова концепція особистості», в якій смислове регулювання життєдіяльності автор вважає «основоположною характеристикою людського способу існування і функцією, що конструє особистості» [104]. Р.М. Шаміонов розглядає благополуччя як питання сприйняття життя, суб'єктивного ставлення до власних можливостей, ситуації, що пов'язане із відчуття самореалізованості, втілення свого потенціалу [179]. Суб'єктивне благополуччя у визначені автора є характеристикою особистості, яка включає в себе когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. У власній структурно-функціональній моделі благополуччя науковець вважає, що суб'єктивне благополуччя не менш ніж чотири функції: регулятивну (функцію адаптації), функцію управління когнітивними процесами, функцію розвитку і "поведінкову" функцію. Функція адаптації полягає в "регуляції внутрішнього самоставлення, самопочуття, а також взаємовідносинах із зовнішнім світом, що посилюють адаптаційні можливості людини в соціумі, а також у сприйнятті

себе і свого життя" [177]. Функція управління когнітивними процесами реалізується в консолідації і інтеграції досвіду, в співвідношенні актуальних і наявних знань і чуттєвого досвіду. Функція розвитку описується як така, що "забезпечує творчий рух як у бік саморозвитку, так і у бік забезпечення зовнішніх умов для задоволення вищих потреб і приведення усієї системи в рівновагу". "Поведінкова" функція полягає у «виборі стратегій поведінки у залежності від локусу благополуччя та спрямованості особистості» [179].

Погляд на суб'єктивне благополуччя як інтегративний, відносно стійкий комплекс переживань, в якому поєднуються особливості ставлення людини до себе і навколишнього світу, через поєднання когнітивного і емоційного компонентів представлений у роботах Л.В. Куликова [95]. Значні дослідження з проблематики благополуччя належать авторству П.П. Фесенко і Т.Д. Шевеленкової, структури цього феномену розглядається, як ступінь спрямованості особистості на цілісне функціонування. Автори наголошують на співвідношенні психологічного благополуччя з ставлення людини до власного життя, оскільки благополуччя характеризується цілісністю [159]. А.В. Вороніна розуміє «психологічне благополуччя» як системну властивість людини, яка набувається ним у процесі життєдіяльності на підставі психофізіологічного збереження функцій. На думку авторки, психологічне благополуччя людини складається з ієрархічних рівнів: психосоматичне здоров'я, соціальна адаптація, психічне та психологічне здоров'я. [35]. Є.Б. Весна, О.С. Ширяєва визначають психологічне благополуччя як сукупність особистісних ресурсів, що забезпечують суб'єктивну і об'єктивну успішність особистості у суб'єктно-середовищній взаємодії [31] та визначають п'ять компонентів: афективний, метапотребностний, інтрарефлексивний інтеррефлексивний. А.Е. Созонтовим пропонується категорія психологічного благополуччя, яку він інтерпретує як задоволеність життям, відсутність вираженої тривожності, депресивних симптомів, соціальну активність, співвідношення позитивних і негативних афективних проявів. Є.Є. Бочарова в своєму дослідженні розглядає зв'язок когнітивного, емоційного і конативного компонентів суб'єктивного

благополуччя і визначає, що «внутрішніми детермінантами суб'єктивного благополуччя виступають соціально-психологічні установки, цінності та стратегії поведінки особистості» [20]. Н.А. Батурин визначає психологічне благополуччя як системне утворення психіки, базою якого є позитивне функціонування та позитивної суб'єктивної оцінки зовнішніх чинників благополуччя. С.А. Водяха визначає психологічне благополуччя як стійку психічну властивість, що складається з домінування позитивних емоцій, наявності тісних взаємин, суб'єктної залученості у життєдіяльність, осмисленості життя і позитивної само мотивації [33]. О.О. Кронік розуміє щастя як синонім психологічного благополуччя, форму переживання повноти буття, яка пов'язана з самоздійсненням та виділяє психологічні засоби його досягнення, які він розуміє як «засоби саморегуляції людиною своєї мотивації до світу» [89].

Дослідження психологічного благополуччя у професійній сфері привертає увагу науковців, що визначається його значною роллю не лише в забезпеченні життєдіяльності, а й саморозвитку, самореалізації, самоствердженні особистості людини. Слід зазначити, що у вітчизняній психології публікацій, що розглядають даний конструкт, досить небагато, тоді як в англomовній літературі представлені численні дослідження, які різняться за в термінах, що описують даний феномен: *well-being at work place*, *occupational well-being*, *employee well-being*, *jobrelated well-being*, *well-being at work*, *work-related well-being*. Це відображає, з одного боку, інтерес до даної проблематики, а з іншого – різноманіття принципів і шляхів дослідження, а також нестійкість концептуального апарату, який використовується в даній області.

В сучасних наукових публікаціях актуальним є зміщення акценту від дослідження професійної діяльності фахівців різного профілю до «вивчення внутрішніх умов функціонування особистості професіонала в континуумі від «негативного» (саморуйнуючої) до «позитивного» (саморозвиватися), в першу чергу можливості реалізації «позитивного» потенціалу. тобто вивчення робочого місця як простору для вирішення питань охорони і зміцнення здоров'я

та психологічного благополуччя» [189; 250]. Дослідження благополуччя у професійній сфері традиційно ведуться в двох напрямках. Фокус уваги першої групи досліджень спрямований на негативні індикатори благополуччя, такі як стрес на робочому місці, емоційне вигорання, професійне стомлення і виснаження. Така концепція представлена у роботах Леонової, Захарової, Мотовіліної, Maslach, Bakker, Freedy, Hobfoll, Shirom [8; 99; 100; 101; 226; 227; 254; 254]. Інша група дослідників, зокрема, Ядов, Кисель Locke, Spector, присвятила увагу вивченню позитивних індикаторів благополуччя, таких як задоволеність трудовою діяльністю [186; 236; 290], захопленість роботою [191; 283], організаційної лояльності [265; 268].

З огляду на точку зору М. Аргайл, М.Ю. Бояркіна, Л.В. Кулікова, Р.М. Шаміонова та інших, професійне благополуччя є окремим випадком загального благополуччя під професійним благополуччям в загальному випадку ми розуміємо психологічне благополуччя особистості в умовах професійної діяльності [6; 26; 94; 179]. У сучасних дослідженнях психологічного благополуччя у сфері професійної діяльності багато робіт свідчать про високу значущість фактору праці як детермінанти психологічного благополуччя. Р. Шаміонов підкреслює роль професійно-трудої сфери життєдіяльності людини для забезпечення загального стану суб'єктивного благополуччя. Важливим у застосовуванні поняття благополуччя до професійної сфери є набуття ним характеристики функціонування особистості, її відносин і взаємовідносин так об'єкта праці. Т. Рат і Д. Хартер вважають, що професійне благополуччя є найбільш суттєвим елементом для дорослої і працюючої особистості. Дослідження Л. Кулікова показують, що працюючі люди в більшій мірі задоволені життям, ніж безробітні.

Професійне благополуччя та психологічне благополуччя працюючої особистості у наукових роботах розглядаються з позицій суб'єктивного та об'єктивного підходів, які різняться як поглядами щодо його конструкту, та і його вимірювання. Волинець І. та Березовська Р.А. наголошують що існування різних підходів щодо визначення поняття «професійне благополуччя» вказує на

багатоплановість проблеми вивчення цього психологічного феномена [9; 34]. Професійне благополуччя особистості розглядається науковцями як критерій професійної ідентичності і характеристика, яка може свідчити про ступінь її прийнятності з позиції мотивів і установок особистості [177]; як інтегральний показник позитивного функціонування особистості в професійній сфері, який включає емоційний, когнітивний і поведінковий компонент по відношенню до свого професійного середовища й організаційного контексту [148]; як процес і стан, який інтегрально відображає життєву діяльність суб'єкта, її умови та результати, а також ставлення суб'єкта до результатів діяльності [26]; як результат спрямованості фахівця на позитивне функціонування в умовах професійної діяльності, досягнутий за допомогою саморозвитку особистісних якостей, результатом якого є переживання задоволеності її результатами [117], як задоволеність працівників роботою, висока оцінка ними їхніх робочих місць та відчуття позитивних почуттів, пов'язаних з роботою [300; 301]. С.А. Дружилов вважає, що недоцільно обмежуватися поглядом на благополуччя лише як на задоволення, що отримується людиною від роботи. Професійне благополуччя є і критерієм професійної ідентичності людини і показником його адаптації до діяльності і професійної групи, і характеристикою усвідомлення і прийняття професійних цінностей, а також може розглядатися як інтегральний особистісний критерій здоров'я професіонала [45].

З метою подальшого методологічного обґрунтування поняття «професійне благополуччя» розглянемо більш детально найзначніші, на нашу думку, точки зору науковців з цього питання.

Важливим у цьому напрямку є дослідження професійного благополуччя Є. Рут. Авторка вважає, що з позиції структури психологічного благополуччя та його складових, професійне благополуччя є одним з елементів загального психологічного благополуччя для людини, що дозволяє виділити і розглядати професійне благополуччя як самостійний феномен, який є частиною загального психологічного благополуччя [148]. Систематизувавши підходи до визначення компонентів благополуччя вона виділяє три основні компоненти професійного

благополуччя: 1) емоційний компонент (аспекти задоволеності роботою, емоційна оцінка відношення до себе, зовнішніх умов роботи; 2) когнітивний компонент який включає ціннісно-смыслову орієнтацію (здатність усвідомлено ставитися до вибраної професії як до засобу самореалізації і самоактуалізації); 3) поведінковий компонент, що відображує мотиваційно-потребову спрямованість і міру суб'єктної активності професіонала в пошуку можливостей для реалізації свого потенціалу [148].

М.Ю. Бояркин наголошує на їх важливості психологічне та професійне благополуччя з точки зору ефективності працівника, та відокремлює ці поняття один від одного. Професійне благополуччя він розглядає з позиції задоволеності діяльністю, "як процес і стан, що інтегрально відображує життєву діяльність суб'єкта, її умови і результати, а також відношення суб'єкта до результатів діяльності"[26]. Е.В. Бородкіна вважає, що під суб'єктивним благополуччям в професійній сфері слід розуміти «інтегральне утворення, що включає усвідомлення цінності і сенсу професійної діяльності, переживання позитивних емоцій і почуттів, пов'язаних з професією, і відносна відсутність негативних емоцій» [19]. Б. Пахоль у доповнює організаційно-контекстні та індивідуально-особистісні компоненти професійного благополуччя індивідуально-професійними (професійна мотивація, потік у професійній діяльності, задоволеність професійним вибором) [135].

У зарубіжній психології одним з найвідоміших підходів до вивчення благополуччя в контексті професійної діяльності є модель професійного благополуччя Пітера Варра, який адаптував модель емоційного благополуччя з урахуванням контексту професійної діяльності і розглядає благополуччя не в цілому, а в контексті професійної діяльності, як обумовлене її умовами і змістом. На його думку структуру професійного благополуччя формують чотири первинні компоненти – емоційне благополуччя, прагнення до зростання і розвитку, автономія [301]. Ці компоненти узагальнюються в один інтегральний показник "загальне функціонування", що характеризує особу професіонала в цілому [301]. Особлива увага автора приділяється такому

компоненту, як емоційне благополуччя. Професійне емоційне благополуччя включає класифікацію емоцій, пов'язаних з роботою, відповідно до таких характеристик, як "задоволення" і "рівень психічного збудження». Автор пропонує розглядати емоційне благополуччя, беручи до уваги не лише зміст, але і інтенсивність пов'язаних з роботою почуттів, відповідно до трьох ключових вимірів: задоволення – відсутність задоволення, комфорт – тривожність і ентузіазм – депресія.

К. Пейдж та Д. Бродрік запропонували модель психічного здоров'я працюючої людини в структуру якого входить в тому числі і професійне благополуччя. Об'єднав основні положення гедоністичного і еудемоністической підходів, вони розглядають професійне благополуччя як один з трьох базових компонентів психічного здоров'я поряд з такими конструктами, як суб'єктивне благополуччя і психологічне благополуччя [267]. Професійне благополуччя по аналогії з суб'єктивним пропонується розглядати як поєднання задоволеності роботою і особливостей емоційних переживань, пов'язаних з її виконанням.

Підхід запропонований В. Шауфелі пропонує виділяти такі типи емоційного благополуччя в контексті професійної діяльності: вигоряння, захопленість роботою, задоволеність і залежність від роботи (трудоголізм). Запропонована автором класифікація типів заснована на двох критеріях: рівні задоволеності роботою та рівні активності[283]. Голландськими дослідниками запропонований підхід на основі узагальнення ідей К. Ріфф і П. Варрі [297]. Автори пропонують виділяти такі компоненти благополуччя:

- емоційний компонент, який в даній моделі розглядається більш широко, ніж просто сукупність емоцій різної модальності, а включає в себе ще показник відсутності емоційного виснаження, задоволеність роботою, а також організаційну лояльність;
- когнітивний компонент – показує рівень так званої пізнавальної втоми і характеризує стан когнітивних функцій працівника (наприклад, в якій мірі людина здатна сприймати нову інформацію або сконцентруватися на своїй роботі);

- поведінковий компонент, який включає в себе два показники: якість міжособистісних взаємодій з іншими людьми (в тому числі з колегами по роботі) і відсутність ознак деперсоналізації (знеособленого або негативного ставлення до людей, з якими професіонал працює);
- мотиваційний компонент – передбачає врахування таких критеріїв професійного благополуччя, як рівень автономності фахівця, його прагнення до професійного росту і розвитку, наявність усвідомлюваних цілей і смислів виконуваної діяльності, а також рівень його професійної компетентності;
- психосоматичний компонент – в даній моделі стосується присутності або відсутності психосоматичних скарг, таких, наприклад, як головні болі і болі в спині (дане вимір було додано, оскільки численними емпіричними дослідженнями доведено тісний взаємозв'язок між соматичними скаргами і рівнем суб'єктивного благополуччя).

1.2. Структура та корелянти професійного благополуччя

У сучасних наукових психологічних дослідженнях з проблематики благополуччя найбільший інтерес у дослідників викликають його структура, психологічні кореляти, а також предиктори, чинники і детермінанти, специфіка прояву у представників різних професійних груп. У дослідженнях, що зосереджені на виявленні індивідуальних і особистісних детермінант психологічного благополуччя найбільш значущими з них є самооцінка і самоставлення, емоційний стан і настрій, рівень стресостійкості, характеристики особистісної та соціальної ідентичностей, комунікативна компетентність, соціальна активність, емоційна стабільність, цінності і спрямованість особистості [103; 206; 208; 208; 284].

Наступна група об'єднує дослідження, у яких вивчається взаємозв'язок благополуччя і здоров'я. Е. Дінер з співавторами в одному з досліджень дійшли

висновку, що для людей, які не страждають важкими соматичними захворюваннями, суб'єктивне благополуччя є фактором, що обумовлює здоров'я та довголіття [208].

Окрема група досліджень присвячені визначенню зв'язку благополуччя і адаптації до подій життя. Luhmann зі співавторами у метааналізі досліджень за даною тематикою виявив вплив життєвих подій на показники адаптації, а також на когнітивний і афективний компоненти благополуччя. Автори встановили та описали реакції адаптації до життєвих подій, таких як вступ в шлюб, розлучення, народження дитини, втрата близьких, втрата роботи, зміна місця роботи, вихід на пенсію, зміна місця проживання [246]. Визначено, що описані життєві події мають різний вплив на афективний і когнітивний компоненти благополуччя. У дослідженнях Я. Льодової розглядаються внутрішні і зовнішні фактори, які можуть впливати на розвиток дезадаптивні реакції на переживання стресу, визначається взаємозв'язок між психологічним благополуччям стресом, «темної тріадою» особистісних рис та відчуженням моральної відповідальності [98]. Дослідження Ф. Хуперт присвячені позитивним аспектам психологічного благополуччя, його витокам та впливу на когнітивне функціонування, соціальні відносини і здоров'я [233]. J.F Helliwell. та R.D. Putnam стверджують, що суб'єктивне благополуччя має тісний зв'язок із соціальною компетентністю. Дружні стосунки, стосунки у сім'ї та на роботі, соціальна активність мають значний вплив на задоволеність життям і відчуття щастя особистості. [225].

Л.В. Куліков в що важливим показником задоволеності і особистісного благополуччя є характер міжособистісних стосунків [94, 95]. У його теорії зскадовими суб'єктивного благополуччя визначаються: а) соціальний добробут як задоволеність соціальним статусом, суспільством, міжособистісними зв'язками; б) духовне благополуччя, як можливість долучитися до духовної культури, усвідомленість; злагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності і внутрішньої рівноваги, сенсу свого життя, наявність віри; в) фізичне благополуччя – добре фізичне самопочуття, тілесний комфорт,

відчуття здоров'я; г) матеріальне благополуччя як задоволеність матеріальним аспектом життя, стабільністю добробуту та матеріального достатку.

У контексті благополуччя у професійній сфері Рут Є.І у своєму дослідженні доходить висновку, що у вивченні благополуччя, спостерігається відсутність чіткої межі між критеріями, що виділяються та його чинниками. Особистісні якості та структури сенсів і ціннісних пріоритетів, які реалізуються у праці, самоставлення, одними дослідниками (Бесонова) розглядаються як критерії благополуччя, у той час як інші науковці (Р.М. Шамионов, С.Р. Зеніна) відносять їх до факторів [11; 60; 177]. Так само позитивні міжособистісні відносини (вміння, бажання і прагнення налагоджувати більш позитивні відносини), наявність цілей, відносять як до факторів (Куліков Л.В., 2004; Тарасова Л.Е.; 2013), так і до критеріїв (Ріфф К, 1995, Рат Т. і Хартер Д., 2011).

Значна кількість наукових робіт відзначає важливість саморегуляції у формуванні почуття благополуччя. К.А. Абульханова-Славська, розглядаючи проблему особистісної саморегуляції, вважає, що вона розкривається в засобах подолання перешкод, в умінні не економити зусилля, розподіляти їх протягом усієї діяльності. Поряд з проблемою саморегуляції вона аналізує проблеми самоскерування, самовиховання, спрямованого на формування своїх здібностей і особистісних якостей. [2]. Усвідомлена саморегуляція діяльності А.С. Чурсіною трактується як основа готовності до професійного саморозвитку, як здатність людини реалізувати на практиці свій суб'єктний досвід в області професійного самовизначення і самореалізації [176].

У роботі Д.А.Леонтьєва саморегуляція розглядається через особистісний потенціал. Потенційний потенціал представлений як інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості, головним компонентом якої та формою прояву особистостного потенціалу є феномен самодетермінації особистості [103]. Моросанова та Конопкін, визначають усвідомлену саморегуляцію як процес ініціації і управління довільній активністю. Система усвідомленої саморегуляції служить для суб'єкта засобом реалізації цього процесу, організації психічних ресурсів для висунення і досягнення цілей, був

запропонований феномен цілісного утворення «індивідуального стилю саморегуляції», в якому синтезовані різні характерні для людини індивідуальні особливості і засоби, що відповідають за процеси регуляції [121; 122].

Саморегуляція має безліч форм, до числа яких можна віднести регуляцію власної активності за допомогою вольового зусилля, мотиваційного компонента, управління своїм станом за рахунок самопобудження. А.К. Маклеод зі співавторами розвивали здатність своїх випробовуваних до планування і постановки цілей, в результаті чого у них підвищився суб'єктивне благополуччя [251], дослідниками встановлено, що здатність до саморегуляції корелює з професійної та навчальної успішністю і сприяє самореалізації людини. Саморегуляція поведінки може сприяти благополуччю і через поліпшення здоров'я, Е.І. Рассказова зазначає, що «психологічна саморегуляція діяльності і стану в ситуації хвороби і її лікування відіграє ключову роль як в прогнозі поведінки людини, так і часто в підвищенні ефективності лікування і якості життя» [144].

Дослідження В.І. Моросанової дозволяють розглядати саморегуляцію як мета-когнітивний процес висування цілей і управління їх досягненням. Саморегуляція реалізується за допомогою багаторівневої системи, яка з одного боку включає в себе регуляторно-когнітивні процеси – планування, моделювання, програмування, оцінка результату, а з іншого – має вираженість у регуляторно-особистісних якостях, таких як самостійність, гнучкість, надійність, відповідальність. В цьому контексті вона може бути розглянута як ресурс психологічного благополуччя [122].

Зв'язок між психологічним благополуччям і саморегуляцією у зарубіжній психології була встановлена у різних контекстах [213; 212; 228; 229]. Показано, що ефективна саморегуляція сприяє оптимальному функціонуванню і допомагає впоратися зі стресом у складних життєвих ситуаціях. Zimmerman висловився про те, що «проактивне регулювання бажаних почуттів, думок і дій дозволяє людині захищати себе від стресорів повсякденного життя та досягати бажаного рівня психологічного благополуччя» [268]. Серед засобів

підвищення благополуччя і успішності дослідники виділяють регуляторні процеси, аналогічні тим, які вказував Zimmerman: саморефлексія, самомоніторинг; прийняття і регуляція особистісних обмежень і стандартів; регуляція уваги і усвідомленості; регуляція афекту. Simon та Durand-Bush визначили, що саморегуляція може бути значущим предиктором психологічного благополуччя, при цьому найбільші позитивні зв'язки були виявлені між саморегуляцією і життєвими цілями [287], А.К. Маклеод зі співавторами встановили підвищення суб'єктивного благополуччя у результаті розвитку здатності до планування і постановки цілей [251]. Здатність до саморегуляції корелює з професійної та навчальної успішністю і сприяє самореалізації людини [75], та успішності у досягненні цілей. За результатами метааналізу Klug та Maier визначено взаємозв'язок між успіхом у досягненні мети і суб'єктивним благополуччям [263].

У дослідженні Бочарової було показано, що в залежності від рівня суб'єктивного благополуччя саморегуляція має певні структурні особливості. За кількістю міжфункціональних зв'язків компонентів саморегуляції виявлена тенденція їх зменшення від «неблагополучних» до «благополучних» випробуванім. На відміну від «неблагополучних», структура саморегуляції «благополучних» більш узгоджена і досконала [20].

Результати досліджень, дають підстави припускати, що розвиток навичок саморегуляції є ефективним підходом для вироблення стратегій підвищення психологічного благополуччя особистості у професійній сфері.

Спираючись на визначення Р.М. Шаміонова психологічного благополуччя як «емоційно оцінювальне ставлення людини до свого життя, своєї особистості, взаємовідносинам з іншими і процесів, що мають важливе для нього значення з точки зору засвоєних нормативно-ціннісних і смислових уявлень» [178] можна також зауважити про значну роль когнітивного компоненту як чинника благополуччя, у тому числі і в професійній сфері. Взаємодія з зовнішнім світом та здатність до регуляції поведінки людиною є ефективною забезпечується якістю сформованості та розвиненості компонентів емоційного інтелекту,

здатністю до обробки та відтворення інформації, адекватного сприйняття і розв'язання проблем.

У зарубіжних публікаціях значна увага присвячена приділяється вивченню факторів, які мають вплив на рівень професійного благополуччя, переважно спираючись на традиції екологічного підходу до вивчення професійного стресу і професійного здоров'я. В основі досліджень лежить парадигма дуалістичності системі «особистість – середовище», відповідно до якої професійне здоров'я і благополуччя розглядається як результат балансу між вимогами/викликами середовища (фізичного, трудового, соціального) та наявними ресурсами особистості. Підкреслюється вплив організаційних чинників і чинників, які пов'язані з умовами і змістом діяльності. Так наприклад визначає вплив умов робочого середовища, від яких безпосередньо залежить продуктивність і результати діяльності на психологічний стан працівників; Hackman та Oldham визначають важливе значення задоволеності самою специфікою праці, різноманітністю та особливостями професійних задач для благополуччя; Ganie, Deci відмічають обумовленість професійного благополуччя автономною мотивацією [204]. М. Чиксентмихайи, М. Селігман, Э. Дінер, И. Бонівелл активно досліджують такі фактори і детермінанти благополуччя як соціальні стосунки, генетична схильність, матеріальний добробут, задоволення потреб, наявність цілей і сенсу життя, особистісні характеристики, прийняття себе [173; 207; 209]. В цілому дослідниками виділяється три категорії факторів, які обумовлюють професійне благополуччя: організаційні умови (заробітна плата, відносини з керівництвом і колегами, умови праці), мотивація та особистісні якості та особливості людини. За результатами досліджень, внесок зовнішніх подій і об'єктивних умов життя у благополуччя порівняно із впливом властивостей, що формуються за життя людини, та опосередковують ефекти вроджених і середовищних факторів є невеликим. Це відображено у дослідженнях Kalimo, Bakker, McDougall, Drummond щодо особистісних характеристик та ефективності співробітників, особливо тих що займають керівні посади [189; 191; 192; 259]; Luthans, Леонтьєва щодо психологічного

капіталу і особистісного потенціалу як важливих чинників, від яких залежить благополуччя [248; 249]; Мандрикової та Курганської щодо продуктивність співробітників [97; 109].

Спираючись на західні дослідження основоположників розробки концепту психологічного благополуччя (Н. Брэдбурн, Э. Диннер, К. Рифф), сучасну позитивну психологію, яка ставить у фокус параметри досягнення особою благополуччя (І. Бонивелл, П. Вонг, Б. Робинс, М. Селигман, Х. Фридман, М. Чиксентмихайи), емпіричні результати психотерапії благополуччя (А. Джиовани, К. Руїни, К. Салагэйм, А. Фава), очевидним є недостатність уваги до взаємозв'язків виділених компонентів благополуччя з різними соціально-психологічними характеристиками особистості, системою соціальних стосунків та контекстом її соціальний взаємозв'язків у яких вона перебуває. Компонент позитивних стосунків у структурі психологічного благополуччя на роботі означає не лише відсутність негативних індикаторів (стреси, вигоряння, професійне стомлення, емоційне виснаження, нудьга, трудоголізм), але передбачає також наявність позитивних індикаторів (захопленість роботою, задоволеність працею, позитивні емоції) оскільки є інтегральним феноменом, який включає два вимірювання: позитивне та негативне. Позитивний і негативний процеси є відносно незалежними один від одного і розвиваються за різними траєкторіями [188; 190]. Що необхідно враховувати при проведенні організаційної діагностики, враховувати як позитивні так і негативні показники благополуччя [283].

Дослідники все частіше звертаються до активної ролі особистості та її суб'єктності у досягненні благополуччя, що пов'язане із поступовим переходом від образу пасивної особи, що є повністю контрольована внутрішніми диспозиціями та зовнішньою стимуляцією, до образу активної особи, що ставить цілі і прагне до їх досягнення. У сучасній психологічній науці особистість розглядається не як пасивний об'єкт впливу зовнішніх сил, а як активний суб'єкт, що впливає на своє життя і діяльність. Активність же людини по досягненню власних цілей і подоланню труднощів розгортається у взаємодії

зі світом, в яку вносять свій вклад, у тому числі, і властивості особи, такі як життєстійкість, оптимістичний атрибутивний стиль, загальна самоефективність [241; 252].

1.3. Ризики порушення професійного благополуччя дефектологів

Професійна педагогічна діяльність – це вид діяльності, змістом якої є навчання, виховання, освіта і розвиток тих, хто навчається. Структура педагогічної діяльності є єдністю суб'єкта і об'єкту, цілей, завдань, предмета, засобів і результатів навчання. Загальна мета педагогічної діяльності полягає в залученні учня до цінностей культури, формуванні різнобічно розвиненої особи, реалізація якої пов'язана з рішенням таких соціально-педагогічних завдань, як формування виховного середовища, організація діяльності вихованців, створення виховного колективу, розвиток індивідуальності особи. Спеціальна освіта включається в якості підсистеми до загальної системи освіти як її невід'ємна частина. Вона є складовою частиною системою комплексної медико-педагогічної, професійної та соціальної реабілітації та абілітації осіб, які мають психічні та фізичні порушення.

Дефектолог – спеціаліст психолого-педагогічного напрямку, який займається навчанням і вихованням дітей з порушеннями у фізичному і психічному розвитку і його основна діяльність пов'язана зі створенням умов для максимально можливого розвитку та адаптації дітей в соціальній, навчальній, побутової, професійної та інших. Термін «дефектолог» є спільним для кількох психолого-педагогічних спеціальностей: вчитель-логопед, вчитель-сурдопедагог, вчитель-тифлопедагог; вчитель-олігофренопедагог, спеціальний (корекційний) психолог.

Дефектологічна діяльність є мультидисциплінарною, у межах реалізації професійних обов'язків фахівець має об'єднувати медичні, психологічні, педагогічні, та соціальні площини діагностичного вивчення особи та

здійснювати цілеспрямований корекційний вплив її розвиток та соціалізацію. Це обумовлено як командним характером роботи психологів та педагогів спеціальної освіти, так і широким спектром їх фахових компетенцій.

У вітчизняній і зарубіжній педагогіці накопичений великий досвід у дослідженні проблем професійної діяльності педагогів загальної та спеціальної освіти. Психологічного аналіз педагогічної діяльності наведений у роботах Мітіної Л.М., Волкова Б.С., Добриніна Н.Ф., Зимової І.Я., Нікіфірової Т.С., Охитіної Л.Т., Семенової Т.С., Штейнлец А.Е. та формування професійно-педагогічних здібностей розглядається М. Дьяченко, А. Марковою [112].

У науковій літературі представлений ряд досліджень, присвячених розробці положень, теорій, концепцій особистості вчителя-дефектолога Т.А. Власової, Л.С. Виготського, Х.С. Замського, М.М. Малофєєва, Н.М. Назарової, Б.П. Пузанова [44; 113], готовності педагога до корекційно-педагогічної діяльності І. Бех, В. Бондар, Г. Бондаренко, Т. Ілляшенко, Х Сайко, О. Хохліної [128; 149].

Професійна діяльність спеціального педагога та корекційного психолога передбачає широке коло видів діяльності. Вона включає консультаційну, діагностичну, соціально-педагогічну, реабілітаційну, психотерапевтичну та корекційну складову та є більш охоплюючою межі традиційні види роботи спеціаліста психолого-педагогічного супроводу. Така всебічність та багатогранність обумовлена та підпорядкована основній професійній меті сприяння соціальній адаптації та інтеграції у систему суспільних стосунків дитини з порушенням розвитку. Для реалізації цієї мети корекційна робота виділяється у специфічний вид діяльності оскільки передбачає корекційну спрямованість усіх компонентів педагогічної та психологічної діяльності дефектолога.

Велика кількість наукових праць присвячених аналізу професійної освіти, зокрема проблемі розвитку особистості педагога. Розглядаючи специфіку педагогічної роботи з дітьми, що розвиваються нетипово, В.Сластьонін пропонує розглядати корекційно-педагогічну діяльність як «невід'ємну

складову педагогічного процесу, що є динамічною педагогічною системою, спрямованою на розв'язання розвивальних і освітніх завдань» [40]. Педагог незалежно від його спеціалізації має відповідати певним загально-професійним вимогам, володіти сукупністю якостей особистості та професійними знаннями і вміннями, що є необхідними для успішної професійної діяльності, тобто відповідати інваріантним, ідеалізованим параметрам особистості та професійної діяльності, її професіограми [40].

Професіограма педагога – це своєрідна модель діяльності та особистості педагога, вона відображає його основні функції та визначає перелік основних педагогічних знань і умінь, особистісних якостей педагога. Структура і характеристика загально педагогічних професіограм вчителя представлені у роботах В.А. Сластенина, Л.Ф. Спіріна [40], та на її базі створені кваліфікаційні характеристики соціального педагога і соцпрацівника, уточнена і скоригована модель підготовки працівників сфери спеціальної педагогіки (дефектології) Н.М. Назаровою, Б.П. Пузановим [113].

Специфіка діяльності дефектологів обумовлена перш за все особливостями змістом їх професійної діяльності. Нетиповість та особливості функціонування учнівобумовлюють необхідність врахування їх обмежених соціальний досвід, стомлюваність, залежність від засобів альтернативної комунікації. Залучення та перебування у проблематиці, що знаходиться поза межами виключно професійних обов'язків: соціальна ситуація, в якій опиняються діти з порушеннями розвитку включає врахування непростих сімейно-побутових умов, негативні установки частини суспільства щодо людей з інвалідністю.

До психологічних якостей, що є необхідними спеціальному психологові та корекційному педагогові відносяться високий рівень емоційного інтелекту, гнучкість мислення, делікатність і дипломатичність, володіння комунікативною технікою. Провідний дефектолог та науковий дослідник Ф.А. Рау виділяє серед основних особистісних структур вчителя-дефектолога специфічні характеристики психічних процесів, важливих для соціально-професійної

діяльності: «фізична витривалість, опірність інфекційним захворюванням, відсутність дефектів мовлення і значного зниження зору, психічне здоров'я» [123].

До специфічних риси діяльності дефектолога можна віднести:

- 1) організаційну складову: меншу наповнюваність класів та подовження терміну навчання дітей з порушеннями розвитку;
- 3) більш широке використання індивідуального підходу (в порівнянні з навчанням дітей, що розвиваються нормально);
- 4) необхідність володіння та використання специфічних засобів, прийомів навчання (жестова мова, піктограми, шрифт Брайля і т.д.), особливих форм організації навчання (корекційно-розвиваючі заняття).
- 5) особливі вимоги до організації освітнього середовища, усвідомлене жорстке керування наочною складовою, часовим режимом та безпекою.
- 6) більш виражений здоров'язберігаючий компонент освітнього процесу, якщо порівнювати з режимом дітей, що нормально розвиваються);
- 7) інтенсивний та тісний контакт з іншими фахівцями, які здійснюють навчально-виховну роботу та психологічний, медичний супровід дітей із порушеннями розвитку.

Психологічна та педагогічна робота із дітьми з порушеннями розвитку вимагає вміння обґрунтовано визначати та адекватно застосовувати засоби найбільш ефективного досягнення поставлених цілей. Не останнє місце займають емоційно-вольові та мотиваційні компоненти психічної діяльності. Професійна діяльність передбачає наявність та прояв певних почуттів до дітей, з якими працює фіхівець, любові до професії та почуття обов'язку і особистої відповідальності за кінцевий результат своєї роботи. Отже, це передбачає вміння керувати собою у конкретних ситуаціях, здатність до подолання сумнівів, тривоги, напруженості у складних життєвих ситуаціях, здатності скеровувати свої професійні зусилля на виконання завдань всебічного розвитку особистості, мобілізувати волю в складних професійних чи соціальних умовах.

При розгляді психологічних аспектів готовності до професії багато уваги приділяється емоційно-вольовому компоненту та питанню психологічної та професійної стійкості вчителя в його професійно-педагогічній діяльності. Перш за все це, вміння адекватно реагувати на нові умови, змінювати себе відповідно до обставин та переносити досвід з однієї ситуації в іншу та підтримувати стабільність в певних життєвих ситуаціях. Базовим елементом професійної стійкості є здатність до саморегуляції, самодіяльності, до педагогічної творчості, здатність регулювати (коректувати) свій емоційний стан, організовувати продуктивну діяльність, здійснювати пошук нових форм, методів, підходів до вирішення складних ситуацій.

Не менш важливим у професійній діяльності дефектолога є когнітивний компонент, який проявляється як процес ідентифікації та прийняття внутрішніх психічних актів і станів, здатність до процесу переспрямовування фокусу уваги на самого себе, усвідомлена рефлексія власного психологічного стану. У ході корекційної роботи важливо відмічати і своєчасно оцінювати свої дії та кроки при зміні (корекції) поведінки дитини, усвідомлювати свої можливості. Отже у межах корекційної діяльності важливо враховувати роль рефлексії, як процесу подвоєного взаємного відображення суб'єктами один одного.

З огляду на специфіку дітей з порушеннями розвитку та розладами і девіаціями у поведінці, дефектолог потребує певних особистісних якостей і властивостей, що допомагають компенсувати ці особливості. Дослідники виділяють наступні якості особистості: організаторські та комунікативні здібності, емпатійність; психологічна компетентність; делікатність і тактовність; екстравертірованність; соціальний інтелект; вміння зацікавити оточуючих і у тому дітей; спрямованість на інтереси та потреби людської гідності; вміння дотримуватися конфіденційності службової інформації та особистих таємниць вихованця; прагнення до постійного підвищення професійних знань; чесність, моральна чистота в професійних справах; дотримання етики взаємовідносин з людьми та ін.

Професійно значущі особистісні якості, необхідні вчителю-дефектологу більшою мірою, ніж представникам інших педагогічних спеціальностей: велика особиста організованість і зібраність; врівноваженість, самовладання; сталість вимог, наполегливість; доброзичливе і об'єктивне ставлення до дитини, вміння проникнути в його духовний світ, знайти в кожній дитині здорові, сильні сторони; бадьорість духу і взагалі духовне здоров'я та психологічне благополуччя самого педагога.

Успішність діяльності фахівців системи спеціального освіти визначається не лише професійними знаннями і навичками, та скоріш скільки вміннями реалізувати ці ресурси в своїй праці за рахунок розвитку відповідних професійно-значущих якостей особистості.

Професійна діяльність педагогів-дефектологів в психоемоційному плані є напруженим видом соціальної активності та відзначається великою кількістю присутніх професійних стрес-факторів. Доцільно виділити наступні професійні ризики: напружена психоемоційна діяльність оскільки діяльність дефектолога пов'язана з інтенсивним спілкуванням, орієнтованістю на прийняття позиції партнера і вплив на нього; високі вимоги до відповідальності; психологічно важкий контингент (діти, що мають аномалії нервової системи, значні інтелектуальні порушення, поведінкові складнощі та члени їх родини, які перебувають у стані горювання).

Робота педагога чи психолога в галузі реабілітації (абілітації) дітей із порушеннями розвитку має поліфункціональний характер та вимагає всебічної освіти спеціаліста, обізнаності щодо фізичних і психічних особливостей порушень, які є основою соціальної дезадаптації, обмежень функціонування. Необхідним є наявність відповідних особистісних особливостей, які забезпечують відкрите ставлення до них з боку оточуючих у професійному середовищі (партнерів та колег), а також готовності до сприйняття та витримки специфіки та складнощів корекційної сфери діяльності.

Останнім часом посилюється наукова цікавість щодо досліджень особливостей психологічного благополуччя у сфері освіти [18; 19; 36].

Насамперед е обумовленнюється суттєвими відмінностями у професійних вимогах до якостей особистості та її проявах у залежності від сфери праці. У наукових дослідженнях проблема особистісного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профелю роботи опосердовано представлена у дослідженнях психологічного здоров'я вчителя І.В. Дубровіна, Н.П. Паттуріна, Л.А. Регуш, Л.М. Мітіна, В.Е. Пахалян, професійних кризи і професійних деформації особистості вчителя Е.Ф. Зеєр, Т.С. Шевцова, В.Е. Орел, А.А. Рукавішников, Т.А. Валькова, Г.Г. Горєлова, М.В. Борисова, Е.В. Іванова, А.Р. Карімова, О.Н. Гнездилова, В.В. Дікова, Н.В. Мальцева, Н.Б. Москвіна, Е.Е. Симанюк, Н.А. Корнєєва. Професійне благополуччя особистості педагога як окрема категорія розглядалося Карсакановою С., технологій для збереження та підтримки психологічного благополуччя педагога в професійній діяльності С.В. Олексенко [128]; чинники, що впливають на психологічне благополуччя та я-концепцію педагога С.І. Білозерською та С.О. Машак, які встановили, що самодетермінація особистості певною мірою пов'язана з особливостями самоорганізації діяльності педагогів та зафіксували що у педагогів із високим рівнем психологічного благополуччя виявляється вищий рівень самодетермінації та автономії (як її компонента) у порівнянні з педагогами з низьким рівнем психологічного благополуччя [14].

Одним із основних психологічних негараздів професійній діяльності дефектологів є це хронічний стан напруженості, що пов'язаний з необхідністю внутрішнього переулаштування власної поведінки поведінку, мобілізації всіх сил на активні і доцільні дії, що позначається на адаптації та психологічному і професійному благополуччі фахівців системи спеціальної освіти. Емпіричні дослідження Р.О. Агавелян, Н.М. Назарової, А.Х. Пашиної, А.С. Шафранової, показують, що психологи та педагоги закладів корекційної освіти виявляють знижені показники фізичного і психологічного здоров'я, та характеризуються наявністю емоційного виснаження, деперсоналізацією і редукацією особистісних досягнень [96]. Аналіз наукових публікацій показує, що дослідження психологічного благополуччя працівників психолого-педагогічної

сфери здебільшого орієнтоване на дослідження проблем впливу рівня стресу на психологічне благополуччя педагогів, встановленню взаємозв'язків між самоефективністю вчителів та їх професійним вигоранням, визначенню та розкриттю чинників, які впливають на психологічне благополуччя педагогів [235; 258; 260], а також різним психологічним аспектам роботи з дітьми, що мають психофізичні порушення [123; 171].

Розглядаючи питання ризиків порушення психологічного та професійного благополуччя дефектологів слід зазначити, що у межах цієї професійної групи необхідним є звернення уваги на контингент, з яким переважно працює той чи інший спеціаліст, як додатковий чинник інтенсифікації негативного впливу професійного середовища. Ми вважаємо, що таким чинником можна вважати категорії дітей з важкими, первазивними порушеннями розвитку, зокрема із розладами аутистичного спектру (РАС). Означена категорія дітей потребує постійного психолого-педагогічного супроводу і робота з ними входить до сфери професійної діяльності дефектологів. РАС входить до групи первазивних порушень розвитку та впливає на усі сфери життєдіяльності і функціонування людини. Розлади аутистичного спектру являють собою комплекс порушень та дефіцитів розвитку, що утворюють складні поєднання психічного недорозвинення загального характеру, асиметричного розвитку психічних функцій, що призводить до низки якісно нових патологічних утворень. Специфічним порушенням є системна дефіцитарність у сфері комунікативних навичок, соціальної взаємодії, а також стереотипність мислення та поведінки, що може проявлятися у відсутності чи збідності ігрових навичок, деструктивній поведінці та специфічності мотиваційної сфери дитини [151].

Значною психологічно специфічною особливістю взаємодії з дітьми, що мають РАС, є потужна інформаційна невизначеність. Натепер психолого-педагогічна корекційна робота проходить в умовах відсутності єдиної доказово ефективної методології корекційної допомоги. Поширеною практикою є неузгодженість щодо загальної стратегія, методів та технологій психологічного та педагогічного втручання. Задачі, режим та структура роботи визначаються

індивідуально, у залежності від напрямку підготовки та психологічного чи педагогічного напрямку, який поділяє спеціаліст, від стану дитини, особливостей сімейної ситуації, рівня.

У сучасній практичній роботі із даною категорією дітей існує широке коло підходів до корекції порушень аутистичного спектру: «прикладний аналіз поведінки, структуроване навчання TEACCH, сенсорна інтеграція, розвиток міжособистісних стосунків, холдінг-терапія, метод Son-Rise, середовищний підхід І.Ю.Захарова, нейропсихологічний підхід, методи альтернативної та підтримувальної комунікації, метод Альфреда Томітиса, різновиди терапій (музико- й арттерапія, метод ТОМАТІС, кінезотерапія, анімалотерапія тощо)» [151; 161]. Переважна більшість з цих методів не має достатнього наукового доказового обґрунтування, деякі з них визнані шкідливим для психічного та фізичного стану здоров'я. [161]. Професійна підготовка до практичної роботи з дітьми що мають РАС у вищих навчальних закладах на тепер не виділена як окремий напрямок та не реалізується, на відміну від підготовки до роботи з дітьми з іншими психофізичними порушеннями.

Додатковим чинником ускладнення родоти з психологічної абілітації та адаптації дітей з РАС є безпосередньо складна структура та значна варіативність проявів аутистичного розладу, ступень важкості дефекту, який проявляється у особливостях афективної дезадаптації дитини, дефіциті потреби в спілкуванні, недорозвиненості регуляторних функцій і порушеннях пізнавальної діяльності та мовлення [149; 158; 196; 198]. До особливостей проявів даного порушення, які посилюють ризики психологічного та професійного благополуччя при роботі з даною категорією у процесі психолого-педагогічної допомоги можна виділити наступні [54]:

- порушення дитиною сприйняття та обробки інформації сенсорними системами, що спричиняє зниження порогу дискомфорту;
- розлади у харчовій поведінці, особливо небезпечним є пікацизм – поїдання неїстівних предметів та речовин;

- особливості когнітивного розвитку, які характеризуються переважанням візуальності над вербально-логічним способом сприйняття та обробки інформації, що уповільнює розумові процеси та відзначається на процесі та ефективності довільного навчання, цілеспрямованого вирішення виникаючих побутових завдань;

- агресія чи само ушкодження та розповсюдженість стереотипної аутостимулюючої поведінки;

- ригідність поведінки, залежність від зафіксованої форми ситуацій, знижена здатність до генералізації навичок;

- порушення поведінки самозбереження та самоадвокації.

Окрім цього, як правило, діти з РАС не можуть дати зрозуміти, що для них є прийнятним, комфортним та правильним, а нерівномірний профіль розвитку не дозволяє визначити потреби і усі їх можливості. Тому педагогічні та психологічні заходи проходять перевірку безпосередньо у практичній роботі, що обумовлює необхідність наявності у спеціалістів високої міри готовності працювати в умовах відсутності ефективної стратегії роботи, та гарантовано здійснювати помилки.

Процес встановлення контакту з дитиною має свої особливості. Низька значущість соціальної взаємодії для дитини з РАС вносить особливості у процес встановлення продуктивного контакту з нею., необхідність використання додаткових заохочень до взаємодії із іншою людиною. Переважним є використання специфічних інтересів дитини, у тому числі сенсорного, які є незвичними для нейротипових дітей та відсутні у їх чуттєвому досвіді людини, яка не має порушень сенсорного сприйняття. Це обумовлює складність такого процесу пошуку та створення таких заохочень.

Першочерговим у роботі з дітьми з РАС є формування та розвиток комунікативної діяльності. Значна частина дітей з РАС не володіють мовленевими засобами спілкування і внаслідок комунікативної дефіцитарності розвитку не намагаються самостійно використовувати додаткові загальнонавчальні засоби передавання інформації іншій людині. (жести, міміка та

ін.). Для успішності взаємодії дефектологу необхідно дотримання певного мовного режиму та орієнтування на прояви поведінки дитини (дистанція, збудження, темп, вокалізації та ін.) для оцінки її стану та розуміння. Шляхом спостереження, інтерпретацій та перевірок дефектолог формує унікальний індивідуальний «словник» кожної дитини.

Велике значення та підвищені вимоги надаються вмінню концентрувати та розподіляти увагу, що обумовлене, по-перше, забезпеченням безпеки дитини та власної, необхідністю контролювати потенційно небезпечні об'єкти середовища, які можуть нести загрозу внаслідок порушення почуття самозбереження, прогнозування наслідків дій та порушення афективно-регулятивної сфери у дитини. По-друге, необхідним є постійний моніторинг стану, який дозволяє організовувати та реалізовувати її навчання та запобігати виникненню руйнівної поведінки внаслідок сенсорного, психоемоційного та фізичного перевантаження. Це обумовлює жорсткі вимоги до підтримки та забезпечення чіткої повторюваності та структурованості діяльності, створення сенсорно-нейтрального чи сенсорно збідненого середовища [53; 79; 161]. В емоційній сфері дефектолог, що працює з дітьми з РАС має добре володіти навичками саморегуляції., оскільки ефективне спілкування та комфортна для дитини взаємодія потребує емоційної стабільності, прийняття та емоційної витримки.

Співвіднесення змісту професійної діяльності та особливостей розладів аутистичного спектру дозволило визначити психологічні вимоги до дефектологів, які працюють з даним контингентом. А саме: професійні знання щодо специфіки розладу, стабільність внутрішньої мотивації до праці, здатність перебудовувати план діяльності при зміні та виникненні непередбачених обставин, вміння створювати вольову установку до досягнення результатів своєї праці, значну емпатію та толерантність,, спостережливість та гнучке мислення, високу довільність у самоорганізації та саморегуляції, спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення. Діагностування рівня та особливостей психічного розвитку дітей з РАС є досить трудомістким та вимагає від

дефектолога високого рівня здатність та вміння до індивідуального підходу до дитини, налагодження психологічного контакту з нею, емоційної стійкості, а також високого рівня професійних знань [15]. У плануванні та реалізації психокорекційного процесу фахівець має враховувати ступінь адаптації родини до проблем їх дитини, вживані стилі та методи сімейного виховання, загальний психологічний клімат в сім'ї та соціально-психологічний статус. Дефектолог має зберігати внутрішню готовність до агресивних і аутоагресивних дій дітей, що є похідними від непередбачуваності поведінки дітей з РАС та мати готовність та вміння надавати конструктивної форми таким діям.

Отже, додатковими чинниками, які посилюють інтенсивність стресового навантаження та несприятливість умов професійного середовища при роботі з цією категорією дітей та обумовлюють ризик порушення благополуччя дефектологів, визначено: інформаційну невизначеність, емоційну збідненість спілкування, низьку інтенсивність ініціативи та неоднозначність комунікативних сигналів, високий рівень відповідальності за безпеку дитини, вимушену обмеженість проявів власних емоційних станів та переживань, потенційну тривогу за власне здоров'я, асиметричність комунікації та міжособистісної взаємодії з дитиною, стикання з деструктивною та соціально неадекватною поведінкою, травматизація, перебування у сенсорно збідненому робочому середовищі, жорстку структурованість та певну ригідність та одноманітність під час безпосередньої корекційної роботи.

У дослідженні R.L. Caccia, A. Anderson, DW Moore встановлено що значний негативний вплив особливостей взаємодії із дітьми з аутистичними розладами на психологічне благополуччя та посилення стресу. Психолого-педагогічна робота з дітьми, що мають порушення аутистичного спектру характеризується збільшенням кількості та інтенсивності стресових факторів та вимагає регулярного та стійкого напруження адаптивних механізмів і може позначатися на професійному благополуччі та таких його компонентах як компетентність в управлінні середовищем та позитивні стосунки з оточенням [202].

Висновки до розділу 1

1. В психології значна увага приділяється проблемі гармонійного функціонування особистості, її благополуччя та конструктивної взаємодії у різних соціальних контекстах, в тому числі й професійному. Проблема психологічного благополуччя у професійній сфері доцільно розглядати в аспекті факторів, що детермінують професійне благополуччя, зокрема за умов наявності у змісті професійної діяльності дефектологів ризиків його порушення. Професійна діяльність дефектологів характеризується насиченістю та інтенсивністю стресових факторів, вимагає регулярного та стійкого напруження адаптивних механізмів і може позначатися на професійному благополуччі.

2. Психологічне благополуччя розглядається з позицій двох основних підходів: гедоністичного та евдемоністичного. У гедоністичному підході психологічне благополуччя визначається через досягнення переживання задоволення та отождолюється із переживанням щастя, тобто підкреслюється емоційний аспект. У евдемоністичному підході психологічне благополуччя розглядається як повнота самореалізації людини в конкретних життєвих умовах і обставинах, знаходження певного балансу між відповідністю запитам соціального оточення і розвитком власної індивідуальності. благополуччя є категорією суб'єктності людини, в якій зливаються і оцінка, і сприйняття, і співвіднесення, і інші процеси, зумовлені зовнішніми і внутрішніми детермінантами

3. Професійне благополуччя розглядається як прояв психологічного благополуччя, що визначається як інтегральний показник позитивного функціонування особистості у професійній сфері та розглядається з позицій суб'єктивного та об'єктивного підходів, які різняться поглядами щодо сутності цього конструкту, його структуру та компоненти. Основні концепції що

описують феномен професійного благополуччя розглядають його як результат ставлення суб'єкта до результатів діяльності; результат спрямованості особистості; продукт задоволеності змістом та умовами роботи; критерій професійної ідентичності; інтегральний особистісний критерій здоров'я професіонала.

4. Дослідження професійного благополуччя представлено у двох основних напрямках: виявлення негативних (емоційне вигорання, стрес на робочому місці, професійне стомлення і виснаження) та позитивних (задоволеність трудовою діяльністю, захопленість роботою, організаційної лояльності) індикаторів благополуччя. Переважно структурними компонентами професійного благополуччя визначають емоційний компонент як задоволеності працею, змістом та умовами професійного середовища, емоційна оцінка себе як професіонала та ставлення до себе; когнітивний компонент який включає ціннісно-смислову орієнтацію та усвідомленість ставлення до професії; поведінковий компонент, який відображує спрямованість і суб'єктну активність особистості щодо реалізації свого потенціалу у професії; психофізіологічний компонент як наявність відсутності психосоматичних скарг, фізичного здоров'я.

5. Професійне благополуччя людини у загальному сенсі обумовлюється організаційними умовами, мотиваційною складовою щодо професійної діяльності та особистісними якостями і особливостями працівника (саморегуляцією, когнітивними установками, здатністю до сприйняття і обробки інформації, емоційним інтелектом).

6. Професійна діяльність дефектологів характеризується підвищеними вимогами до його професійних і особистісних якостей та впливом численних дестабілізуючих та стресогених умов праці, що стає передумовою формування професійних деструкцій, а саме емоційного вигорання, деперсоналізація, професійні акцентуації які позначаються на зниженні професійного благополуччя. Ідентифікація стресогенності та професійного середовища

обумовлюється особливостями порушень контингенту, які визначають зміст професійної діяльності дефектологів.

Зміст розділу викладено у публікаціях автора: 50; 53; 55; 56; 57; 84; 86;
242

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ

2.1. Теоретико-методологічні та організаційні засади дослідження психологічних факторів професійного благополуччя дефектологів

2.1.1. Психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя»

З метою визначення психолінгвістичного значення концепта «професійне благополуччя» було застосовано метод вільного асоціативного експерименту (BAE) з відповідним вербальним стимулом [222; 223]. Психолінгвістичне значення представлено у упорядкованій єдності семантичних компонентів та ознак (ядерних та периферійних), що існують у вербальній свідомості носіїв мови [154; 155].

За І.Г. Овчинніковою психолінгвістичне значення визначається як інтерпретація експериментальних даних, що дозволяє встановити сенси, пов'язані з вербальним концептом у мовній свідомості [127]. За А.А. Леонтьєвим об'єктом психолінгвістичного експерименту виступає суб'єктивний зміст знакового образу чи операції з ним [102].

Отже, результати асоціативного експерименту характеризують універсальні когнітивні структури, щопов'язані з мовними значеннями, та відображують особливості особистісних смислів відповідної особистості або етнічної/професійної групи.

За результатними вільного асоціативного експерименту (BAE) було отримано 1857 реакцій-асоціацій (407 досліджуваних) на вербальний стимул «професійне благополуччя», включаючи словосполучення та речення, серед яких 382 одиничних.

За допомогою частотного аналізу отриманих асоціатів були побудовані асоціативні поля за п'ятьма реакціями та за першою з них. Асоціативним

реакціям, які присутні в асоціативному полі, що включає п'ять реакцій на стимул «професійне благополуччя», було присвоєно ранги. Найбільш високочастотні асоціації, що відповідають першим 10 рангам представлені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Частота асоціацій на стимул «професійне благополуччя» за п'ятьма реакціями ВАЕ

Ранг	Асоціати	Абс.	Частота, %	Зони семантичного поля
1	Задоволення [задоволення 107, задоволення від роботи 41, почуття задоволення 42]	190	10,23	Ядерна зона
2	Заробіток [заробіток 112, заробляти 28, багато заробляти 35]	186	10,02	
3	Кар'єра [кар'єра 83, кар'єрне зростання 33, кар'єрне просування 13, просування за кар'єрними сходами 7]	136	7,32	Зона ближньої периферії
4	Успіх [успіх 71, досягнення успіху 32, успішність 6, професійна успішність 2]	111	5,98	
5	Визнання [визнання 74, визнання досягнень 14, визнання фахівців 8, соціальне визнання 8]	104	5,60	
6	Стосунки [стосунки 43, хороші стосунки 32, стосунки з дітьми 4, стосунки в колективі 3]	82	4,42	
7	Розвиток [розвиток 43, саморозвиток 22, професійний розвиток 11]	76	4,09	
8	Інтерес [інтерес 26, інтересна робота 19, інтерес до роботи 8, інтерес до професії 5]	58	3,12	Зона далекої периферії
9	Керівництво [керівництво 45, стиль керівництва 7, хороше керівництво 7]	51	2,75	
10	Самореалізація [самореалізація 31, реалізація 6, реалізація власного потенціалу 3, реалізація своїх здатностей 3]	43	2,32	

Спираючись на дані І.А. Стерніна та А.В. Рудакової [154], для стратифікації результатів дослідження значення концепту ми відносили асоціації з частотою понад 10% до ядерної зони асоціативного поля, 4-10% – до зони ближньої периферії, 3-2% – до зони дальньої периферії.

Таким чином, ядерні асоціації до вербального стимулу «професійне благополуччя» складають *задоволення* (10,23%) – ранг 1 та *заробіток* (10,02%) – ранг 2.

Ближню периферію складають асоціації 3-7 рангів – *кар'єра* (7,32%), *успіх* (5,98%), *визнання* (5,60%), *стосунки* (4,42%), *розвиток* (4,09%).

До зони далекої периферії (асоціації з частотою 2-3%) входять: *інтерес* (3,12%), *керівництво* (2,75%), *самореалізація* (2,32%), що мають 8-10 ранги відповідно.

Наступним кроком було проведено часткову семну інтерпретацію отриманих даних ВАЕ за першою реакцією (n=407). За результатами аналізу даних, у ядерній зоні асоціацій не виявлено. При цьому зафіксовано зміни у послідовності високочастотних асоціатів та зміни складу зон ближньої та далекої периферії (табл.2.2).

Так, за ВАЄ за першою реакцією зону ближньої периферії утворюють асоціати *заробіток* (8,35%), *кар'єра* (7,13%), *задоволення* (5,65%), *успіх* (5,41%), *визнання* (4,91%); зону далекої периферії складають *стосунки* (3,93%), *розвиток* (2,70%), *інтерес* (2,21%), *самореалізація* (2,21%) та *керівництво* (1,97%).

За першою реакцією 1 ранг займає лексема *заробіток* (8,35%), яка за результатами аналізу всіх реакцій займала 2 ранг. Лексема *кар'єра* (7,13%) піднялася з 3 рангу на 2 ранг, *задоволення* (5,65%) – спустилася з 1 рангу на 3 ранг, *самореалізація* (2,21%) та *керівництво* (1,97%) помінялися місцями (9 та 10 ранги відповідно); ранги інших асоціатів не змінилися.

Отже, за результатами психолінгвістичного експерименту вербалізований концепт «професійне благополуччя» виявляється асоціативно пов'язаним із задоволенням та заробітком та кар'єрою, проявляється в успіху, визнанні та

позитивних стосунках. Отримані результати узгоджуються із даними Рут Є.І., яка визначила в структурі соціальних уявлень про професійне благополуччя в якості значущих категорії «стан», що відображає позитивне переживання процесу професійної діяльності і включає «почуття задоволення від роботи»; «умови праці» переважно щодо задоволеності матеріальної складової професійної діяльності; «кар'єра та професійний розвиток», що має суб'єктивні сенси: «просування по службі», «перспективи професійного розвитку» [148].

Таблиця 2.2

Частота асоціацій на стимул «професійне благополуччя» за першою реакцією САЕ

Ранг	Асоціати	Абс.	Частота, %	Зони семантичного поля
1	Заробіток [заробіток 26, заробляти 1, багато заробляти 7]	34	8,35	Зона ближньої периферії
2	Кар'єра [кар'єра 21, кар'єрне зростання 5, кар'єрне просування 2, просування за кар'єрними сходами 1]	29	7,13	
3	Задоволення [задоволення 16, задоволення від роботи 3, почуття задоволення 4]	23	5,65	
4	Успіх [успіх 18, досягнення успіху 2, успішність 1, професійна успішність 1]	22	5,41	
5	Визнання [визнання 15, визнання досягнень 3, соціальне визнання 2]	20	4,91	
6	Стосунки [стосунки 9, хороші стосунки 4, стосунки з дітьми 3, стосунки в колективі 1]	16	3,93	Зона далекої периферії
7	Розвиток [розвиток 5, саморозвиток 5, професійний розвиток 1]	11	2,70	
8	Інтерес [інтерес 4, інтересна робота 3, інтерес до роботи 1]	9	2,21	
9	Самореалізація [самореалізація 6, реалізація 2, реалізація власного потенціалу 1]	9	2,21	
10	Керівництво [керівництво 3, стиль керівництва 1, хороше керівництво 4]	8	1,97	

Таким чином, у респондентів психолінгвистичне значення концепту «професійне благополуччя» відображує позитивний психоемоційний стан, пов'язаний із позитивними відчуттями від професійної діяльності, зокрема задоволенням роботою, матеріальною винагородою, можливість побудови кар'єри та професійного зростання, визнанням успіху та позитивними стосунками.

2.1.2. Структурна модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю

На підставі проведеного теоретичного аналізу наукових досліджень, концептуалізації поняття «професійне благополуччя» через виявлення його психолінгвистичного значення у мовній свідомості фахівців психолого-педагогічного профілю та ґрунтуючись на багатомірності концепції «професійне благополуччя» й суб'єктного підходу у психології, в основу нашої роботи ми поклали розуміння цього феномену як визначення повноцінно функціонуючої спрямованої на саморозвиток особистості, що розглядається у діалектичній єдності системи соціальних стосунків та визначається за через ставлення до себе, світу та інших. З позиції суб'єктного підходу повноцінно функціонуюча особистість здатна до самодетермінації, є проактивною та здатна перетворювати оточуючу дійсність, спрямована на особистісний розвиток і має можливість самокерування власними ресурсами. Таке визначення тісно перетинається з уявленнями про професійно благополучну особистість та розумінням людини як суб'єкта діяльності. У психології неодноразово наголошувалося на важливості вивчення психологічних особливостей людини з позиції її активної взаємодії із навколишнім та внутрішнім середовищем. Розробка категорії суб'єкта у психології пов'язана з іменами К.А. Абульханової, Б.Г. Ананьєва, А.В. Брушлинського, С.Л. Рубінштейна, Д.Н. Узнадзе. За Рубінштейном суб'єкта характеризують

активність, здатність до розвитку і інтеграції, самодетермінації, саморегуляції, і самовдосконалення, суб'єкт – вищий рівень розвитку людини. Використовуючи поняття «суб'єкт», С.Л. Рубінштейн не обмежується межами конкретних видів діяльності та виходить за їх рамки, він розглядає особистість у просторі всієї її життєдіяльності.

Ми розглядаємо професійне благополуччя як індикатор рівня та якості функціонування особистості, її самодетермінацію та спрямованість на саморозвиток виражений у сфері професійної діяльності. Ґрунтуючись на класичній концепції К. Ріфф, ми вслід за Є.І. Рут спираємось на розуміння професійного благополуччя, як прояву загального позитивного функціонування особистості в окремій сфері життєдіяльності (в професійній сфері).

Вивчення професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю має враховувати специфіку професійної діяльності, а саме те, що її найголовнішим компонентом є взаємодія із іншими людьми. Міжособистісна взаємодія відбувається безпосередньо у процесі діяльності і здійснюється з приводу цієї діяльності, отже, вона невід'ємно пов'язана з людською діяльністю. В широкому розумінні взаємодія визначається як «процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок» [47, с.54-55]. Б.Д. Паригін виділяє як основні компоненти процесу взаємодії між людьми: самих людей, їх взаємний вплив та взаємний зв'язок, взаємні зміни людей у результаті взаємовпливу один на одного.

Феномен професійного благополуччя та його зміни являє собою динамічний процес, його трансформування спирається на ресурси особистості. Ресурси як наявні та накопичені особистістю протягом життя індивідуальні можливості, засоби для забезпечення та підтримки якісної та благополучної життєдіяльності, реалізації сенсу життя, що дозволяють долати складні життєві випробування у разі потреби. Саме такі ресурси надають непрямий вплив на благополуччя, виступаючи не як предиктори, а скоріш опосередковано впливають на структуру причинно-наслідкових зв'язків між зовнішніми

умовами та психологічним станом людини [191; 247; 255; 303; 304]. Саме визначення та подальший розвиток психологічних ресурсів у професійній сфері дефектологів дає можливість розробити програму супроводу яка базується на врахуванні психологічних факторів та підвищенні ресурсності особистості.

Проведений аналіз наукових джерел, розглянутих у першому розділі, дає нам підстави для побудови структурної моделі професійного благополуччя дефектологів (рис. 2.1).

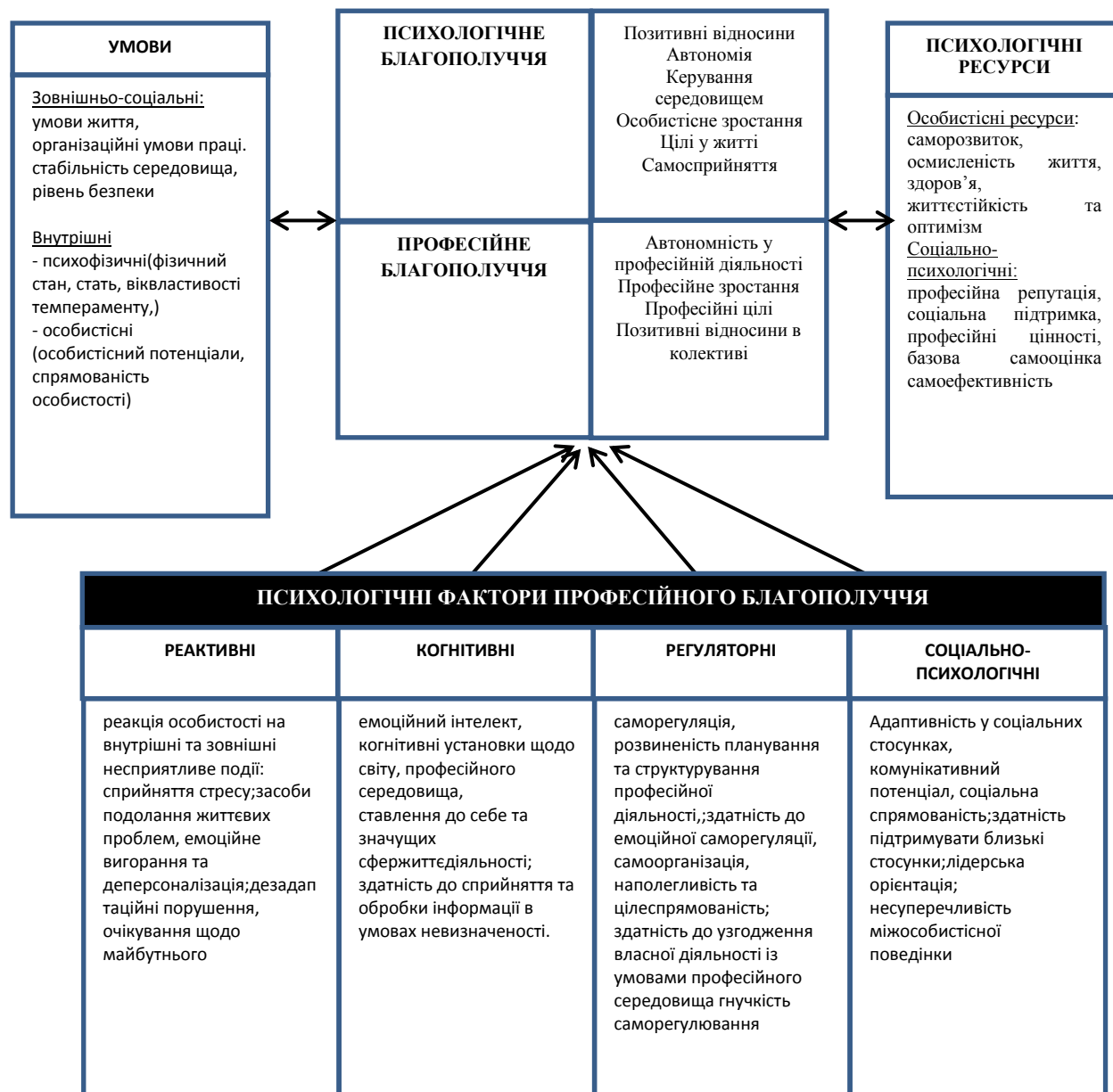

Рис.2.1 Структурна модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю.

Отже, структурна модель відображує взаємозв'язки и між зовнішніми та внутрішніми умовами життєдіяльності дефектологів та їх психологічним і професійним благополуччям, які є підґрунтям його формування і в свою чергу зазнають впливу з їх боку внаслідок того, що благополуччя є інтегральним показником рівня життєдіяльності особистості. Взаємозв'язок між ресурсами особистості та її благополуччям відображує опосередкований вплив індивідуальних можливостей до подолання негараздів життя на його сприйняття та повноцінну життєдіяльність, орієнтацію на саморозвиток, що посилює особистісний потенціал людини, у тому числі у професійній сфері. Також ми визначаємо що відчуття професійного та психологічного благополуччя обумовлюється як чинниками, які пов'язані із особистісним зростанням та саморозвитком (регуляторні, когнітивні, соціально-психологічні), так і з негативними умовами життєдіяльності, а саме із здатністю до їх протистоянню.

Розглянувши наукову літературу за проблематикою професійного благополуччя і ґрунтуючись на концепції позитивного функціонування (К. Ріфф, Л.В. Куліков, П.П. Фесенко), середовищного підходу до благополуччя (Н. Каргіна, Е. Паніна, О. Ширяєва), психофізичного підходу (О. Ворона, А. Вороніна, С. Ковальов, М. Яхода), а також концепціях системності, розвитку та активності в психології (Б. Ананьєв, Д. Леонтьєв, А. Петровський) ми вважаємо доцільним у цьому дослідженні визначити провідні чинники цього феномену, які забезпечують переживання благополуччя у професійній сфері та підтримують формування та стійке позитивне функціонування його складових взаємозалежних елементів.

Проведений аналіз наукових досліджень виявив достатню невизначеність та розмитість поняття «професійного благополуччя», так само як і значну кількість точок зору на його чинники, передумови існування та критерії. Тож для вивчення факторів, що впливають на його змістовну та функціональну сутність, необхідно враховувати сукупність певних умов, що впливають на здатність особистості до повноцінного позитивного функціонування у тому

числі деяку обумовленість його формування внутрішніми та зовнішніми явищами середовища. У роботах науковців стосовно психологічних чинників благополуччя у професійній діяльності визначається важливість саморегуляції та наголошується ролі ефективного досягнення людиною поставлених цілей, завдань та керуванні своїм станом (Конопкін, 2011; Хекхаузен, 2003; Леонова, Кузнєцова, 2007; Baumeister et al., 2007). Серед дослідників, роботи яких присвячені вивченню саморегуляції, можна виділити таких як Б.В. Зейгарник, А. Іванников, О.А. Конопкін, Д.А. Леонтьєв, В.І. Моросанова, відносно недавні дослідження були проведені Г.А. Виленскою, Ю.В. Ковальновою Е.А. Сергієнко. У роботі Д.А.Леонтьєва саморегуляція розглядається через особистісний потенціал, представлений як інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості. Саморегуляція розглядається як особливий організований і цілеспрямований процес, який спрямований на активізацію власних внутрішніх резервів, на збереження власного працездатного стану та сприяє ефективній діяльності, спілкуванню, адаптації.

Неодмінною умовою благополуччя особистості є здатність людини до самостійного визначення свого особистого сенсу життя, визначати свої життєві цілі та досягати їх. Отже, професійне благополуччя є поняттям, що відображує власне ставлення людини до своєї особистості у професійному житті та робочих процесів, що мають для неї велике значення, воно включає соціально-нормативні та професійні цінності і установки, через які особистість здійснює оцінку свого професійного шляху на основі співвіднесення власних та узагальнених уявлень про своє життя та самореалізацію у ній з «еталонними уявленнями», що дозволяє покращувати якість професійного та життя, досягати високого ступеня самореалізації і саморозвитку. Що підтверджую значну роль когнітивних утворень та явищ у формуванні та переживанні відчуття благополучності у професійній сфері.

На думку дослідників [297] професійне благополуччя тісно пов'язане із міжособистісними стосунками та соціальною компетентністю, що обумовлене з одного боку впливом якості міжособистісних взаємодій з іншими людьми (в

тому числі з колегами по роботі), та з другої необхідністю запобігання знеособленого або негативного ставлення до людей, з якими професіонал працює. Також підкреслюється важливість психосоматичний компоненту, а саме присутності або відсутності психосоматичних скарг [159] у контексті збереження відчуття благополуччя також наголошують на необхідності уваги до психологічних, соціальних та фізичних «викликів» та сформованих ними психофізичних і психоемоційних явищ і проявів, як відповідь на середовищний негативний вплив.

Отже, проведений аналіз наукових психологічних досліджень надав можливість виокремити основні чинники професійного благополуччя та умовно згрупувати їх у наступні групи (табл.2.3):

- регуляторний (система керування емоційною сферою, здатність до самоорганізації та особливості її прояву, що впливають на спрямованість професійної життєдіяльності особистості);
- когнітивний – (комплекс переконань та вмінь, які дозволяють успішно реалізовувати професійну діяльність та почувати себе успішним у професійній діяльності);
- соціально-психологічний (сукупність позитивних емоційних ставлень до себе як суб'єкта міжособистісної взаємодії, направленість на позитивні відносини із соціальним середовищем);
- реактивний (сукупність симптомів порушень у емоційній сфері, дезадаптаційних психоемоційних явищ, сформованих у відповідь на специфіку професійної діяльності).

Однією із важливих об'єктивних умов середовища життєдіяльності у сьогоденні стала епідемія COVID-19, яка безумовно вплинула на зростання рівня тривоги, стресу та сприяла посиленню депресій [78; 168; 169; 170].

Таблиця.2.3

Чинники професійного благополуччя у психологічних дослідженнях

Групи психологічних чинників професійного благополуччя	Характеристика	Автори
Регуляторний	здатність до зміни навколишнього середовища під свої потреби або гнучкої адаптації до неї за необхідності, автономія та збереження емоційної рівноваги, спрямованість і ступінь суб'єктної активності професіонала у пошуку можливостей для реалізації власного потенціалу.	Ріфф К, Вороніна Л.В., Созонтов А.Е, Фесенко, Рут Є.І.; Дружилов С.А.
Когнітивний	стійкасукупність позитивних знань про себе і себе у світі, ціннісно-сміслові орієнтації, усвідомлене ставлення до своєї професії як засобу самореалізації.	Рут Є.І.; Дружилов С.А. Шаміонов Р.М.
Соціально-психологічний	орієнтування на благополучні міжособистісні стосунки, здатність налагоджувати позитивні стосунки в професійній групі.	Шаміонов Р.М. Рут Є.І.; Дружилов С.А. Башкатов С.А.
Реактивний	відсутність вираженої тривожності, депресивних симптомів, емоційні складові самооцінки та ставлення до професійного середовища і зовнішніх умов праці, задоволеність працею.	Рут Є.І.; Дружилов С.А., Шаміонов Р.М., Ширяєва О.С., Дінер Е, Аргайл М., Бредбурн Н., Дінер Е.; Вороніна А.В., Созонтов А.Е., Фесенко П.П.

- Фахівці психолого-педагогічного профілю в цих умовах,окрім загальних стресових умов пандемії та пов'язаними з цим умовами життя, зазнають впливу додаткових стресових факторів, а саме [211]:

- збільшення тривалості робочого дня та стрімке опанування і забезпечення реалізації нових форм та методів праці;
- посилення емоційного навантаження внаслідок соціальних очікувань, щодо забезпечення якості та безперервності педагогічного та психологічного супроводу у тому числі дистанційно;
- зниження можливості отримання соціальної підтримки через системні обмеження та інтенсивний і напружений робочий графік.

Перебування в умовах епідемії COVID-19 (SARS-CoV-2), що спричиняє негативні емоційні стани, які викликані стресовими подіями періоду пандемії безумовно можуть мати всебічний значний вплив як на систему регуляції психічних процесів та поведінки особистості, так і на її фізичний стан [133; 170; 185]. Отже, спрямованість особистості на ведення здорового способу життя, здатність брати на себе відповідальність за те, що відбувається з власним тілом, його стан і функціонування у період надзвичайної масової захворюваності набуває не лише прагматичного сенсу, а й може розглядатися як ресурсний компонент особистості, що здатний підвищувати її ефективність у різних сферах життєдіяльності та стимулювати її саморозвиток. На нашу думку це підтверджується дослідженнями Шандрука С.К. щодо здоров'я, як однієї фундаментальної передумови ефективної життєдіяльності та позитивного функціонування людини, підґрунтя розкриття її можливостей і саморозвитку [181; 182].

2.1.3 Організація та методи емпіричного дослідження

Організація емпіричного дослідження професійного благополуччя дефектологів та чинників, що його обумовлюють, визначалися специфікою предмету дослідження та передбачала реалізацію декілька послідовних етапів. Емпіричне дослідження проводилося протягом 2018-2021 рр. (табл.2.3).

На першому (*початковому*) етапі основними завданнями були пілотажне дослідження психолінгвістичного значення концепту «професійне благополуччя» у широкого кола фахівців психолого-педагогічного профілю та розробка структурної моделі професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю й, відповідного до неї, організаційно-методичного підходу для вивчення факторів професійного благополуччя дефектологів. Даний етап дослідження було проведено у період 2018-2019 рр. у межах реалізації проекту «Підтримка інклюзивної освіти в Україні» німецького товариства міжнародного співробітництва Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). У дослідженні взяли участь представники наступних професійних груп: а) педагоги загальноосвітніх закладів, б) корекційні педагоги та психологи спеціалізованих навчальних закладів, в) вихователі дошкільних дитячих закладів, г) методичні працівники закладів загальноосвітніх та корекційних закладів освіти, д) фахівці системи позашкільної освіти, ж) працівники методичних відділів департаментів міських та обласних департаментів освіти. Загальна кількість респондентів, які взяли участь в експерименті, склала 407 осіб, у співвідношенні $n = 327$ (80,24 %) жінок та $n = 80$ (19,6%) чоловіків. З них за критерієм місця проживання: $n = 205$ (50,4%) мешканців міста Харкова та Харківської області, $n = 17$ (4,2%), міста Суми, $n = 28$ (6,9%), міста Запоріжжя, $n = 38$ (9,3%), міста Кривий Ріг Дніпропетровської області, $n = 56$ (13,8%), міста Дружківка Донецької області, $n = 33$ (8,1%) міста Біла Церква Київської області, $n = 19$ (4,7%), $n = 11$ (2,7%) мешканців міста Миколаїв.

На цьому етапі було сформовано схему експерименту, виділені дослідницькі змінні, що відбивають теоретичну модель, розроблено методичний комплекс, до якого увійшли психодіагностичні методики релевантні об'єкту й предмету дослідження та обґрунтовано доцільність їх використання, а також визначені оптимальні характеристики репрезентативних вибірок досліджуваних відповідно до завдань дослідження. Структура та зміст емпіричного дослідження представлено у Додатку А.

На другому (*констатуючому*) етапі було проведено основну частину емпіричного дослідження, яка передбачала визначення особливостей, варіативність прояву та детермінації психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю; виявлення особливостей, типологічних профілів та особливостей їх детермінації у дефектологів. Методики було підібрано таким чином, щоб мати можливість охарактеризувати компоненти та чинники професійного та психологічного благополуччя за попередньо визначеними регуляторним, когнітивним, соціально-психологічним та реактивним блоками, визначити варіативність психологічного та професійного благополуччя у дефектологів, у тому числі їх співвідношення та його психологічний зміст. Було досліджено роль визначених чинників та виявлені предиктори формування відчуття професійного та психологічного благополуччя. На цьому етапі була сформована вибірка досліджуваних, яка включала 167 осіб (жінок) у віці від 20 до 66 років, ($m = 38,3 \pm 11,6$) з вищим рівнем освіти, який відповідає профілю діяльності.

Усі респонденти є фахівцями психолого-педагогічного профілю діяльності: педагоги та психологи загальноосвітніх шкіл, корекційні педагоги, логопеди та психологи закладів спеціалізованої освіти та приватних корекційних центрів міста Харкова та області, міст Миколаїв, Одеса, Дружківка, Суми, Вінниця, Чернігів, Запоріжжя.

Для визначення рівня та специфіки прояву феномену благополуччя у залежності від змісту професійної діяльності та стресового навантаження робочого середовища респонденти були розподілені на групи відповідно до напрямку і змісту професійної діяльності. Були виокремлені наступні групи: а) контрольна група педагогів (КГ) ($n=54$) які працюють із дітьми, що розвиваються типово та б) експериментальна група дефектологів ЕГ ($n=114$) яка включала спеціалістів, що працюють із дітьми з порушеннями розвитку. Ця група складалася з двох підгруп: перша (ЕГ А) – корекційні педагоги та психологи, які працюють із дітьми з первазивними розладами розвитку, (зокрема розладами аутистичного спектру) $n=66$ та друга підгрупа (ЕГ Б) –

дефектологи, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дітей із порушеннями зору, слуху, мовлення, опорно-рухової системи ($n=47$). Основні вимоги для включення до вибірки: закінчена вища освіта за напрямком професійної діяльності та відсутність значних емоційно значущих подій протягом участі у дослідженні. Означені характеристики дозволили сформулювати вибірку, відповідно до цілей і задач емпіричного дослідження.

Наявність тривалого глобального явища пандемії COVID-19 (SARS-CoV-2), що спричиняє негативні емоційні стани, які викликані стресовими подіями періоду пандемії зумовили включення до структури дослідження аналізу її впливу на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю. Окрім визначення зрушень у компонентах психологічного та професійного благополуччя працівників психолого-педагогічної сфери, було проведено дослідження сприйняття здоров'я, оскільки спрямованість на збереження здорового фізичного стану виступає передумовою забезпечення відчуття благополуччя у професійній сфері. За допомогою електронної розсилки та розміщення у відповідних професійних групах соціальних мереж посилення на форми опитувальників у сервісі Google було проведено збір первинної інформації щодо ставлення до здоров'я фахівців психолого-педагогічного профілю та рівня їх психологічного та професійного благополуччя. У дослідженні прийняли участь працівники загальноосвітніх та корекційних закладів освіти з усіх регіонів України: педагоги закладів загальної освіти $n=101$ (57,3%), дефектологи $n=75$ (42,6%), у віці від 23 до 52 років, середнє значення $M=33,6\pm 4,3$ роки.

Також на даному етапі дослідження відбувався якісний та математико-статистичний аналіз отриманих результатів, психологічна інтерпретація визначених взаємозв'язків та виявлених закономірностей, порівняння отриманих емпіричних результатів та їх інтерпретації з дослідженнями інших науковців.

На третьому (*формуючому*) етапі було проведено розробку та реалізацію програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів.

Дослідження було проведено у період з березня по грудень 2019 року. За результатами попереднього етапу діагностики були відібрані учасники які мають низький рівень професійного та психологічного благополуччя та за визначеним профілем професійного благополуччя належать до соціально-орієнтованого та автономного кластерів. Для реалізації розробленої програми психологічного супроводу та забезпечення можливості подальшої оцінки ефективності програми і визначення впливу аудіостимулювання методом Tomatis, який входив у психологічну програму, було сформовано дві експериментальні та контрольну групи. Рандомізація груп здійснювалася шляхом випадкового розподілу учасників за групами. Перша експериментальна група (ЕГ1) отримувала усі передбачені програмою заходи (n=15), у тому числі кожен з її учасників прослуховував індивідуально підготований курс аудіотренування методу Tomatis. Друга експериментальна група (ЕГ2) отримувала передбачені програмою заходи, та аналогічні музичні твори, але без ефекту чергування методу Tomatis n=15. Учасники контрольної групи (n=15) приймали участь у психодіагностичному вимірюванні на початку реалізації програми та по її завершенні, та не брали участі у реалізації розробленої програми. Усі досліджувані не мали значних емоційно значущих життєвих подій протягом проведення експерименту. Участь в дослідженні була добровільною, учасники могли відмовитися від участі на будь-якому етапі процесу дослідження без пояснення причин відмови.

На четвертому (*контрольному*) етапі було передбачено дослідження змін у результаті проведеної програми психологічного супроводу професійного благополуччя у учасників експериментальної та контрольної груп. На цьому етапі було проведено повторне психодіагностичне вимірювання загального рівня психологічного і його компонентів та благополуччя в професійній сфері за допомогою методики «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації Т.Д. Шевеленкової і Т.П. Фесенко та «Методики оцінки професійного благополуччя (МОПБ) Є.І. Рут й проведена оцінка динаміки та порівнювальний

аналіз показників параметрів професійного та психологічного благополуччя учасників контрольної та експериментальних груп.

Дослідницькі процедури, що увійшли до методичного комплексу мали всебічний характер. Взаємодоповнюючий характер методів, що відповідали меті та завданням дослідження, використання методів математичної статистики були призначені для забезпечення наукової обґрунтованості та достовірності результатів.

Нижче наведено стислу характеристику методик, які були включені у психодіагностичний комплекс.

Для визначення психолінгвістичного значення концепта «професійне благополуччя» був проведений *вільний асоціативний експеримент* (BAE). BAE з вербальним стимулом «професійне благополуччя» проводився у письмовій формі. Відповідно до інструкції досліджувані мали вказати стать, вік, освіту/спеціальність, сімейний стан та написати перші п'ять слів, які прийшли їм на думку, з якими у них асоціювалося слово «професійне благополуччя».

Для діагностики психічного благополуччя використовувався варіант англomовної методики «*The scales of psychological well-being*», розроблений К. Ріфф, адаптований і валидизирований Т.Д. Шевеленковою і Т.П. Фесенко. Окрім визначення загального рівня психічного благополуччя, дослідження включало вимір його основних компонентів за шкалами: доступності життєвої мети, позитивних відносин із іншими, особистісний ріст, керування навколишнім середовищем, прийняття себе і автономія. Методика також дозволяє діагностувати показники за додатковими шкалами, а саме: баланс афекту, осмисленість життя, людина як відкрита систему. Слід зазначити, що показники за шкалою баланс афекту на відміну від інших шкал методики мають інвертовані значення. Тобто високі показники за цією шкалою інтерпретуються як переважання негативного афекту над позитивним [183, с. 95-121.]

Для вивчення професійного благополуччя та його компонентів застосовувалася «*Методика оцінки професійного благополуччя (МОПБ)*», (Є.І. Рут, 2016). Опитувальник МОПБ включає 6 шкал: «Автономність у

професійній діяльності», «Задоволеність рівнем компетентності», «Задоволеність професійними досягненнями», «Професійне зростання», «Професійні цілі», «Позитивні відносини в колективі», а також загальний (сумарний) показник професійного благополуччя [148].

Визначені чотири змістовні групи чинників професійного благополуччя обумовили добір методик дослідження та розподіл психологічних чинників професійного благополуччя відповідно до означених блоків: регуляторний, когнітивний, соціально-психологічний та реактивний.

Методики, що увійшли до *регуляторного блоку психодіагностики*.

Для визначення сформованості навичок тактичного планування і стратегічного цілепокладання, особливостей структурування діяльності самоорганізації був використаний опитувальник «*Опитувальник самоорганізації діяльності*» Є.Ю Мандрикової. Методика включає наступні шкали: «Планомірність», «Целеспрямованість», «Наполегливість», «Фіксація» "Самоорганізація". Шкала «Орієнтація на сьогодення» Опитувальник відображує ступінь самоорганізації і саморегуляції діяльності за допомогою структурування особистого часу, побудови планів, визначення мети [110, с.87-112].

Для діагностики саморегуляції і її індивідуального профілю використаний опитувальник "*Стиль саморегуляції поведінки*" В.І. Моросанової. Методика дозволяє визначити рівень розвитку основних регуляторних процесів і регуляторно-особистісних якостей особи, які і складають шкали опитувальника [121].

Для вивчення домінуючих форм порушення емоційної регуляції був використаний «*Опитувальник емоційної дисрегуляції*» (Польская, Разваляева, 2017). Опитувальник передбачає самозвіт опитувального та дозволяє визначити переважну форму порушень емоційної регуляції: румінації, уникнення та труднощів менталізації. Таким чином, опитувальник дозволяє виявити порушення на рівні: а) динаміки емоційних реакцій; б) здатності до розуміння і

управління емоціями; в) уявлень (переконань, установок, навичок), пов'язаних з емоційним досвідом [140].

Методики, що увійшли до *когнітивного блоку психодіагностики*

Для визначення здатності до розуміння своїх і чужих емоцій і керування ними було використано *Опитувальник емоційного інтелекту* Д.В. Люсіна – методику, засновану на самозвіті, яка призначена для вимірювання емоційного інтелекту. Опитувальник дозволяє провести вимірювання за чотирма основними шкалами: міжособистісний емоційний інтелект (здатність до розуміння емоцій інших людей і керування ними), внутрішньоособистісний емоційний інтелект (здатність до розуміння власних емоцій і керування ними), розуміння емоцій (здатність до розуміння своїх і чужих емоцій) та керування емоціями (здатність до керування своїми і чужими емоціями) [107].

Для визначення особливостей переконань у когнітивній сфері використовувалась *«Шкала базисних переконань у адаптації»* О. Кравцової. Методика складається з 8 шкал: Прихильність світу (BW, benevolence of world), Доброта людей (BP, benevolence of people), Справедливість світу (J, justice), Контрольність світу (C, control), Випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються (R, randomness), Цінність власного "Я" (SW, self-worth), Ступінь самоконтролю (контролю над подіями, що відбуваються) (SC, self-control), Ступінь удачі, або везіння (L, luckiness). На їх основі обчислюються значення трьох чинників:

- Загальне ставлення до прихильності навколишнього світу (включає шкали «прихильність світу» і «доброта людей»).
- Загальне ставлення до свідомості світу, тобто контрольованості і справедливості подій (включає «справедливість світу», «контрольованість світу» і «випадковість»).
- Переконання щодо власної цінності, здатності управління подіями і везіння (включає «цінність «Я», «самоконтроль» і «везіння») [142].

Для дослідження когнітивних схем реагування на ситуації подвійності, здатності особи сприймати розрізнену і суперечливу інформацію, приймати

невідоме, не відчувати себе незатишно у невизначеності використовувався *«Новий опитувальник толерантності до невизначеності»*. Методику було розроблено у 2009 році Т.В. Корніловою, вона спрямована на оцінювання генералізованої особистісної властивості, яка характеризується прагненням до змін, новизни і оригінальності, готовності надавати перевагу більш складним завданням, мати можливість самостійності і виходу за рамки прийнятих обмежень. Додатково методика дозволяє визначити інтолерантність (фокусується прагнення до ясності, впорядкованості у всьому і неприйняття невизначеності, припущення про чільну роль правил і принципів, дихотомічний поділ вірних і невірних способів, думок і цінностей) та толерантність до невизначеності к міжособистісних стосунках (прагнення до ясності і контролю у міжособистісних відносинах, дискомфорт в разі невизначеності відносин з іншими, статичність у стосунках з іншими) [77].

Методики, що увійшли до *соціально-психологічного блоку психодіагностики*.

Для діагностики різних аспектів міжособистісних відносин і комунікативних особливостей особистості використано *«Опитувальник міжособистісних відносин»* (ОМО) у версії А.А. Рукавишнікова. Опитувальник заснований на основних постулатах тривимірної теорії міжособистісних відносин В.Шутца і положенні про те, що кожен індивід має характерний спосіб соціальної орієнтації по відношенню до інших людей, і ця орієнтація визначає його міжособистісну поведінку. Опитувальник призначений для оцінки поведінки людини у трьох основних сферах міжособистісних потреб: «включення», «контролю» «афекту». У кожній сфері беруться до уваги два напрямки міжособистісної поведінки: виражена поведінка людини, тобто її думка про інтенсивність власної поведінки у даній області; і поведінку, що особа вважає необхідною щодо себе від оточуючих, інтенсивність якої є оптимальною для неї [160].

Для дослідження особливостей адаптації у міжособистісних стосунках та загальних адаптивних можливостей особистості використовувався

«Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність», який був розроблений А.Г. Маклаковим і С.В. Чермяніним (1993). Призначений для вивчення адаптивних можливостей індивіда на основі оцінки деяких психофізіологічних та соціально-психологічних характеристик, що відображають інтегральні особливості психічного та соціального розвитку. Згідно з опитувальником діагностувалися показники адаптаційних здатностей за шкалами – поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність та інтегративною шкалою особистісного адаптаційного потенціалу. При цьому високі оцінки за цими шкалами характеризують низький рівень відповідних адаптаційних здатностей [119, с.549-672].

Методики, що увійшли до *реактивного блоку психодіагностики*.

Для оцінки повсякденного стресового навантаження був використаний *Опитувальник повсякденних стресорів* (Петраш зі співавт., 2018). Респондентам представлений перелік з 82 стресових повсякденних подій та запропоновано відзначити ті події, які відбулися з ними протягом останніх 2-х тижнів, а також силу переживання події, використовуючи шкалу від 1 до 10 балів (1 бал – відповідає мінімальному рівню, 10 – максимальному рівню). Методикою передбачено розподіл за наступними сферам життєдіяльності: 1) професійна діяльність; 2) міжособистісне спілкування; 3) зовнішні стресори; 4) стресори, пов'язані з дозвіллям; 5) фінансові стресори; 6) стресори, пов'язані з обслуговуванням (медичним, соціальним, побутовим); 7) стресори господарсько-побутової сфери; 8) особистісні стресори [136].

Для виявлення дезадаптаційних порушень був застосований *опитувальник ДАН* («Дезадаптаційні порушення») А.Г. Маклакова. Опитувальник дозволяє визначити дезадаптивні порушення за трьома шкалами: «Астенічні реакції та стани» (АС), «Психотічні реакції та стани» (ПС), "Загальний показник дезадаптаційних порушень" (ДАН).

Для визначення вираженість негативного ставлення до власного суб'єктивного майбутнього була використана *Шкала безнадійності Бека* (Beck Hopelessness Scale, BHS), яка побудована на концепції безнадійності.

Безнадійність розглядається як система когнітивних схем, у яких спільним знаменником є негативні очікування щодо короткострокового та довгострокового майбутнього. Методика дозволяє виміряти позитивність або негативність очікування особистості щодо свого майбутнього.

Для визначення психоемоційного стану сформованого у відповідь на умови професійного середовища біла застосована *«Методика діагностики рівня емоційного вигорання»* В.В. Бойко, яка включає 12 шкал, що відображують симптоми, які поєднуються у три фактори, відповідно до стадій емоційного вигорання: «Напруга» (шкали: переживання психотравмуючих обставин, незадоволеність собою, «загнаність у кут», тривога й депресія), «Резистенція» (шкали: неадекватне вибіркове емоційне реагування, емоційно-моральна дезорієнтація, розширення сфери економії емоцій, редукція професійних обов'язків), «Виснаження» (шкали: емоційний дефіцит, емоційне відчуження, особистісне відчуження, психосоматичні та психовегетативні порушення).

Дослідження ставлення до здоров'я та його функціональних особливостей проводилось за допомогою методики *«Індекс ставлення до здоров'я»* розробленою С. Дерябо та В. Ясвіним [125] та призначеною для виявлення рівня та особливостей інтенсивності ставлення до здоров'я та складається з 4 шкал, що відповідають компонентам інтенсивності суб'єктивного ставлення: «Емоційна шкала», «Пізнавальна шкала», «Практична шкала» та «Шкала вчинків».

При проведенні дослідження первинні емпіричні дані психодіагностики піддавалися математико-статистичній обробці за допомогою використання ймовірнісної логіки та ймовірнісних моделей.

Методи *математико-статистичної обробки* даних включали:

– первинну описову статистику – обчислення заходів центральної тенденції (середнього) та заходів розмаху (стандартного відхилення) для опису характеристик компонентів благополуччя в залежності від запропонованих у нашому дослідженні незалежних змінних;

- частотний аналіз для визначення тенденцій у розподілі асоціацій з вербальним стимулом «професійне благополуччя», рівнів та варіантів прояву сформованості психологічного та професійного благополуччя, функціональних особливостей ставлення до здоров'я.

- кореляційний аналіз та обчислення коефіцієнтів χ^2 Пірсона, t-критерію Ст'юдента призначених для виявлення взаємозв'язків та їх потужності між змінними та статистичної перевірки гіпотез;

- непараметричні критерії Манна-Уїтні, Краскела-Уоллеса для аналізу відмінностей у розподілі ознак у змінних параметрах у залежних та незалежних групах досліджуваних;

- кластерний аналіз методом К-середніх з метою вивчення типологічних характеристик професійного та психологічного благополуччя;

- факторний аналіз для вивчення взаємозв'язків між показниками змінних, що характеризують різноманітні аспекти чинників професійного благополуччя.

- регресійний аналіз для визначення предикторів професійного благополуччя;

- двофакторний дисперсійний аналіз для повторних випробувань, за допомогою якого перевірялися гіпотези про ефективність програми психологічного супроводу.

Математична обробка даних та графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм Statistica 6.0.

2.2. Особливості, варіативність прояву та детермінація психологічного благополуччя у фахівців психолого-педагогічного профілю у залежності від змісту професійної діяльності

Аналіз результатів дослідження психологічного благополуччя показав, що в цілому середній груповий показник психологічного благополуччя у

дефектологів відповідає нормативному значенню ($M=363,04$, $\sigma=45,45$), Загальний показник психологічного благополуччя респондентів групи А відповідає низькому рівню ($M=355,90$, $\sigma=41,68$), а загальний показник психологічного благополуччя дефектологів групи Б знаходиться у нормативному значенні ($M=372,90$, $\sigma=49,01$). Частотний розподіл досліджуваних за рівнем психологічного благополуччя виявив (рис.2.2), що серед групи дефектологів, що працюють із дітьми з розладами аутистичного спектру (ЕГ А) 42,4% мають високий рівень психологічного благополуччя, середній та низький рівні виявлено у 31,8% та 25,8% відповідно. Для групи дефектологів, що працюють із дітьми з порушеннями зору, слуху чи інтелектуального розвитку (ЕГ Б) високий рівень благополуччя виявлено у 61,7% досліджуваних, середній та низький рівні у 14,9% та 23,4% відповідно.

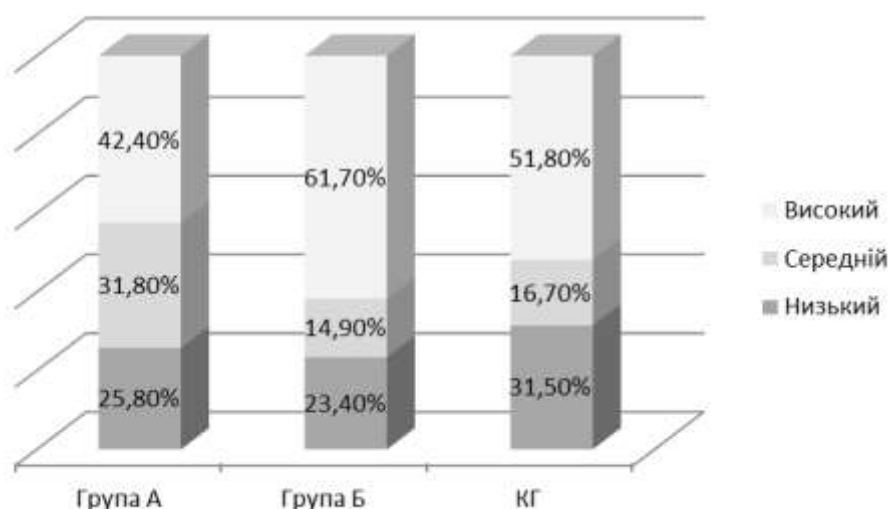

Рис.2.2 Розподіл досліджуваних за рівнем психологічного благополуччя у залежності від змісту професійної діяльності

Результати дослідження психологічного благополуччя у залежності від умов та специфіки професійної діяльності переставлені у Таблиці 2.4.

Детальний аналіз за компонентами психологічного благополуччя у дефектологів показав нормативні значення для базових шкал «Автономія» ($M=60,22$, $\sigma=7,89$), «Особистісне зростання» ($M=62,00$, $\sigma=8,09$), «Цілі у житті» ($M=62,60$, $\sigma=9,30$). Показники шкал «Позитивні відносини» ($M=59,7$, $\sigma=7,89$)

«Керування середовищем» ($M=57,46$, $\sigma=9,57$) та «Самосприйняття» ($M=59,96$, $\sigma=9,67$) знаходяться на низькому рівні. Високий рівень показників визначений за додатковими шкалами «Баланс афекту» ($M=90,83$, $\sigma=17,26$), «Осмысленість життя» ($M=97,33$, $\sigma=13,59$), «Людина як відкрита система» ($M=65,5$, $\sigma=6,68$). Результати попарного порівняння за t -критерієм Ст'юдента свідчать про достовірні відмінності між показниками у експериментальній та контрольній групі за шкалами «Керування середовищем» ($t=-1,996$, $p<0,05$) та «Осмысленість життя» ($t=-2,513$, $p<0,05$). Показник «Керування середовищем» ($M=57,46$, $\sigma=9,57$) у дефектологів відповідає низькому рівню, на відміну від показника за даною шкалою у педагогів ($M=60,54$, $\sigma=8,76$). За компонентом «Осмысленість життя» значення показника у дефектологів знаходиться у межах норми ($M=97,33$, $\sigma=13,59$), у педагогів відповідає високому рівню ($M=103,00$, $\sigma=13,76$).

Таблиця 2.4

**Показники компонентів психологічного благополуччя у
досліджуваних за специфікою діяльності**

Шкали професійного благополуччя	Середні показники за групами (М±σ)			Н
	ЕГ		КГ	
	ЕГ А	ЕГ Б		
Позитивні відносини	58,06±7,18	62,02±8,35	61,04±10,96	6,69*
Автономія	58,25±7,81	62,97±9,62	57,67±8,56	7,82*
Керування середовищем	56,92±9,20	58,21±10,11	60,54±8,76	4,75
Особистісне зростання	61,81±8,53	62,25±7,54	63,04±11,28	0,53
Цілі у житті	62,66±9,12	62,51±9,64	63,04±10,42	0,42
Самосприйняття	58,06±8,204	62,61±10,95	60,50±11,99	4,58
Баланс афекту	92,57±15,48	88,38±19,39	91,00±24,93	1,29
Осмысленість життя	96,66±13,45	98,25±13,86	103,00±13,76	7,13*
Людина як відкрита система	66,48±7,16	64,12±5,74	65,52±7,09	5,58

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

Детальний порівняльний аналіз компонентів психологічного благополуччя за специфікою діяльності у експериментальній групі виявив

достовірні відмінності між групою А та групою Б за шкалами «Позитивні відносини» ($t=-2,700$, $p<0,01$), «Автономія» ($t=-2,873$, $p<0,01$) та «Самосприйняття» ($t=-2,528$, $p<0,05$). В цілому середні показники за даними шкалами у групі А нижчі ніж такі у групі Б. Значення показника «Позитивних відносин» зафіксовано на низькому рівні для дефектологів групи А ($M=58,06$, $\sigma=7,18$) та нормативному для групи Б ($M=62,02$, $\sigma=8,35$); показник «Автономії» відповідає нормативному рівню у групі А ($M=58,25$, $\sigma=7,81$) та високому рівню у групі Б ($M=62,97$, $\sigma=9,62$). Показник «Самосприйняття» у групі А має низьке значення ($M=58,06$, $\sigma=8,204$) і нормативне у групі Б ($M=62,61$, $\sigma=10,95$).

Порівняльний аналіз частотного розподілу за рівнем психологічного благополуччя у досліджуваних з різним змістом професійної діяльності виявив статистично значущі відмінності на рівні $p<0,012$, $\chi^2=13.024$.

Як показують результати дослідження психологічного благополуччя дефектологів для них характерним є погіршення рівня позитивного функціонування у зв'язку з ускладненням умов професійної діяльності. Вони здатні до проявів самостійності та незалежності, можуть протистояти соціальному тиску. Вони мають достатнє почуття постійного розвитку, відкриті новому досвіду та відчують реалізацію свого потенціалу; мають життєву мету і почуття спрямованості; дотримуються переконань, які є джерелами намірів та цілей на все життя. Мають обмежену кількість теплих відносин із оточуючими, в міжособистісних взаєминах ізольовані та фрустровані; не бажають йти на компроміси для підтримки важливих зв'язків з оточуючими. Незадоволені собою, розчаровані подіями свого життя, відчують занепокоєння з приводу особистих якостей, бажали б бути не тим, ким вони є. Зазнають труднощів у організації буденної діяльності, відчують нездатність до змін або поліпшення обставин, позбавлені почуття контролю над тим, що відбувається навколо – це є специфічним для дефектологів, вони мають значно сильніше почуття неспроможності до впорядкування навколишніх обставин ніж педагоги загальноосвітніх закладів. Також їм більш притаманне відчуття нудьги і безцільності існування переживання безглуздості минулого і сьогодення,

відсутності видимих життєвих перспектив. Посилення невизначеності та напруження у професійній діяльності має прояв у зменшенні незалежності та посиленні конформізму; посиленні соціальної ізолюваності та погіршенню ставлення до себе, негативному сприйнятті особистісних якостей. Тож є підстави вважати що напруження у професійній сфері у дефектологів має тенденцію до генералізації та витісняється у загальне переживання психологічного неблагополуччя, у значно меншій сфері проявляється у безпосередньому функціонуванні у професійній сфері.

Отримані результати відповідають результатам дослідження Білозерської С.І та Мащак С.О. (2018) [14] про наявність переваги середнього та високого рівня благополуччя у педагогів загальноосвітніх установ та дослідженнями Гнедової та Ковальнової (2007; 2007), які показали, що педагогам спеціальних (корекційних) освітніх установ більш властиві ознаки порушень психологічного благополуччя. На нашу думку це обумовлено можливим негативним впливом змісту праці при роботі з дітьми з психофізіологічними порушеннями розвитку на суб'єктивне сприйняття власного функціонування у дефектологів.

Для уточнення специфіки психологічного благополуччя досліджуваних було застосовано процедуру кластеризації методом К-середніх. За результатами кластеризації даних параметрів психологічного благополуччя утворилися чотири кластери або профілі благополуччя (рис.2.3).

Перший профіль характеризується низькими показниками за компонентами керування середовищем, автономія та самосприйняття, наближених до нормативних показників особистісного зростання і цілей у житті та зниженим показником позитивних відносин. Досліджувані з даним варіантом благополуччя мають життєві цілі та переконання, що надають сенс життю, схильні до конформізму та залежності від зовнішньої оцінки, помірно здатні до встановлення та підтримки соціальних контактів і відкритого спілкування, негативно оцінюють себе і своє життя, переживають безсилля змінити щось в своєму житті, не вірять в власні сили, незадоволені своїми

особистісними якостями;. Зазначений профіль можна назвати «Пасивно-залежним».

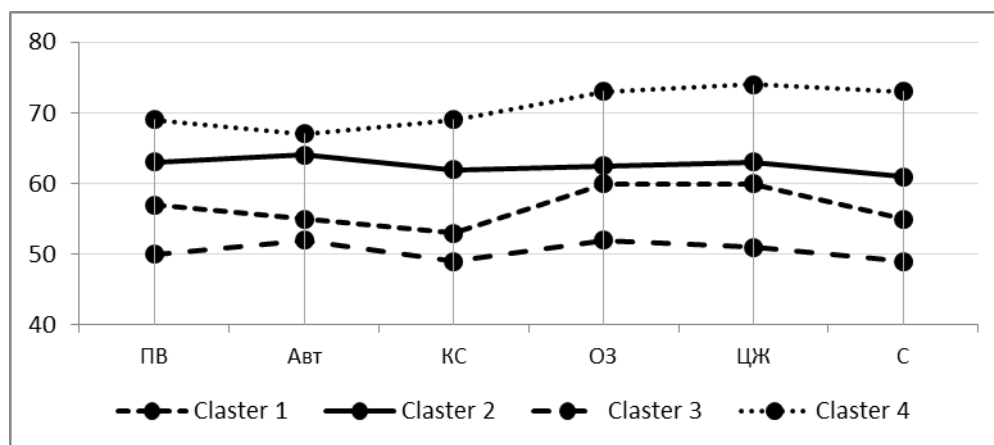

Рис.2.3 Профілі психологічного благополуччя у дефектологів

Примітка: ПВ – позитивні відносини; Авт – автономія, КС – керування середовищем; ОЗ – особистісне зростання; ЦЖ – цілі у житті; С – самосприйняття.

Другий профіль відрізняється приблизно рівними наближеними до нормативних показниками за всіма компонентами. Досліджуваним цього профілю властиве «помірне благополуччя», яке характеризується позитивним ставленням своєї особистості, наявністю життєвих цілей та їх реалізація, відчуттям можливості самостійно керувати своїм життям, помірною кількістю теплих близьких контактів та врівноваженням між власними думками та діями і соціальними вимогами. Характерним для представників цього профілю є рівномірний внесок усіх компонентів у загальне психологічне благополуччя, відсутність значно виражених суб'єктивно благополучних чи неблагополучних складових. Зазначений профіль можна назвати «Синтетичний».

Третій профіль характеризується низькими показниками параметрами за усіма параметрами та найнижчим значенням за шкалою «керування середовищем». Для представників даного профілю характерним є почуття нездатності до розвитку і реалізації свого потенціалу, пасивність та незалученість у події власного життя, переживання нудьги та відсутності сенсу

у житті, залежність від соціуму, нездатності до самовизначення в міжособистісних відносинах і встановлення гармонійних стосунків. Зазначений варіант психологічного благополуччя можна позначити як «Фрустрований».

Четвертий профіль відрізняється високими показниками за усіма компонентами, та найбільш високими значеннями за показниками «цілей у житті» та «особистісного зросту» і «самосприйняття». Досліджувані цього профілю перш за все дотримуються певних переконань, які є джерелом мети у житті, мають почуття, розвитку, що не припиняється, успішно реалізують свій потенціал, відкриті новому досвіду і відчувають інтерес до життя. Також володіють необхідними ресурсами для досягнення власних цілей, оцінюють себе як незалежних від думки інших людей, мають позитивні відносини із оточуючими, схильні до прояву емпатії, адекватно сприймають себе і навколишній світ, приймаючи всі сторони, як позитивні, так і негативні. Даний профіль психологічного благополуччя можна позначити як «Особистісний».

При порівнянні відмінностей у частотному розподілі за профілями психологічного благополуччя були визначені достовірні відмінності між контрольною групою педагогів та дефектологами обох груп ($\chi^2=20,185$, $p<0,001$). В залежності від специфіки діяльності відмінності у частотному розподілі профілів психологічного благополуччя представлені наступним чином (Рис.2.4).

Рис.2.4. Частотний розподіл варіантів психологічного благополуччя у залежності від специфіки професійної діяльності

Для загальної групи дефектологів переважним є пасивно-залежний варіант психологічного благополуччя (32,7%), практично у рівних долях представлені синтетичний (24,8%) та особистісний (23,0%) профілі та найменш розповсюдженим є фрустрований варіант благополуччя (19,5%). У контрольній групі педагогів домінуючим профілем є особистісний варіант (42,6%), третина учасників має фрустроване психологічне благополуччя (29,6%), дещо менша кількість має синтетичний профіль (20,4%), і синтетичний варіант психологічного благополуччя майже не притаманний цій групі (7,4%).

Для дефектологів групи А найбільш розповсюдженим є пасивно-залежний варіант благополуччя (40,9%), фрустрований, синтетичний та особистісний профілі мають приблизно однакову представленість (21,2%, 19,7%, 18,2% відповідно). Для дефектологів групи Б більше половини досліджуваних мають синтетичний (31,9%) та особистісний (21,8%) профілі благополуччя. Пасивно-залежний варіант притаманний меншій кількості осіб цієї групи (21,3%), і останнім за представленістю є фрустроване благополуччя (17,0%).

Результати порівняльного аналізу показників регуляторних чинників психологічного благополуччя у залежності від специфіки діяльності представлені у Додатках Б1 та Б2.

Середній показник загальної саморегуляції дефектологів відповідає середньому рівню ($M=27,8$, $\sigma=4,5$), так само як і основні регуляторні процеси планування ($M=5,6$, $\sigma=1,5$) моделювання ($M=5,1$, $\sigma=1,8$), програмування ($M=5,3$, $\sigma=1,5$) та оцінка результатів ($M=5,4$, $\sigma=2,1$). Значення показників регуляторно-особистісних якостей гучності ($M=5$, $\sigma=1,8$) та самостійності ($M=5,3$, $\sigma=2,1$) також відповідають середньому рівню сформованості. Отже, за даними дослідження дефектологи мають достатній рівень сформованості системи довільної активності та здатні гнучко і адекватно реагувати на зміну умов, у значній мірі усвідомлюють висунення і досягнення мети.

Дослідження відмінностей між показниками системи саморегуляції у залежності від специфіки діяльності виявили достовірно значущі відмінності за

усіма показниками системи саморегуляції як між контрольною та експериментальною групами, так і між групами дефектологів у залежності від специфіки роботи. Найбільш значущі відмінності ($H=10,00$, $p<0,01$) виявлені за показником програмування, середні значення у групі якого у контрольної групи є вищим ($M=6,09$, $\sigma=1,53$) ніж у дефектологів групи А ($M=5,58$, $\sigma=1,79$) та групи Б ($M=5,02$, $\sigma=2,01$). Середні групові показники за шкалою «Планування» для педагогів ($M=6,57$, $\sigma=1,55$) також перевищують показники дефектологів групи А ($M=5,7$, $\sigma=1,9$) і дефектологів групи Б ($M=5,51$, $\sigma=2,07$) із достовірністю відмінностей на рівні $p<0,05$. За показниками «моделювання» між середніми значеннями контрольної групи ($M=5,53$, $\sigma=1,80$) та груп дефектологів А ($M=5,18$, $\sigma=1,65$) і групи Б ($M=5,09$, $\sigma=1,59$) визначена достовірність відмінностей на рівні $<0,05$. Середні значення оцінювання результатів також мають достовірні статистичні відмінності на рівні $<0,05$ між показниками контрольної групи ($M=5,61\pm 2,14$) та групи дефектологів А ($M=5,88\pm 1,50$) та групи Б ($M=4,81\pm 2,01$). При порівнянні показників регуляторно-особистісних якостей достовірність відмінностей за кожною шкалою відповідає $p<0,05$. Для контрольної групи середнє групове значення за шкалою «гнучкість» є найбільшим у дефектологів групи А ($M=5,09$, $\sigma=1,81$), та зменшується у дефектологів групи Б ($M=4,79$, $\sigma=1,50$) і педагогів контрольної групи ($M=4,24$, $\sigma=1,82$). Для середньо групового показника самостійності більш високі значення притаманні дефектологам групи Б ($M=5,62$, $\sigma=1,62$) та групи А ($M=5,09$, $\sigma=1,94$), педагоги контрольної групи мають більш низький середній груповий показник ($M=4,72$, $\sigma=2,09$). Отже, гнучкість регуляторних процесів, що дозволяє адекватно реагувати на швидку зміну подій і успішно вирішувати поставлену задачу в ситуації ризику має більш посилене вираження із посиленням непередбачуваності та невпорядкованості у специфіці робочого процесу. Це пояснюється імовірно тим, що вибір напрямку професійної діяльності обумовлений у тому числі індивідуальними особистісними якостями, тобто людина, що не здатна до швидкої адаптації власної діяльності у

невизначених та часто нестабільних умовах не обиратиме такий професійний шлях, або швидко покине його.

Для загальної групи дефектологів значення рівня самоорганізації знаходиться на середньому рівні ($M=113,6$, $\sigma=14,6$). Отож вони здатні поєднувати структурований підхід до впорядкування часу свого життя з спонтанністю та гнучкістю, цінувати усі складові свого психологічного часу та усвідомлювати досвід із різноманітних подій власного життя. Зафіксоване підвищені значення за шкалою «Фіксація» ($M=20,5$, $\sigma=6,1$) і «Орієнтація на теперішнє» ($M=9,9$, $\sigma=2,4$), та знижене за шкалою «Наполегливість» ($M=21,9$, $\sigma=7,3$). За показниками шкал «Плановірність» ($M=18,8$, $\sigma=4,9$), «Цілеспрямованість» ($M=33,3$, $\sigma=6,7$) та «Самоорганізація» ($M=9,3$, $\sigma=4,4$) показники знаходяться у межах норми.

При детальному порівняльному аналізі параметрів самоорганізації за групами було зафіксовано достовірні відмінності на рівні $p<0,01$ за шкалами «Фіксація» та «Самоорганізація». Середні значення показника «Фіксація» має найбільше значення у контрольній групі педагогів ($22,87\pm6,06$), та зменшується у дефектологів групи А ($21,64\pm4,89$) і найменше у дефектологів групи Б ($18,83\pm6,58$). Найвищий показник за шкалою «Самоорганізація» зафіксовано у дефектологів групи А ($10,71\pm4,79$), найнижчий у дефектологів групи Б ($35,02\pm4,98$), контрольна група педагогів має значення зазначеного показника ($34,80\pm6,71$). Тож для дефектологів групи А притаманна схильність до використання у плануванні допоміжних засобів (щоденників, записників, бюджетування часу), це перетинається з потребами безпосередньої роботи із дітьми з РАС, яка передбачає жорстку структурованість середовища, передбачуваність для дитини будь якої зміни у оточенні та діяльності, домінуючу роль впорядкованих візуальних стратегій навчання, велику увагу до найдрібніших змін поведінки дитини та фіксації її прогресу. Для професійної діяльності дефектологів групи Б такі вимоги не є необхідними, робочий процес більш гнучкий, передбачає значну творчу свободу у поточній реалізації стратегічних задач корекційної роботи. У роботі педагогів контрольної групи

поєднується значна свобода у безпосередній реалізації навчального процесу, та значний рівень вимог до формальної підготовчої та світової складової діяльності. Це дає імовірне пояснення таким відмінностям через специфіку змісту та форми організаційної складової професійної діяльності.

Статистичний аналіз середніх групових показників емоційної дисрегуляції показав що найсильніше вираженою формою дисрегуляції для дефектологів є складнощі металізації ($M=18,6$, $\sigma=3,7$), менш вираженим є показники румінації ($M=16,6$, $\sigma=3,1$) та уникнення ($M=11,3$, $\sigma=3,2$). Отже, для досліджуваних характерним є помірна вираженість нав'язливих роздумів, стереотипного повернення до негативних емоційних станів а також низька схильність до уникання високо афективних переживань, спровокованих гострими негативними емоціями свідчить про переважання адаптивних стратегій емоційного регулювання. Домінує форма порушення контролю емоцій на рівні уявлень, які пов'язані з емоційним досвідом, а саме обмеження у ідентифікації власних і чужих емоцій та поведінки, деяка дефіцитарність розуміння почуттів та емоційних переживань, їх використання у взаємодії із іншими. Імовірним є припущення, що труднощі металізації можуть бути обумовлені когнітивними викривленнями та регресивними явищами, які пов'язані із психічною травматизацією та стресом, у тому числі у професійній сфері. Реактивність емоційних реакцій що поєднується із суб'єктивним переживанням недостатньої диференціації емоцій може призводити до когнітивних викривлень за як за типом генералізації так і знецінювання емоцій, що узгоджується із даними дослідження Н.А. Польскої, М.Н. Мухаметзянової [139], у якому доведено посилення емоційної дисрегуляції при зростанні стресового навантаження, яка виступає і як особистісна вразливість до стресу і як його наслідок. Дослідникам було виділено дві форми емоційної регуляції, що пов'язані із стресом: уникнення та складнощі металізації. Це може пояснювати переважання останньої форми емоційної дисрегуляції у дефектологів оскільки емоційно напружена професійна діяльності, що певною мірою пов'язана із емоційним та фізичним травмуванням, активізує та підсилює необхідність у емоційному

регулюванні, вірогідність застосування неефективних стратегій регуляції емоцій при зменшенні рівня самодетермінації та автономії особистості може зростати.

Результати порівняльного аналізу показників емоційного інтелекту у залежності від специфіки діяльності представлені у Додатку В.

За середніми груповими показниками загальний рівень емоційного інтелекту дефектологів відповідає середньому рівню ($M=85,3$, $\sigma=13,8$). Показники міжособистісного ($M=41,7$, $\sigma=9,5$) та внутрішньо особистісного ($M=43,6$, $\sigma=6$) емоційного інтелекту також знаходяться на середньому рівні. Середній рівень показників визначено також для шкал «Розуміння емоцій» ($M=42,3$, $\sigma=9,3$) та «Керування емоціями» ($M=43$, $\sigma=5,8$). За усіма субшкалами «Розуміння чужих емоцій» ($M=23,1$, $\sigma=7$), «Керування чужими емоціями» ($M=18,6$, $\sigma=3,6$), «Розуміння власних емоцій» ($M=19,2$, $\sigma=4$), «Керування власними емоціями» ($M=13,6$, $\sigma=2,5$), «Контроль експресії» ($M=10,7$, $\sigma=1,8$) значення показників також відвідають середньому рівню. Отже, досліджувані оцінюють себе у достатній мірі спроможними усвідомлювати, розуміти та керувати емоціями як власними так і щодо інших людей. Когнітивні здатності та особистісні характеристики, що дають можливість успішно справлятися з життєвими ситуаціями, мають помірний рівень сформованості та забезпечують задовільну соціальну компетентність та здатність підтримувати сприйнятливість власних емоцій та скеровувати загальні тенденції власної поведінки. В цілому емоційний інтелект досліджуваних має досить однорідну структуру, та можна відмітити, що параметри, які стосуються внутрішньо особистісних компетенцій мають більш високі значення у порівнянні із міжособистісними, що свідчить про більшу ефективність у розумінні та керуванні власними емоціями, та сприйнятті обмеженості такої здатності щодо оточуючих, особливо у аспекті контролю емоцій інших людей.

За результатами порівняльного аналізу показників емоційного інтелекту за групами були визначені значущі статистичні відмінності між контрольною групою педагогів та групами дефектологів за загальним рівнем емоційного інтелекту ($H=10,99$, $p<0,01$), за шкалами «Міжособистісний емоційний

інтелект» ($H=14,92$, $p<0,01$), «Розуміння емоцій» ($H=9,40$, $p<0,01$), «Керування емоціями» ($H=8,33$, $p<0,05$), та за субшкалами «Розуміння чужих емоцій» ($H=11,68$, $p<0,05$), «Керування чужими емоціями» ($H=11,45$, $p<0,01$).

Найвищий показник загального емоційного інтелекту зафіксований у експериментальній групі дефектологів група Б ($M=89,96$, $\sigma=12,91$), у контрольній групі педагогів ($M=82,46$, $\sigma=13,84$) загальний показник має більш високе значення ніж у групи А ($M=81,94$, $\sigma=94$). За параметрами емоційного інтелекту так само найбільш високі показники мають досліджувані групи Б, найнижчі показники відмічені у групи А, проміжне місце займають показники контрольної групи педагогів. За шкалою «Керування емоціями» показники контрольної групи педагогів ($M=41,19$, $\sigma=5,78$), групи дефектологів Б ($M=45,02$, $\sigma=7,88$) та групи дефектологів А ($M=41,48$, $\sigma=6,57$) мають середній рівень. За шкалою «Розуміння емоціями» показники контрольної групи педагогів ($M=41,28$, $\sigma=9,28$), групи дефектологів Б ($M=44,94$, $\sigma=6,62$) та групи дефектологів А ($M=40,45$, $\sigma=6,04$) мають середній рівень.

Як і у загальній експериментальній групі дефектологів відмічено переважання міжособистісного емоційного інтелекту. Даний показник для контрольної групи ($M=40,2$, $\sigma=9,54$) та групи Б ($M=44,36$, $\sigma=6,07$) знаходиться у середньому значенні, для дефектологів групи А ($M=39,76$, $\sigma=5,93$) на низькому рівні. За субшкалою «Керування чужими емоціями» показники контрольної групи педагогів ($M=17,74$, $\sigma=3,63$) та групи дефектологів А ($M=17,73$, $\sigma=3,27$) знаходяться на низькому рівні, показник групи дефектологів Б ($M=19,77$, $\sigma=3,56$) відповідає середньому рівню.

За субшкалою «Розуміння чужих емоцій» показники контрольної групи педагогів ($M=22,46$, $\sigma=7,02$) та групи дефектологів А ($M=22,03$, $\sigma=3,69$) знаходяться на низькому рівні, показник групи дефектологів Б ($M=24,60$, $\sigma=3,27$) відповідає середньому рівню.

Більша сформованість параметрів емоційного інтелекту у дефектологів групи Б у порівнянні із контрольною групою може бути пояснена особливостями професійної діяльності, оскільки корекційна психолого-

педагогічна діяльність передбачає значно більший фокус уваги до емоційно-вольової сфери, та обумовлює значну спрямованість особистості на емоційну сферу життєдіяльності. Це також частково підтверджується дослідженнями, які виявили вищий рівень емоційного усвідомлення, керування власними емоціями та розпізнавання емоцій корекційних педагогів у порівнянні із педагогами загальноосвітніх закладів [149]. Подібність структури у внутрішньоособистісних параметрах та розбіжності у параметрах міжособистісної взаємодії за групами також дає підстави вважати що значну роль має зміст професійної діяльності та контингент спілкування. Це також пояснює найнижчі значення за міжособистісними параметрами у групи А, які ґрунтуються на здатності до розуміння емоційного стану людини на основі його зовнішніх проявів (міміки, жестикуляції, звучання голосу). Оскільки взаємодія із дітьми, які мають якісні порушення вербальної та невербальної комунікації та нетипову соціальну поведінку сприяє оцінюванню власних вмінь до розуміння та керування чужими емоціями більш стримано та песимістично.

Результати порівняльного аналізу показників базових переконань у залежності від специфіки діяльності представлені у Додатку Г.

Для досліджуваної групи дефектологів характерним є нормативні значення показників за шкалами прихильності світу ($M=4,49$, $\delta=0,88$), доброти людей ($M=4,06$, $\delta=0,69$), контрольованості світу ($M=3,6$, $\delta=0,93$), цінності власного «Я» ($M=4,47$, $\delta=0,64$), ступеню самоконтролю ($M=4,06$, $\delta=0,74$) та ступеню вдачі ($M=3,7$, $\delta=0,71$) та знижені показники справедливості світу ($M=3,38$, $\delta=0,93$) і випадковості ($M=3,35$, $\delta=0,78$). В цілому їм притаманне базисне переконання у прихильності оточуючого світу ($M=4,28$, $\delta=0,7$), власній цінності та здатності керувати подіями ($M=3,54$, $\delta=0,57$) та достатній справедливості і контрольованості світу ($M=4,07$, $\delta=0,5$). Їм властивий знижений рівень психологічної безпеки ($M=2,96$, $\delta=0,39$)

Визначені достовірні відмінності між контрольною та експериментальною групами за переконаннями щодо справедливості світу ($t=-3,79$, $p<0,01$), цінності власного «Я» ($t=$, $-2,42$, $p<0,01$, доброти людей ($t=1,99$, $p<0,01$), та загальним

переконання щодо осмисленості світу та життя ($t=-2,94$, $p<0,05$) і індексом психологічної безпеки ($t=-2,42$, $p<0,01$). Педагоги загальноосвітніх закладів мають більш позитивний профіль і вищі показники за усіма шкалами, окрім цінності власного «Я». Отож вони більш впевненість щодо існування справедливості у світі ($M=4,01$, $\delta=1,15$) та доброти людей ($M=4,35$, $\delta=0,8$), переконання у тому що світ та життя керовані та мають певний сенс ($M=3,76$, $\delta=0,61$), менш схильні вважати цінним власне існування ($M=4,24$, $\delta=0,78$), дещо вищий ніж у дефектологів індекс психологічної безпеки ($M=3,12$, $\delta=0,40$), який також знаходиться на зниженому рівні. Статистично достовірних відмінностей між групами дефектологів у залежності від специфіки діяльності не виявлено.

Зауважуючи на відмінності у професійній діяльності такі відмінності видаються достатньо логічними. Робота у корекційній сфері сприяє тому, що зіткнення із чужими проблемами які не завжди мають вирішення, непередбачуваність ефективності власної діяльності, обмеження у власних можливостях допомоги мають постійний характер, що може знижувати переконання щодо справедливості упорядкування світу. Специфіка діяльності у цій сфері передбачає тісну взаємодію із родиною, яка з одного боку має певні очікування щодо результатів психолого-педагогічної корекції дитини, з іншого боку не завжди має ресурси для власної участі у системній роботі та достатній рівень прийняття об'єктивних можливостей розвитку дитини. Доповнюючись складним психоемоційним станом членів родини це може порушувати конструктивну взаємодію між фахівцем та родиною, виступати чинником конфліктів, розчарувань один одним та породжувати відчуття знецінювання власних зусиль, отже, негативно впливати на переконання щодо доброти людей. Також робота з дітьми з порушеннями розвитку є досить соціально схвалюваною і альтруїстичною, також у суспільному сприйнятті існує впевненість про те що фахівець володіє певними спеціальними професійними навичками, це має позитивний вплив на переконання про власну цінність у дефектологів.

Життя та професійна діяльність корекційних педагогів передбачає постійне перебування у черзі мінливих подій, умов і обставин. Надмірні очікування, жорстке прагнення до суб'єктивної визначеності, яке перевищує об'єктивну передбачуваність може виступати одним із чинників порушення психологічного благополуччя. Тож було проведено дослідження установок щодо невизначеності як одного із когнітивних чинників психологічного благополуччя результати якого представлені у Таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Показники толерантності до невизначеності досліджуваних у залежності від специфіки професійної діяльності

Параметри	ЕГ				КГ		Н
	Дефектологи ЕГ А		Дефектологи ЕГ Б		Педагоги		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Толерантність до невизначеності	59,30	7,60	59,81	5,58	51,80	9,47	27,00**
Інтолерантність	56,36	13,68	58,98	11,46	66,70	17,55	26,60**
Міжособистісна інтолерантність до невизначеності	32,06	6,66	34,40	7,52	38,09	7,90	18,78**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Середній показник толерантності до невизначеності у дефектологів відповідає середньому рівню ($M=59,5$, $\sigma=9,5$), значення показника інтолерантності знаходиться на високому рівні ($M=57,5$, $\sigma=17,5$), показник міжособистісної інтолерантності відповідає середньому рівню ($M=33$, $\sigma=7,9$). Контрольна група педагогів має більш низький показник толерантності до невизначеності ($M=51,8$, $\sigma=9,47$), більшу інтолерантність ($M=66,70$, $\sigma=17,55$) та міжособистісну толерантність ($M=38,09$, $\sigma=7,90$). У порівняльному аналізі показників контрольної та експериментальної групи визначені достовірні відмінності для толерантності до невизначеності ($H=27,00$, $p < 0,01$), міжособистісної інтолерантності ($H=26,60$, $p < 0,01$) та інтолерантності ($H=18,78$,

$p < 0,01$). Для показників дефектологів групи А та групи Б достовірних відмінностей не визначено. Отже, експериментальна група в цілому позитивно оцінює ситуацію невизначеності, сприймає її як можливість перевірити, випробувати себе в чомусь новому, продуктивно діє в незнайомих умовах. В значній мірі прагнуть до ясності, впорядкованості у всьому, мають вагомі переконання про чільну роль правил і принципів, схильні до дихотомічного поділу думок, цінностей, засобів на правильні та неправильні. У міжособистісних стосунках присутнє прагнення до ясності та контролю, незрозумілість у відносинах є певною мірою дискомфортним. Тож нові чи неочікувані ситуації у дефектологів провокують менший дискомфорт аніж у педагогів загальноосвітніх закладів, також дефектологи мають меншу схильність до уникання змін та більшу гнучкість у оцінках, дія та рішеннях, більш стійкі та діалогічні у міжособистісних стосунках. Це має пояснення у тому, що специфіка роботи із дітьми з порушеннями розвитку передбачає як постійне перебування у ситуації невпевненості щодо цілей, засобів та результатів власної діяльності так і вимагає значної гнучкості та емоційної стабільності у відносинах із дитиною із порушеннями розвитку та членами її родини, що знаходяться у стані психоемоційної травми.

Результати дослідження адаптивних можливостей пристосування до умов соціального середовища у досліджуваних представлені у Таблиці 2.6. Середній груповий показник особистісного адаптаційного потенціалу у дефектологів відповідає низькому рівню адаптаційних можливостей ($M=54,3$, $\sigma=19$). Значно низький рівень показника зафіксований за шкалою поведінкова регуляція ($M=32,2$, $\sigma=13,9$), за шкалою комунікативний потенціалу досліджувані мають знижений рівень показника ($M=13,1$, $\sigma=4,6$), показник за шкалою моральна нормативність відповідає середньому рівню. ($M=9$, $\sigma=3,4$). Отже, для даної групи характерними є низька нервово-психічною стійкість, виражені ознаки акцентуацій характеру, знижені можливості адаптації. Процес адаптації викликає значні складнощі, які можуть проявлятися у тривалих порушення функціонального стану, конфліктності, можливих нервово-психічних зривах,

соціально-негативних вчинках, що пов'язані з порушенням моральних чи етичних норм.

Таблиця 2.6.

Показники адаптаційного потенціалу у досліджуваних у залежності від специфіки професійної діяльності

Шкали	ЕГ		КГ		t - критерій
	М	δ	М	δ	
Поведінкова регуляція	32,20	13,91	27,40	2,33	2,10*
Комунікативний потенціал	13,10	4,60	12,80	13,91	0,38
Моральна нормативність	9,00	3,44	7,60	4,60	2,70**
Особистісний адаптаційний потенціал	54,30	19,04	47,90	3,44	2,11*

При порівняльному аналізі відмінностей показників за групами виявлені значущі відмінності між контрольною та експериментальною групами за шкалами «Моральна нормативність» ($t=2,70$, $p<0,01$), «Поведінкова регуляція» ($t=2,10$, $p<0,05$) та загальним показником особистісного адаптаційного потенціалу ($t=2,11$, $p<0,05$). Для контрольної групи педагогів характерний більш низький рівень адаптаційних можливостей за параметрами поведінкової регуляції ($M=27,41$, $\sigma=2,33$), моральної нормативності ($M=7,64$, $\sigma=4,60$) та особистісного адаптаційного потенціалу ($M=47,88$, $\sigma=3,44$).

Отже, характерним для досліджуваної групи дефектологів є низький рівень поведінкової регуляції, певна схильність до нервово-психічних зривів, відсутність адекватності самооцінки і адекватного сприйняття дійсності, утруднення в побудові контактів з оточуючими, підвищена конфліктність, середній рівень соціалізації, розуміння своєї ролі в колективі, орієнтація на дотримання загальноприйнятих норм поведінки. Можливе пояснення цього імовірно пов'язане із тим, що професійна діяльність досліджуваних відноситься до вельми складних видів діяльності яка вимагає значного постійного

напруження адаптаційних механізмів, що може призводити до їх виснаження та погіршення адаптаційних можливостей. Досліджувана група дефектологів зайнята переважно у приватному секторі праці, який передбачає більшу конкурентність, мінливість професійного простору, що обумовлює необхідність підтримання достатньої внутрішньопрофесійної комунікації із колегами, включення до професійних спільнот та постійне підтримування позитивного образу себе як професіонала в очах клієнтів. Це може пояснювати більш високий рівень поведінкової регуляції та моральної нормативності, ніж у педагогів загальних закладів освіти.

Результати дослідження даних міжособистісного спілкування у контрольній та експериментальній представлені у Додатку Д.

У групі дефектологів зафіксовані низькі значення середньогрупових показників за шкалою Ae (афект: виражена поведінка) ($M=3$, $\sigma=1,4$) та Aw (афект: необхідна поведінка) ($M=3,8$, $\sigma=2$), що свідчить про що обережність при встановленні близьких інтимних відносин, схильністю до закритості у проявах почуттів, тенденції до обережності при виборі осіб, з якими створюють інтимні, глибокі відносини, неготовності сприймати емоції інших.

Проміжні значення показників зафіксовані за шкалою Ie (Включення виражена поведінка) ($M=4,4$, $\sigma=1,8$), Iw (Включення необхідна поведінка) ($M=5,6$, $\sigma=2,3$), Cw (контроль: необхідна поведінка) ($M=5$, $\sigma=1,1$). Отож досліджуваним притаманні нестійкість у інтенсивності встановлення контактів, прагненні належати до різних соціальних груп і якомога частіше бути серед людей та очікуваннях самому бути поміченим іншими; ситуативність у проявах контролювати інших людей, впливати на них, приймати рішення. Високе значення показника за шкалою Ce (контроль: виражена поведінка) ($M=6$, $\sigma=2,7$) свідчить про очікуванні контролю і керівництва з боку оточуючих, небажання брати на себе відповідальність. У порівняльному аналізі показників за групами дефектологів у залежності від специфіки діяльності виявлено, що група А має більш низькі значення за усіма шкалами окрім шкали Cw (контроль: необхідна поведінка). Достовірні відмінності у вираженості ознак

між групами дефектологів на рівні $p < 0,01$ виявлені лише за шкалою Ae (афект: виражена поведінка), група А має більш низьке значення параметра ($M=2,76$, $\sigma=1,43$) ніж група Б ($M=3,40$, $\sigma=1,25$), отож дефектологи, що працюють з дітьми з РАС менш схильні зберігати почуття взаємного теплого емоційного ставлення у спілкуванні, ніж їх колеги, які працюють з іншою категорією дітей.

Показники контрольної групи педагогів у порівнянні з дефектологами мають більш високі значення за шкалами Іе (Включення виражена поведінка) ($M=5,36$, $\sigma=1,78$), Ae (афект: виражена поведінка) ($M=4,02$, $\sigma=1,43$), Aw (афект: необхідна поведінка) ($M=4,57$, $\sigma=2,04$), отже, вони схильні до більшої інтенсивності встановлення контактів, та здатні підтримувати більш глибокі емоційні стосунки, краще проявляти та витримувати близькість. За шкалою Сw (контроль: необхідна поведінка) ($M=4,43$, $\sigma=1,09$) значення показника нижче ніж у експериментальній групі, що свідчить про меншу залежність у міжособистісних стосунках і більшу схильність до власної відповідальності. Статистично достовірні відмінності між показниками контрольної та експериментальної групи для шкал Іе, Ae, Сw та індексу об'єму ітерацій афекту визначено на рівні $p < 0,01$; для шкал Aw, індексу об'єму ітерацій включення та індексу суперечливості міжособистісної поведінки включення значущість визначено на рівні $p < 0,05$.

Отже, характерним у міжособистісних відносинах для дефектологів є певна соціальна компетентність, здатність до встановлення контактів із іншими, проактивність у реалізації потреби належати до різних соціальних груп у поєднанні з низьким рівнем вміння та потреб підтримувати близькі емоційні стосунки. Із посиленням напруженості у професійній діяльності відслідковується тенденція до зменшення соціальної активності та емоційної глибини спілкування.

Результати аналізу проведеного дослідження присутності повсякденних стресорів у різних сферах життєдіяльності досліджуваних представлені у Додатку Е.

Для дефектологів експериментальної групи найбільш насиченими повсякденними стресорами в цілому по всій вибірці є професійна сфера ($M=24,6$, $\sigma=20,5$), родинна сфера ($M=16,4$, $\sigma=13,3$), сфера фінансів ($M=16,1$, $\sigma=12,1$); середньо насичені сфера взаємовідносин із оточуючими ($M=13,1$, $\sigma=16,2$), конкуренції ($M=12,5$, $\sigma=9,3$) та загального самопочуття ($M=12,4$, $\sigma=8,9$); найменш насиченими стресорами виявилися сфери почуття самотності ($M=10,4$, $\sigma=7,6$), планування ($M=10,1$, $\sigma=11,2$), сфера, пов'язана із навколишньою дійсністю ($M=7,2$, $\sigma=11,8$) та порушенням планів ($M=6,4$, $\sigma=8,3$). За кількістю стресових подій найбільш навантаженими є сфери професійної діяльності ($M=4,3$, $\sigma=3,2$), фінансів ($M=2,5$, $\sigma=1,9$) взаємовідносин із оточуючими ($M=2,4$, $\sigma=2,7$), навколишньої дійсності ($M=2,3$, $\sigma=1,8$); проміжні за кількістю стресових подій сфери родини ($M=2,2$, $\sigma=1,8$), загального самопочуття ($M=2,2$, $\sigma=1,5$), конкуренції ($M=2,1$, $\sigma=1,5$), почуття самотності ($M=2$, $\sigma=1,4$); найменша кількість стресорів у сферах порушення планів ($M=1,3$, $\sigma=1,4$) та планування ($M=1,9$, $\sigma=1,8$). Значення показників загальної інтенсивності стресорів ($M=129,1$, $\sigma=96,5$), загальної кількості стресорів ($M=23,2$, $\sigma=16,9$) вище ніж у контрольній групі, середньої інтенсивності сприйняття стресорів ($M=5,5$, $\sigma=3,6$) має нижче значення ніж у педагогів.

Для контрольної групи педагогів найбільш насиченими повсякденними стресорами є професійна сфера ($M=18,56$, $\delta=20,55$), родинна ($M=12,2$, $\delta=13,26$), сфера навколишньої дійсності ($M=10,76$, $\delta=11,83$), загального самопочуття ($M=10,5$, $\delta=8,94$); проміжні за інтенсивністю стресових подій сфери взаємовідносин із оточуючими ($M=9,63$, $\delta=16,17$), фінансів ($M=9,39$, $\delta=12,07$), конкуренції ($M=8,44$, $\delta=9,34$) та планування ($M=8,22$, $\delta=11,17$); найменш навантажені сфери почуття самотності ($M=6,28$, $\delta=7,62$) та порушення планів ($M=6,06$, $\delta=8,27$). За кількістю повсякденних стресових подій найбільш насиченою є професійна сфера ($M=18,56$, $\delta=20,55$); помірно навантажені сфери родини ($M=12,2$, $\delta=13,26$), навколишньої дійсності ($M=10,76$, $\delta=11,83$), загального самопочуття ($M=10,5$, $\delta=8,94$), взаємовідносин із оточуючими ($M=9,63$, $\delta=16,17$), фінансів ($M=9,39$, $\delta=12,07$), конкуренції ($M=8,44$, $\delta=9,34$),

планування ($M=8,22$, $\delta=11,17$); найблагополучнішими є сфери почуття самотності ($M=6,28$, $\delta=7,62$) та порушення планів ($M=6,06$, $\delta=8,27$).

При порівняльному аналізі показників контрольної та експериментальної групи були виявлені статистично достовірні відмінності: а) за інтенсивністю стресорів для фінансової сфери ($t=2,975$, $p<0,01$), сфери конкуренції ($t=2,936$, $p<0,01$), сфери почуття самотності ($t=2,851$, $p<0,01$), навколишньої дійсності ($t=-2,269$, $p<0,05$); б) за кількістю стресових подій за загальним показником кількості стресорів та за сферами професійної діяльності ($t=2,479$, $p<0,01$), взаємовідносин із оточуючими ($t=1,992$, $p<0,01$), фінансів ($t=3,360$, $p<0,01$), планування ($t=2,171$, $p<0,01$), родини ($t=2,072$, $p<0,01$), навколишньої дійсності ($t=2,447$, $p<0,01$), почуття самотності ($t=3,708$, $p<0,01$), конкуренції ($t=3,159$, $p<0,01$), загального самопочуття ($t=3,370$, $p<0,01$), а також за середньої інтенсивністю сприйняття стресорів ($t=-6,003$, $p<0,01$). У порівнянні показників дефектологів групи А та групи Б значущі відмінності виявлені лише для родинної сфери, як за рівнем інтенсивності ($t=-2,850$, $p<0,01$) так і за кількістю стресорів ($t=-2,555$, $p<0,05$). Родинна сфера у дефектологів групи А навантажена значно менше за інтенсивністю ($M=12,94$, $\sigma=14,82$) та кількістю ($M=1,85$, $\sigma=1,76$) повсякденного стресу, у порівнянні із кількістю ($M=21,21$, $\sigma=15,75$) та інтенсивністю ($M=2,66$, $\sigma=1,52$) у цій сфері у досліджуваних групи Б.

Отже, дефектологи сприймають повсякденні стресові події частіше ніж педагоги загальноосвітніх закладів, але з меншою середньою інтенсивністю, що можливо пояснюється їх більш високим рівнем психологічного благополуччя, який частково буферизує негативний вплив стресових подразників. Менша насиченість стресорами у педагогів професійної сфери та сфері взаємовідносин може свідчити про більш несприятливі умови роботи у сфері корекційних психолого-педагогічних послуг. Також очевидним є що якщо навчання у загальноосвітній школі має скоріш позитивний образ у суспільному сприйнятті, оскільки є підтвердженням переходу дитини на новий етап її життя, то взаємодія із фахівцями корекційного супроводу є вимушеною, потреба у ньому

з'являється внаслідок певних негараздів у розвитку дитини, та передбачає постійне утримання у полі зору її дефіцитів та обмежень, отже, це може мати негативний вплив на міжособистісну сферу. Більш висока стресова завантаженість в фінансовій та конкурентній сферах у дефектологів відповідає специфіці діяльності, оскільки переважна їх більшість у виборці працює у приватному секторі, тож має менш гарантовану та стабільне матеріальне становище та знаходиться в умовах вибору клієнтом фахівця з багатьох, що пропонують свої послуги, також гостро стоїть питання отримання та підвищення рівня професійних знань та компетенцій, яке на відміну від педагогів загальноосвітніх закладів є необхідним для підтримки затребуваності на ринку та здійснюється власним коштом. Підвищення інтенсивності сприйняття стресових подій що пов'язані із відчуттям самотності у дефектологів у порівнянні з педагогами можна пояснити специфікою їх діяльності: по перше особливості контингенту з яким вони працюють передбачають скоріш скеровування та відтворення спеціальних умов розвитку ніж поділ загального емоційного досвіду та встановлення продуктивних емоційних відносин; по друге особливості професійної діяльності дефектологів не передбачають можливості до обговорення своєї роботи поза її межами як за етичним боком питання так і з боку того що у повсякденному житті обговорення боку життя що пов'язане з переживанням болю, хвороби дітей із людьми які не переважно не стикаються із цим є не лише недоречним але й малопродуктивним.

Проведений аналіз симптомів емоційного вигорання у досліджуваних дозволив визначити особливості структури цього синдрому для кожної з груп (Додаток Ж).

Для експериментальної групи дефектологів симптоми емоційного вигорання, які характеризують фазу напруження мають показники на рівні сформованості за переживанням психотравмуючих обставин ($M=17,3$, $\sigma=8,7$), на рівні формування за відчуттям тривоги та депресії ($M=9,8$, $\sigma=8,2$). Показники симптомів незадоволеності собою ($M=7,4$, $\sigma=4,7$) та «загнаності у кут» ($M=5,2$,

$\sigma=8,3$) відповідають несформованому рівню. Для дефектологів групи А зафіксовані більш високі значення показників для симптомів незадоволеність собою ($M=7,87$, $\sigma=5,82$), за симптомами переживання психотравмуючих обставин ($M=16,33$, $\delta=9,23$), «загнаність у кут» ($M=4,85$, $\delta=6,12$), тривога й депресія ($M=9,27$, $\delta=6,91$) показники цієї групи нижчі ніж у групи Б. Дефектологи групи Б відповідно мають більш високі показники за симптомами переживання психотравмуючих обставин ($M=18,72$, $\delta=10,78$), «загнаність у кут» ($M=5,77$, $\delta=5,94$), тривога й депресія ($M=10,43$, $\delta=8,61$) та менший прояв симптому незадоволеність собою ($M=7,52$, $\delta=7,02$).

Показники симптомів емоційного вигорання, що характерні для фази резистенції, у експериментальній групі дефектологів на рівні сформованості відсутні. Усі симптоми знаходяться на стадії формування, найбільш проявленими є неадекватне вибіркове емоційне реагування ($M=15,5$, $\sigma=8$) та редукція професійних обов'язків ($M=15,0$, $\sigma=7,6$), у меншій мірі присутні прояви емоційно-моральної дезорієнтації ($M=11,8$, $\sigma=7,3$) та розширення сфери економії емоцій ($M=11,2$, $\sigma=8,8$). При порівняльному аналізі за специфікою діяльності дефектологів визначено, що у досліджуваних групі А показники симптомів неадекватного вибіркового емоційного реагування ($M=14,73$, $\delta=7,35$), емоційно-моральної дезорієнтації ($M=10,8$, $\delta=6,03$), розширення сфери економії ($M=10,02$, $\delta=8,32$) нижчі ніж у дефектологів групи Б. Для досліджуваних групі Б симптом неадекватного вибіркового емоційного реагування ($M=18,72$, $\delta=10,78$) знаходиться у сформованій стадії, емоційно-моральної дезорієнтації ($M=7,52$, $\delta=7,02$), розширення сфери економії емоцій ($M=5,77$, $\delta=5,94$) знаходяться на стадії формування, як і у загальній експериментальній групі. Симптом редукції професійних обов'язків є провідним у стадії резистенції для дефектологів групи А ($M=15,09$, $\delta=8,35$) і другим за вираженістю для групи Б ($M=10,43$, $\delta=8,61$).

У дефектологів експериментальної групи показники симптомів емоційного вигорання, що характерні для фази виснаження у сформованій стадії відсутні, формуються симптоми емоційного дефіциту ($M=10,9$, $\sigma=6,2$), емоційного

відчуження ($M=10,7$, $\sigma=7,2$), психосоматичних та психовегетативних порушень ($M=9,7$, $\sigma=9$), особистісне відчуження (деперсоналізація) ($M=8,1$, $\sigma=8,8$) відповідає несформованому рівню. Для досліджуваних групи А симптоми емоційного відчуження ($M=11,52$, $\delta=6,68$), емоційного дефіциту ($M=11,21$, $\delta=8,06$), психосоматичних та психовегетативних порушень ($M=9,82$, $\delta=8,69$) мають більший прояв ніж у групі Б, менш вираженою є деперсоналізація ($M=7,67$, $\delta=7,65$). Симптоми емоційного дефіциту ($M=10,45$, $\delta=9,2$), емоційного відчуження ($M=9,62$, $\delta=4,69$), деперсоналізації ($M=8,7$, $\delta=7,11$), психосоматичних та психовегетативних порушень ($M=9,49$, $\delta=7,98$) у дефектологів знаходяться на стадії формування.

Проаналізувавши показники фаз розвитку емоційного вигорання було визначено що у дефектологів фаз резистенції ($M=53,1$, $\sigma=24,9$) та виснаження ($M=39,4$, $\sigma=23,6$) знаходяться у стадії формування, фаза напруги ($M=35,8$, $\sigma=25$) має значно менший прояв. У порівнянні показників за специфікою діяльності дефектологам групи А характерні менша інтенсивність симптоматики за фазами напруги ($M=33,88$, $\sigma=23,18$) та резистенції ($M=50,03$, $\sigma=20,74$), та більша за фазою виснаження ($M=40,21$, $\sigma=23,06$). Для дефектологів групи Б усі фази знаходяться у стадії формування, найбільш проявленими є фаза резистенції ($M=57,40$, $\sigma=26,56$) та виснаження ($M=37,26$, $\sigma=22,42$), менший прояв має фаза напруги ($M=38,45$, $\sigma=29,47$).

Порівняльний аналіз симптомів емоційного вигорання між дефектологами групи А, групи Б та контрольною групою педагогів показав статистично достовірні відмінності на рівні $p<0,01$ для показників переживання психотравмуючих обставин ($N=8,04$), незадоволеність собою ($N=8,02$), психосоматичні та психовегетативні порушення ($N=9,09$); рівні $p<0,05$ для емоційно-моральної дезорієнтації ($N=7,65$) та емоційного відчуження ($N=7,81$).

У педагогів контрольної групи визначено відсутність формування фази напруги ($M=31,40$, $\sigma=24,96$), фази резистенції ($M=56,75$, $\sigma=24,89$) та виснаження ($M=42,81$, $\sigma=23,63$) знаходяться у стадії формування. Сформований симптом неадекватного вибіркового емоційного реагування ($M=16,47$, $\delta=8,04$).

Симптоми переживання психотравмуючих обставин ($M=10,40$, $\delta=8,68$), тривоги й депресії ($M=10,26$, $\delta=8,18$), емоційно-моральної дезорієнтації ($M=13,19$, $\delta=7,33$), розширення сфери економії емоцій ($M=12,77$, $\delta=8,8$), редукції професійних обов'язків ($M=14,31$, $\delta=7,65$), емоційного відчуження ($M=10,57$, $\delta=7,21$) та психосоматичних та психовегетативних порушень ($M=14$, $\delta=9,01$) знаходиться на стадії формування. Для симптомів незадоволеність собою ($M=5,03$, $\delta=4,73$), «загнаність у кут» ($M=5,71$, $\delta=8,29$), емоційний дефіцит ($M=9,17$, $\delta=6,21$), особистісне відчуження (деперсоналізація) ($M=9,07$, $\delta=8,75$) визначено відсутність формування.

Отже, дефектологи не схильні відстежувати у себе наявність нервової напруги, яка служить провісником формування дисфункціональних станів. Реакцією на хронічну психоемоційну атмосфера, що дестабілізує, підвищену відповідальність, складність контингенту у них переважно є накопичення відчаю і обурення. Усвідомлення психотравмуючих чинників діяльності, які важко або навіть неможливо усунути трансформується у невдоволення собою, професією, конкретними обов'язками, емоційне перенесення спрямовує спрямовується не на зовнішні обставини а на себе. У відповідь на психотравмуючий вплив професійного середовища схильні задіювати механізми психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій, що проявляється у обмежуванні емоційної віддачі за рахунок вибіркового реагування на ситуації. Зростання напруги у роботі призводить до необґрунтованого скорочення та зменшення обов'язків, які вимагають емоційних витрат, позбавлення підопічних уваги. Для дефектологів що працюють із більш складними дітьми характерне зменшення емоційно-моральної дезорієнтації, тобто вони схильні до більш безоцінного ставлення до людей, повазі до особистості, якою б вона не була, і виконання свого професійного обов'язку. Неефективність такого способу захисту проявляється у формуванні виснаження психічних ресурсів, зниження емоційного тону, яке посилюється при ускладненні професійної специфіки. Переважним проявом є майже повне вилучення емоції зі сфери професійної діяльності, відсутність

емоційного відгуку на позитивні або негативні обставини та відхиленнях у соматичних або психічних станах. Найбільший прояв на рівні фізичного і психічного самопочуття у педагогів контрольної групи пояснюються більш тривалим стажем роботи та старшим віком. У дефектологів такі прояви посилюються із зростанням несприятливих умов роботи, зростають безсоння, відчуття страху, поганий настрій, неприємні відчуття в області серця, судинні реакції, загострення хронічних захворювань у відповідь на контакт чи думку про суб'єктів професійної діяльності. Отже, сприйняття обставин професійної діяльності як таких, що не можливо змінити викликає емоційний та інтелектуальний ступор. Це в свою чергу призводить до виключення емоційної складової із трудової сфери. Моральний супротив емоційному відчуженню від людей, з якими потрібний емоційний контакт, обумовлений змістом діяльності, може знаходити вихід у відхиленнях в соматичних або психічних станах.

Проведене дослідження дезадаптаційних порушень виявило, що дефектологи за інтегральним показником дезадаптаційних порушень мають середню вираженість ознак дезадаптації ($M=26,2$, $\sigma=7,9$), достатню вираженість ознак астеничних реакцій та станів ($M=17,2$, $\sigma=4,7$), та помірний рівень ознак психотичних реакцій та станів ($M=9$, $\sigma=4,2$) (табл.2.7).

Таблиця.2.7

Показники дезадаптаційних порушень у досліджуваних контрольної та експериментальної групи

Шкали	Дефектологи		Педагоги		t
	M	δ	M	δ	
Астеничні стани	17,20	4,70	14,31	4,68	3,33**
Психотичні реакції і стани	9,00	4,20	8,98	4,18	0,41
Інтегральна оцінка дезадаптаційних	26,20	7,90	23,29	7,93	2,14*

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

Отож характерним для досліджуваних є підвищений рівень ситуаційної тривожності, погіршення сну, зниження апетиту, зниження мотивації до професійної діяльності, знижена толерантність до несприятливих факторів праці, прояви іпохондричної фіксації, помірна здатність до тривалої фізичної або розумової напруги.

За результатами порівняльного аналізу визначені достовірні відмінності між контрольною та експериментальною групами за шкалами «Астенічні реакції та стани» ($t=3,33$, $p<0,01$) та інтегральним показником дезадаптаційних порушень ($t=2,14$, $p<0,05$). Педагогам загальноосвітніх закладів притаманний нижчий рівень вираженості ознак астенічних станів ($M=14,31$, $\sigma=4,68$), такий само помірний рівень психотичних реакцій ($M=8,98$, $\sigma=4,18$), та в цілому менший рівень прояву загальних дезадаптаційних порушень ($M=23,29$, $\sigma=3,79$). Можливе пояснення отриманих результатів пов'язане з астенізацією внаслідок виснаження адаптаційних можливостей внаслідок впливу зростаючого повсякденного стресу у професійній діяльності дефектологів.

Результати аналізу ставлення до свого майбутнього за шкалою безнадійності А. Бека серед досліджуваних показали що дефектологам експериментальної групи властива відсутність безнадійності у очікуваннях щодо власного майбутнього ($M=3,00$, $\sigma=3,80$), як у групі А ($M=2,82$, $\sigma=3,03$) так і у групі Б ($M=3,17$, $\sigma=3,12$). У контрольній групі педагогів зафіксовано наявність легкої безнадійності ($M=4,07$, $\sigma=3,79$), отже, вони у легкій мірі схильні вважати що усе в їх житті буде йти не так; що вони ні в чому не досягнуть успіху; що вони не досягнуть своїх цілей; що їхні найгірші проблеми ніколи не будуть вирішені. Статистично достовірних відмінностей показників між контрольною та експериментальною групою не виявлено, так само як і між групами дефектологів у залежності від специфіки діяльності.

2.3. Типологічні особливості професійного благополуччя дефектологів та його співвідношення із психологічним благополуччям

Як було визначено професійна діяльність, що пов'язана із збільшеною інтенсивністю стресу та дезадаптаційними передумовами формує тенденцію до зменшення психологічного благополуччя та зниження рівня функціонування чинників що його забезпечують. Отже, окремим завданням дослідження стало проведення детального аналізу професійного благополуччя.

За отриманими даними було виявлено, що у більшості дефектологів (82,3%) зафіксований низький рівень професійного благополуччя, інші члени даної групи (17,7%), мають середній рівень; високий рівень професійного благополуччя у представників експериментальної групи не зафіксований. У контрольній групі більшість педагогів (75,9%) також мають низький рівень професійного благополуччя, однак у нечисленній кількості учасників (7,4%) зафіксований і високий рівень, інші учасники цієї групи (16,7%) мають середній рівень професійного благополуччя. Аналіз частотного розподілу рівня професійного благополуччя у контрольній та експериментальній групах показав статистично значущі відмінності ($\chi^2=7,688$, $p<0,05$) (Рис.2.5).

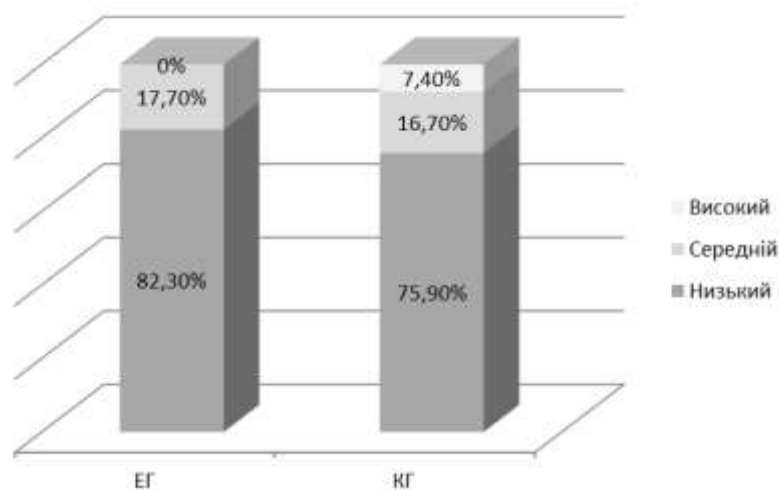

Рис.2.5. Розподіл досліджуваних за рівнем професійного благополуччя у експериментальній та контрольній групах

В цілому значення середнього групового показника професійного благополуччя у дефектологів відповідає низькому рівню ($M=22,27$, $\sigma=2,17$), контрольна група педагогів має нижче значення середнього групового показника, який також знаходиться на низькому рівні ($M=22,27$, $\sigma=2,17$). Достовірність відмінностей показників контрольної та експериментальної груп визначено на рівні $p<0,05$.

Детальний аналіз за компонентами професійного благополуччя у дефектологів показав найбільші значення за шкалами «Професійний розвиток» ($M=3,84$, $\sigma=0,50$), «Позитивні відносини у колективі» ($M=3,77$, $\sigma=0,57$), за субшкалами «Професійне зростання» ($M=3,89$, $\sigma=0,55$), «Професійні цілі» ($M=3,80$, $\sigma=0,51$) та субшкалою «Задоволеність професійними досягненнями» ($M=3,72$, $\sigma=0,53$) (рис.2.6).

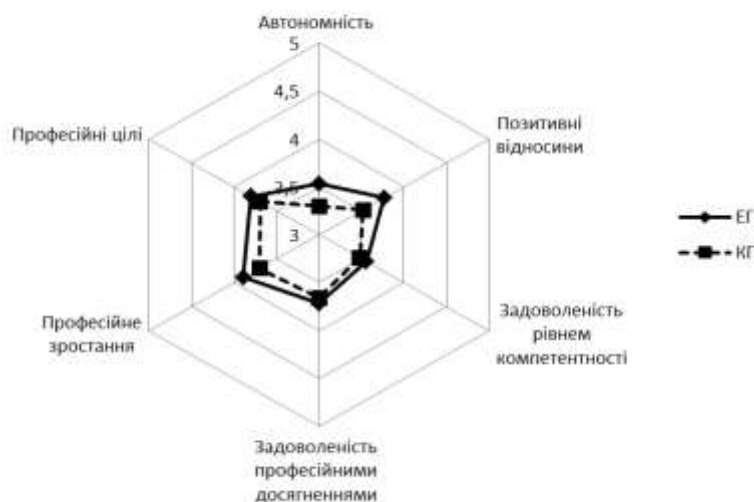

Рис.2.6. Порівняльні профілі параметрів професійного благополуччя досліджуваних експериментальної та контрольної груп

Знижені значення показників зафіксовані за шкалою «Професійне самосприйняття» ($M=3,64$, $\sigma=0,44$) та її субшкалою «Задоволення рівнем компетентності» ($M=3,56$, $\sigma=0,46$), найнижче значення показника у шкали «Автономність у професійній діяльності» ($M=3,53$, $\sigma=0,50$). У результаті порівняльного аналізу показників параметрів професійного благополуччя експериментальної та контрольної групи визначено, що педагоги мають більш

низьке значення загального показника професійного благополуччя, та знижені показники відносно групи дефектологів за шкалами «Автономність у професійній діяльності» ($M=3,30$, $\sigma=0,43$), «Позитивні відносини у колективі» ($M=3,52$, $\sigma=0,68$), «Професійне самосприйняття» ($M=$, $\sigma=$), «Професійний розвиток» ($M=3,69$, $\sigma=0,55$), та субшкалами «Задоволення рівнем компетентності» ($M=3,57$, $\sigma=0,60$), «Задоволеність професійними досягненнями» ($M=3,66$, $\sigma=0,71$), «Професійне зростання» ($M=3,70$, $\sigma=0,58$), «Професійні цілі» ($M=3,69$, $\sigma=0,58$). Статистично значущі відмінності визначені для показників шкал «Автономність у професійній діяльності» ($t=2,771$, $p<0,01$), «Позитивні відносини у колективі» ($t=2,532$, $p<0,05$), «Професійне зростання» ($t=2,020$, $p<0,05$) та загального показника професійного благополуччя ($t=2,271$, $p<0,05$).

Отож професійне благополуччя дефектологів в цілому характеризується низьким рівнем, що проявляється у незадоволеності власною професійною діяльністю, відчуттям роздратованості, незацікавленості, апатії у роботі. Найбільший позитивний внесок у рівень професійного благополуччя вносять компоненти професійного розвитку, це має прояв у певному почутті реалізації професійного потенціалу, отриманні задоволення від нового досвіду. Професійна діяльність у деякій мірі має направленість та осмисленість, присутні цілі та переконання, що є внутрішніми мотиваторами до виконання робочих обов'язків. Відносини з колегами достатньо конструктивні, помірна наявність теплих стосунків, складнощі із готовністю до компромісу можуть сприяти нестачу ефективного професійного спілкування та невідповідність рівня спілкування очікуванням. Позитивне сприйняття себе як професіонала забезпечує прийняття своїх особистісних якостей, що мають прояв у професійній діяльності та впевненість у власному професіоналізмі. Значна схильність до конформізму та невміння протистояти соціальному тиску у професійній діяльності, прийняття рішень ґрунтується на судженнях та оцінках інших, несамостійність та прагнення знаходитися під контролем більш досвідчених колег поєднується із складнощами у керуванні професійною

діяльністю, відсутністю контролю над обставинами роботи. Специфіка роботи із більш складною категорією дітей сприяє зростанню залежності від зовнішніх оцінок та потреби у поділенні відповідальності та посиленню особистісного сенсу у професійній діяльності.

Більш високий рівень професійного благополуччя у дефектологів у порівнянні із педагогами може бути у певній мірі пояснений беручи до уваги специфіку професійного середовища та змісту праці. Більший конформізм у педагогів загальноосвітньої школи може пояснюватись більшим соціальним тиском, оскільки професія вчителя більш навантажена уявленнями про необхідність відповідати певному еталонному зразку у всіх сферах життя, тоді як від спеціалістів корекційної освіти очікування лежать переважно у площині результатів роботи із дитиною. Менш позитивні стосунки у загальноосвітньому педагогічному колективі скоріш обумовлені організаційною складовою роботи та більшою ізольованістю робочих процесів, тоді як у корекційній роботі переважає необхідність командної праці та створення єдиного маршруту супроводу дитини з боку багатьох фахівців. Різниця між умовами праці, а саме стабільність та певні державні гарантії щодо фінансового забезпечення та дотримання вимог трудового законодавства у загальноосвітніх закладах та відсутність цього у приватних корекційних установах може пояснити більшу особистісну значущість професійних цілей у дефектологів. Певна трудова незахищеність спонукає лишати цю професію у разі відсутності особистісної зацікавленості у такій діяльності, оскільки складнощі роботи не компенсуються у достатній мірі. Також не виключно що вибір професії дефектолога може бути первісно більш свідомим і відображати більшу похідну особистісну значущість цієї діяльності для людини.

Результати порівняльного аналізу показників груп дефектологів за специфікою діяльності представлені на рис. 2.7.

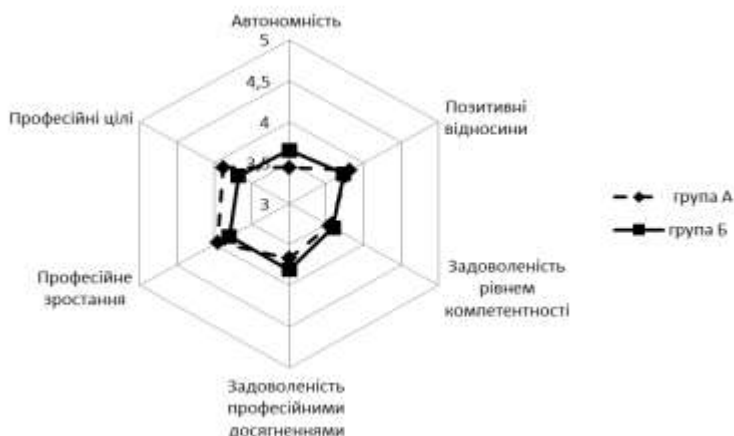

Рис.2.7. Порівняльні профілі параметрів професійного благополуччя дефектологів у залежності від змісту професійної діяльності

Для дефектологів групи Б зафіксовані найбільш високі значення показників за шкалами «Позитивні відносини у колективі» ($M=3,73$, $\sigma=0,57$), «Професійний розвиток» ($M=3,74$, $\sigma=0,48$) і субшкалою «Професійне зростання» ($M=3,80$, $\sigma=0,53$) та шкалою «Професійне самосприйняття» ($M=3,70$, $\sigma=0,44$) і субшкалою «Задоволеність професійними досягненнями» ($M=3,81$, $\sigma=0,54$). Визначено, що група А має більш високі показники ніж група Б за шкалами, «Позитивні відносини у колективі» ($M=3,81$, $\sigma=0,58$), «Професійний розвиток» ($M=3,92$, $\sigma=0,56$), та субшкалами «Професійне зростання» ($M=3,95$, $\sigma=0,56$) і «Професійні цілі» ($M=3,88$, $\sigma=0,51$). За шкалами «Автономність у професійній діяльності» ($M=3,44$, $\sigma=0,42$), «Професійне самосприйняття» ($M=3,61$, $\sigma=0,44$) та субшкалами «Задоволення рівнем компетентності» ($M=3,54$, $\sigma=0,48$) і «Задоволеність професійними досягненнями» ($M=3,67$, $\sigma=0,51$) їх показники знижені у порівнянні з групою Б. У порівняльному аналізі показників параметрів професійного благополуччя статистично значущі відмінності визначено для шкали «Автономність у професійній діяльності» ($t=-2,163$, $p<0,05$), та субшкали «Професійні цілі» ($t=2,121$, $p<0,05$).

Для уточнення специфіки професійного благополуччя досліджуваних було застосовано процедуру кластеризації методом К-середніх. За результатами кластеризації даних параметрів професійного благополуччя утворилися три кластери або профілі професійного благополуччя (Рис.2.8).

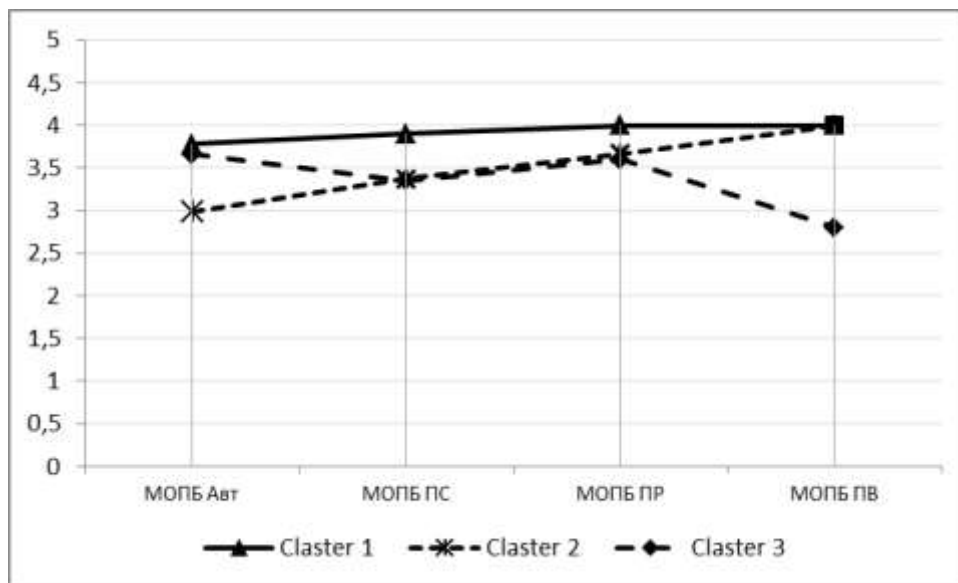

Рис.2.8 Профілі професійного благополуччя у дефектологів

Примітка: МОПБ Авт – автономність у професійній діяльності ; МОПБ ПС – професійне самосприйняття; МОПБ ПР – професійний розвиток; МОПБ ПВ – позитивні відносини у колективі.

Перший профіль (55,8% досліджуваних) характеризується середнім рівнем загального показника професійного благополуччя, задоволення за усіма компонентами знаходиться приблизно на одному рівні, та найбільший внесок приходить на компоненти професійного розвитку, перш за все професійне зростання, показники професійного самосприйняття у межах середніх значень, з переважанням задоволеність професійними досягненнями, в цілому позитивними професійними стосунками та зниженим показником автономності у професійній діяльності. Досліджувані з даним варіантом професійного в цілому задоволені власною професійною діяльністю, з певною цікавістю ставляться до професійних задач, орієнтовані на вдосконалення себе у професії, сприймають себе як професіоналів, незважаючи на відчуття недостатньої професійної майстерності та складнощі із здатністю керувати робочим середовищем, здатні до побудови та підтримки конструктивних відносин у процесі робочої діяльності, несамотійні та схильні до конформізму, у

реалізації робочих задач орієнтовані на соціальні установки та очікування, а не власні професійні цінності та переконання. Зазначений профіль можна назвати «Стабільним».

Другий профіль (26,5% досліджуваних) відрізняється низьким рівнем загального показника професійного благополуччя, найвище значення має показник позитивних відносин, який знаходиться на середньому рівні, показники інших компонентів відповідають низькому рівню. Найнижче значення має показник автономії у професійній діяльності, також суттєво низьке значення має компонент професійного самосприйняття, особливо задоволеність професійними досягненнями. Показник професійного розвитку розвиток має понижене значення переважно за рахунок низького рівня професійних цілей. Досліджуванам цього профілю властиве відчуття професійного неблагополуччя, яке характеризується незадоволеністю роботою, відчуттям апатії, роздратованості професійною діяльністю, найбільш комфортна частина робочого процесу для них лежить у сфері взаємовідносин із іншими, встановленні теплих стосунків з колегами та робочими партнерами, отримання нових знань, досвіду можуть викликати зацікавленість та зменшувати нудьгу у роботі, бажання професійного зростання слабе, професійна діяльність не має значного особистісного сенсу та не відповідає внутрішнім переконанням, особистісній направленості, незадоволені собою, як професіоналом, розчаровані відсутністю значущих професійних досягнень, відчують обмеження у можливості змінювати обставини трудової сфери, мають виражену схильність піддаватися соціальному тиску під час виконання трудової діяльності, керуватися очікуваннями і оцінками колег, керівництва. Зазначений профіль можна назвати «Соціально-орієнтованим».

Третій профіль (17,7% досліджуваних) так само як і другий характеризується низьким значенням показника професійного благополуччя але має власну специфіку структури. Найнижче значення мають компонент позитивні відносини, який є найнижчим ніж у попередніх двох кластерах. Компонент автономія у професійній діяльності має найбільш високе значення серед усіх

параметрів цього профілю, наближене до середнього рівня. Компоненти професійного розвитку мають низький рівень показників, з невеликим підвищенням параметру професійні цілі. Найнижче значення за компонентом професійний розвиток у порівнянні із попередніми двома кластерами професійного благополуччя, але лише у цьому кластері показник професійних цілей є вищим за показник професійного зростання. В цілому можна сказати що даний варіант профілю відображає найбільше професійне неблагополуччя серед досліджуваних. Для представників даного профілю характерним є відсутність позитивних емоцій протягом робочого часу та незадоволеність власною професійною діяльністю, відчуття ізолюваності та фрустрації у міжособистісних професійних стосунках, відчуття незадоволеності та невідповідності очікуванням у спілкуванні, невміння досягати компромісу. Має прояв певна самостійність та незалежність у судженнях, схильність діяти у професійній сфері незважаючи на зовнішні очікування, відповідно до власних уявлень та професійних стандартів, професійна діяльність має сенс, якій у деякій мірі відповідає внутрішнім мотивам та особистісній спрямованості. Також характерним є низьке прагнення до вдосконалення себе як професіонала, підвищення особистої ефективності в роботі, відчуття безпорадності перед професійним повсякденним життям, нездатності усвідомити свої можливості і відсутність почуття контролю над умовами професійного середовища. Зазначений варіант психологічного благополуччя можна позначити як «Автономний».

Для досліджуваних із стабільним профілем професійного благополуччя визначено нормативне значення загального показника психологічного благополуччя ($M=374,39$, $\delta=45,7$). Значення показників за шкалами «Позитивні відносини» ($M=60,94$, $\delta=8,57$) «Автономія» ($M=62,02$, $\delta=9,3$) «Керування середовищем» ($M=60,1$, $\delta=9,45$), «Особистісне зростання» ($M=63,44$, $\delta=7,8$), «Цілі у житті» ($M=64,03$, $\delta=9,28$), «Самосприйняття» ($M=62,63$, $\delta=9,27$) та додатковими шкалами «Баланс афекту» ($M=86,18$, $\delta=16,38$), «Осмисленість життя» ($M=99,5$, $\delta=13,24$), «Людина як відкрита система» ($M=66,65$, $\delta=6,2$)

також знаходяться у нормативному діапазоні. Отже, поза професійною сферою вони мають задовільні, відкриті відносини з оточуючими; піклуються про благополуччя інших; розуміють, що людські відносини будуються на взаємних поступках; самостійно регулюють власну поведінку; оцінюють себе за особистими критеріями; здатний користуватися або створювати умови, які допомагають у задоволенні особистих потреб та досягненні цілей; відкриті новому досвіду, відчують реалізацію свого потенціалу; змінюються відповідно до нових знань та досягнень; позитивно ставляться до себе, знають і приймають різні боки свого досвіду і особистості; мають мету та наміри у житті; мають цілісний, реалістичний погляд на життя, відкриті новому досвіду, здатні до безпосередніх та природних відкриті переживанням.

Для дефектологів соціально-орієнтованого варіанту професійного благополуччя притаманне знижене значення загального показника психологічного благополуччя ($M=354,61$, $\delta=35,29$). За шкалами «Позитивні відносини» ($M=58,74$, $\delta=7,54$), «Автономія» ($M=57,35$, $\delta=6,04$), «Особистісне зростання» ($M=63,23$, $\delta=7,69$), «Цілі у житті» ($M=62,1$, $\delta=6,58$) та шкалою «Людина як відкрита система» ($M=66,10$, $\delta=4,56$) зафіксовані нормативні значення показників. Показник за додатковою шкалою «Баланс афекту» ($M=93,45$, $\delta=14,14$) має підвищене значення. Визначений знижені рівень за параметрами «Керування середовищем» ($M=54,74$, $\delta=8,72$), «Самосприйняття» ($M=57,29$, $\delta=7,28$) та додатковою шкалою «Осмисленість життя» ($M=94,45$, $\delta=11,15$). Характерним для них поза професійною сферою є задовільні відносини з оточуючими; здатність розуміти та поділяти переживання, формувати і підтримувати прихильність та близькі відносини; готовність до компромісів; самостійність і незалежність, здатність протистояти спробам суспільства змусити думати і діяти певним чином; почуття постійного розвитку, сприйняття себе як особистість що реалізує власний потенціал; відкритість новому досвіду; дотримання переконань, які є джерелами мети та намірів у житті. Також зазнають складнощів в організації повсякденної діяльності, відчуває себе нездатним змінити обставини чи користуватися

можливостями, незадоволені собою, подіями свого минулого та деякими особистими якостями, мають почуття нудьги, переживають через відсутність видимих життєвих перспектив, які були б досяжні та мали достатню привабливість.

Для досліджуваних із автономним варіантом професійного благополуччя значення загального показника психологічного благополуччя ($M=340,9$, $\delta=49,52$) відповідає низькому рівню. Значення показників визначені за шкалами «Позитивні відносини» ($M=57,4$, $\delta=5,5$), «Автономія» ($M=59,1$, $\delta=10,21$), «Осмысленість життя» ($M=95,05$, $\delta=17,17$) знаходиться у нормативному діапазоні. Знижені значення мають показники шкал «Керування середовищем» ($M=53,5$, $\delta=9,04$), «Особистісне зростання» ($M=55,65$, $\delta=6,78$), «Цілі у житті» ($M=58,95$, $\delta=11,98$), «Самосприйняття» ($M=55,8$, $\delta=11,76$), «Людина як відкрита система» ($M=61,05$, $\delta=9,02$). Показник за додатковою шкалою «Баланс афекту» має підвищене значення ($M=101,2$, $\delta=19,59$). Для представників цього профілю у житті, за межами професії є характерним наявність задовільних теплих відносин з оточуючими, здатність до емпатії та готовність до взаємних поступках; самостійність та незалежність у судженнях та діях, здатність протистояти соціальному тиску; наявність переконань, які є орієнтирами і формують почуття спрямованості, наміри та цілі у житті; при цьому незадоволеність обставинами власного життя, відчуття власної нікчемності і безсилля, негативна самооцінка, бажання бути не тим, ким він або вона є, невіра у власні сили, недооцінка власних здібностей долати життєві перешкоди, засвоювати нові вміння та навички.

При порівняльному аналізі параметрів професійного благополуччя за варіантами професійного благополуччя визначені статистично достовірні відмінності для загального показника благополуччя ($H=10,87$, $p<0,01$) та шкал «Керування середовищем» ($H=10,15$, $p<0,01$), «Особистісне зростання» ($H=13,22$, $p<0,01$), «Самосприйняття» ($H=12,01$, $p<0,01$), «Цілі у житті» ($H=7,74$, $p<0,05$), «Баланс афекту» ($H=11,10$, $p<0,01$) та «Людина як відкрита система» ($H=7,16$, $p<0,05$).

При порівнянні відмінностей у частотному розподілі за варіантами професійного благополуччя серед дефектологів у залежності від специфіки діяльності дефектологів між групою А та групою Б були визначені достовірні відмінності ($\chi^2=7,221$, $p<0,05$). Стабільний варіант професійного благополуччя визначено у половини дефектологів групи А (51,5%), третина цієї групи має соціально-орієнтований профіль професійного благополуччя (33,3%), і найменш представленим серед них є автономний профіль (15,2%). Для групи дефектологів Б домінуючим є стабільний профіль професійного благополуччя (61,7%), та більш рівномірний ніж у групі А розподіл між соціально-орієнтованим (17,0%) та автономним (21,3%) варіантами професійного благополуччя, на користь соціально-орієнтованого.

Результати дослідження параметрів психологічного благополуччя дефектологів у залежності від варіанта професійного благополуччя представлені у Додатку 3.

Результати аналізу частотного розподілу досліджуваних за варіантами професійного та психологічного благополуччя показали наявність статистичного достовірних відмінностей ($\chi^2=55,414$, $p<0,01$) та представлені на рис. 2.9.

Серед дефектологів із стабільним профілем професійного благополуччя у рівній мірі поширеним є синтетичний (30,2%) та особистісний (30,2%) варіанти психологічного благополуччя. Найменш представлений фрустрований (14,3%) варіант психологічного благополуччя, доля пасивно-залежного психологічного благополуччя (25,4%) є найменшою серед усіх трьох варіантів професійного благополуччя.

Для представників соціально-орієнтованого профілю професійного благополуччя переважним є варіант пасивно-залежного варіанту психологічного благополуччя (50,0%), приблизно чверть з них мають синтетичний варіант психологічного благополуччя (23,3%), у рівних долях представлені фрустрований (13,3%) та особистісний (13,3%) варіанти психологічного благополуччя.

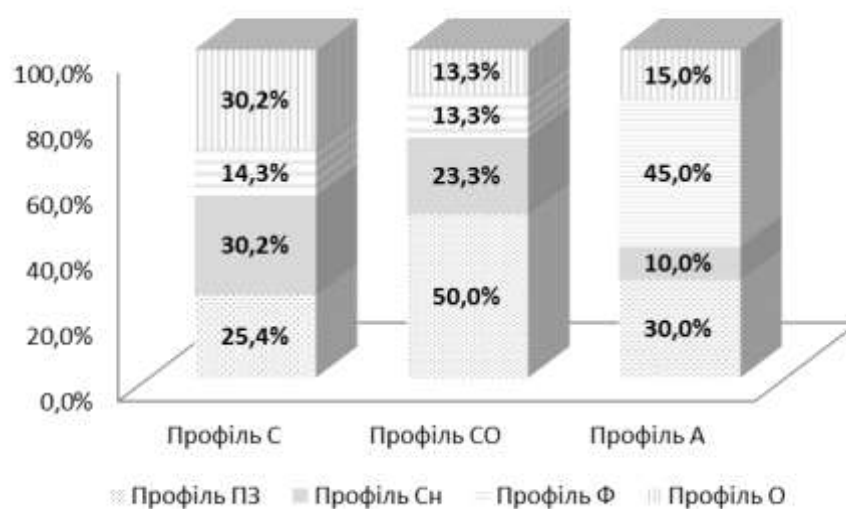

Рис.2.9 Частотний розподіл досліджуваних за варіантами професійного та психологічного благополуччя.

Примітка: профіль С – стабільний профіль професійного благополуччя, профіль СО – соціально-орієнтований профіль професійного благополуччя, профіль А – автономний профіль професійного благополуччя, профіль ПЗ – пасивно-залежний профіль психологічного благополуччя, профіль Сн – синтетичний профіль психологічного благополуччя, профіль Ф – фрустрований профіль психологічного благополуччя, профіль О – особистісний профіль психологічного благополуччя.

У дефектологів з найменш благополучним автономним профілем професійного благополуччя найбільш представлений фрустрований варіант психологічного благополуччя (45,0%), третина з них має пасивно-залежний варіант психологічного благополуччя (30,0%), найменш розповсюджені особистісний (15,0%) та синтетичний (10,0%) варіанти психологічного благополуччя.

Таким чином в цілому спостерігається певний перетин особливостей загального рівня функціонування та спрямованості особистості у професійній сфері. Низький рівень сприйняття і оцінки дефектологами своєї самореалізації з точки зору піку потенційних можливостей переважно супроводжується

невдоволеністю професійною діяльністю, відчуттям роздратованості, апатії у процесі праці. Орієнтованість на розвиток власних можливостей та здатність підтримувати баланс загальної задоволеності життям, позитивних рис особистості та позитивні соціальні структури знаходить відображення і у професійній сфері. Та поєднання протилежних за суттю профілів психологічного і професійного благополуччя (наприклад, фрустроване психологічне благополуччя у дефектологів зі стабільним профілем професійного благополуччя, чи особистісний варіант психологічного благополуччя при автономному профілі професійного) свідчить, що феномен професійного благополуччя є ширшим, ніж прояв загального рівня функціонування особистості у певній сфері діяльності, і потребує окремого розгляду та дослідження. Також оскільки професійна діяльність досліджуваних більшою мірою збігається як за змістом так і за організаційними умовами важливі чинники, що впливають на відчуття благополуччя у професійній сфері скоріш лежать у площині індивідуальних особливостей.

2.4. Особливості регулятивних, когнітивних, соціально-психологічних та реактивних детермінант професійного благополуччя дефектологів з різними типологічними профілями

Результати проведеного аналізу дослідження параметрів регуляторних компонентів у дефектологів за варіантами професійного благополуччя представлені у Таблиці 2.8 та Додатку I.

У досліджуваних зі стабільним профілем професійного благополуччя значення показників за параметрами емоційної дисрегуляції румінація ($M=15,35$, $\delta=3,78$), уникнення ($M=11,06$, $\delta=2,8$), складнощі металізації ($M=17,52$, $\delta=3,79$) найнижчі серед усіх трьох профілів. Вони мають середній рівень загальної саморегуляції діяльності ($M=28,4$, $\delta=6,55$), середній рівень регуляторних процесів планування ($M=5,29$, $\delta=1,97$), моделювання ($M=5,31$,

$\delta=1,48$), програмування ($M=5,76$, $\delta=1,96$), оцінки результатів ($M=5,53$, $\delta=1,97$) та регуляторно-особистісних якостей гнучкості ($M=5,35$, $\delta=1,77$) і самостійності ($M=5,35$, $\delta=1,83$).

Таблиця 2.8

**Показники емоційної дисрегуляції досліджуваних у залежності від
варіанту професійного благополуччя**

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ	
Румінація	15,35	3,78	17,74	2,11	18,70	2,49	19,55**
Уникнення	11,06	2,80	11,97	2,34	11,00	3,45	2,54
Складнощі менталізації:	17,52	3,79	20,32	3,20	19,50	2,16	13,37**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

За особливостями структурування діяльності самоорганізації визначено нормативне значення індексу загальної самоорганізації ($M=117,65$, $\delta=18,29$) та показників «Плановірність» ($M=19,5$, $\delta=5,02$), «Цілеспрямованість» ($M=34,4$, $\delta=4,98$), «Наполегливість» ($M=22,85$, $\delta=6,33$), «Фіксація» ($M=21,35$, $\delta=5,7$), «Самоорганізація» ($M=8,92$, $\delta=5,24$), ($M=10,61$, $\delta=2,57$). Отже, для них сформованість потреби в усвідомленому плануванні діяльності, плани мають реалістичні, деталізовані, ієрархічні і стійкі, цілі діяльності висуваються самостійно; здатні виділяти значущі умови досягнення цілей як в поточній ситуації, так і в перспективному майбутньому, швидко оцінити зміну значущих умов програму дій та гнучко перебудувати програму діяльності у нових обставинах, контролювати хід її виконання, аналізувати і оцінювати як проміжні, так і кінцеві результати діяльності. Мають здатність поєднувати структурований підхід до організації часу свого життя зі спонтанністю і гнучкістю та вміння цінувати всі складові свого психологічного часу. Дефектологам цього профілю притаманний достатній рівень організованості і структурованості, здатність до вольових зусиль; концентрація і переключення на значущі види діяльності обумовлюється поточними пріоритетами. При

плануванні свого робочого і особистого часу підтримують баланс у опорі як на допоміжні зовнішні засоби так і власну внутрішню організованість. Здатні бачити і цінувати своє психологічне минуле і майбутнє, поряд з що відбувається натеper.

Для дефектологів з соціально-орієнтованим профілем професійного благополуччя визначені підвищення середніх показників емоційної дисрегуляції румінації ($M=17,74$, $\delta=2,11$), уникнення ($M=11,97$, $\delta=2,34$) та складнощів менталізації ($M=20,32$, $\delta=3,2$). Значення показника загального рівня саморегуляції знаходиться на середньому рівні ($M=27$, $\delta=4,86$), так само як і показників «Планування» ($M=6,06$, $\delta=2,03$), «Моделювання» ($M=5,29$, $\delta=1,66$), «Оцінки результатів» ($M=5,32$, $\delta=1,62$), «Самостійності» ($M=5$, $\delta=1,81$); зафіксовані зниження значення показників програмування ($M=4,45$, $\delta=1,5$) та «Гнучкості» ($M=4,74$, $\delta=1,32$). Індекс загальної самоорганізації ($M=107,03$, $\delta=19,9$), показники шкал «Планомірність» ($M=17,71$, $\delta=4,35$), «Цілеспрямованість» ($M=31,23$, $\delta=7,68$), «Фіксація» ($M=20,06$, $\delta=6,47$), «Самоорганізація» ($M=10,71$, $\delta=3,28$) мають середній рівень. За шкалами «Наполегливість» ($M=18,61$, $\delta=9,07$) та «Орієнтація на теперішнє» ($M=8,71$, $\delta=2,08$) визначено знижене значення показників. Отже, для дефектологів цього профілю характерним є достатня сформованість основних регуляторних процесів у поєднанні зі значною вираженою схильністю до планування життя, потребою у чіткості цілей діяльності але зниженою здатністю продумувати послідовність і наслідки своїх дій, схильністю діяти скоріш імпульсивно та зниженою гнучкістю регуляторних процесів. Це має прояв у реалістичності і об'єктивності оцінки значущих і другорядних умов але нестійкості, коливанні цілей, розкиданості у діяльності. Плани на майбутнє розпливчасті, немає ієрархії цілей. Для них не суттєво, які засоби чи шляхи будуть використовуватися для досягнення цілей, кожен день вносить свої корективи в плани на майбутнє. Їм складно докладати вольові зусилля для завершення розпочатої справи та схильність відволікатися на другорядні справи, психологічно випадати із поточного моменту у переосмислення чи спогади

минулого або розмірковування про майбутнє. Достатня швидкість адаптації до нових умов поєднується у них з труднощами в соціальній адаптації і поверхневим ставленням до майбутнього. Оскільки суперечливість та мінливості власної позиції вимагає зменшення незалежності та орієнтації на соціальні стандарти для зменшення можливих труднощів в спілкуванні з оточуючими.

Для досліджуваних із автономним варіантом професійного благополуччя значення показників емоційної дисрегуляції румінація ($M=18,7$, $\delta=2,49$) та складнощі менталізації: ($M=19,5$, $\delta=2,16$) мають менший розрив між собою аніж у попередніх кластерах, та значення показника уникнення ($M=11$, $\delta=3,45$), що майже співпадає із середніми значеннями цієї шкали у двох інших кластерах. Значення показників рівня саморегуляції ($M=27,05$, $\delta=5,92$), «Планування» ($M=5,95$, $\delta=1,79$), «Програмування» ($M=5,45$, $\delta=1,85$), «Оцінка результатів» ($M=5,3$, $\delta=1,56$), «Самостійності» ($M=5,65$, $\delta=1,87$) відповідають середньому рівню, а показники параметрів «Моделювання» ($M=4,4$, $\delta=1,85$) та «Гнучкості» ($M=4,1$, $\delta=1,65$) низькому рівню. Визначений середній рівень за показниками індекс загальної самоорганізації ($M=111,45$, $\delta=13,83$), «Планомірність» ($M=18,1$, $\delta=2,79$), «Цілеспрямованість» ($M=32,85$, $\delta=6,59$), «Фіксація» ($M=18,35$, $\delta=4,46$), «Самоорганізація» ($M=8,35$, $\delta=4,2$) та «Орієнтація на теперішнє» ($M=9,55$, $\delta=1,79$) а також підвищення значення показника за шкалою «Наполегливість» ($M=24,25$, $\delta=7,3$). Отже, для досліджуваних характерним є схильність до стереотипних нав'язливих роздумів, негативних емоційних станів обмеження у такій самій мірі як і складнощі у ідентифікації власних і чужих емоцій, нестача розуміння почуттів та емоційних переживань. Достатня сформованість основних регуляторних процесів зі нестачею усвідомленості та адекватності уявлень про зовнішні і внутрішні значущі умови діяльності та слабкістю регуляторної гнучкості проявляється у надмірній наполегливості у досягненні цілей, тенденції слідувати меті невідворотною завзятістю. Їм властива надмірна деталізація програми дій, підвищена акуратність, що при фрагментарності визначення значущих умов ситуації може призводити до

деякої неадекватності дій. Обов'язковість приймає дещо хворобливий характер. Це також проявляється і у самоорганізації діяльності, надмірній схильності зусиллям волі структурувати свою поведінкову активність і завершити розпочату справу будь-що, без урахування її доцільності та відповідності актуальним умовам. Низький рівень гнучкості проявляється і в тому, що нові ідеї нерідко засвоюються складно. Соціальна адаптивність низька, навіть при вираженій потребі в спілкуванні, їм важко вступати і знаходити контакти з іншими людьми.

При порівняльному аналізі показників регуляторних чинників професійного благополуччя за його психологічними варіантами виявлені значущі відмінності за параметрами «Румінація» ($H=19,55$, $p<0,01$), «Складнощі менталізації» ($H=13,37$, $p<0,01$), «Програмування» ($H=13,61$, $p<0,01$), «Гнучкість» ($H=9,54$, $p<0,01$), «Орієнтація на теперішнє» ($H=12,19$, $p<0,01$), «Моделювання» ($H=6,49$, $p<0,05$), «Наполегливість» ($H=6,05$, $p<0,05$).

Тож ми маємо підстави вважати, що значну роль у професійному благополуччі відіграє не стільки сформованість регуляторних процесів, а регуляторно-особистісні якості людини, зокрема адекватність, усвідомленість, пластичність. Недостатність гнучкості має негативний вплив та може бути однією з передумов формування відчуття неблагополуччя у професійній сфері дефектологів.

Аналіз результатів проведеного дослідження параметрів когнітивних чинників у дефектологів за варіантами професійного благополуччя представлений у Додатку К.

Отже, у досліджуваних зі стабільним профілем визначені найвищі серед усіх варіантів професійного благополуччя дефектологів значення показників за усіма параметрами окрім керування емоціями ($M=45,02$, $\delta=5,7$). Показники загального рівня емоційного інтелекту ($M=88,53$, $\delta=10,16$), міжособистісного емоційного інтелекту ($M=43,32$, $\delta=5,84$), внутрішньоособистісного емоційного інтелекту ($M=45,21$, $\delta=5,88$), розуміння емоцій ($M=43,52$, $\delta=6,38$), розуміння чужих емоцій ($M=23,76$, $\delta=3,5$), керування чужими емоціями ($M=19,56$, $\delta=3,17$),

розуміння власних емоцій ($M=19,76$, $\delta=3,68$), керування власними емоціями ($M=14,48$, $\delta=2,48$), контроль експресії ($M=10,97$, $\delta=2,23$) відповідають середньому рівню. Отже, для них характерним уявлення про наявність у себе помірної здатності до розуміння своїх і чужих емоцій і керування ними. В цілому достатня чуйність до внутрішніх станів інших людей, здатність розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів, вміння викликати у інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій. Також вони вважають що помірно здатні до розпізнавання та ідентифікація своїх емоцій, розуміння їх причин, можуть у достатній мірі описати їх, викликати і підтримувати бажані емоції і тримати під контролем небажані, контролювати їх зовнішні прояви.

Для дефектологів зі соціально-орієнтованим профілем професійного благополуччя зафіксований найнижчий показник загального емоційного інтелекту ($M=80,39$, $\delta=10,06$), який відповідає середньому рівню. На середньому рівні знаходяться показники міжособистісного емоційного інтелекту ($M=39,77$, $\delta=5,06$), внутрішньоособистісного емоційного інтелекту ($M=40,61$, $\delta=6,05$), контролю експресії ($M=10,03$, $\delta=2,55$), керування емоціями ($M=40,42$, $\delta=6,05$). Значення показників розуміння емоцій ($M=39,97$, $\delta=5,16$) та усіх його складових: розуміння чужих емоцій ($M=21,9$, $\delta=3,27$) та керування чужими емоціями ($M=17,87$, $\delta=3,25$), розуміння власних емоцій ($M=18,06$, $\delta=3,43$), керування власними емоціями ($M=12,52$, $\delta=3,09$) найнижчі серед усіх трьох профілів, та усі крім останнього відповідають низькому рівню, керування власними емоціями визначено на середньому рівні. Отже, ці досліджувані найкритичніше сприймають власну здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та керування ними. Вони вважають що передусім мають складнощі із розпізнаванням емоційних станів, у недостатній мірі можуть ідентифікувати власні емоції та їх причини, за зовнішніми ознаками визначати внутрішній стан інших людей та викликати у них певні емоції, компенсуючи це стримуванням власних емоційних переживань та контроль їх проявів через міміку, жестикуляцію, голос та інтонації. Оскільки цей варіант професійного

благополуччя значно більш притаманний дефектологам, які працюють із дітьми з РАС, можна вважати, що таке сприйняття власної обмеженості у розпізнаванні емоцій обумовлене специфікою роботи, оскільки передбачає постійне спілкування із людьми, які мають якісне порушення комунікативної сфери, тож недостатня ефективність ідентифікації емоційних станів дітей є об'єктивною, через нетиповість, обмеженість або навіть відсутність у них загальноприйнятих невербальних проявів емоційних реакцій. Невпевненість у емоційному стані та і взагалі у мотивах, цілях поведінкових реакцій таких комунікативних партнерів, нестача продуктивного контакту, відсутність емоційного відгуку та виражена односторонність спілкування сприяє формуванню відсутності однозначності та визначеності власних почуттів. Відсутність погіршення контролю власних емоційних проявів може пояснюватись також тим, що створення надмірно емоційно стабільного зрозумілого середовища та свідоме забезпечення штучних сенсорних умов із подразниками відповідної інтенсивності є неодмінною важливою складовою у корекційній роботі та взаємодії із дітьми з РАС.

Для представників автономного варіанту професійного благополуччя визначений середній рівень загального емоційного інтелекту ($M=82,75$, $\delta=19,01$), внутрішньоособистісного емоційного інтелекту ($M=43,25$, $\delta=11,78$), розуміння емоцій ($M=42,25$, $\delta=8,58$), керування емоціями ($M=40,5$, $\delta=11,1$) та параметрів контролю експресії ($M=11,1$, $\delta=4,84$) і розуміння власних емоцій ($M=19,35$, $\delta=4,4$). Низькому рівню відповідають значення показників міжособистісного емоційного інтелекту ($M=39,5$, $\delta=8,39$), розуміння чужих емоцій ($M=22,9$, $\delta=4,69$), керування чужими емоціями ($M=16,6$, $\delta=4,04$) та керування власними емоціями ($M=12,8$, $\delta=3,12$). Отже, представникам цього профілю характерна помірна здатність до розуміння власних емоцій але нездатність і відсутність потреби керувати ними, викликати і підтримувати бажані емоції і тримати під контролем небажані, обмежуючись контролем зовнішніх проявів своїх емоцій. Незацікавленість та відсутність чуйності до внутрішніх станів інших людей, невміння визначати емоційний стан людини на

основі зовнішніх проявів емоцій чи інтуїтивно, викликати у інших людей ті чи інші емоції, поділяти чи підтримувати їх. Це може свідчити про певну егоцентричність та виражену ідею самоцінності без сприйняття суб'єктності інших людей. Сутність корекційної роботи сама по собі передбачає «виправлення» певних викривлень, дефіцитів у дітей, первинно походить із уявлення, про їх певну неповноцінність та необхідність спрямовувати їх розвиток до досягнення умовних нормативних параметрів, у відповідності з уявленнями про них спеціаліста. Це може у значній мірі сприяти формуванню такої внутрішньої позиції збільшення власної значущості та знецінення у спілкуванні ролі інших людей.

При порівняльному аналізі параметрів емоційного інтелекту за профілями професійного благополуччя виявлені значущі відмінності за загальним рівнем емоційного інтелекту ($H=17,06$, $p<0,01$) та параметрами міжособистісний емоційний інтелект ($H=12,27$, $p<0,01$), внутрішньоособистісний емоційний інтелект ($H=9,76$, $p<0,01$), керування емоціями ($H=15,34$, $p<0,01$), розуміння емоцій ($H=11,60$, $p<0,01$), керування чужими емоціями ($H=13,51$, $p<0,01$), керування власними емоціями ($H=10,87$, $p<0,01$) та розуміння власних емоцій ($H=6,22$, $p<0,05$).

За результатами дослідження установок щодо невизначеності як одного із когнітивних чинників психологічного благополуччя (табл.2.9) визначено що середній показник толерантності до невизначеності у дефектологів стабільного профілю відповідає високому рівню ($M=60,24$, $\delta=6,38$), значення показника інтолерантності ($M=57,84$, $\delta=13,87$) знаходиться на високому рівні, показник міжособистісної інтолерантності ($M=30,79$, $\delta=6,37$) відповідає середньому рівню.

Представники соціально-орієнтованого варіанту професійного благополуччя мають середній рівень показників толерантності до невизначеності ($M=58,87$, $\sigma=6,25$) та інтолерантності ($M=58,32$, $\sigma=10,63$), найвищий серед усіх профілів показник міжособистісної толерантності ($M=37,23$, $\sigma=5,31$) середнього рівня. Дефектологи автономного профілю

професійного благополуччя мають найнижчий показник за толерантністю до невизначеності ($M=58,25$, $\sigma=8,78$) середнього рівня, найнижчу за усіма профілями інтолерантність ($M=54,90$, $\sigma=12,79$) середнього рівня, показник міжособистісної толерантності ($M=33,50$, $\sigma=8,76$) також відповідає середньому рівню.

Таблиця 2.9

**Показники параметрів толерантності до невизначеності
досліджуваних у залежності від варіанту професійного благополуччя**

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ .	
Толерантність до невизначеності	60,24	6,38	58,87	6,25	58,25	8,78	2,03
Інтолерантність	57,84	13,87	58,32	10,63	54,90	12,79	1,83
Міжособистісна інтолерантність до невизначеності	30,79	6,37	37,23	5,31	33,50	8,76	15,49**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

У порівняльному аналізі показників за профілями професійного благополуччя визначені достовірні відмінності лише для міжособистісної інтолерантності ($N=15,49$, $p<0,01$). Отже, усі дефектологи взагалі оцінюють ситуацію невизначеності достатньо позитивно, сприймають її як можливість до перевірки власних здатностей діяти у незнайомих умовах, виклик своїм вмінням та здібностям. В значній мірі переконані щодо чільності правил і принципів, схильні до полярності у оцінюванні думок, цінностей, засобів як правильні та неправильні, прагнуть до впорядкованості та ясності в усіх сферах життя. У міжособистісних стосунках незрозумілість є певною мірою дискомфортною для усіх досліджуваних, їм притаманне прагнення до ясності та контролю у відносинах. Представникам стабільного варіанту професійного благополуччя це властиве у найменшій мірі, соціально-орієнтованого у найбільшій. Це може у певній мірі пояснити значне прагнення останніх до

підлаштування власної поведінки відповідно до соціальних очікувань, оскільки невизначеність у відносинах для них є більш нестерпною.

Результати дослідження базових переконань дефектологів представлені у Додатку Л.

Було визначено, що для досліджуваних із стабільним варіантом професійного благополуччя характерним є підвищене значення показників за шкалами прихильності світу ($M=4,69$, $\delta=0,72$), доброти людей ($M=4,22$, $\delta=0,70$), цінності власного «Я» ($M=4,72$, $\delta=0,58$), ступеню самоконтролю ($M=4,22$, $\delta=0,71$) та середні показники ступеню вдачі ($M=3,79$, $\delta=0,73$) та контрольованості світу ($M=3,73$, $\delta=0,96$), справедливості світу ($M=3,46$, $\delta=0,93$) і випадковості ($M=3,52$, $\delta=0,81$). В цілому їм притаманне базисне переконання у прихильності оточуючого світу та людей ($M=4,45$, $\delta=0,1$), власній здатності керувати подіями та своєї цінності ($M=4,24$, $\delta=0,46$) та помірній справедливості і контрольованості світу ($M=3,56$, $\delta=0,60$). Їм властивий середній рівень психологічної безпеки ($M=3,10$, $\delta=0,28$). Для них специфічним є досить позитивне сприйняття навколишнього світу і відкритість до нього йому, довіра до оточуючих людей і готовність до партнерської взаємодії з ними, висока переконаність у можливості контролювати життєві події, висока оцінка себе і помірний оптимізм. Все це обумовлює переживання почуття достатньої психологічної безпеки.

Для дефектологів із соціально-орієнтованим профілем професійного благополуччя характерним є підвищене значення показників за шкалами прихильності світу ($M=4,45$, $\delta=0,61$), цінності власного «Я» ($M=4,17$, $\delta=0,67$), середнє значення показників за шкалами доброта людей ($M=3,99$, $\delta=0,49$), справедливості світу ($M=3,5$, $\delta=0,94$), контрольованості світу ($M=3,5$, $\delta=0,79$), випадковості ($M=3,18$, $\delta=0,76$), ступінь самоконтролю ($M=3,87$, $\delta=0,46$), ступінь вдачі ($M=3,88$, $\delta=0,55$). В цілому їм притаманне базове переконання у прихильності світу та людей ($M=4,22$, $\delta=0,5$), достатній власної цінності та здатності керувати подіями ($M=3,97$, $\delta=0,39$) та осмисленості світу та життя ($M=3,61$, $\delta=0,52$). Їм властивий низький рівень психологічної безпеки ($M=2,85$,

$\delta=0,34$). Отже, специфічним для досліджуваних є віра у те, що в світі більше добра, ніж зла, позитивне ставлення до світу взагалі та менш прихильне до людей, схильність вірити, що події відбуваються не випадково, а контролюються і підпадають під дію законів справедливості, переконаність у власній цінності, достатній успішності та в міру правильній власній поведінці. Їм притаманне досить слабе почуття психологічної безпеки.

Для представників автономного варіанту професійного благополуччя характерним є найнижчі серед усіх трьох профілів значення показників за всіма шкалами. Визначений середній рівень за переконаннями щодо прихильності світу ($M=3,95$, $\delta=1,36$), доброти людей ($M=3,69$, $\delta=0,76$), контрольованості світу ($M=3,34$, $\delta=0,98$), випадковості того, що відбувається ($M=3,1$, $\delta=0,63$), ступеню самоконтролю ($M=3,85$, $\delta=1,05$), ступеню вдачі ($M=3,13$, $\delta=0,61$), підвищене значення показника цінності власного «Я» ($M=4,14$, $\delta=0,41$) та низький рівень переконаності щодо справедливості світу ($M=2,96$, $\delta=0,85$). Їм властивий найнижчий індекс психологічної безпеки ($M=2,74$, $\delta=0,57$), що відповідає низькому рівню. В цілому вони впевнені у достатній прихильності світу та людей ($M=3,82$, $\delta=0,98$), мають помірну переконаність щодо власної цінності та здатності керувати подіями ($M=3,7$, $\delta=0,53$) та непевність щодо осмисленості світу та життя ($M=3,4$, $\delta=0,51$). Специфічним для них є наявність значної переконаності у цінності власного "Я", хоча й удача чи везіння в житті йому часто не сприяє, переважанні у себе позитивних рис характеру і хороших вчинків, та сумніви у тому, що світ сповнений сенсу і події відбуваються не випадково, а контролюються і підпорядковуються законами справедливості. Вони не вважають що хорошим і гідним людям в більшості випадків приходять щастя і удача і вони отримують те, чого заслуговують в житті. В цілому переконані у посередній прихильності світу, не схильні високо оцінювати чуйність та уважності оточуючих, їх готовність прийти на допомогу; помірно впевнені у тому, що вживання запобіжних заходів власними вчинками може запобігти неприємностям та в тому що життя у певній мірі скеровується випадковістю. Також у помірному ступені переконані у власній здатності

контролювати події, вибирати таку стратегію поведінки, що збільшить ймовірність успішного результату, дозволить запобігти невдачі і забезпечить максимальний виграш. Вони не відчують себе у психологічній безпеці.

За результатами порівняльного аналізу базових переконань за варіантами професійного благополуччя визначені достовірні відмінності для загального переконання щодо власної цінності та здатності керувати подіями ($H=16,36$, $p<0,01$), загального переконання щодо прихильності світу та людей ($H=7,26$, $p<0,05$), переконань щодо цінності власного «Я» ($H=23,31$, $p<0,01$), ступеню вдачі ($H=17,30$, $p<0,01$), доброти людей ($H=11,82$, $p<0,01$), справедливості світу ($H=7,66$, $p<0,05$), ступеню самоконтролю ($H=6,77$, $p<0,05$), випадковості того, що відбувається ($H=6,11$, $p<0,05$), та індексу психологічної безпеки ($H=17,33$, $p<0,01$). Таким чином зменшення відчуття благополуччя у професійній сфері дефектологів супроводжується перш за все знеціненням власної значущості та досягнень, закритим та напруженим ставленням до оточуючих, отже, суттєво пов'язане із сферою взаємовідносин.

Результати дослідження адаптивних можливостей пристосування до умов соціального середовища дефектологів у залежності від варіанту професійного благополуччя представлені у Таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Показники параметрів адаптаційного потенціалу досліджуваних у залежності від варіанту професійного благополуччя.

Параметри	Стабільний профіль (n=63)		Соціально-орієнтований профіль (n=30)		Автономний профіль (n=20)		H
	M	δ	M	δ	M	δ	
Поведінкова регуляція	29,24	10,65	35,23	13,34	36,45	19,34	5,55
Комунікативний потенціал	12,61	4,37	12,71	4,22	15,30	4,33	6,13*
Моральна нормативність	9,16	3,28	8,84	2,89	8,90	2,25	0,02
Особистісний адаптаційний потенціал	51,02	15,93	56,77	17,27	60,65	23,58	5,3

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

Для досліджуваних зі стабільним профілем професійного благополуччя значення середнього групового показника особистісного адаптаційного потенціалу відповідає низькому рівню адаптаційних можливостей ($M=51,02$, $\sigma=15,93$). Середній рівень показника зафіксований за шкалою поведінкова регуляція ($M=29,24$, $\sigma=10,65$), показники за шкалою комунікативний потенціал ($M=12,61$, $\sigma=4,37$) та моральна нормативність ($M=9,15$, $\sigma=3,28$) також відповідають середньому рівню. Отже, досліджуваним притаманні знижені адаптаційні можливості, низька нервово-психічною стійкість, адаптаційний процес може викликати складнощі, що проявляються у порушення функціонального стану, конфліктності, можливих нервово-психічних зривах. Їм притаманний середній рівень нервово-психічної стійкості помірна схильність до нервово-психічних зривів, здатність до регулювати своєї взаємодії із середовищем діяльності, достатньо адекватна самооцінка та реалістичне сприйняття дійсності. Вони здатні досягти контакту і взаєморозуміння з оточуючими, мають середні комунікативні здібності, адекватно сприймають власну соціальну роль, дотримуються загальноприйнятих норм поведінки.

Для дефектологів соціально-орієнтованого варіанту професійного благополуччя значення середнього групового показника особистісного адаптаційного потенціалу відповідає низькому рівню ($M=56,77$, $\sigma=17,27$). За шкалою поведінкова регуляція ($M=35,23$, $\sigma=13,34$) визначений знижений рівень показника, зафіксований середній рівень показників за шкалами комунікативний потенціал ($M=12,71$, $\sigma=4,22$) та моральна нормативність ($M=8,84$, $\sigma=2,89$). Отже, для досліджуваних характерними є знижені адаптаційні можливості, низька нервово-психічною стійкість, складнощі у процесі адаптації, які можуть спричиняти нервово-психічні зриви, конфліктність, порушення функціонального стану. Вони мають знижений рівень нервово-психічної стійкості, схильність до нервово-психічних зривів. У достатній мірі здатні регулювати своєю взаємодію із середовищем, мають адекватну самооцінку та реалістичне сприйняття дійсності. Мають середні

комунікативні здібності, здатність встановлювати контакт та підтримувати взаєморозуміння з оточуючими, адекватно сприймають власну соціальну роль, дотримуються загальноприйнятих норм поведінки.

Для досліджуваних із автономним варіантом професійного благополуччя значення середнього групового показника особистісного адаптаційного потенціалу ($M=60,65$, $\sigma=23,58$) відповідає низькому рівню. Показники за шкалами поведінкова регуляція ($M=36,45$, $\sigma=19,34$) та комунікативний потенціал ($M=15,30$, $\sigma=4,33$) відповідають зниженому рівню, показник за шкалою моральна нормативність ($M=8,90$, $\sigma=2,25$) знаходиться на середньому рівні. Досліджувані мають низькі адаптаційні можливості, процес адаптації протікає важко. Мають низьку нервово-психічну стійкість, конфліктні, можуть допускати делінквентні вчинки. Мають знижену здатність до регуляції взаємодії із навколишнім середовищем схильність до нервово-психічних зривів, відсутність адекватності самооцінки і адекватного сприйняття дійсності. Їм притаманний низький рівень комунікативних здібностей, складнощі у побудові контактів з оточуючими, прояви агресивності, підвищена конфліктність. І цілому адекватно сприймають власну соціальну роль, мають середній рівень соціалізації та розуміння своєї ролі в колективі, намагаються дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.

При порівняльному аналізі відмінностей показників за профілями професійного благополуччя виявлені значущі відмінності лише за шкалою «Комунікативний потенціал» ($N=6,13$, $p<0,05$), за шкалами «Поведінкова регуляція», «Моральна нормативність» та загальним показником особистісного адаптаційного потенціалу значущих відмінностей не виявлено.

Отже, є підстави вважати що комунікативні здібності відіграють значну роль у формуванні професійного благополуччя дефектологів. Відслідковується прямо пропорційне збільшення відчуття неблагополуччя у професійній діяльності зі зростанням невміння досягати контакту і взаєморозуміння з оточуючими. Низькі комунікативні можливості «професійно неблагополучних» дефектологів є суттєвою перепорою успішному професійному

функціонуванню, особливо враховуючи специфіку діяльності, що пов'язана з умінням побудувати відносини з іншими людьми та передбачає наявність позитивного досвіду і потреби у спілкуванні, а також низький рівень конфліктності.

Результати проведеного аналізу даних міжособистісного спілкування особистості у залежності від варіанту професійного благополуччя представлені у Таблиці 2.11. У групі дефектологів стабільного профілю професійного благополуччя зафіксовані високі значення середньогрупових показників за шкалою Іw (Включення: необхідна поведінка) ($M=6,02$, $\sigma=1,51$) та Се (Контроль: виражена поведінка) ($M=6,66$, $\sigma=1,95$), що свідчить про сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них; очікування від оточуючих частих запрошень до участі в їхніх справах, докладання зусиль до перебування із ними у товаристві.

Таблиця 2.11

Показники параметрів міжособистісних відносин досліджуваних у залежності від варіанту професійного благополуччя.

Параметри	Стабільний профіль (n=63)		Соціально-орієнтований профіль (n=30)		Автономний профіль (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ	
Ie	4,73	1,03	4,42	1,48	3,40	0,94	23,32**
Iw	6,02	1,51	4,68	1,99	5,50	1,99	8,52*
Се	6,66	1,95	4,81	2,79	5,60	2,06	11,59**
Cw	4,89	1,31	5,32	1,01	4,70	1,22	4,11
Ae	3,05	1,34	2,81	1,42	3,30	1,49	1,67
Aw	3,63	1,24	4,32	1,62	3,80	2,82	6,33*
індекс обсягу І	10,74	2,04	9,10	2,76	8,90	2,20	10,43**
індекс обсягу С	11,55	1,93	10,13	2,78	10,30	2,39	8,73*
індекс обсягу А	6,68	2,04	7,13	2,39	7,10	3,46	1,65
індекс суперечливості І	-1,29	1,58	-0,26	2,16	-2,10	2,20	9,57**
індекс суперечливості С	1,77	2,70	-0,52	3,14	0,90	2,40	10,19**
індекс суперечливості А	-0,58	1,58	-1,52	1,90	-0,50	2,89	3,92

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

Досліджувані намагаються брати на себе відповідальність, прагнуть контролювати і впливати на оточуючих, брати в свої руки керівництво і прийняття рішень за себе та інших. Проміжні значення показників зафіксовані за шкалою Іе (Включення: виражена поведінка) ($M=4,73$, $\sigma=1,03$), Сw (Контроль: необхідна поведінка) ($M=4,89$, $\sigma=1,31$). Отож досліджуваним притаманні нестабільність в інтенсивності встановлення контактів, потребі бути поміченим іншими; ситуативність у прийнятті контролю інших людей та сприйнятті впливу на себе, спробах нав'язати рішення – вони можуть взаємодіяти як з домінуючою так і підлеглою позицією. Низьке значення показників за шкалами Ае (Афект: виражена поведінка) ($M=3,05$, $\sigma=1,34$) та Аw (Афект: необхідна поведінка) ($M=3,63$, $\sigma=1,24$) свідчить про значну обережність і вибірковість при встановленні близьких інтимних відносин, низьку потребу створювати і зберігати почуття взаємного теплого емоційного ставлення. Значення індексів обсягу інтеракцій включення ($M=10,74$, $\sigma=2,04$), обсягу інтеракцій контролю ($M=15,55$, $\sigma=1,93$), обсягу інтеракцій афекту ($M=6,68$, $\sigma=2,04$) свідчать про виражену потребу утворювати і зберігати задовільні відносини з людьми спираючись перед усім на контроль і силу, загальну орієнтацію на встановлення зв'язків, помірне прагнення бути залученим та поміченим іншими, а також емоційне дистанціювання у відносинах. Значення індексів суперечливості міжособистісної поведінки включення ($M=-1,29$, $\sigma=1,58$), поведінки контролю ($M=1,77$, $\sigma=2,70$) та поведінки афекту ($M=-0,58$, $\sigma=1,58$) показують певний розрив між власною поведінкою та очікуваннями від оточуючих перш за все у сфері взаємоповаги із іншими та інтенсивності контактів, що може сприяти внутрішнім конфліктам та фрустрації у цих сферах.

Для досліджуваних із соціально-орієнтованим варіантом професійного благополуччя визначені проміжне значення показників за шкалами Іе (Включення виражена поведінка) ($M=4,42$, $\delta=1,48$), Іw (Включення необхідна поведінка) ($M=4,68$, $\delta=1,99$), Се (контроль: виражена поведінка) ($M=4,81$,

$\delta=2,79$), C_w (контроль: необхідна поведінка) ($M=5,32$, $\delta=1,01$) та A_w (афект: необхідна поведінка) ($M=4,32$, $\delta=1,62$). Отже, досліджуваним властива потреби у помірній інтенсивності контактів, визнанні, прояві та очікуванні і інтересу з боку інших; вони прагнуть створювати і зберігати почуття взаємної поваги, спираючись на компетенцію і відповідальність, проявляють достатню повагу по відношенню до інших але у значній мірі очікують керівництва щодо себе, впливу та вказівок оточення, підтримці у прийнятті рішень. Схильні очікувати від інших прагнення емоційної близькості, потребують щоб інші ділилися своїми інтимними почуттями, залучали до глибоких емоційних відносин. Низьке значення показника за шкалою A_e (Афект: виражена поведінка) ($M=2,81$, $\delta=1,42$) свідчить про уникання зі свого боку емоційної близькості у контактах, обмеженість у підтриманні почуття взаємного теплого емоційного ставлення. Значення індексів обсягу інтеракцій включення ($M=9,1$, $\delta=2,76$), обсягу інтеракцій контроль ($M=10,13$, $\delta=2,78$) та обсягу інтеракцій афект ($M=7,13$, $\delta=2,39$) показують переважання у відносинах потреби у контролі, наявність помірної соціальної активності та знижене емоційне зближення у відносинах із іншими. Індеси суперечливості міжособистісної поведінки включення ($M=-0,26$, $\delta=2,16$), поведінки контролю ($M=-0,52$, $\delta=3,14$) та поведінки афекту ($M=-1,52$, $\delta=1,9$) показують певну невідповідність власної поведінки та очікувань від інших у сфері контролю, впливу і авторитету, процесі прийняття рішень. Розрив між потребою відчувати себе компетентною і відповідальною особистістю та необхідністю у домінуванні інших може спричиняти внутрішні конфлікти та фрустрацію в даній області. Так само розбіжності між рівнем близькості, який вони самі готові дати та потребою у отриманні значно більшого емоційного контакту від оточуючих може спричиняти внутрішній дискомфорт та погіршувати міжособистісні відносини.

Для дефектологів із автономним варіантом професійного благополуччя визначені проміжні значення показників за шкалами I_w (Включення: необхідна поведінка) ($M=5,5$, $\delta=1,99$), C_e (Контроль: виражена поведінка) ($M=5,6$, $\delta=2,06$), C_w (Контроль: необхідна поведінка) ($M=4,7$, $\delta=1,22$) та низькі значення за

показниками Іе (Включення: виражена поведінка) ($M=3,4$, $\delta=0,94$), Ае (Афект: виражена поведінка) ($M=3,3$, $\delta=1,49$), Аw (Афект: необхідна поведінка) ($M=3,8$, $\delta=2,82$). Отже, для представників цієї групи характерним є досить низька власна поведінкова активність при встановленні контактів, але значна потреба у інтенсивному включенні до них з боку інших людей; достатньо виражена потреба у визнанні власної компетентності, сили та авторитету з боку інших та неохильність до контролю над собою; емоційне дистанціювання у відносинах та уникнення емоційної близькості з боку інших. Значення індексів обсягу інтеракцій включення ($M=8,9$, $\delta=2,2$), обсягу інтеракцій контроль ($M=10,3$, $\delta=2,39$), обсягу інтеракцій афект ($M=7,1$, $\delta=3,46$) свідчить про найбільшу вираженість потреби у сфері влади в міжособистісних відносинах, потребі підтримувати контрольовані відносини з іншими людьми, та достатньо виражену соціальну та емоційну дефіцитарність. Значення індексів суперечливості міжособистісної поведінки включення ($M=-2,1$, $\delta=2,2$), поведінки контролю ($M=0,9$, $\delta=2,4$), поведінки афекту ($M=-0,5$, $\delta=2,89$) свідчить про можливу напругу перш за все у сфері соціальної активності та можливі складнощі у встановленні конструктивних ієрархічних відносин.

У порівняльному аналізі параметрів міжособистісних відносин за профілями професійного благополуччя визначені достовірні відмінності за шкалами Іе (Включення виражена поведінка) ($H=22,32$, $p<0,01$), Іw (Включення необхідна поведінка) ($H=8,52$, $p<0,05$), Се (контроль: виражена поведінка) ($H=11,59$, $p<0,01$), Аw (афект: необхідна поведінка) ($H=6,33$, $p<0,05$), індексом обсягу інтеракцій включення ($H=10,43$, $p<0,05$), індексом обсягу інтеракцій контроль ($H=8,73$, $p<0,05$), індекс суперечливості міжособистісної поведінки включення ($H=9,57$, $p<0,01$), індекс суперечливості міжособистісної поведінки контроль ($H=10,19$, $p<0,01$).

Отже, представники усіх варіантів професійного благополуччя не схильні до підтримання емоційно близьких відносин та зберігання почуття взаємного теплового емоційного ставлення у спілкуванні. Дефектологам із соціально-орієнтованим профілем притаманна помірна збалансована інтенсивність

соціальних контактів, вони орієнтовані скоріш на підлегле положення у стосунках схильні уникати відповідальності за прийняття рішень, при можливості не брати на себе обов'язки чи зобов'язання. Для них характерним є значне протиріччя між тим що вони не спроможні самі надавати та підтримувати близькість у стосунках та мають значні очікування від оточуючих емоційної глибини та сильного емоційного зв'язку. Дефектологи стабільного варіанту професійного благополуччя мають значну потребу бути залученими до різноманітних груп та товариств спілкування, переважно очікуючи ініціативи до цього з боку інших, хоча здатні за необхідності також і до відповідної власної проактивної поведінки. Для них характерним є протиріччя між потребою бути визнаними як компетентні і авторитетні особи та прагненням до поділення відповідальності за прийняті рішення, очікування певної опіки та скеровування від інших. Для досліджуваних автономного варіанту професійного благополуччя характерний значний розрив між власною низькою соціальною ініціативністю і неспроможністю до встановлення контактів та підвищеними очікуваннями від інших інтересу до себе та залученню у взаємовідносини. У спілкуванні вони надають перевагу контрольованості відносин з позиції сили та авторитету, ця група дефектологів найменш з усіх найменше схильна до прийняття авторитету інших та підлеглої позиції. Це також підтверджує припущення про значущість гнучкості у формуванні відчуття професійного благополуччя та негативний вплив на нього уникнення тісних емоційних зв'язків.

Результати проведеного аналізу дослідження суб'єктивного сприйняття повсякденного стресу та кількості стресорів у різних сферах життєдіяльності дефектологів представлені у Додатку М.

Для дефектологів із стабільним варіантом професійного благополуччя найбільш насиченими повсякденними стресорами є професійна сфера ($M=22,53$, $\delta=18,14$), сфера фінансів ($M=14,03$, $\delta=13,63$); родинна сфера ($M=13,31$, $\delta=13,98$) та сфера конкуренції ($M=11,77$, $\delta=7,5$); середньо насичені сфера загального самопочуття ($M=9,37$, $\delta=6,66$), взаємовідносин із оточуючими

($M=8,27$, $\delta=10,08$), планування ($M=8,44$, $\delta=7,92$); найменш насиченими стресорами виявилися сфери почуття самотності ($M=7,44$, $\delta=7,8$), навколишньої дійсності ($M=5,95$, $\delta=7,43$), та порушення планів ($M=5,58$, $\delta=8,68$). За кількістю стресових подій найбільш навантаженими є сфери професійної діяльності ($M=3,9$, $\delta=2,92$), фінансів ($M=2,45$, $\delta=1,91$), навколишньої дійсності ($M=2,06$, $\delta=1,71$) та конкуренції ($M=2,02$, $\delta=1,22$); проміжні за кількістю стресових подій сфери загального самопочуття ($M=1,97$, $\delta=1,34$), взаємовідносин із оточуючими ($M=1,92$, $\delta=2,43$), планування ($M=1,9$, $\delta=1,73$) та родини ($M=1,9$, $\delta=1,66$); найменша кількість стресорів у сферах почуття самотності ($M=1,6$, $\delta=1,55$) та порушення планів ($M=1,19$, $\delta=1,52$). Значення показників загальної інтенсивності стресорів ($M=106,69$ $\sigma=75,87$) та загальної кількості стресорів ($M=20,92$, $\sigma=14,22$) найнижчі у порівнянні з іншими профілями.

Для досліджуваних із соціально-орієнтованим варіантом професійного благополуччя найбільш навантаженою повсякденними стресорами є професійна сфера ($M=29,65$, $\delta=22,31$), родинна сфера ($M=21,71$, $\delta=19,32$), сфера фінансів ($M=21,55$, $\delta=14,7$) та взаємовідносин із оточуючими ($M=20,29$, $\delta=14,83$); помірна інтенсивність стресу у сферах загального самопочуття ($M=16,29$, $\delta=9,63$), почуття самотності ($M=14,84$, $\delta=9,43$) та конкуренції ($M=13,29$, $\delta=8,1$); найменш насиченими стресорами виявилися сфери планування ($M=12$, $\delta=10,92$), навколишньої дійсності ($M=6,06$, $\delta=9,32$), та порушення планів ($M=5,32$, $\delta=7,74$). За кількістю стресових подій найбільш насиченими є сфери професійної діяльності ($M=4,94$, $\delta=2,74$), взаємовідносин із оточуючими ($M=3$, $\delta=1,53$) та родини ($M=2,84$, $\delta=1,98$); помірні за кількістю стресових подій конкурентна сфера ($M=2,68$, $\delta=1,9$), сфера почуття самотності ($M=2,61$, $\delta=1,98$), навколишньої дійсності ($M=2,58$, $\delta=1,18$), планування ($M=2,29$, $\delta=1,13$); найменша кількість стресорів визначена у сферах порушення планів ($M=2,06$, $\delta=1,12$), загального самопочуття ($M=1,97$, $\delta=1,68$) та фінансів ($M=1$, $\delta=1,24$). Значення показників загальної інтенсивності стресорів ($M=161,00$ $\sigma=106,61$) та загальної кількості стресорів ($M=25,97$, $\sigma=12,72$) є найвищими у серед усіх трьох варіантів професійного благополуччя.

Для дефектологів автономного профілю професійного благополуччя найбільша інтенсивність стресу, що сприймається, зафіксована у сферах професійної діяльності ($M=23,05$, $\delta=19,75$), родини ($M=17,65$, $\delta=12,44$), взаємовідносин із оточуючими ($M=16,85$, $\delta=16,06$) та загального самопочуття ($M=15,85$, $\delta=8,61$); помірні за інтенсивністю повсякденного стресу сфери фінансів ($M=14$, $\delta=14,06$), конкуренції ($M=13,25$, $\delta=7,78$) та почуття самотності ($M=12,85$, $\delta=10,33$), найменша інтенсивність стресорів визначена у сферах навколишньої дійсності ($M=12,6$, $\delta=7,48$), планування ($M=12,25$, $\delta=11,33$) та порушення планів ($M=10,85$, $\delta=11,11$). За кількістю стресових подій найбільш навантажені сфери професійної діяльності ($M=4,35$, $\delta=2,96$), взаємовідносин із оточуючими ($M=3,25$, $\delta=2,88$) та самотності ($M=2,65$, $\delta=1,46$); проміжна інтенсивність стресу у сферах загального самопочуття ($M=2,5$, $\delta=1,15$), навколишньої дійсності ($M=2,4$, $\delta=1,23$) та родини ($M=2,4$, $\delta=1,23$); найменш насиченими стресорами виявилися сфера конкуренції ($M=2,15$, $\delta=0,99$), фінансів ($M=2,05$, $\delta=1,9$), планування ($M=2,05$, $\delta=1,54$) та порушення планів ($M=1,9$, $\delta=1,59$). Значення показників загальної інтенсивності стресорів ($M=161,00$ $\sigma=106,61$) та загальної кількості стресорів ($M=25,97$, $\sigma=12,72$) є найвищими у серед усіх трьох варіантів професійного благополуччя.

Порівняльний аналіз показників сприйняття повсякденного стресу за варіантами професійного благополуччя виявив наступні значущі відмінності: а) за інтенсивністю у сферах навколишньої дійсності ($H=14,39$, $p<0,01$), загального самопочуття ($H=15,14$, $p<0,01$), самотності ($H=12,59$, $p<0,01$), взаємовідносин із оточуючими ($H=11,50$, $p<0,01$), порушення планів ($H=8,15$, $p<0,05$), фінансів ($H=6,83$, $p<0,05$) а також загальною інтенсивністю ($H=8,88$, $p<0,05$); б) за кількістю стресорів у сферах взаємовідносин із оточуючими ($H=6,78$, $p<0,05$), самотності ($H=12,61$, $p<0,01$), загального самопочуття ($H=6,19$, $p<0,05$) та загальною кількістю стресорів ($H=6,95$, $p<0,05$)

Отже, висока інтенсивність стресорів у професійній сфері з одного боку свідчить про стресовий характер професійної діяльності, високих вимогах до працівників, з іншого – про значущість цієї сфери у житті дефектологів.

Стрессова навантаженість у сфері фінансів може свідчити не лише про суб'єктивні матеріальні негаразди, а й орієнтацію на фінансовий успіх як свідчення визнання власного професіоналізму та підтвердження власної матеріальної спроможності, це підтверджується найбільш інтенсивним сприйняттям у цій сфері соціально-орієнтованими особами. Більш «благополучним» дефектологам очікувано властиве пом'якшене сприйняття або ігнорування стресорів, що підтверджує думку Головей Л.А та Петраш М.Д [39] про те, що благополуччя і задоволеність життям можна розглядати в якості ресурсів особистості, що протидіють повсякденного стресу, які грають роль модератора і протектора стресових впливів та сприяють організації поведінки. В цілому присутня тенденція посилення сприйняття кількості та інтенсивності стресорів при зменшенні професійного благополуччя, яка знаходиться під впливом внутрішньої орієнтації особистості. Дефектологи із низьким рівнем професійного благополуччя соціально-орієнтованого та автономного варіантів збігаються за частотою повсякденних неприємностей, але найнеблагополучніша група сприймає їх значно менш інтенсивно. Дефектологами із автономним профілем благополуччя негаразди у спілкуванні, переживання почуття самотності, фізичне нездужання, нестачу відпочинку та можливостей до відновлення психофізичного потенціалу, передчуття конфліктів сприймаються значно легше, ніж їх колегам із соціально-орієнтованим профілем. Оскільки ця група за даними дослідження має найбільше психоемоційне виснаження пояснення через можливу наявність більшого особистісного потенціалу є малоімовірним. Для них специфічним є суттєво вище сприйняття стресової насиченості, порівняно із колегами, буденних справ, порушення запланованості та рутинного розпорядку; переживання щодо з подій, які порушують плани дня, необхідності очікування, зриву запланованих заходів, оформлення документів; не здатність цінувати поточний момент життя, його цінність «тут і зараз», вони скоріше схильні занурюватися в минулі переживання. Такі результати можливо пояснити значною роллю індивідуально-психологічних особливостей у сприйнятті

повсякденного стресу, спрямованістю на інших чи замкнутість на власних переживаннях. Дефектологи із автономним профілем благополуччя за даними дослідження мають певну дезадаптаційну аутизацію, що пояснює більшу стресову насиченість сфер, що стосуються безпосередньо особистих планів та установок, тоді як у дефектологів соціально-орієнтованого профілю присутня орієнтованість на емоційно близькі стосунки із іншими та потреба у прийнятті, тож направленість фокусу уваги на події, пов'язані із міжособистісною взаємодією призводить до більшої сензитивності саме у таких сферах. Також імовірною є можливо більша об'єктивна насиченість професійного життя стресовими подіями, що обумовлена специфікою роботи дефектологів соціально-орієнтованого профілю благополуччя, оскільки більшість дефектологів цього профілю відносяться до групи А.

Проведений аналіз симптомів емоційного вигорання у дефектологів у залежності від профілю професійного благополуччя представлений у Додатку Н.

Для досліджуваних із стабільним профілем на рівні сформованості проявлені симптоми емоційного вигорання неадекватного вибіркового емоційного реагування ($M=10,71$ $\sigma=5,56$); на рівні формування переживання психотравмуючих обставин ($M=12,66$, $\sigma=10,00$), редукція професійних обов'язків ($M=14,18$, $\sigma=8,25$), емоційно-моральна дезорієнтація ($M=10,71$ $\sigma=5,56$), емоційне відчуження ($M=11,03$, $\sigma=4,45$) та емоційний дефіцит ($M=10,27$ $\sigma=9,05$). Показники симптомів незадоволеності собою ($M=7,53$, $\sigma=6,7$), «загнаності у кут» ($M=3,9$, $\sigma=6,0$), тривоги й депресії ($M=7,92$, $\sigma=6,28$), розширення сфери економії емоцій ($M=9,58$, $\sigma=7,72$), деперсоналізації ($M=6,53$, $\sigma=6,53$), психосоматичних та психовегетативних порушень ($M=8,89$, $\sigma=8,15$) відповідають несформованому рівню. Найбільш вираженою є фаза резистенції ($M=50,47$, $\sigma=20,21$), яка знаходиться на стадії формування, фаза виснаження наближена до початку формування ($M=36,73$, $\sigma=21,23$), найменш проявлена та не формується фаза напруги ($M=30,85$, $\sigma=24,85$). Тож характерним для досліджуваних є усвідомлення психотравмуючих чинників професійної

діяльності, які важко або зовсім не підлягають усуненню, що спричиняє внутрішню тривожну напругу, яку вони прагнуть зменшити за допомогою внутрішніх захисних механізмів. Переважно через обмеження емоційної віддачі за рахунок в ході робочих контактів, зменшення інтенсивності та діапазону емоційного репертуару, тенденцією до скорочення чи полегшення емоційно навантажуючи робочих обов'язків на власний розсуд, у залежності від особистих симпатій чи уявлень про доцільність. Мають задовільний емоційний тонус та достатній психофізичний потенціал, тенденцію до зниження емоційного реагування у професійній діяльності як на позитивні так і негативні події, при збереженні інтересу до людей у межах професійної сфери, їх потреб та проблем.

Для дефектологів соціально-орієнтованого варіанту професійного благополуччя на рівні сформованості проявлені симптоми переживання психотравмуючих обставин ($M=16,32$, $\delta=10,13$); на рівні формування тривоги й депресія ($M=12,94$, $\delta=8,74$), неадекватне вибіркоче емоційне реагування ($M=13,16$, $\delta=6,99$), емоційно-моральна дезорієнтація ($M=12,13$, $\delta=6,58$), розширення сфери економії емоцій ($M=13,06$, $\delta=10,99$), редукція професійних обов'язків ($M=15,42$, $\delta=9,45$), емоційний дефіцит ($M=12,16$, $\delta=8$); відсутність формування незадоволеність собою ($M=6,87$, $\delta=5,13$), «загнаність у кут» ($M=5,35$, $\delta=4,23$), емоційне відчуження ($M=9,52$, $\delta=6,82$), особистісне відчуження (деперсоналізація) ($M=7,87$, $\delta=6,88$), психосоматичні та психовегетативні порушення ($M=8,94$, $\delta=7,57$). Формуються усі фази переживання стресу: фаза резистенції ($M=53,35$, $\delta=26,44$), фаза напруги ($M=41,1$, $\delta=25,44$) та фаза виснаження ($M=38,48$, $\delta=19,76$). Отже, для дефектологів цієї групи притаманне значне відчуття переживання ситуативної або особистісної тривоги та напруги, обумовлене сприйняттям чинників професії як незмінних та дестабілізуючих, що проявляється у почутті незадоволеності роботою і собою, розчаруванні в обраній професії чи в конкретному місці роботи. Зменшення тиску зовнішніх обставин досягаються інтенсивним залученням захисних психологічних механізмів, що

супроводжується перш за все спрощенням професійних задач та обов'язків, формальним підходом та обмеженням технічною стороною роботи при взаємодії із колегами та підопічними, сплюсненням емоційних реакцій та відгуків. Починає формуватися психоемоційне виснаження, ослаблення нервової системи, присутнє відчуття, емоційної неспроможності до допомоги суб'єктам своєї діяльності, частковій втраті інтересу до них, певному знеособленню.

Для дефектологів автономного профілю професійного благополуччя на рівні сформованості зафіксовані переживання психотравмуючих обставин ($M=16,4$, $\delta=8,83$), неадекватне вибіркове емоційне реагування ($M=16,75$, $\delta=9,22$), редукція професійних обов'язків ($M=16,85$, $\delta=8,52$); формуються тривога й депресія ($M=10,5$, $\delta=8,33$), емоційно-моральна дезорієнтація ($M=14,7$, $\delta=5,54$), розширення сфери економії емоцій ($M=13,35$, $\delta=9,13$), емоційний дефіцит ($M=10,85$, $\delta=7,75$), емоційне відчуження ($M=11,65$, $\delta=8,37$), особистісне відчуження (деперсоналізація) ($M=13,3$, $\delta=8,72$), психосоматичні та психовегетативні порушення ($M=13,3$, $\delta=9,6$); несформовані «загнаність у кут» ($M=9,15$, $\delta=6,98$), незадоволеність собою ($M=8$, $\delta=7,03$), хоча наближені до початку формування. Фаза резистенції ($M=60,85$, $\delta=27,49$) має сформований рівень, фази напруги ($M=42,8$, $\delta=28,09$) та виснаження ($M=49,1$, $\delta=29,22$) у процесі формування. Для дефектологів із найменш благополучним профілем характерним є наявність вираженої внутрішньої тривожної напруги, виснажливе постійне або зростаюче усвідомлення психотравматичності робочої ситуації та її нерозв'язність, накопиченні відчаю і обурення, відчутті безвиході, що сприяє розчарування в собі, в обраній професії, в конкретній посаді або місце роботи. Опір зростаючому стресу інтенсифікує неадекватне обмеження діапазону і інтенсивності включення емоцій у професійне спілкування, самовиправданню проявів неналежного емоційного ставлення до суб'єктів роботи, оціночному ставленню до людей, пересиченістю контактами та емоційною ізоляцією навіть поза професійною сферою та зведенням емоційної складової робочих обов'язків до формального мінімуму. Значно знижений

емоційний тонус та вичерпаність психічних ресурсів, прояви на рівні фізичного і психічного самопочуття, взаємодія чи згадування про суб'єктів професійної діяльності супроводжується відхиленнями у соматичних або психічних станах, безсонні, відчутті страху, неприємні відчуття в області серця, судинних реакціях, загостреннях хронічних захворювань. Самі ж суб'єкти роботи (діти, їх родини) досить часто сприймаються як неживі предмети, об'єкт для маніпуляцій.

Порівняльний аналіз симптомів емоційного вигорання між дефектологами із різними варіантами професійного благополуччя показав статистично достовірні відмінності для «загнаності у кут» ($H=18,38$, $p<0,01$), особистісного відчуження (деперсоналізації) ($H=9,92$, $p<0,01$), тривоги й депресії ($H=8,26$, $p<0,05$), емоційно-моральної дезорієнтації ($H=6,09$, $p<0,05$).

Отже, простежуються ознаки зв'язку порушення моральних почуттів та формування відчуття професійного неблагополуччя, не доповнена зрілими та сформованими гуманістичними установками, принципами і системою цінностей особистості орієнтація на дотримання суспільних норм становиться формальною, не запобігає порушенню системи міжособистісних установок, орієнтацій, очікувань, виникнення бар'єрів взаєморозуміння. Тож емоційна навантаженість професійної діяльності дефектологів може спричиняти виникнення професійно небажаних якостей, які змінюють професійну поведінку дефектологів при взаємодії із іншими, негативізм та цинічному ставленні до них, це неминуче зменшить не лише ефективність комунікації та взаємовідносин, але й матиме негативний вплив на почуття благополуччя, через такі його компоненти як позитивні стосунки та професійні цілі. У дослідженні Зіновевої Д.М. [61] було визначено, що психологічне благополуччя має просоціальний зміст, і у високому рівні благополуччя закладений ресурс моральної самодетермінації людини, це опосередковано підтверджує цей висновок.

Проведене дослідження дезадаптаційних порушень виявило що дефектологи стабільного профілю професійного благополуччя за інтегральним

показником дезадаптаційних порушень мають середню вираженість ознак дезадаптації ($M=24,50$, $\sigma=7,17$), підвищену вираженість ознак астеничних реакції та станів ($M=16,48$, $\sigma=5,08$), та знижений рівень ознак психотичних реакції та станів ($M=8,02$, $\sigma=3,30$) (табл.2.12).

Для дефектологів зі соціально-орієнтованим варіантом професійного благополуччя зафіксоване середнє значення рівня дезадаптаційних порушень ($M=27,29$, $\sigma=7,93$), значну вираженість ознак астеничних реакції та станів ($M=17,94$, $\sigma=5,23$), та знижений рівень ознак психотичних реакції та станів ($M=9,35$, $\sigma=3,79$).

Для досліджуваних із автономним профілем професійного благополуччя значення загального показника рівня дезадаптаційних порушень ($M=29,95$, $\sigma=11,65$) відповідає середньому рівню, зафіксовано значну вираженість ознак астеничних реакції та станів ($M=18,40$, $\sigma=7,17$), та середній рівень ознак психотичних реакції та станів ($M=11,55$, $\sigma=4,72$).

Таблиця 2.12

Показники параметрів дезадаптаційних порушень досліджуваних у залежності від варіанту професійного благополуччя

Параметри	Стабільний профіль (n=63)		Соціально-орієнтований профіль (n=30)		Автономний профіль (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ	
Астеничні стани	16,48	5,08	17,94	5,23	18,40	7,17	2,82
Психотичні реакції і стани	8,02	3,30	9,35	3,79	11,55	4,72	8,35*
Інтегральна оцінка дезадаптаційних порушень	24,50	7,17	27,29	7,93	29,95	11,65	4,16

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p<0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p<0.01$

За результатами порівняльного аналізу визначені достовірні відмінності між показниками досліджуваних за варіантами професійного благополуччя лише за шкалою «Психотичні реакції та стани» ($N=8,35$, $p<0,05$). Отже, усім

досліджуваним притаманна помірна вираженість ознак дезадаптаційних порушень, що мають прояв у тенденція до зниженого фону настрою, тривози, підвищеному почутті провини, ослабленні вольового контролю; знижений рівень здатності до тривалої фізичної чи розумової напруги, зниженій толерантності до несприятливих факторів професійної діяльності, потребі у захищеності і стабільності; при надмірних навантаженнях можуть проявлятися стомлюваність, погіршення настрою та сну, тривожність, зниження мотивації до професійної діяльності. З погіршенням рівня професійного благополуччя такі прояви мають тенденцію до збільшення. Специфічним для автономного варіанту професійного благополуччя є виражені ознаки наявності нервово-психічного напруження, імпульсивних реакції, епізодичних проявів неконтрольованого гніву та погіршення міжособистісних контактів і порушень морально-етичної орієнтації, озлобленості та підозрілості.

Імовірно пояснення може бути пов'язане із тим, що вибір професійного шляху обумовлений особистісними характеристиками людини, тож логічно припустити, що роботу у корекційній сфері із дітьми з порушеннями розвитку обирають особи певного психотипу, з достатньо визначеною схильністю до схильності до альтруїстичних проявів, дій на межі рівня власних можливостей, прагненням заслужити схвалення з боку оточуючих осіб та значною сенситивністю. За несприятливих обставин та умов робочого середовища такі риси будуть сприяти формуванню порушень саме астенічного типу. Для дефектологів автономного типу професійного благополуччя можливо також припустити наявність певних особистісних якостей, що забезпечують деяку міру замкнутості на собі та відстороненості від інших, що може при погіршенні умов середовища провокувати прояви психотичних станів.

Результати аналізу ставлення до свого майбутнього за шкалою безнадійності Бека серед дефектологів у залежності від профілю професійного благополуччя показали, що представникам стабільного профілю властива відсутність безнадійності у очікуваннях щодо власного майбутнього ($M=2,35$, $\sigma=2,83$), так само як і дефектологам із соціально-орієнтованим профілем

($M=2,55$, $\sigma=2,25$). У дефектологів з автономним профілем професійного благополуччя визначено наявність легкої безнадійності ($M=5,50$, $\sigma=3,62$). Визначено статистично достовірну відмінність показників безнадійності на рівні $p<0,01$. Отже, дефектологи із найбільш «неблагополучним» профілем схильні до більшої переконаності що усе в їх житті буде йти не так; що вони ні в чому не досягнуть успіху; що вони не досягнуть своїх цілей; що їхні найгірші проблеми ніколи не будуть вирішені ніж дефектологи стабільного та соціально-орієнтованого профілів. Тож негативний образ себе, свого функціонування у сьогоденні і негативний образ майбутнього може мати негативний вплив на рівень професійного благополуччя.

2.5. Структура факторів професійного благополуччя дефектологів

Проведений кореляційний аналіз параметрів *регуляторних* чинників професійного благополуччя показав наявність взаємозалежності за багатьма параметрами (Рис.2.10). Встановлено взаємозалежність параметру «румінація» із параметрами «складнощі менталізації» ($0,616$, $p<0,01$), «уникнення» ($0,440$, $p<0,01$), та зворотній взаємозв'язок із параметрами «програмування» ($-0,327$, $p<0,01$), «моделювання» ($-0,249$, $p<0,01$), «гнучкість» ($-0,223$, $p<0,05$).

Було визначено наявність взаємозв'язків між параметром «емоційне уникнення» та параметрами «румінація» ($0,440$, $p<0,01$), «складнощі менталізації» ($0,534$, $p<0,01$), «моделювання» ($-0,233$, $p<0,05$), «програмування» ($-0,375$, $p<0,01$), «оцінювання результатів» ($-0,195$, $p<0,05$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «гнучкість» ($-0,319$, $p<0,01$), «загальний рівень саморегуляції» ($-0,34$, $p<0,01$), «цілеспрямованість» ($-0,379$, $p<0,01$), «наполегливість» ($-0,299$, $p<0,01$), «орієнтація на теперішнє» ($-0,460$, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» ($-0,318$, $p<0,01$).

Було визначено наявність взаємозв'язків між параметром «складнощі менталізації» та «румінація» ($0,616$, $p<0,01$), «уникнення» ($0,534$, $p<0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «моделювання» ($-0,293$, $p<0,01$),

«гнучкість» (-0,253, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (-0,187, $p<0,05$), «наполегливість» (-0,261, $p<0,01$).

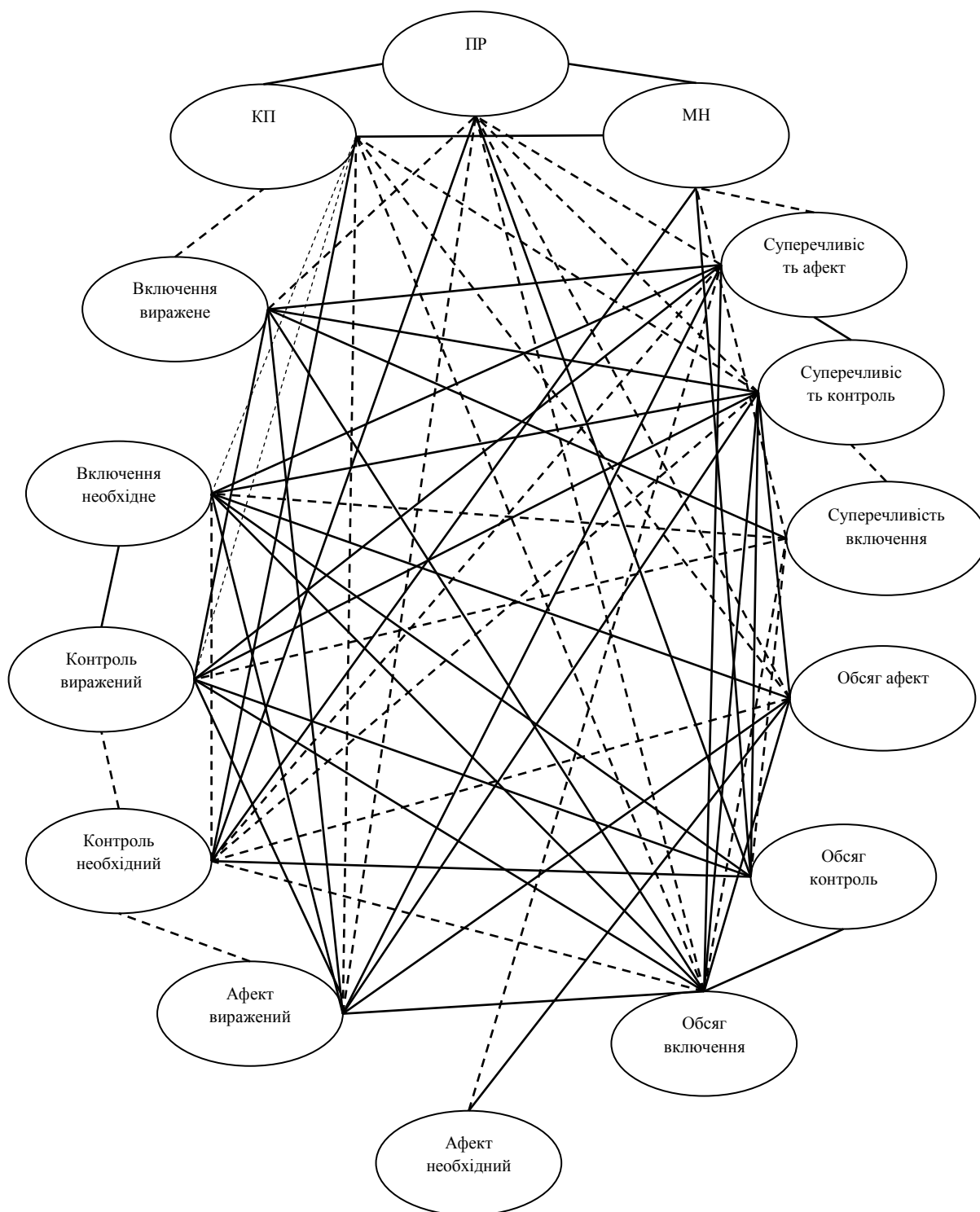

Рис.2.10 Кореляційні зв'язки параметрів регуляторних чинників професійного благополуччя дефектологів.

Примітка: «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p<0,05$; «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p<0,01$; «- - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p<0,05$; «- - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p<0,01$.

Встановлено взаємозалежність параметру «планування» та параметрів «моделювання» (0,396, $p < 0,01$), «програмування» (0,272, $p < 0,01$), «оцінювання результатів» (0,291, $p < 0,01$), «загальний рівень саморегуляції» (0,552, $p < 0,01$), «планомірність» (0,247, $p < 0,01$), «цілеспрямованість» (0,310, $p < 0,01$), «наполегливість» (0,422, $p < 0,01$), «фіксація» (0,392, $p < 0,01$), «самоорганізація» (0,402, $p < 0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (0,566, $p < 0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «моделювання» та параметрів «планування» (0,396, $p < 0,01$), «програмування» (0,319, $p < 0,01$), «оцінювання результатів» (0,357, $p < 0,01$), «гнучкість» (0,195, $p < 0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,521, $p < 0,01$), «планомірність» (0,366, $p < 0,01$), «цілеспрямованість» (0,279, $p < 0,01$), «наполегливість» (0,223, $p < 0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,316, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «складнощі менталізації» (-0,293, $p < 0,01$), «румінація» (-0,249, $p < 0,01$), «уникнення» (-0,233, $p < 0,05$).

Встановлено взаємозалежність параметру «програмування» та параметрів «планування» (0,272, $p < 0,01$), «моделювання» (0,319, $p < 0,01$), «оцінювання результатів» (0,587, $p < 0,01$), «гнучкість» (0,572, $p < 0,01$), «загальний рівень саморегуляції» (0,830, $p < 0,01$), «планомірність» (0,192, $p < 0,05$), «цілеспрямованість» (0,273, $p < 0,01$), «наполегливість» (0,317, $p < 0,01$), «фіксація» (0,322, $p < 0,01$), «самоорганізація» (0,201, $p < 0,05$), «орієнтація на теперішнє» (0,195, $p < 0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,434, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «румінація» (-0,327, $p < 0,01$), «уникнення» (-0,375, $p < 0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «оцінювання результатів» та параметрів «планування» (0,291, $p < 0,01$), «моделювання» (0,357, $p < 0,01$), «програмування» (0,587, $p < 0,01$), «гнучкість» (0,217, $p < 0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,644, $p < 0,01$), «планомірність» (0,202, $p < 0,05$), «наполегливість» (0,367, $p < 0,01$), «фіксація» (0,300, $p < 0,01$), «самоорганізація» (0,217, $p < 0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,431, $p < 0,01$) та негативні

взаємозв'язки із параметрами «самостійність» (-0,275, $p<0,01$), «уникнення» (-0,195, $p<0,05$).

Встановлено взаємозалежність параметру «гнучкість» та параметрів «моделювання» (0,195, $p<0,05$), «програмування» (0,572, $p<0,01$), «оцінювання результатів» (0,217, $p<0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,562, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (0,410, $p<0,01$), «орієнтація на теперішнє» (0,268, $p<0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «румінація» (-0,223, $p<0,05$), «уникнення» (-0,319, $p<0,01$), «складнощі менталізації» (-0,253, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «самостійність» та параметру «цілеспрямованість» (0,198, $p<0,05$) та зворотна взаємозалежність «оцінювання результатів» (-0,275, $p<0,01$), «наполегливість» (-0,272, $p<0,01$), «самоорганізація» (-0,528, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (-0,253, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «загальний рівень саморегуляції» та параметрів «планування» (0,552, $p<0,01$), «моделювання» (0,521, $p<0,01$), «програмування» (0,830, $p<0,01$), «оцінювання результатів» (0,644, $p<0,01$), «гнучкість» (0,562, $p<0,01$), «планомірність» (0,324, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (0,416, $p<0,01$), «наполегливість» (0,356, $p<0,01$), «фіксація» (0,380, $p<0,01$), «самоорганізація» (0,204, $p<0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,544, $p<0,01$) та негативна взаємозалежність із параметром «уникнення» (-0,340, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «планомірність» та параметрів «планування» (0,247, $p<0,01$), «моделювання» (0,366, $p<0,01$), «програмування» (0,192, $p<0,05$), «оцінювання результатів» (0,202, $p<0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,324, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (0,209, $p<0,05$), «наполегливість» (0,405, $p<0,01$), «фіксація» (0,360, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (0,568, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «цілеспрямованість» та параметрів «планування» (0,310, $p<0,01$), «моделювання» (0,279, $p<0,01$), «програмування» (0,273, $p<0,01$), «гнучкість» (0,41, $p<0,01$), «самостійність»

(0,198, $p<0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,416, $p<0,01$), «планомірність» (0,209, $p<0,05$), «наполегливість» (0,393, $p<0,01$), «орієнтація на теперішнє» (0,298, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (0,541, $p<0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «уникнення» (-0,379, $p<0,01$), «складнощі менталізації» (-0,187, $p<0,05$).

Встановлено взаємозалежність параметру «наполегливість» та параметрів «планування» (0,422, $p<0,01$), «моделювання» (0,223, $p<0,05$), «програмування» (0,317, $p<0,01$), «оцінювання результатів» (0,367, $p<0,01$), «загальний рівень саморегуляції» (0,356, $p<0,01$), «планомірність» (0,405, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (0,393, $p<0,01$), «фіксація» (0,252, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (0,813, $p<0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами «уникнення» (-0,299, $p<0,01$), «складнощі менталізації» (-0,261, $p<0,01$), «самостійність» (-0,272, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «фіксація» та параметрів «планування» (0,392, $p<0,01$), «програмування» (0,322, $p<0,01$), «оцінювання результатів» (0,300, $p<0,01$), «загальний рівень саморегуляції» (0,38, $p<0,01$), «планомірність» (0,360, $p<0,01$), «наполегливість» (0,252, $p<0,01$), «самоорганізація» (0,230, $p<0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,576, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «самоорганізація» та параметрів «планування» (0,402, $p<0,01$), «програмування» (0,201, $p<0,05$), «оцінювання результатів» (0,217, $p<0,05$), «загальний рівень саморегуляції» (0,204, $p<0,05$), «фіксація» (0,23, $p<0,05$), «загальний індекс самоорганізації» (0,349, $p<0,01$) та негативний взаємозв'язок із параметром «самостійність» (-0,528, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «орієнтація на теперішнє» та параметрів «програмування» (0,195, $p<0,05$), «гнучкість» (0,268, $p<0,01$), «цілеспрямованість» (0,298, $p<0,01$), «загальний індекс самоорганізації» (0,383, $p<0,01$) та зворотній взаємозв'язок із параметром «уникнення» (-0,46, $p<0,01$).

Встановлено взаємозалежність параметру «загальний індекс самоорганізації» та параметрів «планування» (0,566, $p < 0,01$), «моделювання» (0,316, $p < 0,01$), «програмування» (0,434, $p < 0,01$), «оцінювання результатів» (0,431, $p < 0,01$), «загальний рівень саморегуляції» (0,544, $p < 0,01$), «планомірність» (0,568, $p < 0,01$), «цілеспрямованість» (0,541, $p < 0,01$), «наполегливість» (0,813, $p < 0,01$), «фіксація» (0,576, $p < 0,01$), «самоорганізація» (0,349, $p < 0,01$), «орієнтація на теперішнє» (0,383, $p < 0,01$) та зворотній зв'язок із параметрами «уникнення» (-0,318, $p < 0,01$), «самостійність» (-0,253, $p < 0,01$).

Отримані кореляції між параметрами регуляторних чинників професійного благополуччя дають підстави для проведення факторного аналізу з метою визначення структурної організації регуляції функціонування особистості. В результаті проведення факторного аналізу регуляторних параметрів професійного благополуччя була обрана 5- факторна модель, яка дала можливість пояснити 70,0% дисперсії даних, що є достатнім для її прийняття та інтерпретації. При змістовної інтерпретації кожного фактора провідна роль надавалася змінним з факторним вагою більше 0,4.

Фактор 1 описує 18% дисперсії, та об'єднує показники шкал «планомірність» (0,81), «планування» (0,70), «наполегливість» (0,63), «моделювання» (0,60), «цілеспрямованість» (0,54) та «фіксація» (0,50). Даний фактор описує: ступінь залученості суб'єкта в тактичне щоденне планування за певними принципами; здатність до визначення мети й утримання цілей, рівень сформованості усвідомленого планування діяльності; схильність людини до додавання вольових зусиль для завершення розпочатої справи і впорядкування активності; індивідуальну розвиненість уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значущих умов, ступінь їх усвідомленості, деталізованості і адекватності; здатність сконцентруватися на цілі; прихильність до фіксації на заздалегідь запланованій структурі організації подій у часі, чіткому дотриманні розкладу, ригідність щодо планування. Отже, цей фактор умовно можна позначити «Стійкість регуляторних процесів».

Фактор 2 описує 17% дисперсії, та інтегрує показники емоційної дисрегуляції «складнощі металізації» (-0,90), «Румінація» (-0,85), «уникнення» (-0,69), регуляторний процес «моделювання» (0,41). Даний фактор описує імпульсивність та ригідність афективних реакцій, когнітивні дефіцити і викривлення емоційного регулювання та індивідуальну розвиненість уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значущих умов, ступінь їх усвідомленості, адекватності та детальності. Поєднання цих параметрів вказує на емоційно забарвлений образ проблемної ситуації та стратегії взаємодії із нею. Таким чином даний фактор можна умовно назвати «Функціональність емоційного відгуку»

Фактор 3 описує 14% дисперсії, та інтегрує показники саморегуляції «програмування» (0,80), «гнучкість» (0,70), «оцінка результатів» (0,63). Даний фактор описує індивідуальну розвиненість усвідомленого програмування людиною своїх дій (здатність до самостійної розробки плану дій для досягнення мети, зміні та корегуванні у відповідності до умов та отриманих результатів); сформованість пластичності усіх регуляторних процесів, тобто здатності перебудовувати систему саморегуляції у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх умов; індивідуальну розвиненість і адекватність оцінки особистістю себе і результатів власної діяльності та поведінки, розвиненість і адекватність самооцінки, сформованість і стійкість суб'єктивних критеріїв оцінки успішності досягнення результатів. Фактор характеризує гнучкість у процесі формування образу майбутнього та його досягнення. Відображує адекватність оцінювання ефективності власних ментальних та реальних зусиль. Умовно позначити цей фактор можна «Пластичність регуляторних процесів».

Фактор 4 описує 12% дисперсії, та об'єднує показники за шкалами «самоорганізація» (0,72) «самостійність» (-0,83) та «цілеспрямованість» (-0,43). Даний фактор описує схильність суб'єкта до використання зовнішніх засобів організації діяльності, нездатність сконцентруватися на цілі; несформованість регуляторної автономності, нездатність самостійно планувати діяльність і поведінку, організовувати роботу по досягненню висунутої мети, контролювати

хід її виконання, аналізувати і оцінювати як проміжні, так і кінцеві результати діяльності не спираючись на думку та допомогу інших. Таким чином фактор можна умовно позначити «Екстернальна детермінація регуляторних процесів»

Фактор 5 описує 9% дисперсії, його складають показники самоорганізації «орієнтація на теперішнє» (0,83), емоційної дисрегуляції «уникнення» (-0,48) та «наполегливість» (0,46). Даний фактор описує часову орієнтацію на «тепер і тут»; здатність на вольові зусилля та структурування власної активності для завершення розпочатих справ; відсутність схильності до ухилення від певних емоцій і емоціогенного досвіду як гіпотетично небезпечних, негативних, здатних заподіяти шкоду, «нестерпний» біль. Він характеризує переживання суб'єктом теперішнього та відповідність відгуку обставинам, що складаються, тобто синхронізацію емоційних-вольових процесів. Отже, цей фактор можна назвати «Актуальність емоційно-вольової регуляції».

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язків параметрів *когнітивних* чинників професійного благополуччя виявив взаємозалежність за наступними параметрами (Рис.2.11).

Визначені взаємозв'язки параметру «Міжособистісний емоційний інтелект» з параметрами "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (0,607, $p < 0,01$), "Розуміння емоцій" (0,779, $p < 0,01$), "Керування емоціями" (0,744, $p < 0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (0,869, $p < 0,01$), "Доброта людей" (0,303, $p < 0,01$), "Толерантність до невизначеності" (0,543, $p < 0,01$), "Випадковість" (-0,197, $p < 0,05$), "Міжособистісна інтолерантність" (-0,241, $p < 0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Внутрішньоособистісний емоційний інтелект» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,607, $p < 0,01$), "Розуміння емоцій" (0,776, $p < 0,01$), "Керування емоціями" (0,815, $p < 0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (0,9, $p < 0,01$), "Толерантність до невизначеності" (0,399, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки з параметрами "Випадковість" (-0,273, $p < 0,01$), "Міжособистісна інтолерантність" (-0,21, $p < 0,05$).

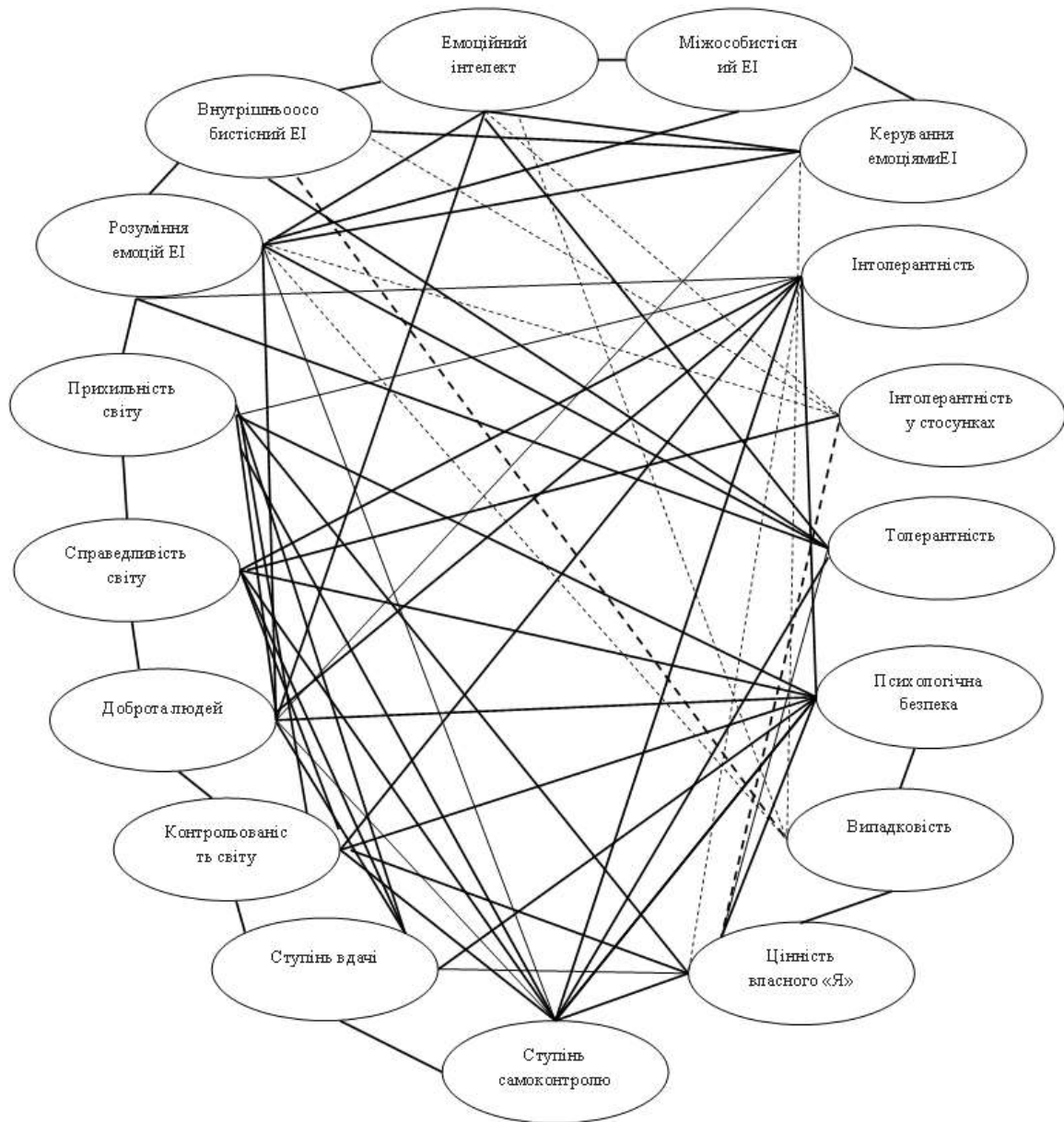

Рис.2.11 Кореляційні зв'язки когнитивних параметрів професійного благополуччя дефектологів.

Примітка: «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$; «- - -» — негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; «- - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$.

Визначені взаємозв'язки параметру «Розуміння емоцій» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,779, $p < 0,01$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (0,776, $p < 0,01$), "Керування емоціями" (0,569, $p < 0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (0,874, $p < 0,01$), "Доброта людей" (0,283, $p < 0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,203, $p < 0,05$), "Толерантність до невизначеності" (0,494, $p < 0,01$), "Інтолерантність" (0,240, $p < 0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Керування емоціями» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,744, $p < 0,01$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (0,815, $p < 0,01$), "Розуміння емоцій" (0,569, $p < 0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (0,876, $p < 0,01$), "Доброта людей" (0,221, $p < 0,05$), "Толерантність до невизначеності" (0,437, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки з параметрами "Випадковість" (-0,204, $p < 0,05$), "Міжособистісна інтолерантність" (-0,323, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Загальний рівень емоційного інтелекту» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,869, $p < 0,01$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (0,9, $p < 0,01$), "Розуміння емоцій" (0,874, $p < 0,01$), "Керування емоціями" (0,876, $p < 0,01$), "Доброта людей" (0,286, $p < 0,01$), "Толерантність до невизначеності" (0,5, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки з параметрами "Випадковість" (-0,211, $p < 0,05$), "Міжособистісна інтолерантність" (-0,241, $p < 0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Прихильність світу» з параметрами "Доброта людей" (0,553, $p < 0,01$), "Справедливість світу" (0,347, $p < 0,01$), "Контрольованість світу" (0,423, $p < 0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,464, $p < 0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,284, $p < 0,01$), "Ступінь вдачі" (0,432, $p < 0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,726, $p < 0,01$), "Інтолерантність" (0,237, $p < 0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Доброта людей» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,303, $p < 0,01$), "Розуміння емоцій" (0,283, $p < 0,01$), "Керування емоціями" (0,221, $p < 0,05$), "Загальний рівень

емоційного інтелекту" (0,286, $p<0,01$), "Прихильність світу" (0,553, $p<0,01$), "Справедливість світу" (0,465, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,323, $p<0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,192, $p<0,05$), "Ступінь вдачі" (0,401, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,549, $p<0,01$), "Інтолерантність" (0,409, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Справедливість світу» з параметрами "Прихильність світу" (0,347, $p<0,01$), "Доброта людей" (0,465, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,607, $p<0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,282, $p<0,01$), "Ступінь вдачі" (0,457, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,651, $p<0,01$), "Інтолерантність" (0,247, $p<0,01$), "Міжособистісна інтолерантність" (0,254, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Контрольованість світу» з параметрами "Прихильність світу" (0,423, $p<0,01$), "Доброта людей" (0,323, $p<0,01$), "Справедливість світу" (0,607, $p<0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,282, $p<0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,526, $p<0,01$), "Ступінь вдачі" (0,476, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,749, $p<0,01$), "Інтолерантність" (0,261, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Випадковість» з параметрами "Цінність власного «Я»" (0,276, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,341, $p<0,01$) та негативні взаємозв'язки з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (-0,197, $p<0,05$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (-0,273, $p<0,01$), "Керування емоціями" (-0,204, $p<0,05$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (-0,211, $p<0,05$), "Толерантність до невизначеності" (-0,211, $p<0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Цінність власного «Я»» з параметрами "Прихильність світу" (0,464, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,282, $p<0,01$), "Випадковість того, що відбувається" (0,276, $p<0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,256, $p<0,01$), "Ступінь вдачі" (0,221, $p<0,05$), "Індекс психологічної безпеки" (0,521, $p<0,01$), "Толерантність до невизначеності"

(0,194, $p<0,05$) та зворотня взаємозалежність із параметром "Міжособистісна інтолерантність" (-0,293, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Ступінь самоконтролю» з параметрами "Розуміння емоцій" (0,203, $p<0,05$), "Прихильність світу" (0,284, $p<0,01$), "Доброта людей" (0,192, $p<0,05$), "Справедливість світу" (0,282, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,526, $p<0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,256, $p<0,01$), "Ступінь вдачі" (0,248, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,55, $p<0,01$), "Толерантність до невизначеності" (0,247, $p<0,01$), "Інтолерантність" (0,309, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Ступінь вдачі» з параметрами "Прихильність світу" (0,432, $p<0,01$), "Доброта людей" (0,401, $p<0,01$), "Справедливість світу" (0,457, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,476, $p<0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,221, $p<0,05$), "Ступінь самоконтролю" (0,248, $p<0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,395, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Індекс психологічної безпеки» з параметрами "Прихильність світу" (0,726, $p<0,01$), "Доброта людей" (0,549, $p<0,01$), "Справедливість світу" (0,651, $p<0,01$), "Контрольованість світу" (0,749, $p<0,01$), "Випадковість" (0,341, $p<0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,521, $p<0,05$), "Ступінь самоконтролю" (0,55, $p<0,01$), "Ступінь вдачі" (0,395, $p<0,01$), "Інтолерантність" (0,358, $p<0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Толерантність до невизначеності» з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (0,543, $p<0,01$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (0,399, $p<0,01$), "Розуміння емоцій" (0,494, $p<0,01$), "Керування емоціями" (0,437, $p<0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (0,5, $p<0,01$), "Цінність власного «Я»" (0,194, $p<0,05$), "Ступінь самоконтролю" (0,247, $p<0,01$) та негативний взаємозв'язок із параметром "Випадковість" (-0,211, $p<0,05$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Інтолерантність» з параметрами "Розуміння емоцій" (0,24, $p<0,05$), "Прихильність світу" (0,237, $p<0,05$), "Доброта людей" (0,409, $p<0,01$), "Справедливість світу" (0,247, $p<0,01$),

"Контрольованість світу" (0,261, $p < 0,01$), "Ступінь самоконтролю" (0,309, $p < 0,01$), "Індекс психологічної безпеки" (0,358, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру «Міжособистісна інтолерантність до невизначеності» з параметром "Справедливість світу" (0,254, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки з параметрами "Міжособистісний емоційний інтелект" (-0,241, $p < 0,05$), "Внутрішньоособистісний емоційний інтелект" (-0,21, $p < 0,05$), "Керування емоціями" (-0,323, $p < 0,01$), "Загальний рівень емоційного інтелекту" (-0,241, $p < 0,05$), "Цінність власного «Я»" (-0,293, $p < 0,01$).

Отримані кореляції між параметрами когнітивного аспекту професійного благополуччя дають підстави для проведення факторного аналізу з метою визначення структурної організації інтегрально-стійких оцінок і суджень щодо власної позитивної активності і навколишнього світу.

Факторний аналіз когнітивного аспекту професійного благополуччя дозволив побудувати модель, яка включає чотири фактори. Сумарна пояснена дисперсія отриманої структури складає 67,3%, що є достатнім для її прийняття та інтерпретації. При змістовної інтерпретації кожного фактора провідна роль надавалася змінним з факторним вагою більше 0,4.

Фактор 1 описує 24,08% дисперсії, та об'єднує показники «Міжособистісний емоційний інтелект» (0,91), «Розуміння емоцій» (0,89), «Керування емоціями» (0,88), «Внутрішньоособистісний емоційний інтелект» (0,88), «Толерантність до невизначеності» (0,56). Фактор переважно описує впевненість щодо здатності розуміти власних та чужих емоцій та переконання у вмінні керувати ними, прагнення до змін, новизни і оригінальності, готовність йти невторованими шляхами і віддавати перевагу більш складним завданням, мати можливість самостійності і виходу за рамки прийнятих обмежень. Фактор характеризує наявність установки щодо власної здатності ефективно вирішувати складні завдання емоційного життя та прагнення виходити за обмеження. Умовно цей фактор можна позначити «Емоційна компетентність»

Фактор 2 описує 20,76 % дисперсії, та об'єднує сім показників «Доброта людей» (0,81), індекс психологічної безпеки (0,80), «Прихильність світу»

(0,75), «Справедливість світу» (0,68), «Ступінь вдачі» (0,63), «Випадковість» (0,46), «Контрольованість світу» (0,44). Він відображає переконаність у прихильності та осмисленості світу, відкритості до нього та людей; раціональності та позитивності навколишньої дійсності. Тож цей фактор можна умовно позначити «Установка щодо позитивної дійсності»

Фактор 3 описує 12,68 % дисперсії, та об'єднує показники переконань про ступінь самоконтролю (0,83), контрольованість світу (0,66), психологічну безпеку (0,52), цінність власного «Я» (0,46) та толерантність до невизначеності (0,46). Переважним є ставлення до контрольованості подій та здатності ними керувати, так само ефективно як і собою, самоцінність, переконаність у особистісній безпеці, її психічна стабільності та успішності в повсякденному житті, здатність зберігати високий рівень функціонування, сприймання та інтерпретування у ситуаціях невизначеності та суперечливості. Цей фактор характеризується переконанням у власній здатності скеровувати як зовнішню так і внутрішню дійсність. Отже, можна назвати його «Установка до контролю».

Фактор 4 описує 9,78 % дисперсії, та об'єднує показники «інтолерантність» (-0,68), міжособистісну інтолерантність до невизначеності (-0,67) та переконання про цінність власного «Я» (0,51). Фактор розкриває відсутність прагнення до ясності та впорядкованості у житті, ігнорування правил, неприйняття зовнішніх обмежень та оцінок інших щодо думок, цінностей, засобів, відсутність уявлення про можливість визначеності та однозначності в міжособистісних відносинах, переконання про самоцінність. Тож можна назвати цей фактор «Установка до автономії».

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язків параметрів *соціально-психологічних* чинників професійного благополуччя виявив взаємозалежність за наступними параметрами (рис.2.12).

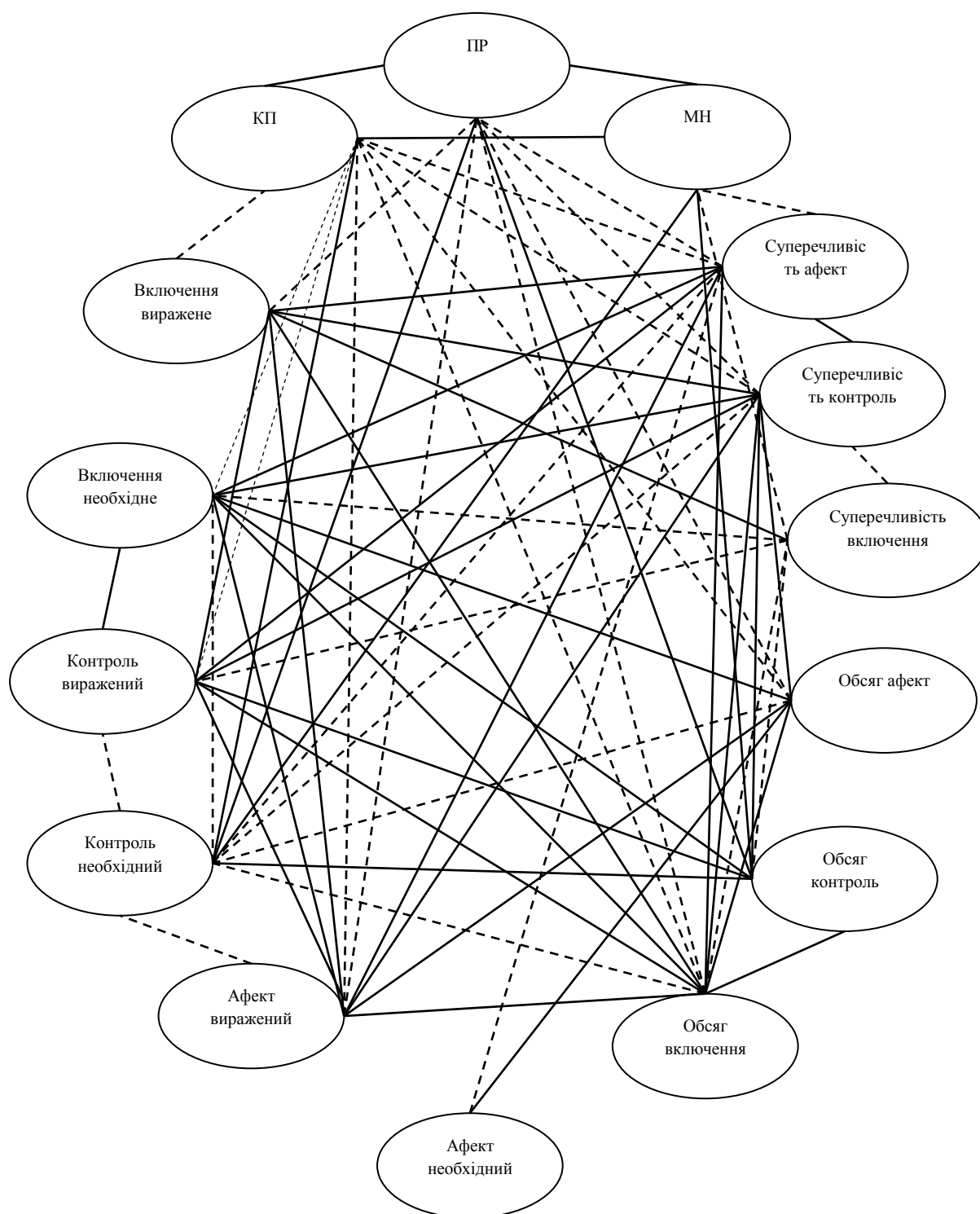

Рис.2.12 Кореляційні зв'язки соціально-психологічних параметрів професійного благополуччя дефектологів

Примітка: «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$; «- - -» — негативна кореляція

на рівні значущості $p < 0,05$; «- - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$.

Визначені взаємозв'язки параметру "поведінкова регуляція" з параметрами "комунікативний потенціал" (0,594, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (0,444, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (0,47, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,19, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "виражена поведінка включення" (-0,372, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (-0,452, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (-0,322, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (-0,219, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (-0,295, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (-0,224, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "комунікативний потенціал" з параметрами "поведінкова регуляція" (0,594, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (0,261, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (0,342, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "виражена поведінка включення" (-0,487, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (-0,092, $p < 0,05$), "виражена поведінка контролю" (-0,134, $p < 0,05$), "виражена поведінка афекту" (-0,468, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (-0,385, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (-0,39, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (-0,265, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (-0,195, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "моральна нормативність" з параметрами "поведінкова регуляція" (0,444, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (0,261, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (0,265, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,308, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "суперечливість поведінки включення" (-0,225, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (-0,202, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "виражена поведінка включення" з параметрами "виражена поведінка контролю" (0,229, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,223, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,76, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки включення" (0,425, $p < 0,01$), "суперечливість

поведінки контроль" (0,267, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,268, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,372, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,487, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "необхідна поведінка включення" з параметрами "виражена поведінка контролю" (0,927, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,292, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,704, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,674, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (0,223, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,888, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,266, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "необхідна поведінка контроль" (-0,33, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки включення" (-0,801, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "виражена поведінка контролю" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,229, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (0,927, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,222, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,709, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,759, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,917, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,353, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "суперечливість поведінки включення" (-0,685, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,306, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "необхідна поведінка контроль" з параметрами "поведінкова регуляція" (0,470, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (0,342, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (0,265, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,308, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "необхідна поведінка включення" (-0,330, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (-0,306, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (-0,530, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (-0,342, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (-0,261, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (-0,616, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (-0,449, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "виражена поведінка афекту" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,223, $p < 0,01$), "необхідна

поведінка включення" (0,292, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (0,222, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,339, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (0,691, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,384, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,515, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,452, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,468, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,53, $p < 0,01$).

Визначений взаємозв'язок параметру "необхідна поведінка афекту" з параметром "обсяг інтеракцій афект" (0,76, $p < 0,01$), та зворотна взаємозалежність із "суперечливість поведінки афект" (-0,718, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "обсяг інтеракцій включення" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,76, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (0,704, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (0,709, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,339, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,45, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (0,236, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,72, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,363, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,322, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,385, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,342, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки включення" (-0,202, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "обсяг інтеракцій контроль" з параметрами "поведінкова регуляція" (0,19, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (0,308, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (0,674, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (0,759, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (0,308, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,45, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,478, $p < 0,01$) та зворотній взаємозв'язок із параметром "суперечливість поведінки включення" (-0,576, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "обсяг інтеракцій афект" з параметрами "виражена поведінка афекту" (0,691, $p < 0,01$), "необхідна поведінка афекту" (0,76, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,236, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,24, $p < 0,01$), "необхідна поведінка

включення" (0,223, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,219, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,39, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,261, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "суперечливість поведінки включення" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,425, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "необхідна поведінка включення" (-0,801, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (-0,685, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (-0,202, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (-0,576, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (-0,628, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (-0,225, $p < 0,01$),.

Визначені взаємозв'язки параметру "суперечливість поведінки контроль" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,267, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (0,888, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (0,917, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,384, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,72, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій контроль" (0,478, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій афект" (0,24, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки афект" (0,391, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,295, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,265, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,616, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки включення" (-0,628, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "суперечливість поведінки афект" з параметрами "виражена поведінка включення" (0,268, $p < 0,01$), "необхідна поведінка включення" (0,266, $p < 0,01$), "виражена поведінка контролю" (0,353, $p < 0,01$), "виражена поведінка афекту" (0,515, $p < 0,01$), "обсяг інтеракцій включення" (0,363, $p < 0,01$), "суперечливість поведінки контроль" (0,391, $p < 0,01$) та негативні взаємозв'язки із параметрами "поведінкова регуляція" (-0,224, $p < 0,01$), "комунікативний потенціал" (-0,195, $p < 0,01$), "моральна нормативність" (-0,202, $p < 0,01$), "необхідна поведінка контроль" (-0,449, $p < 0,01$), "необхідна поведінка афекту" (-0,718, $p < 0,01$).

Отримані кореляції між показниками соціально-психологічного аспекту професійного благополуччя дають підстави для проведення факторного аналізу з метою визначення структури взаємодії особистості. Факторний аналіз соціально-психологічного аспекту професійного благополуччя дозволив побудувати трьох факторну модель, яка пояснює 73,41% дисперсії, що є достатнім для її прийняття та інтерпретації. При змістовної інтерпретації кожного фактора провідна роль надавалася змінним з факторним вагою більше 0,4.

Фактор 1 описує 32,58 % дисперсії, та об'єднує показники необхідної поведінки включення (0,98), проявленої поведінки контролю (0,97), індекс обсягу інтеракцій контролю (0,90), індекс суперечливості міжособистісної поведінки контролю (0,84), індекс обсягу інтеракцій включення (0,81), індекс суперечливості міжособистісної поведінки включення (-0,80) та описує потребу у тому, щоб інші люди приділяли увагу, визнавали його значущість та авторитет, очікування ініціативи до встановлення контакту з боку інших, та у сформованих відносинах прагнення індивіда контролювати і впливати на оточуючих, брати в свої руки керівництво і прийняття рішень за себе та інших, не прийняття контролю над собою. Тож цей фактор можна умовно позначити «Орієнтація на лідерську позицію»

Фактор 2 описує 25,45 % дисперсії, та об'єднує показники комунікативного потенціалу (-0,79), проявленої поведінки афекту (0,79), поведінкову регуляцію (-0,78), необхідної поведінки контролю (-0,72), проявленої поведінки включення (0,53), індекс суперечливості міжособистісної поведінки афект (0,52), індекс обсягу інтеракцій афект (0,47), моральної нормативності (-0,46), індексу суперечливості міжособистісної поведінки контролю (0,43). Його зміст відображає низький рівень комунікативних здібностей, утруднення в побудові контактів з оточуючими, підвищену конфліктність, відсутність адекватності самооцінки і адекватного сприйняття дійсності, низький рівень соціалізації, неадекватну оцінку свого місця і ролі в колективі при прагненні бути в близьких, інтимних стосунках з іншими і

проявляти до них свої теплі і дружні почуття, належати до різних соціальних груп і якомога частіше бути серед людей, тенденції до підлеглої позиції у стосунках та бажання, щоб люди звільнили його від будь-яких обов'язків і зобов'язань. Таким чином можна назвати цей фактор «Афективна самопрезентація».

Фактор 3 описує 15,37 % дисперсії, та об'єднує показники необхідної поведінки афекту (-0,99), обсягу інтеракцій афекту (-0,83) та суперечливості міжособистісної поведінки афекту (0,71). Фактор характеризується суперечливістю у підтриманні емоційної близькості, прагнення проявляти власні почуття та тепле емоційне ставлення, але не здатність витримувати близькість у стосунках, небажання поділяти інтимні почуттями інших. Отож можна позначити цей фактор «Асиметрична інтимність».

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язків параметрів *реактивних* чинників професійного благополуччя виявив взаємозалежність за наступними параметрами (Рис.2.13).

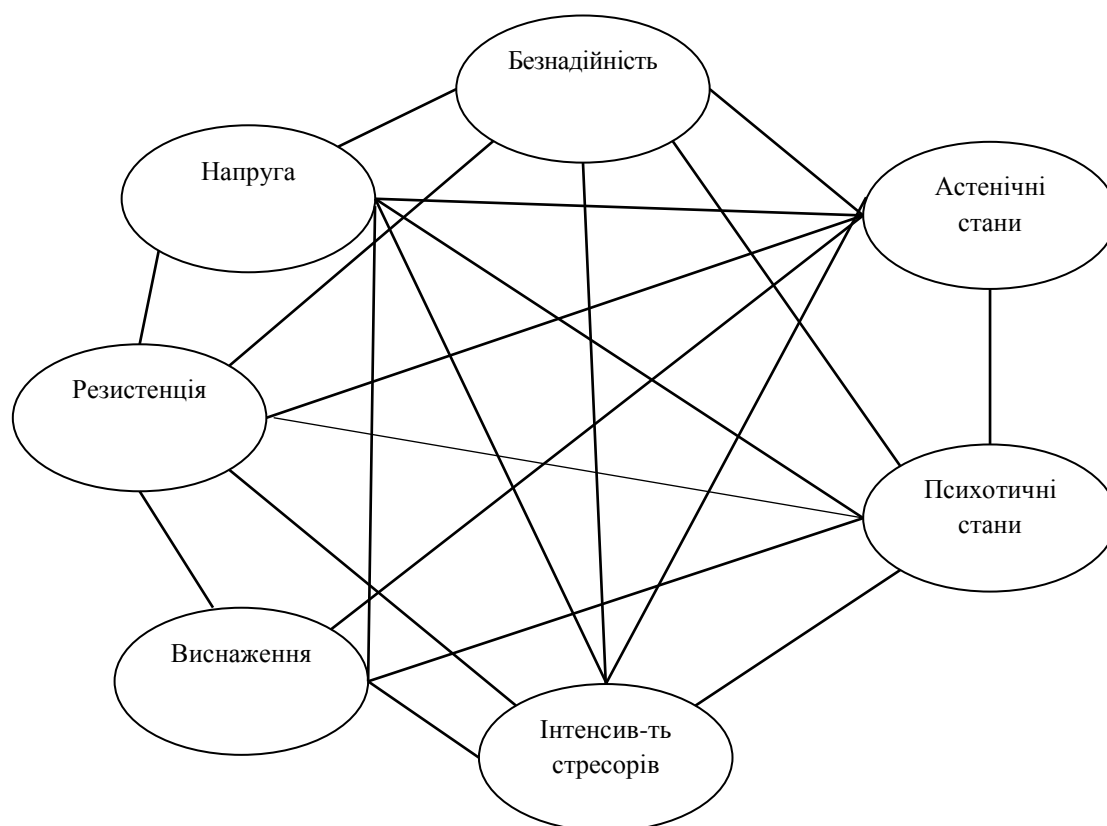

Рис.2.13 Кореляційні зв'язки реактивних параметрів професійного благополуччя дефектологів

Примітка: «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; «—» – позитивна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$; « - - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,05$; «- - -» – негативна кореляція на рівні значущості $p < 0,01$.

Визначені взаємозв'язки параметру "Астенічні стани" з параметрами "Психотичні стани" (0,593, $p < 0,01$), "Напруга" (0,692, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,492, $p < 0,01$), "Виснаження" (0,659, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,373, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,306, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Психотичні стани" з параметрами "Астенічні стани" (0,593, $p < 0,01$), "Напруга" (0,392, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,207, $p < 0,05$), "Виснаження" (0,409, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,337, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,264, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Напруга" з параметрами "Астенічні стани" (0,692, $p < 0,01$), "Психотичні стани" (0,392, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,668, $p < 0,01$), "Виснаження" (0,757, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,41, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,351, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Резистенція" з параметрами "Астенічні стани" (0,492, $p < 0,01$), "Психотичні стани" (0,207, $p < 0,05$), "Напруга" (0,668, $p < 0,01$), "Резистенція" (0, $p < 0,01$), "Виснаження" (0,721, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,424, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,448, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Виснаження" з параметрами "Астенічні стани" (0,659, $p < 0,01$), "Психотичні стани" (0,409, $p < 0,01$), "Напруга" (0,757, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,721, $p < 0,01$), "Виснаження" (0, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,499, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,327, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Безнадійність" з параметрами "Астенічні стани" (0,373, $p < 0,01$), "Психотичні стани" (0,337, $p < 0,01$), "Напруга" (0,41, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,424, $p < 0,01$), "Виснаження" (0,499, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0, $p < 0,01$), "Інтенсивність стресорів" (0,263, $p < 0,01$).

Визначені взаємозв'язки параметру "Інтенсивність стресорів" з параметрами "Астенічні стани" (0,306, $p < 0,01$), "Психотичні стани" (0,264, $p < 0,01$), "Напруга" (0,351, $p < 0,01$), "Резистенція" (0,448, $p < 0,01$), "Виснаження" (0,327, $p < 0,01$), "Безнадійність" (0,263, $p < 0,01$).

Отримані кореляції між показниками реактивного аспекту професійного благополуччя дають підстави для проведення факторного аналізу з метою визначення структури сприйняття стресу та реакції на нього.

Факторний аналіз реактивного аспекту професійного благополуччя дозволив побудувати трьох факторну модель, яка пояснює 64,32% дисперсії, що є достатнім для її прийняття та інтерпретації. При змістовної інтерпретації кожного фактора провідна роль надавалася змінним з факторним вагою більше 0,4.

Фактор 1 описує 28,82 % дисперсії, та об'єднує показники шкал переживання психотравмуючих обставин (0,84), емоційний дефіцит (0,82), тривога й депресія (0,76), редукція професійних обов'язків (0,75), психосоматичні та психовегетативні порушення (0,73), незадоволеність собою (0,68), астенічні реакції та стани (0,58), розширення сфери економії емоцій (0,56), особистісне відчуження (деперсоналізація) (0,48), емоційно-моральна дезорієнтація (0,45). Він показує усвідомлення психотравмуючих чинників професійної діяльності, почутті незадоволеності собою, розчарування як у собі так і в обраній професії, нарощується емоційна напруга та інтенсифікуються механізми психологічного захисту, реакцій переходять з рівня емоцій на рівень психосоматики, що спричиняє погіршення фізичного і психічного самопочуття, професійна діяльність провокує виникнення поганого настрою, безсоння, загострення хронічних захворювань, відчуття страху, неприємних відчуттів в області серця, судинні реакції. Характеризується редукцією та виснаженням адаптивних можливостей. Таким чином фактор можна назвати «Соматизація стресу».

Фактор 2 описує 17,87 % дисперсії, та об'єднує показники шкал інтенсивність повсякденних стресів (0,90), загальна кількість повсякденних

стресорів (0,90), розширення сфери економії емоцій (0,69), неадекватне вибіркоче емоційне реагування (0,52). Він відображає сприйняття значної насиченості стресорами сфер буденного життя та обмеженні емоційного відгуку, емоційному сплюсненні та захисній емоційній тупості, що проявляється не лише у професійній сфері, а й здійснюється у спілкуванні з рідними, друзями та знайомими. Тобто інтенсифікація стресогенних ситуацій проявляється у обмеженні діапазону інтенсивності емоцій та неадекватному вибіркового реагуванні. Цей фактор можна умовно позначити «Стресогенна емоційна ізоляція».

Фактор 3 описує 17,63% дисперсії, та об'єднує показники шкал деперсоналізація (0,71), шкала безнадійності (0,71), психотичні реакції і стани (0,69), «загнаність у кут» (0,67), емоційне відчуження (0,64), астеничні реакції та стани (0,55). Фактор характеризується переживанням суб'єктивної нездоланності стресу, деструктивним пошуком вирішення проблеми. Переживання безнадійності та безвиході ситуації пов'язане із деперсоналізацією, що проявляється у виражених дезадаптивних реакціях, у тому числі психосоматичних. Отже, цей фактор можна назвати «Стресогенна безпорадність».

2.6. Система предикторів професійного благополуччя дефектологів

Для цілісної інтерпретації взаємозв'язку досліджуваних чинників з професійним благополуччям був проведений кореляційний аналіз визначених факторів з компонентами благополуччя. Отримані дані свідчать, що фактор «Установка щодо позитивної дійсності» має взаємозв'язок із шкалами «Професійне самосприйняття» (0,190, $p < 0,05$), «Задоволеність досягненнями» (0,228, $p < 0,05$), «Позитивні відносини» (0,504, $p < 0,01$) та загальним показником (0,266, $p < 0,01$).

Фактор «Емоційна компетентність» має взаємозалежність із компонентами «Автономність» (0,410, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (0,434, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (0,451, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,385, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,341, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,402, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,249, $p < 0,01$), «Позитивні відносини» (0,265, $p < 0,01$) та загальним показником (0,490, $p < 0,01$).

Фактор «Установка до автономії» має взаємозв'язок із шкалами «Автономність» (0,283, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (0,194, $p < 0,05$), «Задоволеність досягненнями» (0,267, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,281, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,275, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,270, $p < 0,01$) та загальним показником (0,229, $p < 0,05$).

Фактор «Установка до контролю» має взаємозв'язок із шкалами «Автономність» (0,219, $p < 0,05$), «Професійне самосприйняття» (0,445, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (0,371, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,393, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,355, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,335, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,310, $p < 0,01$) та загальним показником (0,406, $p < 0,01$).

Фактор «Орієнтація на лідерську позицію» має взаємозв'язок із шкалами «Автономність» (0,223, $p < 0,05$), «Професійний розвиток» (0,217, $p < 0,05$), «Професійне зростання» (0,232, $p < 0,05$), «Професійні цілі» (0,21, $p < 0,05$) та загальним показником (0,213, $p < 0,05$).

Фактор «Афективна самопрезентація» має взаємозв'язок із шкалами «Автономність» (0,28, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (0,473, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (0,452, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,41, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,462, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,368, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,492, $p < 0,01$) та загальним показником (0,504, $p < 0,01$).

Фактор «Асиметрична інтимність» має позитивний взаємозв'язок із шкалами «Професійне самосприйняття» (0,185, $p < 0,05$) та загальним

показником (0,083, $p < 0,05$) і негативний взаємозв'язок зі шкалами «Професійне зростання» (-0,19, $p < 0,05$), «Позитивні відносини» (-0,119, $p < 0,05$).

Фактор «Соматизація стресу» має зворотній зв'язок із шкалами «Автономність» (-0,337, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (-0,289, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (-0,437, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (-0,498, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (-0,483, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (-0,414, $p < 0,01$) та загальним показником (-0,443, $p < 0,01$),

Фактор «Стресогенна емоційна ізоляція» має негативний взаємозв'язок зі шкалами «Професійне самосприйняття» (-0,25, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (-0,267, $p < 0,01$).

Фактор «Стресогенна безпорадність» має зворотну взаємозалежність «Професійне самосприйняття» (-0,251, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (-0,251, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (-0,211, $p < 0,05$), «Позитивні відносини» (-0,237, $p < 0,05$) та загальним показником (-0,192, $p < 0,05$).

Фактор «Стійкість регуляторних процесів» має взаємозв'язок із шкалами «Професійне самосприйняття» (0,31, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,312, $p < 0,01$).

Фактор «Функціональність емоційного відгуку» має взаємозалежність із шкалами «Автономність» (0,409, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (0,541, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (0,504, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,459, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,448, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,468, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,359, $p < 0,01$) та загальним показником (0,567, $p < 0,01$).

Фактор «Пластичність регуляторних процесів» має взаємозв'язок із шкалами «Професійне самосприйняття» (0,276, $p < 0,01$), «Задоволеність компетентністю» (0,222, $p < 0,05$), «Задоволеність досягненнями» (0,274, $p < 0,01$), «Професійний розвиток» (0,527, $p < 0,01$), «Професійне зростання» (0,508, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,501, $p < 0,01$) та загальним показником (0,436, $p < 0,01$).

Фактор «Екстернальна детермінація регуляторних процесів» негативно взаємопов'язаний із шкалами «Автономність» (-0,33, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (-0,27, $p < 0,01$).

Фактор «Актуальність емоційно-вольової регуляції» має взаємозалежність із шкалами «Автономність» (0,475, $p < 0,01$), «Професійне самосприйняття» (0,231, $p < 0,05$), «Задоволеність компетентністю» (0,258, $p < 0,01$), «Задоволеність досягненнями» (0,256, $p < 0,01$), «Професійні цілі» (0,209, $p < 0,05$) та загальним показником (0,275, $p < 0,01$).

Отримані результати характеризують зростання відчуття благополуччя дефектологів професійній сфері у зв'язку із позитивним мисленням, орієнтацією до відкритості у міжособистісних відносинах, посиленням врівноваженості емоційно-регуляторних процесів а також взаємовплив зниження рівня професійного функціонування із виснаженням психофізичного потенціалу.

Для уточнення напрямку та потужності впливу визначених факторів на відчуття професійного благополуччя та його компоненти був використаний покроковий регресійний аналіз із вилученням незалежних змінних (Додаток О)

За результатами проведеного аналізу виявлене, що незалежною змінною з ряду чинників, що впливають на загальне професійне благополуччя, є комплекс чинників «Установка щодо позитивної дійсності», «Емоційна компетентність», «Установка до автономії», «Установка до контролю», «Орієнтація на лідерську позицію», «Афективна самопрезентація», «Пластичність регуляторних процесів». Отримана модель описує 74% ($R^2=0,74$), сила зв'язку залежної і незалежної змінних потужна ($R=0,86$). На підставі отриманих значень коефіцієнтів (Додаток О) можна припустити, що загальний змінений показник професійного благополуччя може бути спрогнозоване за наступним рівнянням:

$$\text{ПрБ} = 22,27 + 0,42 \times \text{Упд} + 0,94 \times \text{ЕК} + 0,68 \times \text{Уа} + 0,63 \times \text{Ук} + 0,24 \times \text{Олп} + 0,62 \times \text{Ас} + 0,50 \times \text{Прп}$$

у якому ПрБ – професійне благополуччя, Упд – установка щодо позитивної дійсності, ЕК – емоційна компетентність, Уа – установка до автономії, Ук –

установка до контролю, Олп – орієнтація на лідерську позицію, Ас – афективна самопрезентація, Прп – пластичність регуляторних процесів.

Найбільше значення коефіцієнта фактора «Емоційна компетентність» показує провідну роль вміння усвідомлювати власні емоції, а також емоції оточуючих, аналізувати і впливати на них у формуванні почуття благополуччя у професійній діяльності дефектологів. Це пояснюється тим, що високий рівень здатності розуміти емоційні стани інших та підтримувати продуктивний контакт із підопічними та їх родинами є однією із найважливіших професійних вимог, відсутність цього безумовно не лише погіршує ефективність роботи, а й може розглядатися як прояв професійної непридатності взагалі. Установки до контролю, автономії та позитивної дійсності також мають суттєвий вплив на рівень професійного благополуччя: здатність до керування робочим середовищем та самоконтролю, прийняття ідеї неможливості однозначних вірних рішень та оцінок, слідування власним уявленням та судженням дозволяють вибудовувати ефективну лінію поведінки та сприяють позитивному сприйняттю власної професійної діяльності. Предиктори соціально-психологічного блоку афективна самопрезентація та орієнтація на лідерську позицію забезпечують високу активність у соціальних контактах, проявлення відкритості та емоційної підтримки щодо інших, проактивність (суб'єктність) та покладання відповідальності за якість взаємовідносин на себе. Предиктор «Пластичність регуляторних процесів» відображує позитивний вплив здатності до усвідомлення реальних умов діяльності, вміння підтримувати адекватність власних робочих задач, та відстежувати необхідність змін у методах чи плані роботи на відчуття благополуччя у професійній сфері. Отже, ті дефектологи, які поєднують внутрішню незалежну позицію зі свідомим ставленням до власної професійної ролі у якості особи, що має забезпечувати умови ефективною та підтримуючою взаємодії з іншими, здатні визначати поточні пріоритети у роботі та реально оцінювати власні можливості та можливості дитини прогнозовано матимуть більшу успішність у роботі та відчують себе більш благополучним.

Регресійний аналіз за компонентами професійного благополуччя виявив наступне.

За компонентом «Автономія у професійних відносинах» благополучність може бути прогнозована на підставі комплексу чинників «Емоційна компетентність», «Установка до автономії», «Установка до контролю», «Орієнтація на лідерську позицію», «Афективна самопрезентація», «Екстернальна детермінація регуляторних процесів», «Актуальність емоційно-вольової регуляції». Отримана модель описує 62,6% ($R^2=0,626$) залежної змінної, сила зв'язку залежної та незалежної змінних є потужною ($R=0,790$) на високому рівні достовірності ($p<0,01$) (Додаток П).

На підставі отриманих значень коефіцієнтів (Додаток П) можна припустити, що змінення показника благополуччя автономії у професійній діяльності може бути спрогнозоване за наступним рівнянням:

$$\text{Апд} = 3,53 + 0,20 \times \text{ЕК} + 0,16 \times \text{Уа} + 0,11 \times \text{Ук} + 0,08 \times \text{Олп} - 0,08 \times \text{Ас} - 0,08 \times \text{Ерп} + 0,27 \times \text{Ар}$$

у якому Апд – автономія у професійній діяльності, Упд – установка щодо позитивної дійсності, ЕК – емоційна компетентність, Уа – установка до автономії, Ук – установка до контролю, Олп – орієнтація на лідерську позицію, Ас – афективна самопрезентація, Ерп – екстернальна детермінація регуляторних процесів, Ар – актуальність емоційно-вольової регуляції

Найбільш впливовим є коефіцієнт актуальності емоційно-вольової регуляції, отже, здатність перебувати у теперішньому моменті, проживати та переробляти будь який емоційний досвід, утримувати напрямок власної активності не зважаючи на емоційний стан сприяє володіння певною свободою у виборі способів поведінки і дій та позитивному відчуттю автономії у професійній діяльності. Специфіка роботи у корекційній сфері передбачає постійне стикання з обмеженнями у психофізичних можливостях дитини, невідповідністю докладених зусиль отриманому прогресу, неможливістю надати родині не лише ідеальний результат, а деколи навіть втішний прогноз щодо вірогідного напрямку та рівня розвитку дитини. Процес корекційного

навчання також передбачає спрямовування діяльності дитини відповідно до визначених цілей та соціально прийнятних норм поведінки, що в реальній дійсності не завжди відповідає бажанням дитини, і може провокувати у неї емоційний опір та руйнівні поведінкові реакції. Отже, не маючи ресурсу витримувати як власні негативні емоції і підтримувати власну емоційну стабільність при контакті з деструктивними емоціями інших людей дефектолог неминуче буде уникати можливої конфронтації, підлаштовувати свою професійну поведінку у відповідності до очікувань інших, орієнтуватися на думку колег та авторитетів, розмиваючи власну відповідальність та зменшуючи вірогідність негативного емоціогенного досвіду. Очікуваним є позитивний вплив установки до автономії, установки до контролю та орієнтації на лідерську позицію у міжособистісному спілкуванні на компонент автономія у професійній сфері. Потреба у визнанні власної значущості та встановленні відносин із людьми з позиції експерта, авторитета доповнене переконаністю у власній компетентності, спокійне ставлення до мінливості та певної непередбачуваності у роботі сприятиме активній діяльності, що узгоджується перш за все із власним принципам та переконанням і, відповідно, формуванню відчуття самостійності та свободи у професійній діяльності. Емоційна компетентність забезпечує не лише необхідний рівень професійної майстерності, а й є неодмінною складовою лідерських якостей, що забезпечує ефективну реалізацію направляючої ролі спеціаліста у психолого-педагогічному корекційному процесі. Предиктор «Афективна самопрезентація» має негативний вплив у цій моделі, її зростання прогностично зменшуватиме благополуччя за цим компонентом. Можливо це пояснюється тим, що підключення прояву власних емоцій у ситуаціях суб'єктивної необхідності відстоювання власної позиції може посилювати емоційний тиск. В умовах узгодження, обговорення розбіжностей у поглядах щодо робочого процесу чи його аспектів із колегами або родинами дітей більш ефективним є утримання взаємодії у полі логіки та аргументів, висловлення власного емоційного сприйняття ситуації буде свідчити скоріш про непевність та пошук підтримки.

Також негативний вплив має екстернальна детермінація регуляторних процесів, тобто переважання слідування встановленим протоколам, нездатність самотійно організовувати власну роботу, нерозвиненість автономної саморегуляції погіршуватиме відчуття здатності до свободи дій та самотійності у професійній діяльності. Отже, дефектологи, що довіряють власній професійній думці, мають орієнтацію на власну професійну компетентність та здатність до витримування емоційного тиску будуть мати більш високий рівень благополуччя за компонентом «Автономія у професійній діяльності»

За компонентом «Позитивні відносини у професійній сфері» було визначено залежність від комплексу чинників «Установка щодо позитивної дійсності», «Емоційна компетентність», «Соматизація стресу», «Стресогенна безпорадність», «Стійкість регуляторних процесів», «Функціональність емоційного відгуку», «Актуальність емоційно-вольової регуляції», «Узагальнена модель детермінованості позитивних відносин у професійній сфері». Отримана модель описує 47,2% ($R^2=0,472$) змінності залежної змінної, сила зв'язку залежної та незалежної змінних є потужною ($R=0,687$) на високому рівні достовірності ($p<0,01$) (Додаток Р).

На підставі отриманих значень коефіцієнтів (Додаток Р) можна припустити, що змінення показника благополуччя відносин у професійній діяльності може бути спрогнозоване за наступним рівнянням:

$$\text{ПВпр} = 3,77 + 0,32 \times \text{Упд} + 0,15 \times \text{ЕК} - 0,11 \times \text{СС} - 0,20 \times \text{СБ} - 0,13 \times \text{Ср} - 0,17 \times \text{Фв} - 0,19 \times \text{Ар}$$

у якому ПВпр – позитивні відносини у професійній діяльності, Упд – установка щодо позитивної дійсності, ЕК – емоційна компетентність, СС – соматизація стресу, СБ – стресогенна безпорадність, Ср – стійкість регуляторних процесів, Фв – функціональність емоційного відгуку, Ар – актуальність емоційно-вольової регуляції.

Найбільший вплив на відчуття благополуччя у відносинах у професійній сфері у дефектологів визначає установка щодо позитивної дійсності.

Сприйняття дійсності, при якому дефектолог акцентує увагу на перевагах особистості колег та дитини, а не їх недоліках, оцінює події як результат удачі, успіху чи життєвий уроки, а не результат помилки та невезіння, свою роботу розглядає як сповнену цілями та завданнями, а не проблемам, можливостями, а не перешкоди, на професійному шляху керується через усвідомлення своїх бажань і ресурсів, а не потребах чи нестачі сприяє підвищенню рівня благополуччя у професійних стосунках. Емоційна компетентність також забезпечує як безпосередню ефективність у професійній діяльності, так і поліпшує здатність до порозуміння у взаємодії із колегами та підопічними. Отже, відчуття благополуччя у сфері відносин у професійній діяльності переважно забезпечується професійно необхідними якостями. Водночас це єдиний компонент професійного благополуччя, що має найбільшу кількість негативних чинників. Негативний вплив мають стресогенна безпорадності та соматизація стресу, що пояснюється тим, що за наявності значного виснаження психофізіологічного потенціалу та негативне сприйняття власних можливостей та перспектив своєї роботи може з одного боку перешкоджати докладанню власних зусиль до підтримки прийнятного спілкування, з причини їх об'єктивної обмеженості, а з іншого боку фокусувати увагу людини на пересічних негараздах у робочих стосунках, які є невід'ємною частиною будь-якого робочого процесу, що пов'язаний із спілкуванням людей, суб'єктивно перебільшуючи їх оцінку. Актуальність емоційно-вольової регуляції та функціональність емоційного відгуку має негативний вплив на відчуття благополуччя професійних відносин, тобто орієнтація до психологічного перебування у поточному моменті та схильність до проживання емоційного досвіду не ухиляючись у тому числі і негативних а також підключення емоційного компоненту при визначенні проблемних ситуацій та стратегій взаємодії із нею прогностично буде сприяти формування відчуття неуспішності у професійних взаємовідносинах. Можливе пояснення цього у тому, що відкритість емоціогенному досвіду розширює діапазон подразників при спілкуванні, збільшуючи рівень контактування з проявами негативних емоцій

інших та генерування власних. Стійкість регуляторних процесів має негативний вплив на відчуття благополуччя у професійних відносинах, імовірно це обумовлене по перше тим, що суб'єкти діяльності дефектологів мають певні особливості розвитку, що ускладнюють стійкий та незмінний процес взаємодії із ними, як за цілями так і за методами роботи, по друге специфікою спілкування із батьками дітей, які досить часто травматизовані станом дитини, тож мають нестабільний психоемоційний стан та потребують скоріш підтримуючого та чуйного до них ставлення. Такими чином вираженість вольового компоненту щодо планування та дотримання певної цілі і структури у відносинах із ними може погіршувати якість взаємодії та зменшувати благополуччя за цим компонентом. Отже, почуття благополуччя у професійних стосунках обумовлене переважно професійно необхідною емоційною компетентністю та позитивним типом мислення, на його зменшення впливає виснаження психофізичних ресурсів, на соматичному рівні та недиференційоване розширення діапазону стимулів емоційних реакцій.

За компонентом «Професійне самосприйняття» було визначено його залежність від комплексу чинників «Установка щодо позитивної дійсності», «Емоційна компетентність», «Установка до автономії», «Установка до контролю», «Афективна самопрезентація», «Пластичність регуляторних процесів». Отримана модель описує 65,5% ($R^2=0,655$) змінності залежної змінної, сила зв'язку залежної та незалежної змінних є потужною ($R=0,81$) на високому рівні достовірності ($p<0,01$) (Додаток С).

На підставі отриманих значень коефіцієнтів (Додаток С) можна припустити, що змінення показника благополуччя у професійному самосприйнятті може бути спрогнозоване за наступним рівнянням:

$$PC = 3,64 + 0,08 \times У_{\text{пд}} + 0,19 \times ЕК + 0,16 \times У_{\text{а}} + 0,12 \times У_{\text{к}} - 0,13 \times А_{\text{с}} + 0,06 \times Пр$$

у якому PC – професійне самосприйняття, $У_{\text{пд}}$ – установка щодо позитивної дійсності, ЕК – емоційна компетентність, $У_{\text{а}}$ – установка до автономії, $У_{\text{к}}$ –

установка до контролю, Ас – афективна самопрезентація, Пр – пластичність регуляторних процесів.

Найзначнішим для формування відчуття благополуччя за компонентом «Професійне самосприйняття» визначено емоційну компетентність, що пояснюється вимогами професії до здатності визначати та усвідомлювати свої емоційні стани та емоційні переживання інших, а також керувати і змінювати їх. Отже, така компетентність забезпечує успішність у професійній діяльності та відповідно посилює впевненість у власному професіоналізмі, розуміння своїх сильних та слабких професійних якостей, прийняття негативного і позитивного робочого досвіду. Установка до автономії, установка до контролю та установка до позитивної дійсності обумовлюють ставлення із довірою до власної професійної позиції, рішень та засобів роботи, переконаністю у власних можливостях ефективно вирішувати робочі задачі, здатності обирати професійний шлях відповідно до своїх особистих принципів та бажань, впливати на власне професійне життя. Вплив соціально-психологічного чинника афективна самопрезентація може бути пояснений тим, що реалізація орієнтації належати до різноманітних професійних суспільств, підтримувати зв'язки із колегами та здатність до продуктивної соціальної активності відповідає образу затребуваного професіонала у своїй справі, таким чином може сприяти позитивному самосприйняттю у професійній сфері. Сформованість пластичності регуляторних процесів та суб'єктивності критеріїв оцінки успішності своєї професійної діяльності забезпечують стійкість позитивного самосприйняття та впевненість у відповідності власної діяльності реальним професійним умовам.

За компонентом «Професійний розвиток» було визначено його залежність від комплексу чинників «Установка до автономії», «Установка до контролю», «Афективна самопрезентація», «Соматизація стресу», «Функціональність емоційного відгуку», «Пластичність регуляторних процесів», «Екстернальна детермінація регуляторних процесів» та «Актуальність емоційно-вольової регуляції». Отримана модель описує 68,1% ($R^2=0,655$) детермінованості залежної

змінної, сила зв'язку залежної та незалежної змінних є потужною ($R=0,83$) на високому рівні достовірності ($p<0,01$) (Додаток Т.).

На підставі отриманих значень коефіцієнтів (Додаток Т) можна припустити, що змінення показника благополуччя у професійному розвитку може бути спрогнозоване за наступним рівнянням:

$$\text{ПР} = 3,84 + 0,07 \times \text{Уа} + 0,12 \times \text{Ук} + 0,16 \times \text{Ас} - 0,09 \times \text{СС} + 0,11 \times \text{Фв} + 0,22 \times \text{Пр} - 0,07 \times \text{Ерп} - 0,07 \times \text{Ар}$$

у якому ПР – професійний розвиток, Уа – установка до автономії, Ук – установка до контролю, Ас – афективна самопрезентація, СС – соматизація стресу, Фв – функціональність емоційного відгуку, Пр – пластичність регуляторних процесів, Ерп – екстернальна детермінація регуляторних процесів, Ар – актуальність емоційно-вольової регуляції.

Вплив пластичності регуляторних процесів на відчуття реалізації власного потенціалу у професійній сфері є найбільш значним, адекватність оцінювання ефективності власних ментальних та реальних зусиль безумовно сприяє ефективному ставленню до цілей та задач професійної діяльності, забезпечує надання переваги таким, що за рівнем складності та змістом підтримуватимуть цікавість до роботи та відповідають власним можливостям, тож можуть бути реалізовані. Це стимулюватиме формуванню нових вмінь, розширенню своїх професійних знань та досягнень. Установки до контролю та автономії передбачають усвідомлення власної професійної компетентності та здатності самостійно знаходити ефективні вирішення робочих питань, що підтримує узгодженість особистісно значущих та професійних цілей та дає відчуття постійного розвитку особистості у професійній сфері. Що також пояснює позитивний вплив емоційного образу задач та проблем професійної діяльності, оскільки залучення емоційної складової наповнює її індивідуальним сенсом та визначає цінність їх вирішення. Негативний вплив чинників актуальність емоційно-вольової регуляції та екстернальної детермінації регуляторних процесів імовірно свідчить про зв'язок почуття розвитку із наявністю внутрішнього образу цілі у майбутньому, тобто співвідношення

результатів власної діяльності у сьогоденні до ступеню наближення та їх відповідності до уявної моделі очікуваного результату, на досягнення якого і спрямовані дії людини. Тобто психологічне проживання, того що протікає безпосередньо зараз перешкоджає спрямуванню фокусу уваги на визначну ціль професійної діяльності, тож сприяє зменшенню відчуття благополуччя у професійному розвитку. Негативний вплив редукції та виснаження адаптивних можливостей на відчуття розвитку може пояснюватись також необхідністю обмежувати психічну діяльність актуальним часом та поточними задачами для зменшення енергетичних витрат та підтримання задовільного функціонування.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід зазначити, що такі чинники як емоційна компетентність, афективна самопрезентація, установка до автономії, установка до контролю включені практично в усі побудовані моделі, окрім моделі компоненту «позитивні відносини у професійній сфері». Це свідчить, що дані чинники вносять значний вклад як в загальне відчуття професійного благополуччя так і в переважну більшість його компонентів окремо, позитивно впливаючи на відчуття професійного розвитку, професійного зростання. Отже, переважне значення у формуванні професійного благополуччя дефектологів мають когнітивні та соціальні-психологічні характеристики, які забезпечують продуктивну професійну діяльність та достатню соціально-психологічну взаємодію.

Регуляторними предикторами професійного благополуччя та його компонентів «Професійний розвиток» та «Професійне самосприйняття» визначені актуальність емоційно-вольової регуляції та пластичність регуляторних процесів та екстернальна детермінація регуляторних процесів. Це підтверджує переважну роль гнучкості регуляторної системи як передумови позитивного функціонування у професійній сфері корекційної психолого-педагогічної діяльності. Актуальність емоційно-вольової регуляції має позитивний вплив на компоненти «Автономія у професійній діяльності» та «Професійний розвиток», і зменшує відчуття благополуччя у «Позитивних відносинах у професійній діяльності». Це відображує необхідність здатності

балансування синхронізації емоційно-вольової регуляції між своєчасністю та випередженням, що також підтверджує важливість гнучкості регуляторних процесів та особистісних регуляторних якостей дефектологів у формуванні відчуття професійного благополуччя. Екстернальна детермінація регуляторних процесів має негативний вплив на компоненти «Автономія у професійній діяльності» та «Професійний розвиток», що свідчить про важливість гнучкості та індивідуально орієнтованого підходу у організаційному структуруванні професійної діяльності дефектологів у формуванні відчуття благополуччя і відповідності власної трудової діяльності внутрішнім спонуканням та життєвим цілям у дефектологів.

Переважними чинниками соціально-психологічного аспекту професійного благополуччя визначені афективна самопрезентація та орієнтація на лідерську позицію, які є обумовлюють його зростання як взагалі, так і за компонентами професійне самоприйняття та професійне зростання, за компонентом автономія у професійній діяльності орієнтація на лідерську позицію є чинником благополуччя, а афективна самопрезентація – неблагополуччя. Це показує залежність благополуччя дефектологів від вираженості активної життєвої позиції, а також властивостей особистості, що є затребуваними в умовах професійної діяльності у сфері корекційної психолого-педагогічної діяльності – відповідальність, емоційна зрілість, емоційна відкритість.

Чинники, що пов'язані із напруженістю та стресогенністю роботи дефектологів у найменшій мірі мають вплив на порушення професійне благополуччя дефектологів, переважно у сфері взаємовідносин, яка виявилась чутливою до стресогенної безпорадності та соматизації стресу, останній також сприяє погіршенню благополуччя за компонентом професійний розвиток. Отже, напружені психоемоційні умови діяльності дефектологів можуть ставати причиною відчуття неблагополуччя переважно за умови значного порушення психофізичного адаптаційного потенціалу особистості та проявлятися у соціально-комунікативному аспекті роботи. Це може свідчити, про

обумовленість порушення благополуччя індивідуальними нервово-психічними особливостями та рівнем емоційної стійкості, імовірно що дефектологи із більш стійким типом нервової системи та достатньо сформованими механізмами психологічного захисту більш ефективно справляються з робочим навантаженням у міжособистісній сфері робочого процесу, та відповідно відчують себе більш благополучними, аніж дефектологи, що мають більш слабший психофізичний потенціал. Це також опосередковано підтверджується визначеними кластерами професійного благополуччя, оскільки соціально-орієнтований варіант є менш «неблагополучним» ніж автономний.

2.7. Вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю

Першим етапом став проведений аналіз ставлення досліджуваних до здоров'я. За отриманими даними було визначено, що у групі педагогів загальноосвітніх закладів переважає середній рівень сформованості функціональних особливостей здоров'я ($n=33$, 32,7%), для 19,8% ($n=4$) респондентів виявлено інтенсивність ставлення нижче за середній рівень, для 17,8% ($n=18$) – вище за середній. Низька інтенсивність ставлення до здоров'я притаманна 8,9% ($n=9$) представників цієї групи, у п'ятій частині педагогів зафіксовані високі показники, що відповідають високому ($n=12$, 11,9%) та дуже високому ($n=9$, 8,9%) рівню. Екстремально низького рівня показника інтенсивності ставлення у цій групі не виявлено.

Серед досліджуваних у групі фахівців корекційної освіти було зафіксоване переважання середнього рівня ставлення до здоров'я ($n=29$, 38,7%), значну поширеність дуже низької ($n=15$, 20,0%) та низької ($n=10$, 13,3%) інтенсивності ставлення. Частка дефектологів, значення показників яких відповідає рівню вище за середній, склала 14,7% ($n=11$); нижче середнього

рівня інтенсивність ставлення виявлена у 5,3% (n=4) опитаних; високий рівень зафіксовано у 8,0% (n=6).

Проведений порівняльний аналіз виявив наявність статистично достовірних відмінностей у розподілі інтенсивності ставлення до здоров'я між групою освітян загальних закладів та фахівців корекційної освіти ($\chi^2=39.713$; $p<0.01$). Також значущі відмінності між групами зафіксовані за показниками емоційної шкали ($t=2,43$; $p<0.05$), шкали вчинків ($t=1,99$; $p<0.05$) та загальною інтенсивністю ставлення до здоров'я ($t=39.713$; $p<0.05$).

Рис.2.14. Середні показники параметрів ставлення до здоров'я респондентів за групами ($M \pm \sigma$)

Відповідно до результатів дослідження (Рис.2.14) педагоги мають більш високі показники за означеними параметрами, ніж дефектологи, що проявляється у більшій сформованості ставлення до здоров'я, його підтримання та функціональному прояві серед працівників сфери загальної освіти ніж корекційної. Отримані дані демонструють помірно емоційне ставлення до власного здоров'я у емоційній сфері серед обох груп, однак педагогам властива наявність більшої чутливості до вітальних проявів власного організму та порівняно більша здатність отримувати насолоду від турботи про здоров'я. Для дефектологів здатність реагувати на фізіологічні прояви організму є менш інтенсивною, у порівнянні з педагогами вони схильні до більш помірковано

ставлення до збереження здоров'я, та сприйняття цього аспекту життя менш емоційно, скоріш як вимушену необхідність. Також фахівці психолого-педагогічного профілю корекційної сфери мають меншу інтенсивність у поведінкових проявах щодо формування здорового способу життя, які направлені на зміну оточуючого середовища. Вони у меншій мірі ніж педагоги загальної освіти проявляють активність, щодо наміру впливати на ставлення до здоров'я у навколишніх людей, стимулювати їх до здорового способу життя, створювати навколо себе здорове життєве середовище. Ставлення до здоров'я дефектологи сприймають більш «особистою справою» людини ніж педагоги.

Відповідно до отриманих даних у групі педагогів загальної освіти визначено зменшення психологічного благополуччя. У більшості представників цієї групи ($n=56$, 54,4%) під час пандемії зафіксовано його низький рівень, третина опитаних має середній рівень ($n=34$, 33,7%) та найменшу долю складають педагоги з високим рівнем психологічного благополуччя ($n=11$, 10,9%). За даними попереднього дослідження [242] до початку епідемії Covid-19 найбільш представленим у даній групі був високий рівень психологічного благополуччя ($n=28$, 51,8%), третина педагогів мала низький рівень ($n=17$, 31,5%) та найменш розповсюдженим був середній рівень ($n=9$, 16,7%). Зафіксоване погіршення відчуття благополуччя має статистично значущу достовірність ($\chi^2=38,987$; $p<0.01$).

Порівняльний аналіз рівня психологічного благополуччя у групі представників корекційної освіти за періодами «до початку епідемії» та «під час епідемії» впровадження карантинних заходів також показав наявність статистично достовірних відмінностей ($\chi^2=6,730$; $p<0.05$) та зменшення відчуття благополуччя у цій групі. Найбільш представленим є середній рівень психологічного благополуччя ($n=29$, 38,7%), високий ($n=25$, 33,3%) та низький ($n=21$, 28,%) рівні благополуччя зафіксовано приблизно у рівних частках, по третині з вибірки. У дослідженні періоду передуючому епідемії у половини з дефектологів ($n=57$, 50,4%) було зафіксовано високий рівень психологічного

благополуччя, розповсюдженість середнього ($n=28$, 24,8%) та низького рівнів ($n=28$, 24,8%) визначено серед респондентів у рівному обсязі.

За результатами детального аналізу показників компонентів психологічного благополуччя (Додаток У) було визначено наступне. Статистично достовірні зміни під час пандемії визначені для загального показника благополуччя та компонентів «Позитивні відносини із оточуючими» ($t=4,52$; $p<0.01$), «Автономія» ($t=2,49$; $p<0.05$), «Керування середовищем» ($t=2,97$; $p<0.01$), «Цілі у житті» ($t=1,98$; $p<0.05$), «Осмисленість життя» ($t=2,43$; $p<0.05$) та додатковими шкалами «Людина як відкрита система» ($t=2,83$; $p<0.01$). Наявні зміни відображують тенденцію до погіршення у сфері психологічного благополуччя та характеризуються посиленням відчуття ізоляваності, залежності від соціальних норм, зростанням відчуття безпорадності, скорочення переконань, які становлять відправною точкою для формування сенсу життя, зменшення здатності до інтегрування нової інформації та досвіду, зростання наділення минулого та теперішнього сенсом та посиленням відчуття цілеспрямованості.

Для групи дефектологів статистично достовірні зміни параметрів психологічного благополуччя під час пандемії COVID-19 зафіксовано для компонентів «Позитивні відносини» ($t=3,01$; $p<0.01$), «Автономія» ($t=2,87$; $p<0.01$), «Керування середовищем» ($t=3,98$; $p<0.01$), «Цілі у житті» ($t=2,97$; $p<0.01$), додатковою шкалою «Людина, як відкрита система» ($t=2,48$; $p<0.05$) та загальним показником ($t=2,34$; $p<0.05$). Значення показників за всіма означеними компонентами має тенденцію до зменшення, окрім параметру «Людина, як відкрита система» ($M=69,1\pm 11,7$), який під час пандемії збільшився до значення вище за середній рівень, який було зафіксовано у попередньому дослідженні ($M=65,9\pm 6,9$). Для даної групи зміни у сфері благополуччя в умовах пандемії проявляються у посиленні невдоволеності та обмеженості соціальними контактами, посиленні орієнтації на думку оточення, зростанні відчуття неможливості зміни обставини життя, втраті особистісних

смыслів та переконань, зростанні відчуття нудьги, збільшенні здатності до інтегрування і сприйняття нових обставин.

Отримані дані свідчать, що в обох групах досліджуваних посилюється формування фрустрованості у міжособистісних відносинах, зростання конформізму та орієнтування на соціальну думку, інтенсифікація почуття безпорадності, здатності до організації свого середовища та умов життя, збідніння життєвих цілей та посилення відчуття спустошеності. Характерним для педагогів є певне зростання відчуття життєвих перспектив, поточних цілей та оцінювання себе як цілеспрямовану особистість, зменшення здатності інтегрувати нові обставини. Для дефектологів специфічним є зростання відкритості до нового досвіду та його безпосередньому переживанню.

Результати порівняльного аналізу показників рівня сформованості професійного благополуччя за періодами дослідження для груп фахівців загальної та корекційної освіти представлені у Таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

Розподіл досліджуваних за рівнем професійного благополуччя у групах

Рівень професійного благополуччя	Педагоги				Дефектологи			
	до пандемії		під час пандемії		до пандемії		під час пандемії	
	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%
Низький	41	75,9	93	92,1%	93	82,3	64	85,3%
Середній	9	16,7	2	2,0%	20	17,7	8	10,7%
Високий	4	7,4	6	5,9%	0	0	3	4,0%
Критерій χ^2	13.287; $p < 0.01$				5.779; $p = 0.056$			

Статистично достовірне ($p < 0.01$) зменшення благополуччя у професійній сфері визначено для групи педагогів загальних закладів освіти, переважна більшість з яких ($n=93$, 92,1%) мають низький рівень. Таке зменшення

відбулося за рахунок скорочення долі представників із середнім рівнем, частка яких складала 16,7% (n=9) до початку розповсюдження захворювання, і складала 2,0% (n=2) під час пандемії. Розповсюдженість високого рівня професійного благополуччя у даній групі у попередньому (n=4, 7,4%) та актуальному (n=6, 5,9%) дослідженні не зазнала значних змін. Проведений порівняльний аналіз частотного розподілу рівня професійного благополуччя у групі представників корекційного напрямку психолого-педагогічної роботи не виявив статистичною значущих відмінностей за періодами.

Проведений подальший детальний порівняльний аналіз за параметрами благополуччя у професійній сфері в обох групах досліджуваних виявив наступне (Додаток Ф). У групі педагогів при порівнянні значень показників за попередніми дослідженнями та під час пандемії статистично достовірні відмінності визначені для шкал «Автономність у професійній діяльності» ($t=3,27$; $p<0.01$), «Задоволеність професійними досягненнями» ($t=2,12$; $p<0.05$), «Позитивні відносини у колективі» ($t=4,84$; $p<0.01$) та загального показника професійного благополуччя ($t=2,55$; $p<0.05$). Для групи дефектологів під час пандемії зафіксовані зміни рівня благополуччя за компонентами «Автономність у професійній діяльності» та «Позитивні відносини у колективі» із статистичною достовірністю на рівні $p<0.05$.

У наукових дослідженнях з проблематики психологічного благополуччя в умовах пандемії COVID-19 натеper існує загальна думка, що її наслідками у психоемоційній сфері є підвищення тривоги та виникнення гострих стресових реакцій, емоційного вигоряння, залежностей, депресії та посттравматичного стресового розладу [272; 78; 277]. Проведене порівняльне дослідження рівня психологічного та професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю під час COVID-19 демонструє значне зростання відчуття неблагополуччя та підтверджує наявність негативного впливу умов життя, що пов'язані із пандемією та карантинними заходами. Оскільки на рівні суспільного життя такі фактори як карантинні обмеження, інформаційна складова, система охорони здоров'я можуть бути умовно охарактеризовані як

достатньо подібні для учасників дослідження, то в цілому можна вважати, що респонденти перебувають у цей період у більш менш тотожних соціальних умовах життя і знаходяться під дією схожих факторів соціального середовища. Отримані дані щодо відмінностей у мірі проявів порушення відчуття благополуччя між представниками загальноосвітньої та корекційної сфери можуть бути пояснені в першу чергу обумовленістю внутрішньоособистісними якостями та властивостями особистості, що опосередковано може бути підтверджено отриманими даними щодо менш сформованого ставлення до здоров'я у групи дефектологів, які мають більш значне порушення психологічного благополуччя. Дослідження Шандрука С.К. щодо здоров'я, як однієї фундаментальної передумови ефективної життєдіяльності та позитивного функціонування людини, підґрунтя розкриття її можливостей і саморозвитку [181], на нашу думку дають підстави для такого припущення, яке потребує подальшої перевірки у дослідженнях взаємозв'язку функціональних особливостей здоров'я та ставлення до нього з компонентами психологічного благополуччя з позиції ресурсного підходу.

Виявлені у дослідженнях розбіжності за інтенсивністю впливу умов життя, які виникли внаслідок пандемії, на професійне благополуччя з одного боку можуть свідчити про те, що відчуття позитивного функціонування у сфері праці у значній мірі є більш чутливим до зовнішніх (організаційних) факторів, ніж психологічне благополуччя. Протягом дії загальноукраїнських протиепідемічних заходів сфера закладів загальної та корекційної освіти знаходились у різних умовах робочого процесу. Дистанційна форма навчального процесу торкнулася переважно педагогів саме загальноосвітніх закладів, оскільки особливості контингенту з яким працюють фахівці корекційної сфери обумовлюють суттєво меншу ефективність сприйняття навчального процесу у формі, яка не передбачає безпосереднього контактування із педагогом чи психологом, а досить часто і унеможливають таку взаємодію. Окрім технічних і організаційних складнощів, які пов'язані із вимушеним стрімким переходом до нового формату робочої взаємодії та

безумовно сприяють зростанню навантаження, «робота з дому» може позначатися на балансі робочого та особистого часу, викликати труднощі, що пов'язані із збереженням особистого простору та виступати додатковим фактором стресу. На думку Margolis. J та Nagel. L збільшення стресу у педагогів, накопичення втоми та розумове виснаження можуть негативно позначитися на їх продуктивність та рівень задоволеності роботою та сприяти їх супротиву до змін, що зменшує адаптивність та також посилює відчуття неблагополуччя [253].

Висновки до розділу 2

1. Психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя» в мовній свідомості фахівців психолого-педагогічного профілю відображує позитивний психоемоційний стан, пов'язаний із позитивними відчуттями від професійної діяльності, зокрема задоволенням роботою, матеріальною винагородою, можливістю побудови кар'єри та професійного зростання, визнанням успіху та позитивними стосунками.
2. На основі теоретико-методологічного аналізу та концептуалізації поняття розроблено структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю, як інтегрованої схеми зв'язків, що враховує зовнішні та внутрішні умови життєдіяльності, психологічні ресурси особистості та регуляторні, реактивні, когнітивні, соціально психологічні фактори його детермінації.
3. Ускладнення умов професійної діяльності фахівців психолого-педагогічного профілю позначається погіршенням психологічного благополуччя. Встановлено переважання високого рівня благополуччя серед педагогів загальноосвітніх закладів та дефектологів, які працюють із більш легким контингентом. У спеціалістів, які працюють із дітьми з первазивними порушеннями виявлено рівномірний розподіл за рівнем психологічного

благополуччя. Найбільш чутливими до змісту професійної діяльності є параметри позитивних відносин, автономії та осмисленості життя.

4. Варіативність психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю представлена пасивно-залежним, синтетичним, фрустрованим та особистісним типологічними профілями, найбільш конструктивним з яких є особистісний. У педагогів загальноосвітніх закладів переважає особистісний профіль психологічного благополуччя; у дефектологів, що працюють із дітьми, які не мають важких порушень розвитку, домінують синтетичний та особистісний типи; у дефектологів що працюють із дітьми з первазивними розладами переважає пасивно-залежний тип.
5. Дефектологам порівняно із педагогами притаманна більша пластичність регуляторних процесів та нижчий рівень сформованості цілеспрямованої саморегуляції; менш виражені установки до відкритості оточуючій реальності, менша готовність позитивно сприймати невизначені ситуації та витримувати напругу й діяти в умовах новизни, більш високий рівень емоційного інтелекту; більша адаптивність у міжособистісних відносинах, зменшена соціальною активністю та більша потреба у зовнішній підтримці. У дефектологів визначено наявність більш інтенсивнішого сприйняття стресу, вираженості дезадаптаційних порушень, емоційного вигоряння. Із посиленням стресогенності професійного середовища у дефектологів відбувається формування фази виснаження, переважаючими симптомами емоційного вигоряння є деперсоналізація та психосоматичні та психовегетативні порушення.
6. У дефектологів порівняно із педагогами виявляється більш низький рівень загального показника професійного благополуччя. Збільшення несприятливості умов праці та психоемоційного навантаження відображується на параметрі автономність у професійній діяльності у бік його зменшення, на параметрі професійні цілі у бік збільшення.

7. Визначені та охарактеризовані три типологічні профілі професійного благополуччя: стабільний, соціально-орієнтований та автономний, з яких стабільний профіль є більш конструктивним. Серед дефектологів з автономним профілем професійного благополуччя домінуючими є фрустрований та пасивно-залежний тип психологічного благополуччя, половина з дефектологів із соціально-орієнтованим профілем мають пасивно-залежний тип психологічного благополуччя, у дефектологів із стабільним профілем рівномірно представлені особистісний, синтетичний та пасивно-залежний профілі психологічного благополуччя.
8. Для стабільного профілю у регуляторній сфері характерним є збільшені показники за параметрами планування, наполегливості, орієнтація на теперішнє, зниження румінації та складнощів менталізації; у когнітивній – наявність найвищої установки про власну цінність та контрольованість світу, найнижчий показник міжособистісної інтолерантності; у соціально-психологічній сфері – найбільш вираженими є потреба у контролі та обов'язі соціальних інтеракцій; у сфері, що пов'язана із реакцією на стресовість середовища – найнижчий загальний рівень сприйняття стресорів та зменшений показник деперсоналізації. Для соціально-орієнтованого профілю характерним є найвищий показник самоорганізації, найбільші показником міжособистісної інтолерантності, інтенсивності сприйняття стресорів, у тому числі за сферами загальне самопочуття, самотність, фінанси та взаємовідносини із оточуючими. Для автономного профілю характерним є найнижчий показник гнучкості регулятивних процесів, збільшене значення показника наполегливості, знижені показники установки про доброту людей та справедливість світу, найнижчий показник потреби у включенні до соціальних контактів, найвища інтенсивність стресорів, що сприймаються, у сфері порушення планів та взаємовідносин із оточуючими, збільшення деперсоналізації, морального відчуження та моральної дезорієнтації.

9. За результатами факторного аналізу структуру регуляторних факторів професійного благополуччя складають: стійкість регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, пластичність регуляторних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції. Структуру когнітивних факторів утворюють: емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, установка до контролю, установка до автономії. Структуру соціально-психологічних факторів складають: орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, асиметрична інтимність. До структури реактивних факторів належать: соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція, стресогенна безпорадність. Найпотужніші позитивні зв'язки з рівнем професійного благополуччя виявлені з факторами емоційна компетентність, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, установка до контролю та негативний зв'язок – з соматизацією стресу.
10. За результатами регресійного аналізу предикторами загального рівня сформованості професійного благополуччя є: установка щодо позитивної дійсності, емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів. Переважаючий вплив на усі компоненти професійного благополуччя дефектологів мають когнітивні предиктори – емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, та соціально-психологічні – афективна самопрезентація та орієнтація на лідерську позицію.
11. Визначено негативний вплив пандемії Covid-19 на функціональні особливості здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю. Для дефектологів характерне менш турботливе ставлення до здоров'я ніж для педагогів загальноосвітніх закладів, переважно за емоційною та поведінковою складовими. Погіршення психологічного благополуччя за умов епідемії виражено рівною мірою у досліджуваних фахівців психолого-педагогічного профілю. Професійне

благополуччя спеціалістів загальноосвітніх закладів виявилось більш чутливим до умов життя під час пандемії, та погіршилось більш суттєво, ніж у дефектологів, переважно за компонентами автономії та взаємовідносин у колективі.

Зміст розділу викладено у публікаціях автора: 50; 51; 54; 56; 242

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ

3.1. Методологічні основи створення програми оптимізації професійного благополуччя

Натепер використовуються різні теоретичні підходи і стратегії втручання для поліпшення психологічного благополуччя, які варіюються у тому числі у відповідності до уявлення про сутність самого благополуччя. Незважаючи на те, що у даний час є багато визначень та концепцій благополуччя основними є суб'єктивне та психологічне благополуччя. Поліпшення суб'єктивного благополуччя ґрунтується на гедоністичній моделі, у якій прагнення до позитивного досвіду займає центральне місце. Зазвичай це вимірюються через задоволення життям в поєднанні з балансом між позитивними та негативними емоціями. Інший напрямок базується на розумінні благополуччя у євдемонічній традиції, що наголошує на необхідності задоволення основних психологічних потреб, які необхідні для позитивного функціонування та зростання. Можна виділити два провідних напрямки у психологічних стратегіях поліпшення та підтримання психологічного благополуччя: психологічні втручання спрямовані на зменшення впливу негативних станів, стресу, депресії чи тривожності та втручання спрямовані на формування та розвиток якостей, навичок тим чи іншим чином пов'язаних із компонентами благополуччя (наприклад стійкість, оптимізм, усвідомленість, саморегулювання). Тобто дефіцитний підхід, який лежить в основі спрямованості на поліпшення особистісних реакцій на стрес та проактивний підхід, що орієнтований на сприяння благополуччю через надання можливостей та посилення особистих ресурсів. Найпоширенішими ефективними стратегіями натепер є для когнітивно-поведінкова терапія, короткострокова терапія, що орієнтована вирішення проблем та міжособистісна терапія Клермана. [197; 263].

Застосування ефективних методів психологічної допомоги для сприяння розвитку психологічного благополуччя, у тому числі професійного, фахівців, що задіяні у сфері соціономічних професій та зокрема у сфері корекційної педагогіки натеper стає необхідністю, оскільки така діяльність значною мірою є стресогенною, пов'язана з психоемоційним навантаженням, виникненням та розвитком негативних переживань, а також перенапруженням психічних функцій, що підвищує ризик професійних і особистісних деструкцій і знижує відчуття благополуччя персоналу у цій сфері [215; 274]. Окрім негативних ефектів які безпосередньо впливають на якість життя людини і реалізації нею робочих завдань, це також відбивається на організаційному та соціальному рівні, та проявляється у зростаючих складнощах з підбором і утриманням працівників сфери корекційного навчання. Вивчення досвіду науковців дозволяє виділити декілька актуальних напрямків програм психологічного втручання, спрямованих на поліпшення благополуччя співробітників у професійному аспекті життєдіяльності:

- когнітивно-поведінкова терапія є найбільш поширеною традиційною практикою що спрямована на поліпшення добробуту і задоволеності роботою співробітників за рахунок зміни пов'язаних з роботою думок, ставлень, установок і стратегій поведінки, що виникають і реалізуються у них в контексті професійної діяльності. Особливе місце займають програми, що ґрунтуються на Теорії запланованої поведінки (ТПВ) і тренуванні уважності. Основна увага в рамках когнітивно-поведінкового тренінгу приділяється оцінці точності і функціональності використання атрибутивних стилів, які за необхідності можуть бути скориговані [203; 271];

- програми підтримки, збереження та розвитку професійного благополуччя які ґрунтуються на стратегіях психофізіологічного відновлення, що виділяються дослідниками на основі аналізу і вивчення ролі відпочинку і різних видів дозвільної активності у збереженні професійного здоров'я та благополуччя [92; 218; 286];

- коучінг, який є достатньо новим методом, і використовується організаціями поряд з більш традиційними практиками. Цей метод має потенціал не лише як технологія навчання та розвитку персоналу, а й як підхід до вирішення питань, що пов'язані зі збереженням та /або зростанням відчуття благополуччя персоналу [269]. Недирективний стиль взаємодії між коучем і учасниками сприяє гнучкості та зменшенню опираючості на зміни, що пов'язані з бажанням людини бути незалежною та обмежувати примус ззовні, що також підвищує ефективність програм втручання.

- заходи самодопомоги, що включають ведення психологічного щоденника, домашні завдання, використання інформаційних та комунікаційних технологій, які використовуються для навчання фахівців та як засіб дистанційного консультування (online counseling), а також як форма організації програм, спрямованих, наприклад, на досягнення балансу між роботою та особистим життям співробітників, керування часом. Також зараз стають затребуваними програми, які використовують можливості мобільних пристроїв, в тому числі різні додатки для смартфонів (smart-phone applications), які допомагають людині ефективніше змінювати свою поведінку в сфері підтримки здоров'я та психофізичного стану [192].

Також останнім часом до практичного застосування входить розширення методологічних засад на базі яких створюються програми, що поєднують методи різних теоретичних напрямків. Прикладом такого є використання когнітивно-поведінкових технік у поєднанні з методами релаксаційної терапії, доповнення основної стратегії втручання біологічним зворотнім зв'язком у дослідженнях Vitasari, Wahab, Othman, Awang. На нашу думку таке поєднання напрямків може бути доцільним, оскільки дає можливість реалізувати зміщення фокусу з дефіцитарного підходу до проактивної стратегії підтримки благополуччя та сприяння зростанню особистості при збереженні можливості мінімізації негативних станів та наслідків неблагополуччя.

Вибір напрямку та методів корекційного втручання при створенні програм психологічного супроводу психологічного та професійного благополуччя спеціалістів корекційної освіти має враховувати організаційну і змістовну специфіку даної діяльності – високий рівень комунікативної навантаженості, регулярне включення адаптивних механізмів, систематичне перебування в ситуації вимагає дій в умовах невизначеності, необхідність усвідомленого емоційного включення і ретельна диференціація в емоційних проявах [193; 232; 278]. Порівняльне емпіричне дослідження особливостей професійного благополуччя дефектологів та його чинників засвідчило наявність низького рівня благополуччя у досліджуваних та його значні порушення переважно за компонентами автономія та відносини із іншими. Також було зафіксовано тенденцію до соціальної та емоційної ізоляції, порушення комунікативного процесу та взаємодії із оточуючими, у тому числі складнощі із розумінням емоційних станів інших осіб, ригідність емоційно-вольових процесів, що супроводжуються зниженням психофізичного потенціалу. Оскільки професійна підготовка спеціалістів передбачає наявність високого рівня емпатії та цілеспрямований розвиток якостей необхідних для спілкування, імовірним є припущення, що проблеми порозуміння із іншими особами стосуються перш за все взаємодії із дітьми з важкими порушеннями, внаслідок особливостей розвитку їх соціальної та комунікативної сфер. Визначений дисбаланс між автономністю та стосунками із іншими у професійній поведінці має два прояви: а) невпевнена поведінка – залежність від зовнішніх оцінок, ухилення від відповідальності при збереженні пасивної соціальної взаємодії; б) агресивна поведінка – виражена незалежність, індивідуалізм при ігноруванні інтересів оточуючих. Специфіка професійної діяльності передбачає у дефектологів вміння відповідати за власну поведінку, демонструвати самоповагу і повагу до інших, позитивність та відкритість до інших, вміння слухати оточуючих, розуміти їх та намагатися досягти розумного компромісу, тож визначені у дослідженні складнощі із впевненою поведінкою у міжособистісній взаємодії безумовно мають негативний вплив на благополуччя та якість

професійної діяльності. Отже, психологічна програма формування та розвитку професійного благополуччя дефектологів має включати в себе заходи, спрямовані на формування конструктивної взаємодії у професійних відносинах. Науковці вважають, що асертивний стиль взаємодії є оптимальним у сучасному суспільстві для застосування повсякденній психолого-педагогічній діяльності [46; 71; 194]. Також результати досліджень підтверджують наявність позитивного зв'язку асертивності та психологічного благополуччя [30; 74; 115].

Асертивність у сфері міжособистісного спілкування, передбачає природню спонтанну поведінку, що поєднує реалізацію власних інтересів схильностей, переконань; відмову від спирання на нав'язані установки та оцінки; демонстрацію позитивності, відкритості і поважного ставлення до інших. Такий стиль взаємодії дозволяє знаходити взаємоприйнятні рішення і зберігати відносини навіть в дуже складних ситуаціях [261]. Складнощі із застосуванням асертивності пов'язані з тим, що навички такої поведінки вимагають серйозної підготовки і практики, оскільки для більшості людей більш звичні інші стилі спілкування [63].

На основі аналізу наукової літератури було виявлено, що тренінг асертивної поведінки найчастіше становить один з аспектів більш широких терапевтичних програм і в даний час існують різні методи і техніки з розвитку асертивності. [27; 147]. Його цілі включають: а) підвищення усвідомленості щодо особистих прав; б) розрізнення асертивності та неасертивності: залежності чи агресивності; в) навчання вербальним і невербальним вмінням. Остання категорія включає вміння казати «ні», звертатися з проханнями і висувати вимоги, висловлювати позитивні і негативні почуття, починати, підтримувати і закінчувати розмову. Тренінг асертивності в тому вигляді, як він зазвичай практикується, вимагає визначення специфічних ситуацій, в яких клієнт зазвичай поводить себе дезадаптивно, тобто залежно або агресивно. Розповсюдженою практикою у програмах з підвищення асертивності є використання наступних процедур [124].

- когнітивне реструктурування: включає критичний аналіз ірраціональних уявлень, що перешкоджають асертивності, та набуття знань, які посилюють асертивність.

- набуття навичок реагування, які підвищують асертивність завдяки моделюванню (як відкритого, так і прихованого) поведінки та інструктуванню клієнта. В фокусі знаходяться як вербальні, так і невербальні компоненти асертивності.

- відтворення реакцій: полягає у відпрацюванні нових реакцій у рольовій грі, репетиції поведінки або спеціальних вправах.

- вдосконалення реакцій: полягає у наданні новій поведінці невимушеності та стійкості за допомогою адекватного зворотного зв'язку, критичних коментарів та вказівок тренера.

- генералізація навчання: передбачає випробовування нової поведінки у реальній ситуації і заохочує до її поширення на нові ситуації.

З позиції науковців С. Башкатова, Л. Козьміної, Я. Павлоцької, А. Сергєєвої найбільш ефективними формами психологічного втручання щодо поліпшення благополуччя є тренінги, навчально-тренувальні заняття, групова та індивідуальна робота, ведення психологічного щоденника, домашні завдання; серед методів визначені: методи когнітивної терапії, арт-терапії, методи гештальт-терапії, тілесно-орієнтованої психотерапії, аутогенне тренування.

Отже, спираючись на суб'єктний підхід та уявлення про функціональність психологічних ресурсів особистісних ресурсів ефективного підвищення рівня благополуччя дефектологів може бути реалізоване через наступні напрямки:

- розвиток когнітивного фактору благополуччя: підвищення рівня професійно важливих знань, вмінь та навичок, пов'язаних із роботою безпосередньо із контингентом з важкими порушеннями розвитку, збільшення обсягу знань про свої професійні можливості, потенціал та обмеження, розвиток рефлексії щодо власної особистості у професійному контексті життя та його цілей, мотивів.

- розвиток соціально-психологічної фактору благополуччя: формування спрямованості на конструктивні відносини з оточуючими, формування та розвиток впевненої (асертивної) поведінки, орієнтованість на подолання виникаючих перешкод, а не на переживання, соціальна орієнтованість, поєднання спонтанності з можливістю довільної регуляції у взаємодії.

- розвиток регуляторної фактору благополуччя: формування вміння зберігати емоційну стійкість та гнучкість волевого саморегулювання, здатність до виділення значущих адекватної оцінки умов професійної діяльності та їх змін, вміння використання допоміжних стратегій у плануванні та керуванні своїм робочим процесом та часом.

- зменшення реактивних психоемоційних проявів негативного впливу стресових факторів робочого середовища: покращення емоційного тону, зменшення емоційної ізолюваності та зануреності у власні переживання, сприяння відкритості до сприйняття нового досвіду, відновлення запас психофізіологічних енергетичних можливостей організму.

Значний потенціал у роботі з реактивними факторами професійного благополуччя має метод Tomatis. Згідно теорії А. Томатиса людське вухо є значущим каналом сприйняття сенсорних стимулів, які використовується для врівноваження «чутливості» і «емоційності» [288; 294; 295; 296]. Дисбаланс між цими двома параметрами на когнітивному і емоційному рівнях впливає на здатність людини до творчості, знижує можливість цілісного сприйняття навколишнього середовища і адекватної цілеспрямованої реакції на її вимоги. Також, цей дисбаланс призводить до відмови у доступі до «прослуховування» зовнішнього світу, в тому числі в сфері міжособистісного відносини [200]. Метод Tomatis заснований на взаємодії психологічних характеристик із аудіосприйняттям через взаємозалежність психологічних установок, слуху та слухання, мови і мовлення. Метод характеризується як аудіопсіхофологія, метод Tomatis (ТМ), звукова стимуляція або сенсоневральне інтеграційне навчання [221]. Метод звукової стимуляції Томатиса використовує електронну модуляцію музики за допомогою пристрою, розробленого А. Томатісом, яке

має назву «електронне вухо». Модуляція звукового ряду включає в себе можливість варіативності співвідношення прецесії і чергування діапазонів звучання, інтенсивності посилення та фільтрації частотних діапазонів у передаванні аудіосигналу як за допомогою повітряної так і кісткової провідності. Результуючий звук транслюється через навушники і вібратори.

Вплив функціонування аудіальної сенсорної системи на благополуччя займає центральне місце в теорії А. Томатіса. Центральна думка теорії А. Томатіса полягає в тому, що благополуччя особистості щільно пов'язане з їх слуховим функціонуванням (Van Jaarsveld & Du Plessis, 1988; Madaule, 1994; Tomatis, 1991). Він стверджував, що людьми рухає бажання спілкуватися (слухати), яке з'являється одночасно із здатністю дитини сприймати материнський голос ще за 4,5 місяці до народження (Gilmor et al., 1989; Tomatis, 1991, 1994).

Метод Tomatis спрямований на поліпшення балансу і інтеграції слухання на емоційному і на когнітивному рівнях, підвищення довільності діяльності та ефективності самокерування поведінкою, зниження дезадаптивних емоційних, афективних, когнітивних і поведінкових реакцій (Sollier, 2005). Публікуються дослідження, які показують позитивний вплив на низку психологічних розладів, саморегуляцію, комунікативну і соціальну сфери діяльності [221]. У зв'язку із благополуччям особистості цей метод на даний час розглядаються досить нечасто. Та незважаючи на недостатню розробленість, у деяких дослідженнях щодо впливу звукової стимуляції на психологічне благополуччя, як в формі музики Моцарта так і методом Tomatis, дослідники Dyalan, Botha, Vercueil відзначають позитивний ефект в цілому, хоча і без уточнення впливу в рамках структури психологічного благополуччя та його прояву в професійній сфері діяльності [200].

Поліпшення здатності до сприйняття і обробки аудіальної сенсорної інформації сприяє розширенню взаємодії з навколишнім світом (Solisten 2009; Thompson & Andrews, 2000), за даними досліджень Du Plessis Botha нейросенсорна стимуляція може сприяти підвищенню рівня функціонування

особистості у цілому, через розширення сенсорного спектру сприйняття. Метод Tomatis надає як стимулюючий кортикальний вплив, так і має розслаблюючий ефект, внаслідок чого ефективно впливає на регуляцію стресу, емоційні розлади, тривожність [288; 293]. Навички слухання інтегровані у процес управління увагою і впливають на виконавчі функції, які є важливим елементом у реалізації стратегій вирішення проблем і самоконтролі (Berger, 2011). Здатність людини контролювати і оцінювати зміни в навколишньому середовищі для досягнення певної мети, ефективно реагувати на зворотний зв'язок в процесі вирішення практичних завдань і задоволення власних потреб безпосередньо співвідноситься з таким компонентом психологічного благополуччя як компетентність керування оточенням та автономія. Професійна специфіка діяльності дефектологів та організаційні характеристики психолого-педагогічної роботи із дітьми з емоційними, комунікативними і поведінковими розладами дають підставу для вибору методу аудіонейростимуляції Tomatis в нашому дослідженні в якості додаткового методу психологічного втручання. Очікуваним результатом її використання є позитивний вплив на психоемоційний стан учасників, психофізичний потенціал та відкритість до оточуючого середовища, що має сприяти підвищенню рівня професійного благополуччя.

Основним методом програми психологічного супроводу професійного благополуччя спеціалістів психолого-педагогічного профілю, що працюють із дітьми з порушеннями розвитку, програми був обраний формат психологічного тренінгу. Тренінг є системою спеціально організованого інтенсивного впливу, спрямованого на в першу чергу на створення умов для розвитку саморозуміння, емоційної гнучкості, рефлексії; зміни ставлення до себе та інших, вироблення навичок саморегуляції, поліпшення соціальної адаптації учасників, поглиблення досвіду психологічної інтерпретації поведінки інших людей. Досвід переживань і співпереживання, отриманий в процесі тренінгової роботи групи, є значущим емоційним компонентом низки таких ефектів, як: посилення

спрямованості до партнерів по спілкуванню; розвиток гуманістичної установки щодо партнерів; зростання соціально-психологічної активності.

3.2. Характеристика структури та змісту програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів

На підставі отриманих результатів дослідження були виділені мішені впливу корекційної програми психологічного втручання та розроблено програму, спрямовану на збереження та розвиток професійного благополуччя дефектологів, такими мішенями стали визначені предиктори: стійкість та пластичність регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, екстернальна детермінація регуляторних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції, емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, контролю та автономії, орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, асиметрична інтимність, соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція і безпорадність. Отже, програма супроводу передбачає розвиток асертивності та емоційної компетентності, зменшення впливу асиметричних афективних проявів у спілкуванні, розвитку навичок самопрезентації, посилення пластичності регуляторних процесів та функціональності емоційного відгуку, зменшення установки до контролю посилення психофізіологічного потенціалу та подолання соматизації стресу, сприяння розвитку оптимізму та життєстійкості. Програму було та реалізовано на базі громадського об'єднання «Аутизм.Альтернатива» (м. Харків) на виборці корекційних педагогів та психологів, які працюють з дітьми із важкими порушеннями розвитку (аутизм, емоційно-вольові порушення, важка інтелектуальна недостатність).

Мета програми: – покращення та оптимізація професійного благополуччя спеціалістів психолого-педагогічного напрямку діяльності, які працюють із дітьми з порушеннями розвитку. Під оптимізацією психологічного

благополуччя ми розуміємо врівноважене та збалансоване підвищення його показників за структурними компонентами: автономія у професійній діяльності, позитивні відносини у колективі, професійне самосприйняття та професійне зростання.

Задачі програми походять з поставленої мети та спираються на параметри психологічного благополуччя особистості та її благополуччя у професійній сфері:

1. зменшення дезадаптивних емоційних станів, підвищення рівня відкритості новому досвіду, його інтеграції; розвиток гнучкості і стійкості емоційної саморегуляції.

2. розвиток незалежності, внутрішньої свободи, самостійності у критеріях і оцінках щодо себе та своєї професійної поведінки, зменшення неконструктивної поведінки у професійному спілкуванні, підвищення впевненості у собі, позитивного ставлення до себе і свого професійного життя;

3. підвищення осмисленості мотивів і цілей професійного життя, формування активної позиції, здатності до реалістичного сприйняття себе і професійного середовища, його позитивних і негативних аспектів;

4. сприяння особистісному зростанню через розширення сфери усвідомлення вчинків, власної поведінки та поведінки оточуючих, а також усвідомлення процесів, що відбуваються в груповій взаємодії;

5. розвиток рефлексії, як вміння досліджувати і аналізувати аспекти своєї професійної діяльності та власної особистості у контексті професійного життя, усвідомлення та розвиток власних потенційних ресурсів на основі конкретних тренінгових ситуацій; підвищення почуття компетентності в управлінні професійною діяльністю та її результатами;

Реалізація програми проводилась з урахуванням принципів прийняття на себе відповідальності за власну поведінку, поступовості, поетапності розвитку групи, обізнаності учасників програми про її зміст, структуру та основні етапи; глибинності розуміння самого себе кожним учасником, активної позиції стосовно участі у програмі, принципу системності та безпеки учасників групи.

У розробці та проведенні тренінгової частини програми реалізовувалися загальноприйняті правила групової роботи:

1. Підбір вправ від простіших до складніших.
2. Чергування вправ і завдань, таким чином, щоб була зміна діяльності.
3. Зміна форм роботи: індивідуальна, в парах, зміна партнерів, в підгрупах, в загальній групі.
4. Ефективне спілкування. Йдеться про три головні якості: чесність, відкритість і прямота у розмові, але не за рахунок емоційного стану іншої людини. Вміння сказати про свої думки та щодо будь-якого питання, не травмуючи при цьому свого партнера по спілкуванню.
4. Кожна зустріч починалася з шерінгу, на якому обговорювався аспект поточної теми дня. По закінченні зустрічі учасники виділяли та обговорювали найбільш значущі для них моменти проведеного заняття.
5. Для більш якісного опрацювання матеріалу і посилення практичної значущості для учасників в програму тренінгу були включені кейси, в яких учасники відпрацьовували випадки з професійної практики.

Основними методами при проведенні програми розвитку були: інформаційні повідомлення, міні лекції, проектне навчання, дискусії, діагностичні процедури, рольові та ділові ігри, кейс-метод, практичні вправи, домашні завдання.

Форми роботи: групова робота, робота у міні-групах, індивідуальна та групова самостійна робота, робота у парах та парах- «карусель» (зміна пар тренів у парах), індивідуальні аудіотренування. При створенні програми використовувались методики, завдання та вправи, розроблені В.А Чикер [172], С. Бішоп [13], К. Фопеля [163; 164], О.А. Баєвої [7], С. Сакс; С. Холландер [162], А. Чурікова та В. Снегірьова, [175], О. Євтіхова [48] адаптовані з урахуванням цілей даної програми та авторські методики напрацьовані у практичній діяльності.

Схема реалізації програми передбачає декілька етапів і представлена у Додатку. На підготовчому етапі було проведено психодіагностичне

вимірювання професійного та психологічного благополуччя за допомогою методики «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф та «Методики оцінки професійного благополуччя (МОПБ)» Є.І. Рут (2016) у дефектологів, які дали згоду взяти участь у дослідженні. Також було проведено тестування навичок аудіювання кожного учасника експериментальних груп TLTS (Tomatis, 1991; 2005; Sollier, 2005). TLTS за допомогою апарату для вимірювання порогів сприйняття різних частот дозволяє визначити здатність виділяти звуки і ідентифікувати напрямок аудіальних стимулів та їх індивідуальні особливості, а також провести вимірювання звуковий латеральності. Тестування складається з декількох вправ, синтез яких дозволяє побудувати криві слухання, так званий «профілем слухання», характерний для кожної людини. Процедура передбачає оцінювання вербальних або невербальних реакцій на комплекс звукових сигналів, що прослуховуються у навушниках, які передають звук за допомогою використання кісткової і повітряної провідності. Кожне вухо тестується окремо. Даний тест переважно використовується як інструмент для відстеження прогресу в практичному застосуванні терапії методом Tomatis (Krügel, 2011). Однак в роботі Обер-Халф (2010) було встановлено, що тест застосуємо і надійний і для дослідницьких цілей. В нашому дослідженні TLTS було проведено за допомогою діагностичного аудіометру AD 229b.

За результатами тестування для учасників експериментальної групи 1 (ЕГ 1) була складена індивідуальна програма сесій методу Tomatis. Для учасників експериментальної групи 2 (ЕГ 2) був підготовлений блок немодифікованих музичних творів, аналогічних по звуковим і музичним характеристикам до творів, що входять в базові програми ER методу Tomatis, що дозволило диференціювати вплив методу музичної терапії та ефекту «gating» методу Tomatis.

Структура та етапи програми представлені у Додатку Х. На мотиваційному етапі було проведено інформування учасників щодо мети і задач програми, знайомство із темами зустрічей, визначення правил роботи у групі та режиму проведення заходів, мотивування до активної участі у програмі

та створення сприятливого емоційного фону у учасників, отримання інформації щодо можливого впливу аудіонейростимуляції на рівень функціонування та імовірності тимчасових змін у емоційних станах та поведінкових проявах. Оскільки корекційна програма передбачала використання методу аудіонейростимуляції Tomatis, кожен учасник експериментальних груп перед початком основного етапу програми отримав інформацію про те, що під час її проходження можливі появи змін емоційності, комунікативної діяльності, загальної працездатності та рівня активності і планованості дій. Це може бути зворотною реакцією на сенсорну інформацію і носить тимчасовий характер. Дослідники усвідомлювали можливість того, що ця інформація про можливість змін і їх конкретних проявах може вплинути на неупередженість учасників в подальшій оцінці змін і знизити об'єктивність результатів дослідження, однак при проведенні експериментального дослідження учасники повинні бути проінформовані про те, чого вони можуть очікувати під час втручання. (Greeff, 2015). Для зниження можливої упередженості у дослідженні учасникам не надавалася інформація до якої групи вони були віднесені і інформування про можливі ефекти було надано обом експериментальним групам.

Під час проведення основного етапу програми відбувалася безпосередня реалізація комплексу психологічних заходів спрямованих на збереження та розвиток відчуття професійного благополуччя, яка включала в себе тематичні роботи за наступними напрямками.

Когнитивний блок був спрямований на розвиток навичок та особистісних якостей, що сприяють на зменшенню когнітивних дефіцитів і формування адекватної професійної самооцінки, через визначення суб'єктивних критеріїв оцінки успішності досягнутих професійних результатів. Також були включені практичні завдання з вдосконалення професійних компетенцій фахівців корекційної освіти, необхідних для ефективної взаємодії з дітьми із первазивними чи важкими розладами та їх родинами, визначення основні точок напруги в роботі з ними і надання можливих засобів та інструментів допомоги шляхом використання сучасних корекційно-розвиткових технологій і методів в

освіті дітей порушеннями розвитку [82; 83; 86]. Темі занять були обрані відповідно до запиту учасників, які були надані ними на попередньому етапі програми та мали за мету сприяти зменшенню точок напруги у процесі безпосереднього спілкування із дітьми та їх родинами, підвищенню рівня професійної свідомості та майстерності, впорядкуванню та узгодженню ролевих уявлень та зон відповідальності у професійній діяльності. Також проводилась психологічна робота щодо розвинення креативності у професійній діяльності, яка через сприяння само актуалізації фахівця виступає одним із засобів саморозвитку [180].

Соціально-психологічний блок спрямований на прийняття на себе відповідальності за власну поведінку, підвищення соціальної компетентності, розвитку вміння аналізувати соціально-психологічні ситуації зі своєї точки зору і позиції партнера, розвивати в собі здібності до пізнання і розуміння себе та інших у процесі спілкування та професійної взаємодії, довільно регулювати власні емоційні стани у стресових напружених ситуаціях, розвиток впевненості та самоповаги, формування та розвиток ставлення до себе як професіонала, що добре знає свою роботу та позитивної установки та формування навичок впевненої поведінки у ситуаціях невпевненості та відсутності алгоритмів дій, які гарантовано ведуть до успіху.

Регуляторний блок спрямований на розвиток уявлень про систему зовнішніх і внутрішніх значущих умов професійної діяльності, зменшення імпульсивності та ригідності афективних реакцій, формування здатності до емоційного регулювання та регуляторної автономності. Також було включено рольові ділові ігри, спрямовані на розвинення здатності планувати професійну діяльність і поведінку, організовувати роботу по досягненню висунутої мети, у тому числі використовувати додаткові допоміжні зовнішні засоби. Важливою складовою занять став акцент на взаєминах учасників групи, які розвивалися та аналізувалися за принципом «тут і тепер», що дозволило реалізувати складову спрямовану на синхронізацію емоційних-вольових процесів, тобто відповідність емоційного відгуку до обставин.

Реактивний блок спрямований на підвищення психофізичного потенціалу та адаптивних можливостей, подолання впливу психотравмуючих чинників професійної діяльності на психоемоційну сферу, зменшення психоемоційної напруги, емоційного сплюснення та ізоляції, неадекватного вибіркового реагування, профвів деперсоналізації у професійній діяльності. Дана складова програми супроводу реалізовувалась через тренінгові заняття орієнтовані на підвищення стресостійкості та життєстійкості, розвиток оптимізму, формування свідомого ставлення до здоров'я, опанування психологічних релаксаційних технік та аудуотренувань за методом Tomatis.

Проведення тренінгової частини програми з кожною групою займало 78 годин (26 занять тривалістю по 3 години кожне). Паралельно з участю у групових зустрічах учасники дослідження проходили індивідуальне аудіотренування за методом Tomatis, яке реалізовувалося за допомогою портативного пристрою TalksUP®, що відтворює ефект чергування електронного вуха (ЕЕ). Який є напрямком психологічного втручання з метою корекції негативних емоційних станів, подолання стресу у програму було включено метод аудіальної нейростимуляції. Апарат був розроблений Альфредом Томатісом для стимуляції навичок слухання (Tomatis, 1991). В експериментальній групі кожен з учасників прослуховував розроблену безпосередньо для нього сесію, що засновувалась на результатах тестування навичок аудіального сприйняття. Експериментальна контрольна група прослуховувала музичні твори аналогічні за звуковими та музичним характеристикам до творів базових програм ER методу Tomatis без будь яких їх змін та без ефекту чергування. Під час сесії учасники обох експериментальних груп могли виконувати за своїм бажанням такі дії, як читання, малювання, настільні ігри або просто відпочинок і розслаблення. Ці дії були дозвільний і були запропоновані для створення учасникам комфортних умов і запобігання нудьги, та не входили до програми психологічного втручання.

Учасники отримали 14 сеансів аудіо тренування тривалістю по 60 хвилин кожен протягом п'яти тижнів. Оскільки вплив методу Tomatis зростає

впродовж часу, сеанси були відокремлені періодами відпочинку по два-три дні, щоб забезпечити інтеграцію сенсорної стимуляції (Sollier, 2005). Загальна тривалість аудіотренування для кожного учасника склала 14 годин.

На завершальному етапі було проведене психодіагностичне вимірювання показників рівня психологічного благополуччя і його компонентів і благополуччя в професійній сфері учасників для оцінки результатів психологічного втручання. Даний етап був проведений через два тижні після закінчення основного етапу експерименту, оскільки вплив одного із методів психологічного втручання (метод Томатіс) має накопичувальний ефект, що триває після закінчення сесії аудіотренувань. Повторне дослідження показників дозволило простежити динаміку їх розвитку, та визначити ефективність розробленої програми.

Очікуваними результатами психологічного впливу є підвищення загального рівня професійного благополуччя, позитивні зміни його проблемних складових, виявлених при первинній діагностиці, а також досягнення учасниками оптимуму психологічного благополуччя особистості та його параметрів, більша гармонійність профілю професійного та психологічного благополуччя. Очікуються зміни зокрема, у напрямку посилення автономності у професійній діяльності та поліпшення у взаємодії із оточуючими, що відповідають наявності позитивних особистісних змін.

3.3. Перевірка ефективності програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів

Наступним етапі дослідження було проведено перевірку ефективності розробленої програми. Першим кроком стало порівняння досліджуваних усіх груп за значущими для експерименту показниками. Зазначимо, що протягом експерименту учасники обох експериментальних груп відвідували ідентичні за частотою та тривалістю заняття, які відповідали базовій частині розробленої

програми. Сутність та зміст цієї частини програми вважатиметься експериментальним впливом, що після закінчення експерименту має пояснити наявність відмінностей між експериментальними та контрольною групами. Отже, для забезпечення надійності даних необхідним є встановити еквівалентність цих груп на початку експерименту. Аналіз вхідних даних на початковому етапі показав що за показниками психологічного та професійного благополуччя учасники контрольної та експериментальних груп мають приблизно рівні середні значення.

На початку експерименту середній показник загального рівня психологічного благополуччя учасників експериментальних груп ($M=325,69 \pm 23,535$) та контрольної групи ($M=330,72 \pm 23,57$) відповідає низькому рівню. Статистично достовірних відмінностей за цим показником не було визначено ($N=0,24$, $p<0.005$). Так само статистично недостовірними ($p<0.005$) виявилися відмінності між середніми показниками контрольної та експериментальних груп за шкалами «Позитивні відносини» ($N=0,28$), «Автономія» ($N=0,58$), «Керування середовищем» ($N=0,28$), «Особистісне зростання» ($N=0,12$), «Цілі у житті» ($N=0,66$), «Самосприйняття» ($N=0,61$).

При порівнянні середніх показників компонентів параметрів професійного благополуччя експериментальних та контрольної групи визначено відсутність достовірних статистичних відмінностей, як між загальним показником ($N=1,07$), так і за шкалами «Автономність у професійній діяльності» ($N=0,51$), «Професійне самосприйняття» ($N=0,52$), «Професійний розвиток» ($N=1,51$), «Позитивні відносини у колективі» ($N=2,75$), а також субшкалами «Задоволеність професійною компетентністю» ($N=0,04$), «Задоволеність професійними досягненнями» ($N=0,68$), «Професійне зростання» ($N=2,52$), «Професійні цілі» ($N=0,53$).

Отже, оскільки не визначено суттєвих достовірних відмінностей між експериментальними та контрольною групами на початку експерименту ми маємо підстави вважати, що їх еквівалентність на попередньому етапі експерименту підтверджена.

По завершенні програми серед учасників експериментальних та контрольної групи повторно було проведено вимірювання параметрів психологічного та професійного благополуччя. Порівняння даних із результатами вхідного діагностування дало змогу оцінити динаміку рівня благополуччя в цих групах протягом експерименту. Результати порівняння даних щодо параметрів психологічного благополуччя до та після проведення експерименту в експериментальній групі представлені у Таблиці 3.1.

Таблиця.3.1

Динаміка середніх показників параметрів психологічного благополуччя учасників експериментальних груп після реалізації програми

Шкали	до програми		після програми		t
	M	Sd	M	Sd	
Загальний показник	325,69	23,54	356,29	23,33	2,09*
Позитивні відносини	54,83	5,43	61,74	5,33	2,61*
Автономія	53,67	6,47	58,55	5,86	1,73
Керування середовищем	50,81	5,08	54,06	5,29	3,10**
Особистісне зростання	58,61	7,10	63,15	5,82	1,94
Цілі у житті	55,96	5,68	61,58	6,89	2,01
Самосприйняття	51,78	5,09	57,23	5,47	2,74*

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Отримані дані свідчать про тенденцію до зростання як загального рівня психологічного благополуччя так і його окремих компонентів. Так загальний показник підвищився на 69,4 бали, і по закінченні експерименту відповідає середньому рівню. Зафіксовані позитивні зміни за усіма параметрами, а саме: зростання за шкалою «Позитивні відносини» – 6,91 бали, «Автономія» – 4,88 бали, «Керування середовищем» – 3,25 бали, «Особистісне зростання» – 4,54 бали, «Цілі у житті» – 5,62 бали, «Самосприйняття» – 5,45 бали, які наблизилися до середнього рівня. Для шкали «Керування середовищем» визначено достовірність змін на рівні $p < 0.01$, для шкал «Позитивні відносини», «Самосприйняття» та показника загального рівня психологічного благополуччя на рівні $p < 0.05$

Проведений аналіз змін за рівнем та показниками професійного благополуччя учасників експериментальних груп показує позитивну динаміку за усіма досліджуваними параметрами (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка середніх показники параметрів професійного благополуччя учасників експериментальних груп після реалізації програми.

Шкали	до програми		після програми		t
	M	Sd	M	Sd	
Загальний показник	21,54	1,87	23,67	1,85	3,00**
Автономність у професійній діяльності	3,39	0,32	3,53	0,45	2,51*
Професійне самосприйняття	3,42	0,31	3,84	0,42	2,63*
Задоволеність компетентністю	3,42	0,34	3,89	0,55	3,04**
Задоволеність досягненнями	3,42	0,43	3,79	0,46	1,86
Професійний розвиток	3,83	0,46	4,13	0,41	2,55*
Професійне зростання	3,91	0,59	4,17	0,43	2,67*
Професійні цілі	3,74	0,41	4,08	0,44	2,94**
Позитивні відносини у колективі	3,66	0,58	4,22	0,53	2,71*

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Зафіксовані статистично достовірне зростання показників на рівні $p < 0.01$ для шкал «Задоволеність компетентністю» – 0,47 балів, «Професійні цілі» – 0,34 балів, та загального показника професійного благополуччя – 2,13 балів. Достовірні відмінності на рівні $p < 0.05$ визначені для збільшення показників за параметрами «Автономність у професійній діяльності» – 0,14 балів, «Професійне самосприйняття» – 0,42 балів, «Професійний розвиток» – 0,26 балів, «Професійне зростання» – та «Позитивні відносини у колективі» – 0,56 балів. У контрольній групі досліджуваних відсутні статистично значущі зміни показників як психологічного так і професійного благополуччя. За отриманими даними у цій групі не визначено позитивних чи негативних змін за досліджуваними показниками.

Отже, проведений аналіз показує, що досліджувані з експериментальної групи досягли значної позитивної динаміки як за рівнем професійного так і психологічного благополуччя. Також слід зазначити, що вираженість показників компонентів професійного благополуччя по закінченні програми, характеризується більшою збалансованістю та гармонійністю у порівнянні з початковими даними. Учасники контрольної групи продемонстрували відсутність якісних чи кількісних змін за визначеними параметрів, що додатково свідчить про чутливість компонентів професійного благополуччя до спеціально організованого психологічного втручання.

Наступним етапом перевірки ефективності впроваджуваної програми було порівняння після експериментальних результатів між експериментальними та контрольною групами, яке дозволило визначити, що рівень психологічного та професійного благополуччя та їх компонентів у учасників експерименту, що був майже однаковий в обох групах до початку психологічного втручання, по його завершенню зазнав суттєвих змін.

Значні відмінності із достовірністю на рівні $p < 0.01$ зафіксовані для шкал «Позитивні відносини», та «Самосприйняття» та загальним показником психологічного благополуччя, на рівні $p < 0.05$ для шкал «Керування середовищем», «Автономія» і загального показника психологічного благополуччя. Учасники експериментальних груп мають більш високі показники за названими параметрами (табл.3.3).

Порівняльний аналіз після експериментальних показників учасників виявив що експериментальна група має достовірно вищі показники на (рівні $p < 0.01$) за шкалами «Професійне самосприйняття», «Задоволеність професійною компетентністю», «Професійні цілі» та загального показника.

Таблиця 3.3

**Відмінності у показниках параметрів психологічного
благополуччя учасників експериментальних та контрольної групи
після реалізації програми**

Шкали	ЕГ		КГ		U	Z	p-value
	M	Sd	M	Sd			
Загальний показник	356,29	23,33	331,77	23,61	115,00	2,78	0,035*
Позитивні відносини	61,74	5,33	55,90	5,51	217,50	2,61	0,009**
Автономія	58,55	5,86	51,75	6,54	111,50	0,92	0,036*
Керування середовищем	54,06	5,29	51,88	5,16	125,50	2,04	0,041*
Особистісне зростання	63,15	5,82	55,69	7,17	69,00	0,39	0,137
Цілі у житті	61,58	6,89	54,04	5,76	42,50	0,85	0,398
Самосприйняття	61,58	6,89	50,86	5,16	172,50	2,96	0,003**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Для шкал «Автономність у професійній діяльності», «Професійний розвиток» та «Позитивні відносини у колективі» статистична достовірність відмінностей показників на рівні $p < 0.05$ (табл.3.4).

Таблиця 3.4

**Відмінності показників параметрів професійного благополуччя
досліджуваних після реалізації програми**

Шкали	ЕК		КГ		U	Z	p-value
	M	Sd	M	Sd			
Загальний показник	23,67	1,85	21,61	1,94	184,00	2,26	0,007**
Автономність у професійній діяльності	3,53	0,45	3,47	0,40	150,50	0,28	0,038*
Професійне самосприйняття	3,84	0,42	3,49	0,39	120,00	2,43	0,015**
Задоволеність компетенцією	3,89	0,55	3,50	0,42	227,00	1,94	0,003**
Задоволеність досягненнями	3,79	0,46	3,49	0,50	48,00	0,46	0,647
Професійний розвиток	4,13	0,41	3,90	0,54	123,00	2,22	0,027*
Професійне зростання	4,17	0,43	3,98	0,56	153,00	-0,11	0,916
Професійні цілі	4,08	0,44	3,82	0,48	180,50	0,99	0,004**
Позитивні відносини у колективі	4,22	0,53	3,74	0,76	228,00	1,87	0,032*

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Не встановлено достовірних відмінностей між показниками експериментальної та контрольної групи за шкалами «Задоволеність досягненнями» та «Професійне зростання».

Завершальним кроком експериментального дослідження було проведено аналіз ефективності використання у програмі психологічного супроводу професійного благополуччя аудіонейротренувань за методом Tomatis. Для цього було проведено дисперсійний аналіз параметрів благополуччя першої експериментальною групи, другої експериментальної групи та контрольної групи. На рис 3.1 показано, що позитивна динаміка за показником психологічного благополуччя більш інтенсивна у першій експериментальній групі, ніж у експериментальній групі, яка не отримувала курс аудіо тренування.

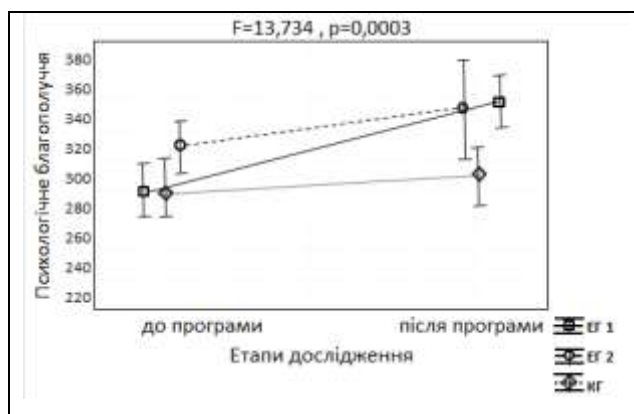

Рис.3.1. Динаміка показника психологічного благополуччя у дефектологів

В обох групах визначені зміни за параметрами позитивні відносини та автономність. На рисунку 3.2. продемонстровано, що у групи, яка отримала усі передбачені програмою заходи (ЕГ 1), визначається більш високі показники за даними шкалами. Перша експериментальна група демонструє більшу інтенсивність змін за показником позитивних стосунків ніж друга група.

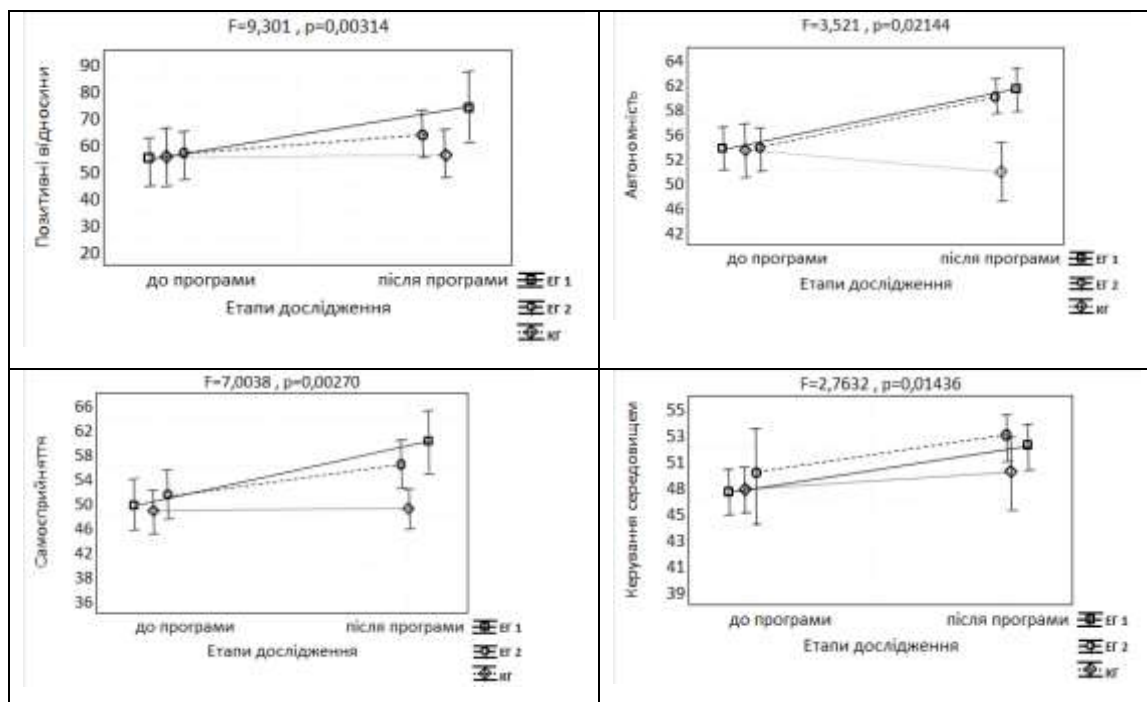

Рис. 3.2. Динаміка показників параметрів психологічного благополуччя у дефектологів.

За шкалою «Самосприйняття» у учасників експериментальних груп визначається збільшення показника, який динаміка якого є більшою у ЕГ 1, ніж у ЕГ 2. Визначено, що позитивні зміни відбулися за параметром керування середовищем, в обох експериментальних групах характер інтенсивності подібний, однак ЕГ 2 по закінченні програми демонструє більш високе значення показника.

На рис. 3.3 представлено, що Наявна позитивна динаміка за загальним показником професійного благополуччя. Зростання значень показників виявлено майже за всіма шкалами, окрім «Задоволеність професійними досягненнями» та «Професійні цілі» (рис 3.4.). За названими шкалами статистично достовірних змін не виявлено. Визначена позитивна динаміка автономності у професійній діяльності у учасників обох експериментальних груп з приблизно рівним значенням по завершенні програми, та у ЕГ 1 відзначається більша інтенсивність зростання.

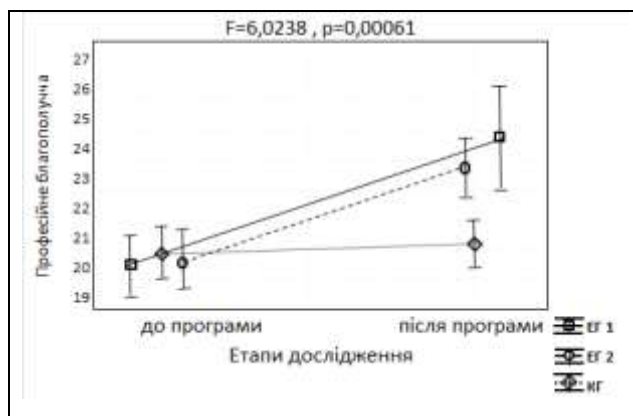
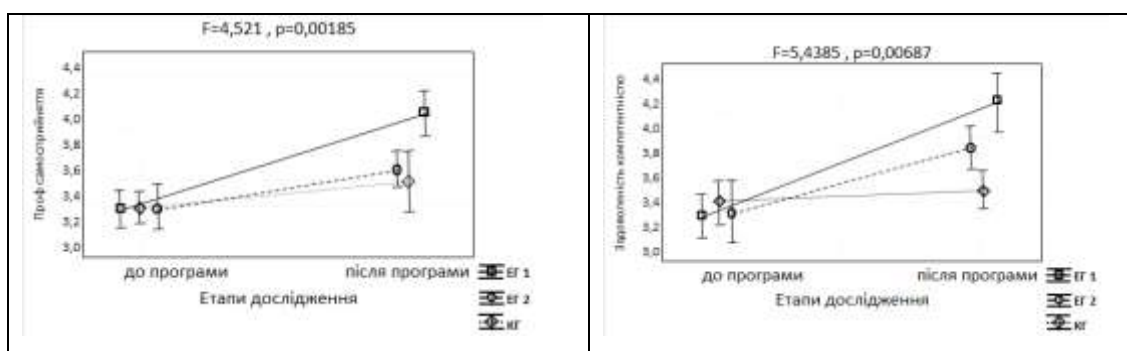

Рис. 3.3. Динаміка загального показника професійного благополуччя у дефектологів

За показником професійного самосприйняття визначено зростання, яке є суттєво більш інтенсивним у учасників першої експериментальної групи (рис. 3.3). Доцільно зауважити, що таке зростання обумовлене підвищення компонентом задоволеності компетентністю, яке також відзначається більшою динамікою у ЕГ 1. За другим складовим компонентом параметру професійного самосприйняття – професійний розвиток статистично достовірних змін не виявлено. Позитивна тенденція у розвитку професійних відносин у колективі характерна для усіх досліджуваних експериментальної групи. Більш інтенсивне зростання даного параметру визначено у учасників ЕГ 1, які отримували усі передбачені заходи програми.

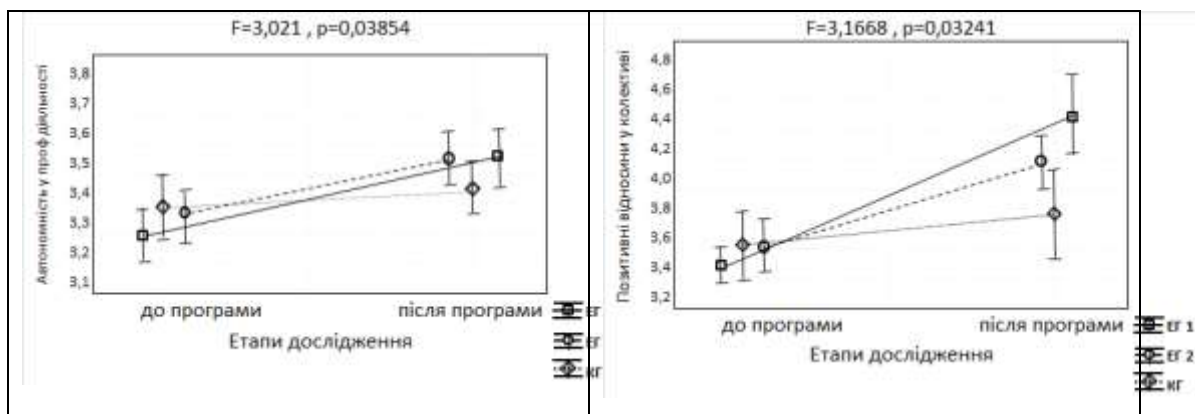

Рис.3.4. Динаміка показників параметрів професійного благополуччя у дефектологів

На рисунку продемонстровано посилення відчуття професійного розвитку у учасників обох експериментальних груп. У досліджуваних групи ЕГ 1 визначене більше значення за даною шкалою, ніж у учасників ЕГ 2. Зростання цього параметру супроводжується високою інтенсивністю позитивних змін у професійних цілях в обох групах. За шкалою «Професійне зростання», що входить до результуючої шкали «Професійний розвиток», статистично достовірних змін не визначено.

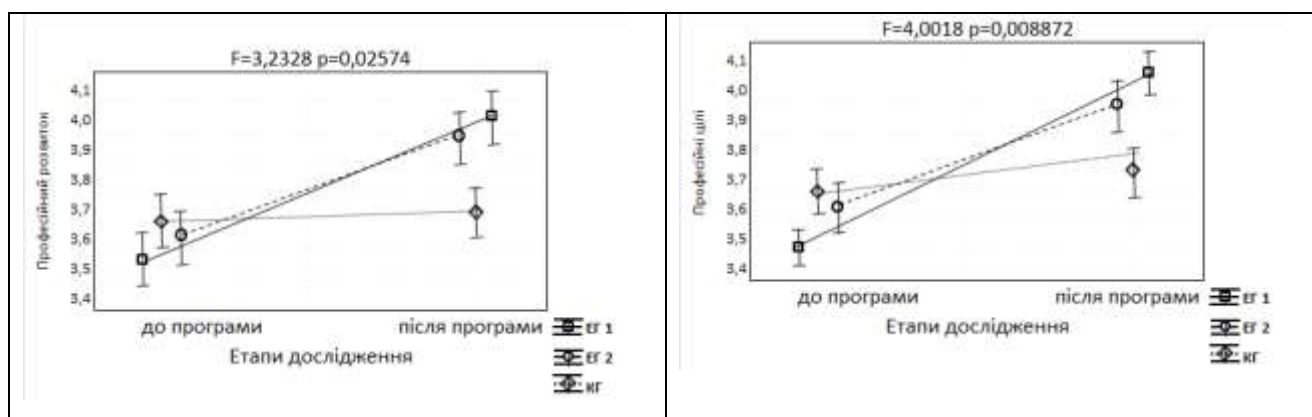

Рис.3.5. Динаміка показників професійного розвитку та задоволеності компетентністю у дефектологів

Отже, визначено позитивну динаміку показників психологічного та професійного благополуччя у дефектологів по завершенні програми психологічного супроводу як за загальними показниками так і окремими компонентами. Виявлено, що рівень та інтенсивність позитивної динаміки за

використання методу Tomatis посилюється. Таким чином, ґрунтуючись на отриманих даних проведеного аналізу, ми вважаємо що ефективність розробленої базової складової програми супроводу професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного напрямку діяльності, які працюють із дітьми з порушеннями розвитку експериментально доведено.

Висновки до розділу 3

1. Розроблено програму психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів, що ґрунтується на теоретико-методологічному аналізі проблеми збереження, підтримки та розвитку професійного благополуччя, розробленої структурної моделі та результатах емпіричного дослідження. Програма спрямована на розвинення стійкості та пластичності регуляторних процесів; посилення функціональності емоційного відгуку та актуальності емоційно-вольової регуляції; розвитку емоційної компетентності, усвідомлення та впливу на установки щодо позитивної дійсності, контролю та автономії; формуванню орієнтації на лідерську позицію та зменшенню афективної самопрезентації і асиметричної інтимності у професійних стосунках; подолання соматизація стресу, регулювання та запобігання стресогенній емоційній ізоляції та безпорадності.

2. Програма психологічного супроводу включає чотири етапи – підготовчий, мотиваційний, основний та завершальний. В основному етапі реалізовувався цілеспрямований психологічний вплив на фактори професійного благополуччя в структурі відповідних блоків (регуляторний, когнітивний, соціально-психологічний та реактивний). Регуляторний блок спрямований на розвиток гнучкості регуляторних особистісних якостей та навичок керування афективними реакціями. Когнітивний блок передбачав формування адекватної професійної самооцінки та зменшення когнітивних дефіцитів у професійній сфері. Соціально-психологічний блок включав психологічні методи щодо

розвитку асертивної поведінки та соціальної компетентності у ситуаціях невпевненості. Реактивний блок спрямований на підвищення психофізичного потенціалу та адаптивних можливостей, зменшення проявів емоційного вигорання та психоемоційної напруги у професійній діяльності

3. Програма реалізовувалася у двох варіантах. У першому варіанті реактивний блок програми передбачав проведення курсу індивідуальних аудіо тренувань за методом Tomatis. У другому реактивний блок програми включав ідентичне за тривалістю прослуховування аналогічних за характеристиками аудіозаписів без відтворювання «ефекту чергування» методу Tomatis. Основними психотехнічними прийомами, що використовувались у програмі є міні лекції, проектне навчання, дискусії, рольові та ділові ігри, кейс-метод та аудіотренування за методом Tomatis.

4. За результатами апробації та перевірки ефективності програми з оптимізації професійного благополуччя дефектологів виявлена позитивна динаміка за показниками психологічного благополуччя, а саме, у сфері позитивних відносин, автономності, самосприйняття та керування середовищем. Виявлено позитивний вплив на загальний показник професійного благополуччя та окремі компоненти, зокрема автономність у професійній діяльності, позитивні відносини у колективі, задоволеність професійною компетентністю та професійні цілі.

5. Використання в структурі програми методу аудіонейростимуляції Tomatis позначається посиленням впливу програми на професійне благополуччя дефектологів за компонентами автономності у професійній діяльності, позитивних відносин у колективі, професійного самосприйняття, задоволеності компетентністю та його загальний рівень.

Зміст розділу викладено у публікаціях автора: 52; 81; 82; 83; 85; 86.

ВИСНОВКИ

1. В психології значна увага приділяється проблемі гармонійного функціонування особистості, її благополуччя та конструктивної взаємодії у різних соціальних контекстах, в тому числі й професійному. Проблема психологічного благополуччя у професійній сфері доцільно розглядати в аспекті факторів, що детермінують професійне благополуччя, зокрема за умов наявності у змісті професійної діяльності дефектологів ризиків його порушення. Професійне благополуччя розглядається як прояв психологічного благополуччя, що визначається як інтегральний показник позитивного функціонування особистості у професійній сфері. Професійне благополуччя обумовлюється соціально-психологічними та організаційними умовами, когнітивними, регулятивними та адаптаційними якостями працівника. Ризиками порушення професійного благополуччя дефектологів виявляються у підвищенні вимог до професійних й особистісних якостей, дестабілізуючих та стресогенних умовах праці, що обумовлені особливостями порушень контингенту, які визначають зміст професійної діяльності.

2. На основі теоретико-методологічного аналізу та визначення психолінгвістичного значення концепту як позитивного психоемоційного стану, пов'язаного із позитивними відчуттями від професійної діяльності, зокрема задоволенням роботою, матеріальною винагородою, можливістю побудови кар'єри та професійного зростання, визнанням успіху та позитивними стосунками, розроблено структурну модель професійного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю, що є інтегрованою схемою зв'язків, яка враховує зовнішні та внутрішні умови життєдіяльності, психологічні ресурси особистості та регуляторні, реактивні, когнітивні, соціально психологічні фактори його детермінації.

3. Виявлено, що ускладнення умов професійної діяльності фахівців психолого-педагогічного профілю позначається погіршенням психологічного благополуччя, переважно за параметрами позитивних відносин, автономії та

осмисленості життя. Варіативність психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю представлена пасивно-залежним, синтетичним, фрустрованим та особистісним типологічними профілями. Фахова специфіка психологічного благополуччя дефектологів виявляється більшою пластичністю регуляторних процесів, сформованістю цілеспрямованої саморегуляції; меншою інтолерантністю до невизначеності у міжособистісних стосунках, більш високим рівнем емоційного інтелекту; більшою адаптивністю у міжособистісних відносинах, зменшеною соціальною активністю та більшою потребою у зовнішній підтримці; більшою інтенсивністю сприйнятті стресу, вираженістю дезадаптаційних порушень та емоційного вигорання.

4. У дефектологів порівняно із педагогами виявляється більш низький рівень загального показника професійного благополуччя. Збільшення несприятливості умов праці та психоемоційного навантаження відображується на параметрі автономності у професійній діяльності у бік його зменшення, на параметрі професійні цілі – у бік збільшення.

5. Визначені та охарактеризовані три типологічні профілі професійного благополуччя: стабільний, соціально-орієнтований та автономний. Для стабільного профілю у регуляторній сфері характерним є збільшені показники за параметрами планування, наполегливості, орієнтація на теперішнє, зниження румінації та складнощів менталізації; у когнітивній сфері характерним є наявність найвищої установки про власну цінність та контрольованість світу, найнижчий показник міжособистісної інтолерантності; у соціально-психологічній сфері – найбільш вираженими є потреба у контролі та обсязі соціальних інтеракцій; у сфері, що пов'язана із реакцією на стресогенність середовища – найнижчий загальним рівнем сприйняття стресорів та зменшений показник деперсоналізації. Для соціально-орієнтованого профілю характерним є найвищий показник самоорганізації, найбільший показник міжособистісної інтолерантності, найбільша інтенсивність сприйняття стресорів, зокрема за сферами загальне самопочуття, самотність, фінанси та взаємовідносини із оточуючими. Для автономного профілю характерним є найнижчий показник

гнучкості регулятивних процесів, збільшення показника наполегливості, знижені показники установки про доброту людей та справедливість світу, найнижчий показник потреби у включенні до соціальних контактів, найвища інтенсивність сприймаємих стресорів у сфері порушення планів та взаємовідносин із оточуючими, збільшення деперсоналізації, морального відчуження та моральної дезорієнтації.

6. За результатами факторного аналізу структуру регуляторних факторів професійного благополуччя складають: стійкість регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, пластичність регуляторних процесів, актуальність емоційно-вольової регуляції. Структуру когнітивних факторів утворюють: емоційна компетентність, установка щодо позитивної дійсності, установка до контролю, установка до автономії. Структуру соціально психологічних факторів складають: орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, асиметрична інтимність. До структури реактивних факторів належать: соматизація стресу, стресогенна емоційна ізоляція, стресогенна безпорадність. Найпотужніші позитивні зв'язки з рівнем професійного благополуччя виявлені з факторами емоційна компетентність, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів, функціональність емоційного відгуку, установка до контролю та негативний зв'язок – з соматизацією стресу.

7. За результатами регресійного аналізу предикторами загального рівня сформованості професійного благополуччя є: установка щодо позитивної дійсності, емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, орієнтація на лідерську позицію, афективна самопрезентація, пластичність регуляторних процесів. Переважаючий вплив на усі компоненти професійного благополуччя дефектологів мають когнітивні предиктори – емоційна компетентність, установка до автономії, установка до контролю, та соціально-психологічні – афективна самопрезентація та орієнтація на лідерську позицію.

8. Визначено негативний вплив пандемії Covid-19 на функціональні особливості здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю. Для дефектологів характерним є менш турботливе ставлення до здоров'я ніж для педагогів загальноосвітніх закладів, переважно за емоційною та поведінковою складовими. Погіршення психологічного благополуччя за умов епідемії виражено більше рівною мірою у досліджуваних фахівців психолого-педагогічного профілю. Професійне благополуччя спеціалістів загальноосвітніх закладів виявилось значно більш чутливим до умов життя під час пандемії, та погіршилось більш суттєво, ніж у дефектологів, переважно за компонентами автономії та взаємовідносин у колективі.

9. Спираючись на ресурсний підхід та виявлені предиктори професійного благополуччя розроблено програму його оптимізації з використанням методу аудіонейростимуляції Tomatis. Впроваджена програма психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів, що включала чотири етапи: підготовчий, мотиваційний, основний та завершальний, показала свою ефективність статистично значущим зростанням рівню психологічного благополуччя за параметрами позитивних відносин, автономності, самосприйняття та керування середовищем та професійного благополуччя за параметрами автономності у професійній діяльності, позитивних відносин у колективі, професійного самосприйняття, задоволеності компетентністю.

Перспективу подальших досліджень складає дослідження взаємовпливу ставлення до здоров'я та психологічного благополуччя з позиції ресурсного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Методологический принцип субъекта : исследование жизненного пути личности. Психологический журнал. 2014. Т. 35, № 2. С. 5–18. URL : <http://elibrary.ru/item.asp?id=21560866>.
2. Абульханова-Славская К.А. Соотношение индивидуальности и личности в свете субъектного похода. Мир психологии. 2011. № 1. С. 22–31.
3. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2-х т., Т.1. Москва : Педагогика, 1980. 229 с.
4. Ананьев, Б.Г. О проблемах современного человекознания. СПб. : Питер, 2001. 272 с.
5. Андреева Г.М. Зарубежная социальная психология XX столетия : Теоретические подходы. Москва : Аспект Пресс, 2002. 287 с.
6. Аргайл М. Психология счастья. Москва, 1990. 336 с. URL : <http://mir.zavantag.com/psihologiya/17445/index.htm>.
7. Баева О. А. Ораторское искусство и деловое общение : Учеб. пособие. Минск : Новое издание, 2001. 328 с.
8. Барабанщикова В.В., Кузьмина Н.В. Анализ профессионального стресса банковских служащих. Национальный психологический журнал. 2010. № 1(3). С. 127-130
9. Белинская Е.П., Савинкина А.О. Социально-психологические проблемы здоровья. Человек Работающий. Междисциплинарный подход в психологии здоровья. Москва : Перо, 2018. С. 7–37.
10. Березовская Р.А. Профессиональное благополучие: проблемы и перспективы психологических исследований. Психологические исследования. 2016. Т. 9. № 45. С. 2.
11. Бескова Т.В., Шамионов Р.М. Соотношение характеристик зависти и субъективного благополучия личности. Личность как субъект инноваций: сборник научных трудов. Чебоксары, 2010. С. 61–71

12. Бессонова Ю.В. О структуре психологического благополучия. Психологическое благополучие личности в современном образовательном пространстве: сб.статей. Екатеринбург: Урал.гос.пед.ун-т., 2013 С. 30-35.
13. Бишоп С. Тренинг ассертивности. СПб., Питер, 2001. 208 с.
14. Білозерська С.І., Мащак С.О. Особливості зв'язку професійної як-концепції і психологічного благополуччя педагога. Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки. 2018. № 5. С.71–77.
15. Богомоллов А.М. Личностный адаптационный потенциал в контексте системного анализа. Психологическая наука и образование. 2008. Т. 13, № 1. С. 67–73.
16. Бондар К.М., Жукова Л.В., Дорошенко Л.В., Скляньська О.В., Смехньова Т.В., Трушик О.В., Шестопалова О.П. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посібник / упорядн. Бондар К.М. Кривий Ріг, 2018. 169 с.
17. Бондарчук О.І. Психологічна компетентність фахівця. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. ; за ред. С. Д. Максименка, Н.О. Євдокимової. – 2012. – Т. 2. – Вип. 8. С. 30–36
18. Борисова Н.С., Бобкова Т.С. и др. Субъективное благополучие преподавателей высшей школы. Экономика и общество : перспективы развития : мат-лы 2 всерос. науч.-практ. конф. Киров, 2018. С. 142–146.
19. Бородкина Е.В. К вопросу изучения субъектного расходов в профессионально-педагогической деятельности. Психология и педагогика : методика и проблемы практического применения. 2012. Вып. 28. С. 31–34.
20. Бочарова Е.Е. К вопросу о внутренних детерминантах субъективного благополучия личности. Известия ПГУ им. В.Г. Белинского. 2008. №10. С. 226–231.
21. Бочелюк В.Й. Психологічні основи самовизначення психолога-професіонала. Психологічні основи розвитку особистості : монографія. Т. 3. // за заг. ред. В.Й. Бочелюка, за ред. М.А. Дергач. Запоріжжя : Просвіта, 2018. С. 7–66.

22. Бочелюк В.Й. Структура психологічного благополуччя та його роль в життєздійсненні в різних періодах дорослості. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2020. № 1 (51). С. 17–33.

23. Бочелюк В.Й., Віхляєва Я.Є. Особливості зв'язку проявів опановуючої поведінки з показниками психологічного благополуччя у студентському віці. Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. 2020. № 3 (53) Том 3. С. 106–116. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-53-3-3-106-116>

24. Бочелюк В.Й., Панов М.С. Психологічні наслідки пандемії для сучасного українського суспільства як соціально-психологічна проблема. Габітус. 2021. Вип. 21. С. 109–113.

25. Бочелюк В.Й., Панов М.С. Психологічні особливості професійної реадaptaції тифлопедагога в умовах сучасного соціуму : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2019. 224 с.

26. Бояркин М.Ю., Долгополова О.А., Зиновьева Д.М. Психологическое и профессиональное благополучие государственных служащих : Монография. Волгоград: Изд-во ФГОУ ВПО ВАГС, 2007. 216 с.

27. Брушлинский А.В. Человек в соотношении с раздражителями, объектами и другими субъектами. Современная психология : справочное руководство. Москва, 1998. 266 с.

28. Брынза И.В., Будянский Н.Ф. Психологическое благополучие родителей как индикатор представлений ребенка о системе семейных взаимоотношений. Psihologie Pedagogie speciala Asistenta Sociala. 2015. № 39. С. 41 [Электронный ресурс] : репозиторий БГПУ (Белорус. государственный пед. університет). URL : <http://elib.bspu.by/handle/doc/6867>

29. Булатевич Н. Психічне вигорання у професійній діяльності вчителя : огляд зарубіжних досліджень. Вісник Київського національного університету. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». 2003. Вип. 15. С. 117–120.

30. Веретенникова Л.К., Кольтинова В.В. Формирование у будущего педагога навыков асертивного поведения во взаимодействии с родителями обучающихся. Педагогика и психология образования. 2018. № 4. С. 91–98.

31. Весна Е.Б., Ширяева О.С. Психологическое благополучие личности в экстремальных природно-климатических условиях жизнедеятельности. Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Сер. : Гуманитарные науки. 2009. № 2 (8). С. 31–41.

32. Водопьянова Н., Старченкова Е. Синдром выгорания : диагностика и профилактика. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 336 с.

33. Водяха С.А. Предикторы психологического благополучия студентов. Пед. образование в России. 2013. № 1. С. 70–74.

34. Волинець Н. Операціоналізація поняття “психологічне благополуччя працюючої особистості (працівника). Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2018. Вип. 1.

35. Воронина А.В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы : Дис.. канд. психол. наук. Томск. 2002. 220 с.

36. Герасимова А.С., Обознов А.А. Особенности психологического благополучия руководителей структурных подразделений вуза. Педагогика и психология образования. 2019. 5(1). С. 70–85.

37. Гнедова С.Б. Особенности синдрома «эмоционального выгорания» у специалистов коррекционно-развивающего обучения. Проблемы исследования синдрома «выгорания» и пути его коррекции у специалистов «помогающих» профессий (в медицинской, психологической и педагогической практике) / Под ред. В.В. Лукьянова, С.А.Подсадного. Курск Изд-во КГУ, 2007. С. 35–38.

38. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. М.: Смысл, 1984. 207 с.

39. Головей Л.А., Петраш М.Д., Стрижицкая О.Ю., Савенышева С.С., Муртазина И.Р. Роль психологического благополучия и удовлетворенности

жизнью в восприятии повседневных стрессоров. Консультативная психология и психотерапия. 2018. Том 26. № 4. С. 8–26. URL : doi:10.17759/cpp.2018260402

40. Гонеев А.Д. и др. Основы коррекционной педагогики : Учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. зав-й / Под ред В.А. Сластенина. Москва : Академия, 2002. 272 с.

41. Грисенко Н. В. Батаєва К. Ю. Роль різних форм благополуччя у задоволеності шлюбом осіб зрілого віку. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Психологія. 2016. Вип. 22. С. 51–61.

42. Джидарьян И. А. Психология счастья и оптимизма. М. : Ин-т психологии РАН, 2013. 268 с.

43. Джидарьян И. А. Счастье в представлениях обыденного сознания /Психологический журнал. 2000. Т. 21, № 2. С. 40–48.

44. Долинська Л. В. Забезпечення сучасних потреб освіти шляхом підготовки вчителя-психолога. Українська еліта та її роль у державотворенні : наук. Записки. МОН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2000. – Вип. 1. С. 25–29

45. Дружилов С. А. Становление профессионализма как процесс профессионального развития человека и личностное здоровье как его ресурс. Международный журнал экспериментального образования. 2013. № 10-1. С. 118–120.

46. Дудина М.Н. Ассертивность личности как цель, процесс и результат в образовании. Специальное образование. 2020. № 2 (58). С. 132–149.

47. Дяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь-справочник. Минск : Харвест, 2007.

48. Евтихов О.В. Практика психологического тренинга. Санкт-Петербург : Издательство «Речь», 2007. 256 с.

49. Жигимонт С.Н. Роль совершенствования механизмов самоуправления (саморегуляции) в профессиональном и личностном самоопределении юношей и девушек. Концепт : научно-методический электронный журнал. 2014. № 30. С. 11–15.

50. Жукова Л.В. Дослідження мотиваційної структури дефектологів, що працюють із дітьми, що мають розлади аутистичного спектру. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. Liverpool, 5-7.02.2020, United Kingdom : Cognum Publishing House, 2020. С. 657.

51. Жукова Л.В. Емоційна саморегуляція в структурі особистісної готовності до психолого-педагогічної допомоги дошкільникам, що мають розлади аутистичного спектру. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22-23 лютого 2018 р. Суми, 2018. С. 350.

52. Жукова Л.В. Корекційно-розвиткова програма поліпшення професійного благополуччя дефектологів Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : збірник матеріалів V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків, 2020. С.128–130.

53. Жукова Л.В. Основні напрямки психолого-педагогічного супроводу дітей із аутистичними порушеннями. Харківський осінній марафон психотехнологій : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С.170.

54. Жукова Л.В. Особливості емоційного вигорання дефектологів, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектра. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія». 2020. Вип. 2. С.15–22.

55. Жукова Л.В. Особливості комунікації дітей дошкільного віку із аутистичними порушеннями. Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства : збірник тез V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 4-15 вересня 2018 р. Одеса, 2018. С. 220–222.

56. Жукова Л.В., Особливості психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю в умовах пандемії COVID-19. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Вип. 65. 2021. С. 75–90.

57. Жукова Л.В., Трушик О.В. Скринінгова методика діагностики сумісної уваги у дітей раннього віку. Харківський осінній марафон психотехнологій : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С. 29.

58. Зайчикова Т. Соціально-психологічні детермінанти синдрому «професійного вигорання» у вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2005. 20 с.

59. Замятина А.А. Возможности метода структурного моделирования в изучении адаптационного потенциала личности и психологического благополучия студентов. Вестник Московского государственного областного университета. Серия : Психологические науки. 2017. № 4. С. 94–106.

60. Зенина З.Р. Особенности субъективного благополучия педагогических работников в профессиональной сфере. Теория и практика общественного развития. Психологические науки. 2012, № 5

61. Зиновьева Д.М. Нравственное самоопределение в отношениях с другими людьми и психологическое благополучие молодежи. Мир науки. Педагогика и психология. 2017, 5 (1)

62. Ильин Е. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 752 с.

63. Каппони В., Новак Т. Как делать все по-своему, или ассертивность в жизнь. Санкт-Петербург : Питер, 1995. 192 с.

64. Карапетян Л.В. Эмоционально-личностное благополучие : монография. Екатеринбург : Уральский институт ГПС МЧС России, 2017. 212 с.

65. Карсканова С. Психологічне благополуччя майбутнього логопеда як основа фахової підготовки. Педагогічні науки. 2019, №4 (67), С.77-80. DOI: 10.33310/2518-7813-2019-67-4-77-81

66. Карсканова С. Стан розробки проблеми психологічного благополуччя у вітчизняній та закордонній психології. Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. Херсон, 2009. Ч. 1. С. 477–483.

67. Ключко В.Е., Галажинский Э.В. Самореализация личности : системный взгляд / Под редакцией Г.В. Залевского. Томск: Изд-во Томского университета, 1999. 154 с.

68. Князева Е. В. Особенности взаимосвязи психологического благополучия с содержанием ценностно-смысловой сферы педагогов-руководителей и педагогов, не занимающих руководящие должности. Северо-Кавказский психологический вестник. 2015. № 13(3). С. 10–14.

69. Ковалёва Н.А. Личностные особенности педагогов школы-интерната как фактор развития эмоционального выгорания. Проблемы исследования синдрома «выгорания» и пути его коррекции у специалистов «помогающих» профессий (в медицинской, психологической и педагогической практике) / Под ред. В.В. Лукьянова, С.А.Подсадного. Курск Изд-во КГУ, 2007. С. 80–82.

70. Козина Н.В., Радкевич А.В. Профессиональные адаптационные характеристики педагогов коррекционной школы. Педиатр. 2020. Т. 11, № 2 С. 101–108. URL : DOI : <https://doi.org/10.17816/PED112101-108>

71. Козич І.В. Асертивна поведінка як новоутворення процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи. Вісник Запорізького національного університету. 2014. №1 (22). С. 135–143.

72. Козьмина Л. Б. Динамика психологического благополучия личности студентов-психологов: дис. ...канд.психол.н. Иркутск, 2014. – 174с.

73. Козьмина Л. Б. Самоотношение и самооценка как предикторы психологического благополучия личности студентов-психологов. Историческая и социально-образовательная мысль. 2013, 1 (17), с.193-197

74. Козьмина Л.Б. Изучение психологического благополучия личности педагога во взаимосвязи с его эмоционально-поведенческими качествами на примере классных руководителей. Педагогический имидж. 2020. Т. 15. № 1 (50). С.99–111. URL : DOI : [10.32343/2409-5052-2021-15-1-99-111](https://doi.org/10.32343/2409-5052-2021-15-1-99-111).

75. Конопкин О.А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития. Вопросы психологии. 2004. № 2. С. 128–134.

76. Корниенко Д.С. Личностные предикторы психологического благополучия. Фундаментальные исследования. 2014. № 11 (ч. 2). С 429-432.

77. Корнилова Т.В. Новый опросник толерантности–интолерантности к неопределенности. Психологический журнал, 2010, том 31 (1), с. 30-40

78. Крамар Ю. Психологічні наслідки перебування в умовах карантину та шляхи збереження психічного здоров'я. НейроNews : психоневрологія та нейропсихіатрія. 2020. 2(114). С.18–21.

79. Крамченкова В.О. Жукова Л.В. Методика дослідження рівня сенсорно-інтегративної дисфункції у дітей. Харківський осінній марафон психотехнологій : збірник матеріалів III міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 38.

80. Крамченкова В.О. Психологія сімейного вигорання: методика дослідження і особливості прояву у сім'ї «спустошеного гнізда». Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. 2018. Вип. 59. С. 152–164.

81. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Особливості та методи поліпшення професійного благополуччя дефектологів. Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : збірник матеріалів V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків : Діса плюс, 2020. С. 12.

82. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Методи дослідження рівня обізнаності щодо аутизму. Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.114–115.

83. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Опитувальник «Обізнанность щодо проявів розладів аутистичного спектру у дітей». Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.30–31.

84. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Психологічне благополуччя суб'єкта сімейної та професійної взаємодії. Knowledge, Education, Law, Management.

2020. № 4 (32). Vol. 1. Pp. 144–150. URL : <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.27>.

85. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Психотерапевтичний потенціал методу «Tomatis» у психологічній допомозі дефектологам, які працюють з дітьми із порушеннями аутистичного спектру. Психологія в сучасному світі : Тези доповідей на Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, м. Харків, Харків : ХАІ, 2020. С. 58.

86. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Ризики порушення психологічного благополуччя дефектологів, що працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру. Теорія і практика сучасної психології. 2020. № 1. С.46–51. URL : <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.9>.

87. Крамченкова В.О., Чурсіна О.В. «Психологічне благополуччя студентів в умовах сепарації від батьківської сім'ї». Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2020. Vol. VIII(43). № 243. Р. 31-34.

88. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Социальная психология малой группы : учеб. пособие для вузов. Москва : Аспект-Пресс, 2009. 318 с.

89. Кроник А.А., Ахмеров Р.А. Каузометрия. Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. Москва : Смысл, 2003. 285 с.

90. Кузнецов О., Платковська О., Савченко І. Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2020. Вип. 62. С. 81–107. URL: <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.62.12>

91. Кузнецов О.І., Шайліхсамов З.Р. Релігійні копінг-стратегії як фактор осмисленості життя та психологічного благополуччя майбутніх психологів. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 65. С. 146-162.

92. Кузнецова А., Лузянина М. Оптимизация условий профессиональной деятельности и поддержка психического здоровья персонала. Организационная психология : учебник / под общ. ред. А. Б. Леоновой. Москва : ИНФРА-М, 2013. С. 385–406.

93. Куликов Л.В. Детерминанты удовлетворенности жизнью; Ред. В.Ю. Большаков. Общество и политика. СПб.: СПб. гос. ун-т, 2000. С. 476–510
94. Куликов Л.В. Психология настроения. СПб, 1997. 225 с
95. Куликов Л.В. Субъективное благополучие личности. Ананьевские чтения – 97. СПб., 1997. С. 162-164.
96. Куприянчук Е.В. Особенности профессионального эмоционального выгорания у специальных педагогов : сравнительный контекст. Современные научные исследования и инновации. 2016. № 10 (66). С. 660–669.
97. Курганская М., Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Личностный потенциал предпринимателей и менеджеров высшего управленческого звена: Личностный потенциал: структура и диагностика / под. ред. Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011. С. 491-510.
98. Ледовая Я.А., Боголюбова О.Н., Тихонов Р.В. Стресс, благополучие и Темная триада. Психологические исследования. 2015. Т.8, № 43. С. 5.
99. Леонова А.Б., Мотовилина И.А. Профессиональный стресс в процессе организационных изменений // Психологический журнал. 2006.Т. 27, № 2. С. 79-92.
100. Леонова И.С. Компаративный подход при оценке инновационности предприятия. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Серия: Социальные науки. № 3(59). 2020. С.96-101
101. Леонова И.С., Захарова Л.Н. Субъективное благополучие как показатель качества трудовой жизни персонала старшего возраста в условиях внедрения инноваций. Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социальноэкономические науки. 2020. №4. С. 39-53
102. Леонтьев А.А. Психолингвистический аспект языкового значения. Принципы и методы семантических исследований. Москва, 1976. С. 63.
103. Леонтьев Д.А. Качество жизни и благополучие: объективные, субъективные и субъектные аспекты. Психологический журнал., 2020, Том 41, № 6 С. 86-95, DOI: 10.31857/S020595920012592-7

104.Леонтьев Д.А. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал. Сибирский психологический журнал. 2016. № 62. С. 18–37. URL : DOI: 10.17223/17267080/62/3

105.Личностный потенциал : структура и диагностика / Под ред. Д.А. Леонтьева. Москва : Смысл, 2011. 680 с.

106.Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. Москва : Педагогика, 1991. 296 с.

107.Люсин Д.В. Опросник на эмоциональный интеллект ЭМИн : новые психометрические данные. Социальный и эмоциональный интеллект : от моделей к измерениям / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. Москва : Институт психологии РАН, 2009. С. 264–278.

108.Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал : его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях. Психологический журнал. 2001.Т. 22, №1. С.16–24.

109.Мандрикова Е.Ю. Личностный потенциал в организационном контексте. Личностный потенциал: структура и диагностика под ред. Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2011. С. 469-490

110.Мандрикова Е.Ю. Разработка опросника самоорганизации деятельности (ОСД). Психологическая диагностика. 2010. № 2. С 87–112.

111.Мандрикова Е.Ю., Горбунова А.А. Взаимосвязь увлеченности работой, личностных ресурсов и удовлетворенности трудом сотрудников. Организационная психология. 2012. № 4. С.2-22.

112.Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с

113.Марковець О.Л. Психологічні особливості професійного стресу та попередження його виникнення у майбутніх вчителів//автореф. дис. ... канд. псих. наук // К.: 2005.

114.Маслоу А. Самоактуализация.Психология личности.Тексты. Москва, 1982, 111 с

115.Мельничук С.К. Асертивність як детермінанта розвитку психологічного потенціалу студентів. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Сер. Психологія. 2012. Т. 17. Вип. 8. С. 407–413.

116.Мешко Г.М. Професійний стрес у діяльності педагога. Педагогічний альманах. – 2013. Вип. 19. – С. 95-101

117.Минюрова С.А., Заусенко И.В. Личностные детерминанты психологического благополучия педагога. Педагогическое образование в России. 2013. № 1. С. 94–101.

118.Митина Л.М., Асмаковец Е.С. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция. М.: МПСИ: Флинта, 2001. 176 с.

119.Многоуровневый личностный опросник «Адаптивность» (МЛО-АМ) А.Г. Маклакова и С.В. Чермянина. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : уч. пос. / Ред. и сост. Райгородский Д.Я. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2006. С. 549–672.

120.Молчанова Л.Н., Кузнецова А.А. Рефлексивно-смысловая регуляция состояния психического выгорания у педагогов специального коррекционного образовательного учреждения и оценивание ее эффективности. Перспективы науки и образования. 2019. № 2 (38). С. 212–228.

121.Моросанова В.И., Бондаренко И.Н. Диагностика саморегуляции человека Москва : Когито-Центр, 2015. 304 с.

122.Моросанова В.И., Бондаренко И.Н. Роль осознанной саморегуляции в организации внешних и внутренних ресурсов достижения учебных целей. Мир образования – образование в мире. 2014. № 2. С. 182–193.

123.Назарова Н.М. Теория и практика профессиональной подготовки сурдопедагога: Дис.... докт. пед. наук. Москва., 1993. 391 с

124.Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. СПб. : Питер, 2000. 464 с.

125.Никифоров Г. Диагностика здоровья. Психологический практикум. СПб. : Речь, 2007. 950 с.

126.Новый опросник толерантности–интолерантности к неопределенности Корнилова Т.В. Психологический журнал. 2010. Т. 31. № 1. С. 74–86.

127.Овчинникова, И.Г. Компьютерное моделирование вербальной коммуникации: учебно-методическое пособие / И.Г. Овчинникова, И.А. Угланова. – М.: Флинта, 2009. 136 с

128.Олексенко С.В. Поддержка психологического благополучия педагога в профессиональной деятельности. Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку педагогічних працівників : стан і перспективи : праці Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 18 трав. 2018р. Київ, 2018. URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25154>.

129.Олпорт Г. Становление личности:Избранные труды. М.:Смысл, 2002, 461 с.

130.Островська К. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2012. 520 с.

131.Падун М.А. Регуляция эмоций и ее нарушения. Психологические исследования. 2015. Т. 8. № 39. С. 5.

132.Падун М.А. Регуляция эмоций и психологическое благополучие : индивидуальные, межличностные и социокультурные факторы. Психологический журнал. 2019. Т. 40. № 3. С. 31–43.

133.Панок В.Г. Результати дослідження психологічного стану учасників освітнього процесу в умовах пандемії COVID-19. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2021. 3(1). С.1–6. URL : <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-9-1>.

134.Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. Москва: Мысль. 1971. 348 с.

135.Пахол Б.Є. Професійне благополуччя в різноманітних концепціях професійної діяльності : підходи до вивчення феномену. Психологія людини :

світомість і реальність : збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 208–212.

136.Петраш М.Д., Стрижицкая О.Ю., Головей Л.А., Савенышева С.С. Опросник повседневных стрессоров. Психологические исследования. 2018. Т. 11, № 57. С. 5.

137.Петрусенко О., Алексеєнко С. Детермінанти синдрому «професійного вигорання» у педагогічних працівників в аспекті психологічного здоров'я. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». 2013. Вип. 19. С. 117–123.

138.Польская Н.А. Эмоциональная дисрегуляция в структуре самоповреждающего поведения. Консультативная психология и психотерапия. 2018. Т. 26, № 4. С. 65–82. URL : doi:10.17759/cpp.2018260405 (WoS, Scopus).

139.Польская Н.А., Мухаметзянова М.Н. Особенности эмоциональной регуляции в связи со стрессом и выгоранием. Психологические исследования. 2018. Т. 11. № 61. С. 10.

140.Польская Н.А., Разваляева А.Ю. Разработка опросника эмоциональной дисрегуляции. Консультативная психология и психотерапия. 2017. Т. 25. № 4. С. 71–93. URL : doi :10.17759/cpp.2017250406.

141.Посохова С.Т. Психология адаптирующейся личности : монография. СПб., 2001. 240 с.

142.Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. 2003.,Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 112 с

143.Проблемы исследования синдрома «выгорания» и пути его коррекции у специалистов «помогающих» профессий (в медицинской, психологической и педагогической практике) : сборник научных статей / под. ред.В. Лукьянова, С. Подсадного. Курск : КГУ, 2007. 168 с.

144.Рассказова Е.И. Саморегуляция в психологии здоровья и клинической психологии. Вопросы психологии. 2012. № 1. С. 75–82.

145.Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Общая редакция Е.И. Исениной.-Москва, 1994.

146.Роджерс К. Клиенто-центрированная терапия. Киев: "Ваклер", 1997, С. 35 – 57

147.Ромек В.Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. СПб. : Речь, 2003. 286 с.

148.Рут Е. И. Профессиональное благополучие сотрудников коммерческих организаций : критерии и методика оценки : дис. магистр. психол. наук. : по напр. 030300. Санкт-Петербург, 2016. 172 с.

149.Сайко Х.Я. Особливості емоційного інтелекту корекційних педагогів. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Проблеми загальної та педагогічної психології. 2012. Т. 24, ч. 6. С. 398–405.

150.Силяева Е.Г Психология семейных отношений с основами семейного консультирования. Москва : Академия, 2008. 192 с.

151.Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 320 с.

152.Смит М. Тренинг уверенности в себе : Комплекс упражнений для развития уверенности / пер. с англ. В. Путяты. СПб.: Речь, 2001. 242 с.

153.Созонтов А.Е. Гедионистический и вдомонистический подходы к проблеме психологического благополучия. Вопросы психологии. 2006. № 4. С. 105–114

154.Стернин И.А., Рудакова А.В. Психолингвистическое значение и его описание. Теоретические проблемы. LAP (LambertAcademicPublishing). Saarbrücken, 2011. 192 с.

155.Стернин И.А., Саломатина М.С. Семантический анализ слова в контексте. Воронеж : «Истоки», 2011. 150 с.

156.Ткаченко В.Є. Соціально-психологічні умови благополуччя подружніх відносин. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Вип. 27. С. 111–120.

157. Трошихина Е.Г. Психологическое благополучие и его истоки. Концепт душевного здоровья в человекознании / под ред. О.И. Даниленко. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2014. С. 150–170.

158. Трушик О.В., Жукова Л.В., Смехньова Т.І. Технології роботи з дітьми із особливими освітніми потребами. Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. пос. / за ред. К.М. Бондар. Кривий Ріг, 2020. С. 138–162.

159. Фесенко П.П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Москва, 2005. 205 с.

160. Фетискин Н.П., Козлов В.В, Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. 339 с.

161. Фолкмар Ф.Р., Вайзнер Л.А. Аутизм: Практическое руководство для родителей, членов семьи и учителей. В 3 кн. Кн.3. Екатеринбург: «Рама Паблишинг». 2014. 224 с

162. Фопель К. Психологические группы : Рабочие материалы для ведущего : Практическое пособие. 5-е изд., стер. Москва : Генезис, 2004. 256 с.

163. Фопель К. Психологические принципы обучения взрослых. Проведение воркшопов, семинаров, мастер-классов. Пер. с нем. Москва : Генезис, 2010. 360 с.

164. Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика. Пер. с нем. Москва : Генезис, 2005. 267 с.

165. Франкл В.. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990, 368 с

166. Фромм Э. Искусство быть. М. : АСТ, 2013, 224 с

167. Харламенкова Н.Е. Эмоциональное оскорбление и пренебрежение и его психологические последствия для личности в разные периоды взрослости. Психология повседневного и травматического стресса : угрозы, последствия, совладание / Под ред. А.Л. Журавлева, Е.А. Сергиенко, Н.В. Тарабриной, Н.Е. Харламенковой. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2016. С. 193–215.

168.Хомуленко Т.Б. COVID в большом городе. Психотерапевтические образы и эссе. Харьков : АССА, 2020.

169.Хомуленко Т.Б. Психотехнології саморегуляції тілесного : навч.-метод. посіб. Харків : Діса плюс, 2017.

170.Хомуленко Т.Б., Кислова І.С., Запорожець Ю.О. Адаптація методики CSC (Covid stress scale) для дослідження стресу, викликаного пандемією COVID-19. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 65. С.245-263.

171.Хохліна О.П. До проблеми диференційованого навчання в інклюзивному просторі. Особлива дитина: навчання та виховання. 2019, – №2. С.21-32.

172.Чикер В.А. Психологическая диагностика организаций и персонала. СПб. : Речь, 2003.

173.Чиксентмихайи М. Поток: Психология оптимального переживания. М. : Смысл; Альпина Нон-фикшн, 2011, 461 с

174.Чудновский В.Э. Психологические составляющие оптимального смысла жизни. Вопросы психологии. 2003. № 3. С. 3–14.

175.Чуриков А., Снегирёв В. Копилка для тренера : Сборник разминок, необходимых в любом тренинге. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 208 с.

176.Чурсина А.С. Формирование готовности к профессиональному саморазвитию как приоритетное направление развития вуза. Современная высшая школа. 2014. № 1. С. 18–21.

177.Шамяонов Р.М. Субъективное благополучие личности : психологическая картина и факторы. Саратов : Научная книга, 2008. 296 с.

178.Шамяонов Р.М. Этнокультурные факторы субъективного благополучия личности. Психологический журнал. 2014. Т. 35, № 4. С. 68–81.

179.Шамяонов Р.М., Григорьева М.В. Психология субъективного благополучия и социальной адаптации личности. Саратов, 2014. 196 с.

180.Шандрук С.К. Креативность и творческие способности как компоненты будущей профессиональной деятельности. Проблемы педагогики и психологии. 2015, 2. с.39-42.

181.Шандрук С.К., Крупник З. Осетрова О. The problems of forming a responsible attitude to the health of modern youth. Науковий вісник Полісся. 2017. Чернігів : ЧНТУ № 3 (11). Т. 2. С. 190-196. URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/121020> (Web of Science)

182.Шандрук С.К., Чернець Б.В. Креативний потенціал як чинник психологічного благополуччя студентів. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 65. С. 211-232.

183.Шевеленкова Т.Д., Фесенко Т.П. Психологическое благополучие личности. Психологическая диагностика. 2005. № 3. С. 95–121.

184.Шустова Н.Е. Удовлетворенность жизнью как показатель социально-психологической адаптации : некоторые результаты исследования. СПб., 2009. 367 с.

185.Юр'єва Л., Шустерман Т. Пандемія COVID-19 : ризики для психологічного благополуччя та психічного здоров'я. Український вісник психоневрології. 2020. Т. 28. 2 (103). С.5–10.

186.Ядов В.А., Киссель А.А. Удовлетворенность работой: анализ эмпирических обобщений и попытка их теоретического обоснования. Социологические исследования. 1974. № 1. С. 78-87

187.Arnold, K., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E.K., McKee, M.C. Transformational leadership and psychological wellbeing : the mediating role of meaningful work. Journal of Occupational Health Psychology. 2007. Vol. 12. Pp. 193–203.

188.Baker M.K., Kennedy D.J., Bohle P.L., Campbell D., Wiltshire, J.H., Singh, M.A.F. Core self-evaluation as a predictor of strength training adoption in older adults // Maturitas. 2011. Vol. 68, № 1. P. 88-93.

189.Bakker A.B., Derks D. Positive Occupational Health Psychology. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. pp. 194-224

190. Bakker A.B., Xanthopoulou D. Creativity and Charisma among female leaders: the role of resources and work engagement. *The International Journal of Human Resource Management*. 2013. Vol. 24, № 14. P. 2760–2779
191. Bakker A.B., Xanthopoulou D., Demerouti E., Shaufeli W. The role of personal resources in the Job Demands-Resources Model. *International Journal of Stress Management*. 2007. Vol. 14(2) P. 121-141
192. Barak, A. et al. Defining Internet-Supported Therapeutic Interventions. *Annals of Behavioral Medicine*. 2009. 38 (1). Pp. 4–17.
193. Bettini E., Wang J., Cumming M., Kimerling J., Schutz S. Special Educators' Experiences of Roles and Responsibilities in Self-Contained Classes for Students With Emotional/Behavioral Disorders. *Remedial and Special Education*. 2019. Vol. 40, Is. 3. Pp. 177–191. URL : <https://doi.org/10.1177/0741932518762470>.
194. Bishop S. *Develop Your Assertiveness*. London : Kogan Page Publishers. 2013. 168 p.
195. Bitsika V., Sharpley C.F. Stress, anxiety and depression among parents of children with autism spectrum disorder. *Australian Journal of Guidance & Counselling*. 2004. 14(2), 151–161.
196. Bocheliuk V., Zavatska N., Bokhonkova Y., Toba M., Panov. N. Emotional Burnout: Prevalence Rate and Symptoms in Different Socio-Professional Groups. *Journal of Intellectual Disability Diagnosis and Treatment*. 2020. V. 8. № 1. Pp. 33–40. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.01.5> (Scopus)
197. Bolger, L., Haverman, M., Westerhof, G.J. et al. Positive psychology interventions : a meta-analysis of randomized controlled studies. *BMC Public Health*, 13, 119 (2013). URL : <https://doi.org/10.1186/1471-2458-13-119>.
198. Bonis S. Stress and Parents of Children with Autism : A Review of Literature. *Journal Issues in Mental Health Nursing*. 2016. 37(3). Pp. 153-63.
199. Bonnie S. Billingsley Promoting Teacher Quality and Retention in Special Education. *Journal of Learning Disabilities*. 2004. V. 37, is. 5, pp. 370–376. URL : <https://doi.org/10.1177/00222194040370050101>.

200.Bonthuys A., Botha K., Tomatis® Method comparative efficacy in promoting self-regulation in tertiary students: A systematic review. *Journal of Psychology in Africa*. 2016, 26(1): 92-106 DOI:10.1080/14330237.2016.1149331

201.Bradburn N.M. The structure of psychological well-being. Chicago : Aldine Publishing Company, 1969.

202.Cachia R.L., Anderson A., Moore D.W. Mindfulness, Stress and Well-Being in Parents of Children with Autism Spectrum Disorder : A Systematic Review. *Journal of child and family*. 2016. № 1 (25). P. 1–14.

203.Chow E., Tsao M.N., Harth T. Does psychosocial intervention improve survival in cancer? A meta-analysis. *Palliative Medicine*. 2004. № 18. P. 25–31.

204.Deci E., Ryan R. Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of Happiness Studies*, 2008, 9(1), pp.1–11. DOI:10.1007/s10902-006-9018-1.

205.DeLongis A., Coyne J.C., Dakof G., Folkman S., Lazarus R.S. The relationship of daily hassles, uplifts, and major life events to health status. *Health Psychology*. 1982. 1(2). Pp. 119–136.

206.Diener E. Subjective well-being : The science of happiness and life satisfaction. *The handbook of positive psychology*. New York : Oxford University Press, 2002. P. 63–73.

207.Diener E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*. 1984. № 95. P. 542–575.

208.Diener E., Chan M.Y. Happy people live longer : Subjective well-being contributes to health and longevity. *Applied Psychology : Health and Well-Being*. 2011. № 3(1). P. 1–43.

209.Diener E; Seligman M. Very happy people. *Psychological science*. 2002. №13 (1). P. 81–84.

210.Dodge, R., Daly, A., Huyton, J., & Sanders, L. The challenge of defining wellbeing. *International Journal of Wellbeing*. 2012, 2(3), P. 222-235. doi:10.5502/ijw.v2i3.4

211.Duraku Z., Hoxha L. The impact of COVID-19 on education and on the well-being of teachers, parents, and students : Challenges related to remote (online)

learning and opportunities for advancing the quality of education. University of Prishtina. Research Gate. 2020. URL : <https://www.researchgate.net/publication/341297812>.

212.Elliot A.J., McGregor H.A., Gable S.L. (1999). Achievement goals, study strategies, and exam performance: a mediational analysis. *J. Pers. Soc. Psychol.* 1997, 76, pp.628–644. doi: 10.1037/0022-3514.76.4.628

213.Elliot, A.J., Church, M.A. A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation. *J.Pers. Soc. Psychol.*, 1997, 72, pp.218–232. doi: 10.1037/0022-3514.72.1.218

214.Emerson E., Kiernan C., Alborz A., Reeves D., Mason H., Swarbrick R. et al. The prevalence of challenging behaviors : a total population study. *Research in Developmental Disabilities*. 2001. 22. Pp. 77–93.

215.Engelbrecht P., Oswald M., Swart E., Eloff I. Including Learners with Intellectual Disabilities : Stressful for teachers. *International Journal of Disability Development and Education*. 2003. 50(3). Pp. 293–308. URL : DOI :10.1080/1034912032000120462.

216.Flannery R.B. Jr. Major life events and daily hassles in predicting health status : Methodological inquiry. *Journal of Clinical Psychology*. 1986. 42(3). Pp. 485–87.

217.Freundberger H. Staff burnout. *Journal of Social Issues*. 1974. 30. P. 159–166. URL : <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00706.x>

218.Fritz C. & Sonnentag S. Recovery, well-being, and performance-related outcomes : The role of workload and vacation experiences. *Journal of Applied Psychology*. 2006. Vol. 91 (4). P. 936–945.

219.Furman O., Shandruk S., Gerasymova E., Panok V., Vasylyuk O., Lukashuk M. Psychological and Educational Support of Students` Self-regulation Development. *International Journal of Management*. 2020. V. 11, Is. 4, pp. 326-338. URL: <https://doi.org/10.34218/IJM.11.4.2020.033> (Scopus)

220.George T.J., Atwater, L.E., Maneethai D., Madera J.M. Supporting the productivity and wellbeing of remote workers : Lessons from COVID-19.

Organizational Dynamics. 2021. URL : <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2021.100869> (Scopus).

221. Gerritsen J. A Review of Research done on Tomatis Auditory Stimulation Blythe A. Corbett, Kathryn Shickman, Emilio Ferrer Brief Report : The Effects of Tomatis Sound Therapy on Language in Children with Autism. Published online J Autism Dev Disord. 2008. 38. Pp. 562–566. URL : DOI 10.1007/s10803-007-0413-1.

222. Gordienko-Mytrofanova I., Silina A., Kobzieva Iu. Psycholinguistic Meanings of the Verbalized Concept “Holy Fool” (based on the results of the psycholinguistic experiment). Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія. 2018. Вип. 59. С. 18-34. DOI:<http://doi.org/10.5281/zenodo.2527863>

223. Gordienko-Mytrofanova I., Kobzieva Iu., Sauta S. Psycholinguistic Meanings of Playfulness. East European Journal of Psycholinguistics. 2019. V. 6(1), pp. 19–31. URL: <https://zenodo.org/record/3371627#.Xd6L31xR3IU> DOI: 10.5281/zenodo.3371627

224. Harter J.K., Schmidt F.L., Keyes C.L.M. Well-being in the workplace and its relationship to business outcomes : A review of the Gallup studies. In : C.L.M. Keyes, J. Haidt (Eds.), Flourishing : The positive person and the good life. Washington, DC : American Psychological Society, 2003. P. 205–224.

225. Helliwell J.F., Putnam R.D. The social context of well-being. Philosophical transactions of the Royal Society of London series B-biological sciences. 2004. №359. P. 1435–1446.

226. Hobfoll S.E, Stevens N.R, Zalta A.K. Expanding the science of resilience: conserving resources in the aid of adaptation. Psychol. Inq. 2015.26(2), pp. 174–80

227. Hobfoll S.E. Conservation of resources and disaster in cultural context: the caravans and passageways for resources. Psychiatry: Interpers. Biol. Process. 2012. 75(3), pp.227–32

228. Hofer J., Chasiotis A. Congruence of life goals and implicit motives as predictors of life satisfaction: cross-cultural implications of a study of Zambian male adolescents. Mot. Emot. 2003, 27, pp.251–272. doi: 10.1023/A:1025011 815778

229.Hofer J., Chasiotis A., Campos D. Congruence between social values and implicit motives: effects on life satisfaction across three cultures. *Eur. J. Pers.* 2006, 20, pp.305–324. doi: 10.1002/per.590

230.Holahan C.J., Moos R.H. Risk, resistance, and psychological distress : A longitudinal analysis with adults and children. *Journal of Abnormal Psychology.* 1987. 96(1). Pp. 3–13.

231.Holden B., Gitlesenb J.P. A total population study of challenging behaviour in the county of Hedmark, Norway : Prevalence, and risk markers. *Research in Developmental Disabilities.* 2006. 27(4). Pp. 456–465.

232.Howell M., Bradshaw J., Langdon P. E. «There isn't a checklist in the world that's got that on it» : Special needs teachers' opinions on the assessment and teaching priorities of pupils on the autism spectrum. *Journal of Intellectual Disabilities.* December 16, 2020. URL : <https://doi.org/10.1177/1744629520972901>.

233.Huppert F.A. Psychological Well-being : Evidence Regarding its Causes and Consequences. *Applied psychology-health and well being.* 2009. №1 (2). P. 137–164.

234.Jang J., Dixon D. R., Tarbox J. Symptom severity and challenging behavior in children with ASD. *Research in Autism Spectrum Disorders.* 2011. 5(3). Pp. 1028–1032. URL : DOI : 10.1016/j.rasd.2010.11.008.

235.Jantarapat C., Suttharangsee W., Petpichechian W. Factors related to psychological well-being of teachers residing in a situation of unrest in Southern Thailand. *Songklanagarind Journal of Nursing.* 2014. Vol. 34. P. 76–85.

236.Judge T.A., Locke E.A., Durham C.C.; Kluger A. N. Dispositional effects on job and life satisfaction: The role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology.* 1998. Vol. 83, № 1. P. 17–34.

237.Kahneman D., Tversky A. Choices, Values and Frames. New York: Cambridge University Press. 2000, 840 p

238.Karapetyan L.V., Zotova O.Y. Occupation as a factor of personality subjective well-being. Russian Psychological Society. Lomonosov Moscow State University / Psychology in Russia. 2015. V. 8. Is. 2. P. 126–136.

239. Keyes C. L. M. Social well-being. *Social Psychology Quarterly*. 1998. 61. Pp. 121–140.
240. Kim E. S., Kubzansky L. D., Soo J., Boehm J. K. Maintaining healthy behavior : prospective study of psychological well-being and physical activity. *Annals of Behavioral Medicine*. 2017. Vol. 51, № 3. P. 337–347.
241. Kobasa S.C. Stressful Life Events, Personality and Health: an Inquiry into Hardiness // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. № 37. Pp.1–11
242. Kramchenkova V.O., Zhukova L. V. Professional well-being in connection with impairments of emotional regulation and perception of everyday stress among defectologists. *Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія*. 2020. Вип. 63. С. 34–53. URL : DOI : <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.63.03>.
243. Lazarus R., Launier R. Stress-related transactions between person and environment. In : L.A. Pervin, M. Lewis (Eds.). *Perspectives in interactional psychology*. NY : Plenum Press, 1978. P. 287–327.
244. Lazarus R.S. *Stress and emotion : a new synthesis*. New York : Springer, 1999.
245. Linley P.A., Harrington S., Garcea N. (Eds.). *Oxford Handbook of Positive Psychology and Work*. Oxford : Oxford University Press, 2009.
246. Luhmann M., Hawkley L.C., Eid M., Cacioppo J.T. Time frames and the distinction between affective and cognitive well-being. *Journal of Research in Personality*. 2012. № 46. P. 431–441.
247. Luthans F., Avey J.B., Avolio B.J., Peterson T. The Development and Resulting Performance Impact of Psychological Capital. *Human Development Resources Quarterly*. 2010. Vol. 21, № 1. P. 41-67.
248. Luthans F., Youssef-Morgan C. Psychological Capital: An Evidence-Based Positive Approach. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2017, 4. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-032516-113324.
249. Luthans, F., Norman, S., Avolio, B. & Avey, J. (2008). The Mediating Role of Psychological Capital in the Supportive Organizational Climate—Employee

Performance Relationship. *Journal of Organizational Behavior*. 2008, 29, pp. 219-238. DOI: 29. 219-238.10.1002/job.507.

250. Macik-Frey M., Quick J., Nelson. Occupational health psychology: from preventive medicine to psychologically healthy workplaces. *Handbook of Managerial Behavior and Occupational Health*. Cheltenham: Edward Elgar, 2009. pp. 3-20

251. Macleod A.K. et al. Increasing well-being through teaching goal-setting and planning skills : results of a brief intervention. *Happiness Study*. 2008. № 9. P. 185–196.

252. Maddi S. Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness // *Encyclopedia of Mental Health*. H.S. Friedman (Ed.). San Diego (CA): Academic Press, 1998. Pp. 323–335

253. Margolis J., Nagel L. Education Reform and the Role of Administrators in Mediating Teacher Stress. *Teacher Education Quarterly*. 2006. Vol. 33, No. 4, pp. 143–159.

254. Maslach C., Schaufeli W., Leiter M. Job burnout. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. Pp. 397–422.

255. Mastenbroek N., Jaarsma A., Scherpbier A., van Beukelen P., Demerouti E. The role of personal resources in explaining wellbeing and objective performance: a study among young veterinary professionals. *European Journal of Work and Organizational Psychology*. 2014. Vol. 23(2), P. 190-202.

256. Matson J.L., Mahan S., Hess J.A., Fodstad J.C., Neal D. Progression of challenging behaviors in children and adolescents with Autism Spectrum Disorders as measured by the Autism Spectrum Disorders-Problem Behaviors for Children (ASD-PBC). *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2010. 4(3). Pp. 400–404.

257. Matson J.L., Wilkins J., Macken J. The relationship of challenging behaviors to severity and symptoms of autism spectrum disorders. *Journal of Mental Health Research*. 2009. 2. Pp. 29–44.

258. Mc Inerney D. M., Ganotice F. A., King R. B., Morin A. J. Teachers' commitment and psychological well-being : implications of self-beliefs for teaching in Hong Kong. *Educational Psychology*. 2014. Vol. 35, № 8. Pp. 926–945.

259. McDougall L., Drummond P. Personal Resources Moderate the Relationship Between Work Stress and Psychological Strain of Submariners. *Military psychology*. 2010, 22, 385-398. DOI: 10.1080/08995605.2010.513231.

260. McTiernan A., Leader G., Healy O., Mannion A. Analysis of risk factors and early predictors of challenging behavior for children with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2011. 5(3). Pp. 1215–1222.

261. Murphy J. Assertiveness : How to Stand Up for Yourself and Still Win the Respect of Others. Createspace Independent Publishing Platform. 2011. 108 p.

262. Murphy O., Healy O., Leader G. Risk factors for challenging behaviors among 157 children with autism spectrum disorder in Ireland. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2009. 3. Pp. 474–482.

263. Murray M. et al. Systematic review of interventions to improve the psychological well-being of general practitioners. *BMC Family Practice*. 2016. 17. P. 36. URL : DOI 10.1186/s12875-016-0431-1.

264. Murray M., Murray L., Donnelly M. Systematic review of interventions to improve the psychological well-being of general practitioners. *BMC Family Practice*. 2016, DOI 10.1186/s12875-016-0431-1

265. Myers B.J. Mackintosh V.H., Goin-Kochel R.P. “My greatest joy and my greatest heart ache :” Parents’ own words on how having a child in the autism spectrum has affected their lives and their families’ lives. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2009. 3(3). Pp. 670–684. URL : DOI : 10.1016/j.rasd.2009.01.004.

266. Nielsen K., Nielsen M. B., Ogbonnaya Ch. et al. Workplace resources to improve both employee well-being and performance : A systematic review and meta-analysis. *Work & Stress*. 2017. 31 (2). Pp. 101–120. URL : <https://doi.org/10.1177/1744629520972901>.

267. Page K.M., Vella-Brodrick D.A. The Working for Wellness Program : RCT of an Employee Well-Being Intervention. *Journal of Happiness Studies*. 2013. 14(3). P. 1007–1031.

268.Pakhol B.E. The structure of professional well-being : the definition of the phenomenon, factor structure and predictors. *Ukrainian Psychological Journal : collection of scientific works*. 2018. № 3(9). P. 121–135.

269.Passmore J., Anagnos J. Organizational Coaching and Mentoring. The Oxford Handbook of Organizational Well Being / S. Cartwright & C. L. Cooper (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2008.

270.Polychroni F., Antoniou, A.-S., Kotroni Ch. Working with students with special educational needs in Greece : Teachers' stressors and coping strategies. *International Journal of Special Education*. 2009. V. 24. No 1.

271.Proudfoot J. G., Corr P. J., Guest D. E., Dunn G. Cognitive-behavioural training to change attributional style improves employee well-being, job satisfaction, productivity, and turnover. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 46. № 2. Pp. 147–153.

272.Rahman M. Impact of COVID-19 on mental health : A quantitative analysis of anxiety and depression based on regular life and internet use. *Current Research in Behavioral Sciences*. 2021. V. 2. URL : <https://doi.org/10.1016/j.crbeha.2021.100037>.

273.Rahmani K., Gnoth J., Mather D. Hedonic and eudaimonic well-being : A psycholinguistic view. *Tourism Management*. 2018. V. 69. P. 155–166.

274.Ratliff N. Stress and Burnout in the Helping Professions. *Social Casework*. 1988. V. 69, is. 3. Pp. 147–154.

275.Rauscher F.H., Shaw G.L., Levine L.J., Wright E.L., Dennis W-R. and Newcomb, R. Music training causes long-term enhancement of preschool children's spatial-temporal reasoning. *Neurological Research*, 1997, 19, pp.1-8.

276.Richard A. Parker, Louis M. Rea. Designing and Conducting Survey Research : A Comprehensive Guide. 4-th Edition. Jossey-Bass, 2014. 332 p.

277.Rubin G.J., Wessely S. The psychological effects of quarantining a city. *The BMJ*. 2020. Vol. 368. P. 313. URL : DOI :10.1136/bmj.m313.

278.Ruppar A., Roberts C., Olson A. Perceptions about expert teaching for students with severe disabilities among teachers identified as experts. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2017. 42 (2). Pp. 121–135.

279.Ryan R.M., Deci E.L. On happiness and human potentials : A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of Psychology*. 2001. № 52. P. 141–166.

280.Ryff C. D., Singer B. H. Know thyself and become what you are : A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*. 2008. Vol. 9(1). P. 13–39.

281.Ryff C.D. Psychological well-being : Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*. 1996. № 65. P. 14–23.

282.Ryff C.D. Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*. 1995. № 4. P. 99–104.

283.Schaufeli W. B. The future of occupational health psychology. *Applied Psychology: An International Review*, 2004, 53(4), 502-517. doi:10.1111/j.1464-0597.2004.00184.x

284.Seligman M. Positive psychology, positive prevention, and positive therapy // *Handbook of positive psychology* / ed. by C.R. Snyder, S. Lopez. 2002. Vol. 2. P. 3-12

285.Shcherbakova O., Fomenko K., Khomulenko T., Kuznetsov O., Savrasov N. Self-Regulation in a Learning Activity in Academically Capable Students. *Journal of Talent Development and Excellence*. 2020. Vol. 12. № 3s. Pp. 2618–2630. URL: <http://iratde.com/index.php/jtde/article/view/1117>

286.Siltaloppi M., Kinnunen U. & Feldt T. Recovery experiences as moderators between psychosocial work characteristics and occupational wellbeing. *Work & Stress*. 2009. Pp. 23, 330–348.

287.Simon CR, Durand-Bush N: Learning to self-regulate multi-dimensional felt experiences: the cases of four female medical students. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 2009, 4(4):228–244.

288.Sollie P. Listening for Wellness, an Introduction to the Tomatis Method
The Mozart Center Press. 2005.

289.Soloveva T.A. Staffing of the Educational System of Students with Disabilities. Bulletin of Psychological Practice in Education. 2020. Vol. 17, no. 2, pp. 49–52.

290.Spector P.E. Job satisfaction: application, assessment, causes and consequences. Thousand Oaks. CA: Sage, 1997. 104 p

291.Stewart M., Schnabel A., Hallford D., McGillivray J. Challenging child behaviours positively predict symptoms of posttraumatic stress disorder in parents of children with Autism Spectrum Disorder and Rare Diseases. Research in Autism Spectrum Disorders. 2019. 69. Pp. 101–467. URL : DOI : 10.1016/j.rasd.2019.101467.

292.Stewart M., Schnabel A., Hallford D. J., McGillivray J. A. et al. Challenging child behaviours positively predict symptoms of posttraumatic stress disorder in parents of children with Autism Spectrum Disorder and Rare Diseases. Research in Autism Spectrum Disorders. V. 69, January 2020. URL : DOI : 10.1016/j.rasd.2019.101467.

293.Tolman J., Jackson V., Maher A.-M. A Year in Review : Summarizing Published Literature in Music Therapy in 2014. Music Therapy Perspectives. 2016. V. 34, Is. 2. Pp. 171–183. URL : <https://academic.oup.com/mtp/article/34/2/171/2583072/A-Year-in-Review-Summarizing-Published-Literature> ; <https://doi.org/10.1093/mtp/miw012>

294.Tomatis A.A. The conscious ear New York: Station Hill Press. 1991

295.Tomatis A.A. The ear and language. Canada: Moulin.1996

296.Tomatis A.A. The ear and the voice Oxford: The Scarecrow Press. 2005, 169 p

297.Van Horn J., Toon T.W., SchaufeliW.B, Schreursand P. The structure of occupational well-being: A study among Dutch teachers. Journal of Occupational and Organizational Psychology. 2004, 77, P. 365–375

298.Vázquez F.L. et al. Comparison of relaxation training with a cognitive-behavioural intervention for indicated prevention of depression in university students: A randomized controlled trial. *Journal of Psychiatric Research*. 2012. 46(11), 1456–1463 <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychires.2012.08.007>

299.Vázquez, F. L., Torres, A., Blanco, V., Díaz, O., Otero, P., & Hermida, E Comparison of relaxation training with a cognitive-behavioural intervention for indicated prevention of depression in university students : A randomized controlled trial. *Journal of Psychiatric Research*. 2012. 46(11). Pp. 1456–1463. URL : <http://dx.doi.org/10.1016/j.jpsychires.2012.08.007>.

300.Warr P. B., Mahwah N. J. *Work, Happiness, and Unhappiness*. Erlbaum Associates, 2007. 548 p.

301.Warr P. How to Think About and Measure Psychological Well-being. In : M. Wang, R.R. Sinclair, L.E. Tetrick (Eds.) *Research Methods in Occupational Health Psychology : Measurement, Design and Data Analysis*. New York : Psychology Press. Routledge, 2013. Pp. 76–90.

302.Waterman A.S. Two Conceptions of Happiness: Contrasts of Personal Expressiveness (Eudaimonia) and Hedonic Enjoyment. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1993, Vol.64. No.4, pp.678—691. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.4.678>.

303.Wise D., Stake J.E. The moderating roles of personal and social resources on the relationship between dual expectations (for instrumentality and expressiveness) and well-Being. *The Journal of Social Psychology*. 2002. Vol. 142, № 1. P. 109-119.

304.Xanthopoulou D., Bakker A., Demerouti E., Schaufeli W. Work engagement and financial returns: A diary study on the role of job and personal resources. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 2009. Vol. 82. P. 183–200.

305.Xanthopoulou D., Bekker A.B., Demerouti E., Schaufeli W.B. Reciprocal relationships between job resources, personal resources, and work engagement. *Journal of Vocational Behavior*. 2009. Vol. 74. P. 235-244.

306. Yagmurlu Bilge; Yavuz, H. Melis; Sen Hilal. Well-Being of Mothers of Children with Orthopedic Disabilities in a Disadvantaged Context : Findings from Turkey. *Journal of child and family studies*. 2015. 24 (4). Pp. 948–995.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура та зміст емпіричного дослідження

Етап		Завдання	Методики дослідження	Вибірка
Пілотажний		Визначити психолінгвістичне значення концепту «професійне благополуччя»	Вільний асоціативний експеримент	фахівці психолого-педагогічного профілю (n=407).
Констатуючий	Визначити рівень, особливості та варіативність прояву психологічного та професійного благополуччя		«Методика оцінки психологічного благополуччя» Ріфф К.; «Методика оцінки професійного благополуччя (МОПБ)» Рут Є.	Дослідницькі групи у залежності від змісту професійної діяльності: Дефектологи n=113 (з них n=66 працюють із дітьми з РАС); педагоги загальноосвітніх закладів n=54 Дослідницькі групи у залежності від типологічного профілю професійного благополуччя: дефектологи із синтетичним профілем благополуччя n=63 дефектологи із соціально-орієнтованим профілем благополуччя n=30 дефектологи із автономним профілем благополуччя n=20
	Регуляторний блок	Виявити характеристику регуляторних чинників професійного благополуччя дефектологів	«Опитувальник самоорганізації діяльності» Мандрикової Є.Ю.; Стиль саморегуляції поведінки" Моросанової В.І; «Опитувальник емоційної дисрегуляції»	
	Когнітивний блок	Виявити характеристику когнітивних чинників професійного благополуччя дефектологів	Опитувальник емоційного інтелекту Люсіна Д.В.; «Шкала базисних переконань»; «Новий опитувальник толерантності до невизначеності»	
	Соціально-психологічний блок	Виявити характеристику соціально-психологічних (міжособистісних) чинників	«Опитувальник міжособистісних відносин» (ОМО) особистісний опитувальник «Адаптивність»	

		професійного благополуччя дефектологів	Маклакова А.Г	
	Реактивний блок	Виявити характеристику стресогенності середовища та емоційного вигорання особистості як реактивних чинників професійного благополуччя дефектологів	«Опитувальник повсякденних стресорів»; «опитувальник дезадаптаційних порушень»; Шкала безнадійності Бека; Методика діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойко	
	Визначити вплив пандемії COVID-19 на ставлення до здоров'я, психологічне та професійне благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю		«Індекс ставлення до здоров'я»	
Формуючий	Реалізувати розроблену програму психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів		Формуючий експеримент	Експериментальна група 1n= 15; Експериментальна група 2n=15; Контрольна група n=15
Контрольний	Перевірка ефективності застосування програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів за параметрами психологічного та професійного благополуччя		Порівняння показників психологічного то професійного благополуччя до та після реалізації програми психологічного супроводу у визначених груп їх психологічна інтерпретація	

додаток Б1

**Показники параметрів саморегуляції досліджуваних у залежності від
специфіки професійної діяльності**

Параметри	Дефектологи				Педагоги		Н
	ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Планування	5,70	1,91	5,51	2,07	6,57	1,55	8,03*
Моделювання	5,18	1,65	5,09	1,59	5,83	1,80	7,36*
Програмування	5,58	1,79	5,02	2,01	6,09	1,53	10,00* *
Оцінка результатів	5,88	1,50	4,81	2,01	5,61	2,14	8,01*
Гнучкість	5,09	1,81	4,79	1,50	4,24	1,82	6,39*
Самостійність	5,09	1,94	5,62	1,62	4,72	2,09	6,35*
Рівень саморегуляції	28,30	5,40	27,04	6,78	29,65	4,52	3,99

Додаток Б2

Показники параметрів самоорганізації досліджуваних у залежності від специфіки професійної діяльності

Параметри	Дефектологи				Педагоги		Н
	ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Планомірність	19,00	5,04	18,43	3,81	19,71	4,89	1,09
Цілеспрямованість	32,00	6,71	35,02	4,98	34,80	6,71	8,47*
Наполегливість	21,76	6,84	22,19	8,57	22,39	7,30	0,55
Фіксація	21,64	4,89	18,83	6,58	22,87	6,06	11,80* *
Самоорганізація	10,70	4,79	7,36	3,68	9,32	4,38	14,84* *
Орієнтація на теперішнє	9,73	2,40	10,15	2,53	9,32	2,45	1,88
Індекс загальної самоорганізації	114,82	19,65	111,98	16,84	118,40	14,61	3,49

Показники параметрів емоційної дисрегуляції досліджуваних у залежності від специфіки професійної діяльності

Параметри	Дефектологи				Педагоги		Н
	ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Румінація	16,40	3,03	16,89	4,02	16,34	3,13	1,89
Уникнення	11,33	2,49	11,26	3,25	10,76	3,15	2,79
Складнощі менталізації	18,79	3,83	18,43	3,28	18,75	3,72	0,56

Додаток В

**Показники емоційного інтелекту досліджуваних у залежності від
змісту професійної діяльності**

Параметри	ЕГ				КГ		Н
	Дефектологи ЕГ А		Дефектологи ЕГ Б		Педагоги		
	М	δ	М	δ	М	δ	
<i>Міжособистісний емоційний інтелект</i>	39,76	5,93	44,36	6,07	40,20	9,54	14,92* *
Розуміння чужих емоцій	22,03	3,69	24,60	3,27	22,46	7,02	11,68*
Керування чужими емоціями	17,73	3,27	19,77	3,56	17,74	3,63	11,45* *
<i>Внутрішньоособи стісний емоційний інтелект</i>	42,18	7,01	45,60	7,76	42,26	6,04	4,65
Розуміння власних емоцій	18,42	3,65	20,34	3,74	18,81	3,97	4,17
Керування власними емоціями	13,30	3,12	14,13	2,52	12,97	2,47	5,84
Контроль експресії	10,45	2,51	11,13	3,44	10,47	1,78	0,67
<i>Розуміння емоцій</i>	40,45	6,04	44,94	6,62	41,28	9,28	9,40**
<i>Керування емоціями</i>	41,48	6,57	45,02	7,88	41,19	5,78	8,33*
Загальний рівень емоційного інтелекту	81,94	11,29	89,96	12,91	82,46	13,84	10,99* *

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Г

**Показники базових переконань досліджуваних у залежності від
специфіки професійної діяльності**

Параметри	ЕГ				КГ		
	Дефектологи ЕГ А		Дефектологи ЕГ Б		Педагоги		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Загальне переконання щодо прихильності світу та людей	4,34	0,72	4,19	0,67	4,49	0,82	
Прихильність світу	4,60	0,87	4,34	0,87	4,63	1,02	
Доброта людей	4,08	0,76	4,03	0,58	4,35	0,80	
Загальне переконання щодо осмисленості світу та життя	3,60	0,58	3,46	0,53	3,76	0,61	
Справедливість світу	3,45	0,97	3,29	0,88	4,01	1,15	
Контрольованість світу	3,75	1,01	3,39	0,75	3,84	0,93	
Випадковість того, що відбувається	3,39	0,56	3,30	1,02	3,59	0,82	
Загальне переконання щодо власної цінності та здатності керувати подіями	4,12	0,46	4,00	0,54	3,99	0,63	
Цінність власного «Я»	4,48	0,63	4,45	0,66	4,24	0,78	
Ступінь самоконтролю	4,11	0,65	3,98	0,85	4,02	0,89	
Ступінь вдачі	3,78	0,54	3,58	0,89	3,72	0,88	
Індекс психологічної безпеки	3,01	0,35	2,90	0,44	3,12	0,40	

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Д

**Показники міжособистісний відносин у досліджуваних у залежності від
специфіки професійної діяльності**

Шкали	Дефектологи				Педагоги		Т
	ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
	М	δ	М	δ	М	δ	
Ie	4,30	1,20	4,55	1,30	5,36	1,78	-4,01**
Iw	5,39	2,04	5,79	1,43	5,61	2,30	-1,06
Ce	5,67	2,59	6,38	1,93	5,81	2,69	0,37
Cw	5,09	1,25	4,81	1,19	4,43	1,09	2,79**
Ae	2,76	1,43	3,40	1,25	4,02	1,43	-4,28**
Aw	3,79	1,71	3,94	1,76	4,57	2,04	-2,39*
індекс обсягу І	9,70	2,54	10,34	2,23	10,97	3,50	-2,16*
індекс обсягу С	10,76	2,58	11,19	1,99	10,24	2,90	1,66
індекс обсягу А	6,55	2,53	7,34	2,21	8,59	2,85	-4,04**
індекс суперечливості І	-1,09	2,20	-1,23	1,58	-0,25	2,17	-2,69*
індекс суперечливості С	0,58	3,14	1,57	2,52	1,39	2,91	-0,82
індекс суперечливості міжособистісної поведінки афекта	-1,03	1,88	-0,53	2,10	-0,56	2,08	-0,80

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Е

**Показники сприйняття повсякденного стресу у досліджуваних у
залежності від специфіки професійної діяльності**

Сфери		Дефектологи				Педагоги		Н
		ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
		М	δ	М	δ	М	δ	
Робота – Справи	інт-ть	23,91	19,38	25,51	20,34	18,56	20,55	6,7*
	кіл-ть	4,18	2,80	4,38	3,03	3,04	3,21	10,53**
Взаємовідносини із оточуючими	інт-ть	11,76	12,30	14,96	15,41	9,63	16,17	7,03*
	кіл-ть	2,36	2,50	2,47	2,39	1,57	2,69	9,39**
Порушення планів	інт-ть	6,76	8,76	6,00	9,56	6,06	8,27	0,77
	кіл-ть	1,33	1,52	1,17	1,43	1,04	1,44	1,5
Фінанси	інт-ть	16,21	14,00	15,91	14,82	9,39	12,07	10,69**
	кіл-ть	2,67	1,93	2,34	1,67	1,50	1,91	13,82**
Планування	інт-ть	8,97	9,66	11,66	9,28	8,22	11,17	8,51*
	кіл-ть	1,79	1,75	2,17	1,55	1,33	1,78	10,62**
Родина	інт-ть	12,94	14,82	21,21	15,75	12,20	13,26	12,64**
	кіл-ть	1,85	1,76	2,66	1,52	1,59	1,79	14,3**
Навколишня дійсність	інт-ть	6,61	7,98	7,94	8,80	10,76	11,83	2,73
	кіл-ть	2,03	1,78	2,66	1,52	1,59	1,79	13,44**
Самопочуття – самотність	інт-ть	11,52	9,82	8,89	8,38	6,28	7,62	9,54**
	кіл-ть	2,12	1,54	1,77	1,39	1,07	1,43	18,38**
Загальне самопочуття	інт-ть	11,70	8,96	13,43	7,90	10,50	8,94	3,28
	кіл-ть	2,15	1,41	2,34	1,11	1,48	1,45	15,43**
Конкуренція	інт-ть	11,70	8,31	13,51	6,65	8,44	9,34	14,15**
	кіл-ть	1,94	1,26	2,21	0,95	1,39	1,50	15,62**
Загальна інтенсивність стресорів		122,06	89,84	139,02	88,15	99,98	96,46	9,97**
Загальна кількість стресорів		22,42	14,65	24,17	11,89	15,57	16,90	22,76**
Середня інтенсивність стресорів		5,43	1,30	5,65	1,46	7,83	3,60	19,38**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Ж

**Показники емоційного вигорання у досліджуваних у залежності від
специфіки професійної діяльності**

Параметри		Дефектологи				Педагоги		Н
		ЕГ А		ЕГ Б		КГ		
		М	δ	М	δ	М	δ	
Фаза напруги		33,88	23,18	38,45	29,47	31,40	24,96	0,79
СИМПТОМИ	переживання психотравмуючих обставин	16,33	9,23	18,72	10,78	10,40	8,68	8,04**
	незадоволеність собою	7,87	5,82	7,52	7,02	5,03	4,73	8,02**
	«загнаність у кут»	4,85	6,12	5,77	5,94	5,71	8,29	2,71
	тривога й депресія	9,27	6,91	10,43	8,61	10,26	8,18	0,23
Фаза резистенції		50,03	20,74	57,40	26,56	56,75	24,89	3,38
СИМПТОМИ	неадекватне вибіркове емоційне реагування	14,73	7,35	16,47	7,63	16,47	8,04	4,09
	емоційно-моральна дезорієнтація	10,80	6,03	13,21	5,69	13,19	7,33	7,65*
	розширення сфери економії емоцій	10,02	8,32	12,87	9,88	12,77	8,80	3,29
	редукція професійних обов'язків	15,09	8,35	14,85	9,08	14,31	7,65	0,18
Фаза виснаження		40,21	23,06	38,26	22,42	42,81	23,63	0,99
СИМПТОМИ	емоційний дефіцит	11,21	8,06	10,45	9,20	9,17	6,21	1,81
	емоційне відчуження	11,52	6,68	9,62	4,69	10,57	7,21	7,81*
	особистісне відчуження (деперсоналізація)	7,67	7,65	8,70	7,11	9,07	8,75	1,06
	психосоматичні та психовегетативні порушення	9,82	8,69	9,49	7,98	14,00	9,01	9,09**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

** достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток 3

Параметри професійного благополуччя у залежності від варіанту професійного благополуччя.

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ	
Позитивні відносини	60,94	8,57	58,74	7,54	57,40	5,50	5,72
Автономія	62,02	9,30	57,35	6,04	59,10	10,21	4,8
Керування середовищем	60,10	9,45	54,74	8,72	53,50	9,04	10,15**
Особистісне зростання	63,44	7,80	63,23	7,69	55,65	6,78	13,22**
Цілі у житті	64,03	9,28	62,10	6,58	58,95	11,98	7,74*
Самосприйняття	62,63	9,27	57,29	7,28	55,80	11,76	12,01**
Баланс афекту	86,18	16,38	93,45	14,14	101,20	19,59	11,1**
Осмисленість життя	99,50	13,24	94,45	11,15	95,05	17,17	5,09
Людина як відкрита система	66,65	6,20	66,10	4,56	61,05	9,02	7,16*
Загальний показник психологічного благополуччя	374,39	45,70	354,61	35,29	340,90	49,52	10,84**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0,05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0,01$

Додаток Л

Показники базових переконань дефектологів у залежності від варіанту професійного благополуччя.

Параметри	Стабільний профіль (n=63)		Соціально - орієнтований профіль (n=30)		Автономний профіль (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ	
Загальне переконання щодо прихильності світу та людей	4,45	0,61	4,22	0,50	3,82	0,98	7,26*
Загальне переконання щодо осмисленості світу та життя	3,56	0,60	3,61	0,52	3,40	0,51	4,79
Загальне переконання щодо власної цінності та здатності керувати подіями	4,24	0,46	3,97	0,39	3,70	0,53	16,36**
Прихильність світу	4,69	0,72	4,45	0,61	3,95	1,36	5,16
Доброта людей	4,22	0,70	3,99	0,49	3,69	0,76	11,82**
Справедливість світу	3,46	0,93	3,50	0,94	2,96	0,85	7,66*
Контрольованість світу	3,73	0,96	3,50	0,79	3,34	0,98	5,67
Випадковість того, що відбувається	3,52	0,81	3,18	0,76	3,10	0,63	6,11*
Цінність власного «Я»	4,72	0,58	4,17	0,67	4,14	0,41	23,31**
Ступінь самоконтролю	4,22	0,71	3,87	0,46	3,85	1,05	6,77*
Ступінь вдачі	3,79	0,73	3,88	0,55	3,13	0,61	17,3* *
<i>Індекс психологічної безпеки</i>	3,10	0,28	2,85	0,34	2,74	0,57	17,33**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток М

**Показники сприйняття повсякденних стресорів досліджуваних у
залежності від варіанту професійного благополуччя**

Сфери		Стабільний профіль (n=63)		Соціально- орієнтований профіль (n=30)		Автономни й профіль (n=20)		Н
		М	δ	М	δ	М	δ	
Робота – Справи	інт-ть	22,53	18,14	29,65	22,31	23,05	19,75	2,10
	кіл-ть	3,90	2,92	4,94	2,74	4,35	2,96	3,31
Відносини із оточуючими	інт-ть	8,27	10,08	20,29	14,83	16,85	16,06	11,5**
	кіл-ть	1,92	2,43	2,84	1,98	3,25	2,88	6,78*
Порушення планів	інт-ть	5,58	8,68	5,32	7,74	10,85	11,11	8,15*
	кіл-ть	1,19	1,52	1,00	1,24	1,90	1,59	5,55
Фінанси	інт-ть	14,03	13,63	21,55	14,70	14,00	14,06	6,83*
	кіл-ть	2,45	1,91	3,00	1,53	2,05	1,90	3,99
Планування	інт-ть	8,44	7,92	12,00	10,92	12,25	11,33	2,87
	кіл-ть	1,90	1,73	1,97	1,68	2,05	1,54	0,49
Родина	інт-ть	13,31	13,98	21,71	19,32	17,65	12,44	5,25
	кіл-ть	1,90	1,66	2,61	1,98	2,40	1,23	3,61
Навколишня дійсність	інт-ть	5,95	7,43	6,06	9,32	12,60	7,48	14,39**
	кіл-ть	2,06	1,71	2,68	1,90	2,40	1,23	2,48
Самопочуття – самотність	інт-ть	7,44	7,80	14,84	9,43	12,85	10,33	12,59**
	кіл-ть	1,60	1,55	2,29	1,13	2,65	1,46	12,61**
Загальне самопочуття	інт-ть	9,37	6,66	16,29	9,63	15,85	8,61	15,14**
	кіл-ть	1,97	1,34	2,58	1,18	2,50	1,15	6,19*
Конкуренція	інт-ть	11,77	7,50	13,29	8,10	13,25	7,78	1,83
	кіл-ть	2,02	1,22	2,06	1,12	2,15	0,99	0,79
Інтенсивність сприйняття стресорів		106,6 9	75,87	161,0 0	106,61	149,2 0	81,78	8,88*
Загальна кількість стресорів		20,92	14,22	25,97	12,72	25,70	11,84	6,95*

Додаток І

**Показники параметрів саморегуляції досліджуваних у залежності від
варіанту професійного благополуччя**

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ.	
Планування	5,29	1,97	6,06	2,03	5,95	1,79	5,22
Моделювання	5,31	1,48	5,29	1,66	4,40	1,85	6,49*
Програмування	5,76	1,96	4,45	1,50	5,45	1,85	13,61**
Оцінка результатів	5,53	1,97	5,32	1,62	5,30	1,56	0,57
Гнучкість	5,35	1,77	4,74	1,32	4,10	1,65	9,54**
Самостійність	5,35	1,83	5,00	1,81	5,65	1,87	0,81
Рівень саморегуляції	28,4 0	6,55	27,00	4,86	27,05	5,92	3,78

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

**Показники параметрів самоорганізації досліджуваних у залежності від
варіанту професійного благополуччя**

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ.	
Планомірність	19,50	5,02	17,71	4,35	18,10	2,79	4,3
Цілеспрямованість	34,40	4,98	31,23	7,68	32,85	6,59	4,11
Наполегливість	22,85	6,33	18,61	9,07	24,25	7,30	6,05*
Фіксація	21,35	5,70	20,06	6,47	18,35	4,46	4,31
Самоорганізація	8,92	5,24	10,71	3,28	8,35	4,20	4,35
Орієнтація на теперішнє	10,61	2,57	8,71	2,08	9,55	1,79	12,19**
Індекс загальної самоорганізації	117,6 5	18,29	107,0 3	19,90	111,45	13,83	5,55

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

**Показники базових переконань досліджуваних у залежності від
варіанту професійного благополуччя**

Параметри	Кластер С (n=63)		Кластер СО (n=30)		Кластер А (n=20)		Н
	М	δ	М	δ	М	δ.	
Загальне переконання щодо прихильності світу та людей	4,45	0,61	4,22	0,50	3,82	0,98	7,26*
Загальне переконання щодо осмисленості світу та життя	3,56	0,60	3,61	0,52	3,40	0,51	4,79
Загальне переконання щодо власної цінності та здатності керувати подіями	4,24	0,46	3,97	0,39	3,70	0,53	16,36**
Прихильність світу	4,69	0,72	4,45	0,61	3,95	1,36	5,16
Доброта людей	4,22	0,70	3,99	0,49	3,69	0,76	11,82**
Справедливість світу	3,46	0,93	3,50	0,94	2,96	0,85	7,66*
Контрольованість світу	3,73	0,96	3,50	0,79	3,34	0,98	5,67
Випадковість того, що відбувається	3,52	0,81	3,18	0,76	3,10	0,63	6,11*
Цінність власного «Я»	4,72	0,58	4,17	0,67	4,14	0,41	23,31**
Ступінь самоконтролю	4,22	0,71	3,87	0,46	3,85	1,05	6,77*
Ступінь вдачі	3,79	0,73	3,88	0,55	3,13	0,61	17,3**
<i>Індекс психологічної безпеки</i>	3,10	0,28	2,85	0,34	2,74	0,57	17,33**

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Н

**Показники симптомів емоційного вигорання досліджуваних у
залежності від варіанту професійного благополуччя**

		Стабільний профіль (n=63)		Соціально- орієнтований профіль (n=30)		Автономний профіль (n=20)		Н
		М	δ	М	δ	М	δ.	
Фаза напруги		30,85	24,85	41,10	25,44	42,80	28,09	4,97
симптоми	переживання психотравмуючих обставин	12,66	10,00	16,32	10,13	16,40	8,83	3,00
	незадоволеність собою	7,53	6,70	6,87	5,13	8,00	7,03	0,10
	«загнаність у кут»	3,90	6,00	5,35	4,23	9,15	6,98	18,38**
	тривога й депресія	7,92	6,28	12,94	8,74	10,50	8,33	8,26*
Фаза резистенції		50,47	20,21	53,35	26,44	60,85	27,49	1,84
симптоми	неадекватне вибіркове емоційне реагування	16,18	6,97	13,16	6,99	16,75	9,22	5,34
	емоційно-моральна дезорієнтація	10,71	5,56	12,13	6,58	14,70	5,54	6,09*
	розширення сфери економії емоцій	9,58	7,72	13,06	10,99	13,35	9,13	3,27
	редукція професійних обов'язків	14,18	8,25	15,42	9,45	16,85	8,52	1,76
Фаза виснаження		36,73	21,23	38,48	19,76	49,10	29,22	2,79
симптоми	емоційний дефіцит	10,27	9,05	12,16	8,00	10,85	7,75	2,18
	емоційне відчуження	11,03	4,46	9,52	6,82	11,65	8,37	3,85
	особистісне відчуження (деперсоналізація)	6,53	6,53	7,87	6,88	13,30	8,72	9,92**
	психосоматичні та психовегетативні порушення	8,89	8,15	8,94	7,57	13,30	9,60	4,41

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток О

Узагальнена модель детермінованості професійного благополуччя

Модель	R	R ²	Коректований R ²	Стандартна помилка оцінки
1	0,858	0,738	0,720	1,149
а) залежна змінна : рівень професійного благополуччя (загальний показник)				
б) незалежні змінні: фактори регулятивного, когнітивного, соціально-психологічного та реактивного аспектів професійного благополуччя				

Коефіцієнти впливу чинників прогностичної моделі на відчуття професійного благополуччя.

Фактори	Стандартизовані коефіцієнти		Нестандартизовані коефіцієнти		t	p-value
	Beta	ε	β	ε		
Константа			22,27	0,11	205,98	0,00
Установка щодо позитивної дійсності	0,19	0,05	0,42	0,11	3,68	0,00
Емоційна компетентність	0,43	0,05	0,94	0,17	8,13	0,00
Установка до автономії	0,31	0,05	0,68	0,12	5,72	0,00
Установка до контролю	0,29	0,05	0,63	0,12	5,46	0,00
Орієнтація на лідерську позицію	0,11	0,05	0,24	0,11	2,11	0,04
Афективна самопрезентація	0,29	0,06	0,62	0,12	5,09	0,00
Пластичність регуляторних процесів	0,23	0,06	0,50	0,12	4,09	0,00

Додаток II

Узагальнена модель детермінованості автономності у професійній сфері

Модель	R	R ²	Коректований R ²	Стандартна помилка оцінки
2	0,790	0,626	0,600	0,318
а) залежна змінна : компонент професійного благополуччя «автономність»				
б) незалежні змінні: фактори регулятивного, когнітивного, соціально-психологічного та реактивного аспектів професійного благополуччя				

Коефіцієнти впливу чинників прогностичної моделі на «Автономність у професійній сфері»

Фактори	Стандартизовані коефіцієнти		Нестандартизовані коефіцієнти		t	p-value
	Beta	ε	β	ε		
Константа			3,53	0,03	117,70	0,00
Емоційна компетентність	0,39	0,07	0,20	0,03	5,89	0,00
Установка до автономії	0,32	0,06	0,16	0,03	5,20	0,00
Установка до контролю	0,21	0,06	0,11	0,03	3,30	0,00
Орієнтація на лідерську позицію	0,16	0,06	0,08	0,03	2,61	0,01
Афективна самопрезентація	-0,16	0,08	-0,08	0,04	-2,16	0,03
Екстернальна детермінація регуляторних процесів	-0,16	0,07	-0,08	0,03	-2,38	0,02
Актуальність емоційно-вольової регуляції	0,53	0,07	0,27	0,04	7,45	0,00

Додаток Р

**Узагальнена модель детермінованості позитивних відносин у
професійній сфері**

Модель	R	R ²	Коректований R ²	Стандартна помилка оцінки
3	0,687	0,472	0,437	0,430
а) залежна змінна: компонент професійного благополуччя «позитивні відносини»				
б) незалежні змінні: фактори регулятивного, когнітивного, соціально-психологічного та реактивного аспектів професійного благополуччя				

**Коефіцієнти впливу чинників прогностичної моделі на позитивні
відносини у професійній сфері**

Фактори	Стандартизовані коефіцієнти		Нестандартизовані коефіцієнти		t	p- value
	Beta	ε	β	ε		
Константа			3,77	0,04	93,34	0,00
Установка щодо позитивної дійсності	0,55	0,08	0,32	0,05	6,90	0,00
Емоційна компетентність	0,27	0,09	0,15	0,05	2,87	0,01
Соматизація стресу	-0,19	0,08	-0,11	0,05	-2,28	0,03
Стресогенна безпорадність	-0,35	0,09	-0,20	0,03	-3,725	0,00
Стійкість регуляторних процесів	-0,23	0,08	-0,13	0,05	-2,70	0,01
Функціональність емоційного відгуку	-0,30	0,10	-0,17	0,06	-3,03	0,00
Актуальність емоційно- вольової регуляції	-0,33	0,08	-0,19	0,05	-4,16	0,00

Додаток С

Узагальнена модель детермінованості професійного самосприйняття

Модель	R	R ²	Коректований R ²	Стандартна помилка оцінки
4	0,810	0,655	0,635	0,266
а) залежна змінна: компонент професійного благополуччя «професійне самосприйняття»				
б) незалежні змінні: фактори регулятивного, когнітивного, соціально-психологічного та реактивного аспектів професійного благополуччя				

Коефіцієнти впливу чинників прогностичної моделі на відчуття професійного самосприйняття

Фактори	Стандартизовані коефіцієнти		Нестандартизовані коефіцієнти		t	p-value
	Beta	ε	β	ε		
Константа			3,64	0,03	145,80	0,00
Установка щодо позитивної дійсності	0,18	0,06	0,08	0,03	3,10	0,00
Емоційна компетентність	0,43	0,06	0,19	0,03	7,05	0,00
Установка до автономії	0,36	0,06	0,16	0,03	5,85	0,00
Установка до контролю	0,27	0,06	0,12	0,03	4,47	0,00
Афективна самопрезентація	0,29	0,06	0,13	0,03	4,43	0,00
Пластичність регуляторних процесів	0,14	0,06	0,06	0,03	2,15	0,03

Додаток Т

**Узагальнена модель детермінованості відчуття професійного
розвитку**

Модель	R	R ²	Коректований R ²	Стандартна помилка оцінки
5	0,825	0,681	0,656	0,293
а) залежна змінна : компонент професійного благополуччя «професійний розвиток»				
б) незалежні змінні: фактори регулятивного, когнітивного, соціально-психологічного та реактивного аспектів професійного благополуччя				

**Коефіцієнти впливу чинників прогностичної моделі на відчуття
професійного розвитку**

Фактори	Стандартизовані коефіцієнти		Нестандартизовані коефіцієнти		t	p-value
	Beta	ϵ	β	ϵ		
Константа			3,84	0,03	139,57	0,00
Установка до автономії	0,15	0,07	0,07	0,03	2,24	0,03
Установка до контролю	0,25	0,06	0,12	0,03	4,19	0,00
Афективна самопрезентація	0,31	0,08	0,16	0,04	4,12	0,00
Соматизація стресу	-0,17	0,07	-0,09	0,03	-2,58	0,01
Функціональність емоційного відгуку	0,23	0,07	0,11	0,03	3,43	0,00
Пластичність регуляторних процесів	0,44	0,06	0,22	0,03	7,23	0,00
Екстернальна детермінація регуляторних процесів	-0,15	0,06	-0,07	0,03	-2,62	0,01
Актуальність емоційно-вольової регуляції	-0,13	0,07	-0,07	0,03	-1,99	0,05

Додаток У

**Показники компонентів професійного благополуччя у групах
досліджуваних**

Параметри психологічног о благополуччя	Педагоги			Дефектологи		
	Середні показники за групами ($M \pm \sigma$)		t-критерій	Середні показники за групами ($M \pm \sigma$)		t-критерій
	до пандемії	під час пандемії		до пандемії	під час пандемії	
Загальний показник	349,4±50, 9	337,7±39, 8	2,63 [*]	364,9±41, 5	348,3±32, 1	2,34 [*]
Позитивні відносини	58,5±10,0	52,1±16,8	4,52 ^{**}	60,1±7,5	56,2±9,3	3,01 ^{**}
Автономія	55,9±7,8	47,4±9,8	2,49 [*]	59,9±8,5	57,5±6,2	2,87 ^{**}
Керування середовищем	58,1±8,4	48,1±6,5	2,97 ^{**}	58,3±9,1	43,9±7,8	3,98 ^{**}
Особистісне зростання	59,4±11,1	63,8±16,3	1,76	63,6±7,8	60,65±9,8	1,07
Цілі у житті	60,5±10,1	52,1±14,1	1,98 [*]	63,0±9,1	54,4±4,9	2,97 ^{**}
Самосприйнят тя	56,9±11,9	59,1±13,1	0,74	60,1±9,3	57,6±8,8	0,82
Баланс афекту	97,2±23,6	104,3±27, 9	1,79	90,2±16,8	97,1±19,7	1,89
Осмисленість життя	98,8±13,6	103,2±15, 7	2,43 [*]	97,9±13,6	93,9±10,9	1,13
Людина як відкрита система	63,4±7,2	60,3±9,2	2,83 ^{**}	65,9±6,9	69,1±11,7	2,48 [*]

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$,

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Ф

**Показники компонентів професійного благополуччя у групах
досліджуваних.**

Параметри професійного благополуччя	Педагоги			Дефектологи		
	Середні показники за групами (M ± σ)		t-критерій	Середні показники за групами (M ± σ)		t-критерій
	до пандемії	під час пандемії		до пандемії	під час пандемії	
Загальний показник	20,9±2,9	18,3±3,3	2,55*	22,4±1,4	23,1±2,2	1,79
Автономність	3,3±0,4	3,0±0,2	3,27**	3,5±0,5	4,2±0,3	2,65*
Професійне самосприйняття	3,5±0,6	3,3±0,7	0,02	3,7±0,5	3,6±0,6	1,08
Задоволеність компетентністю	3,4±0,6	3,6±0,1	1,87	3,6±0,5	3,7±0,8	0,51
Задоволеність досягненнями	3,6±0,7	3,0±0,5	2,12*	3,7±0,5	3,4±0,3	1,75
Професійний розвиток	3,6±0,5	3,7±0,5	1,59	3,8±0,5	3,8±0,5	0,3
Професійне зростання	3,6±0,6	3,4±0,4	0,76	3,9±0,6	3,4±0,4	1,81
Професійні цілі	3,6±0,6	3,7±0,4	1,36	3,8±0,5	3,7±0,7	1,07
Позитивні відносини	3,4±0,7	2,4±0,4	4,84**	3,8±0,6	4,4±0,9	2,39*

Примітка: * достовірність відмінностей на рівні $p < 0.05$

**достовірність відмінностей на рівні $p < 0.01$

Додаток Х

Структура програми психологічного супроводу професійного благополуччя дефектологів

Етап програми	Назва та зміст частини програми	Тривалість (години)		
		ЕГ 1	ЕГ 2	КГ
Підготовчий	Психодіагностика рівня психологічного та професійного благополуччя до початку програми психологічного втручання	1	1	1
	Тестування навичок аудіювання для складання індивідуальних сесій аудіотренування учасників.	1	1	-
Мотиваційний	Інформаційно-мотиваційна зустріч: визначення та узгодження правил участі, режиму та тем зустрічей, формування активної позиції учасників. Аналіз очікувань і запитів учасників. Укладення контракту з групою	2	2	-
Основний	<u>Когнитивний блок</u> – спрямований на зменшення установки щодо контролю та автономії, підвищення рівня професійних знань, умінь, навичок.	24	24	-
	<u>Соціально-психологічний блок</u> спрямований на розвинення орієнтації на лідерську позицію, подолання афективної самопрезентації, та асиметричної інтимності у професійних стосунках.	18	18	-
	Регуляторний блок спрямований на розвиток пластичності регуляторних процесів, функціонального емоційного відгуку та актуальність емоційно-вольової регуляції та посилення	18	18	
	Реактивний блок спрямований на	12	12	

	подолання дезадаптаційних станів, сформованих під впливом професійних стресорів та передбачав психокорекційну роботу з соматизацією стресу, стресогенною емоційною ізоляцією та безпорадністю.			
	Індивідуальна сесія аудіотренування методом Tomatis (як компонент методів реактивного блоку)	14	-	-
	Індивідуальне прослуховування музики, без її модифікації (для подальшого визначення впливу ефекту метода Tomatis)	-	14	-
Завершальний	Вихідний контроль: підведення підсумків програми, отримання та аналіз зворотного зв'язку від учасників, психодіагностика рівня психологічного та професійного благополуччя після психологічного втручання та аналіз змін, що відбулися.	2	2	1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. **Жукова Л.В.** Особливості емоційного вигорання дефектологів, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектра. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологія»*. 2020. Вип. 2. С.15–22.

2. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Ризики порушення психологічного благополуччя дефектологів, що працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. С.46–51. URL : <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-1.9>.

3. Kramchenkova V.O., **Zhukova L. V.** Professional well-being in connection with impairments of emotional regulation and perception of everyday stress among defectologists. *Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія*. 2020. Вип. 63. С. 34–53. URL : DOI : <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.63.03>

4. **Жукова Л.В.** Особливості психологічного благополуччя фахівців психолого-педагогічного профілю в умовах пандемії COVID-19. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Вип. 65. 2021. С. 75–90.

5. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Психологічне благополуччя суб'єкта сімейної та професійної взаємодії. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 1. Pp. 144–150. URL : <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.4.1.27>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Бондар К.М., **Жукова Л.В.**, Дорошенко Л.В., Склянська О.В., Смехньова Т. В., Трушик О. В., Шестопалова О. П Теорія і практика інклюзивної освіти : навч.-метод. посібник / упорядн. Бондар К.М. Кривий Ріг, 2018. 169 с. (українською мовою)

7. **Жукова Л.В.** Дослідження мотиваційної структури дефектологів, що працюють із дітьми, що мають розлади аутистичного спектру. *Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 6th International scientific and*

practical conference. Liverpool, 5-7.02.2020, United Kingdom : Cognum Publishing House, 2020. С. 657.

8. **Жукова Л.В.** Емоційна саморегуляція в структурі особистісної готовності до психолого-педагогічної допомоги дошкільникам, що мають розлади аутистичного спектру. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22-23 лютого 2018 р. Суми, 2018. С. 350.

9. **Жукова Л.В.** Корекційно-розвиткова програма поліпшення професійного благополуччя дефектологів *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей)* : збірник матеріалів V міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків, 2020. С.128–130.

10. **Жукова Л.В.** Основні напрямки психолого-педагогічного супроводу дітей із аутистичними порушеннями. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С.170.

11. **Жукова Л.В.** Особливості комунікації дітей дошкільного віку із аутистичними порушеннями. *Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки дитинства* : збірник тез V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 4-15 вересня 2018 р. Одеса, 2018. С. 220–222.

12. **Жукова Л.В., Трушик О.В.** Скринінгова методика діагностики сумісної уваги у дітей раннього віку. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів II міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 жовтня 2018 р. Харків, 2018. С. 29.

13. Крамченкова В.О. **Жукова Л.В.** Методика дослідження рівня сенсорно-інтегративної дисфункції у дітей. *Харківський осінній марафон психотехнологій* : збірник матеріалів III міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2019 р. Харків, 2019. С. 38.

14. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Особливості та методи поліпшення професійного благополуччя дефектологів. *Харківський осінній марафон*

психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей) : збірник матеріалів V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків : Діса плюс, 2020. С. 12.

15. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Методи дослідження рівня обізнаності щодо аутизму. *Харківський осінній марафон психотехнологій* (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.114–115.

16. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Опитувальник «Обізнанність щодо проявів розладів аутистичного спектру у дітей». *Харківський осінній марафон психотехнологій* (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник матеріалів IV міжрег. наук.-практ. конф., м. Харків, 31 жовтня 2020 р. Харків: Діса плюс, 2020. С.30–31.

17. Крамченкова В.О., **Жукова Л.В.** Психотерапевтичний потенціал методу «Tomatis» у психологічній допомозі дефектологам, які працюють з дітьми із порушеннями аутистичного спектру. *Психологія в сучасному світі : Тези доповідей на Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених*, м. Харків, 8-9 квітня 2020 р. Харків : ХАІ, 2020. С. 58.

Довідки про впровадження результатів дослідження

 УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
 УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ
 вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, тел. (057) 700-35-23, факс (057) 700-69-09
 e-mail: rector@hnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125585

Від 17.01.2018 № 01/10-89
 На № _____ від _____

ДОВІДКА
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Жукової Людмили Володимирівни
«Психологічні фактори професійного благополуччя дефектологів»,
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 зі спеціальності 053 Психологія

Даною довідкою підтверджується впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Жукової Людмили Володимирівни на тему «Психологічні фактори професійного благополуччя дефектологів» в процес професійної підготовки бакалаврів і магістрантів факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Теоретичні матеріали дисертації та результати емпіричного дослідження використовуються при проведенні лекційних та практичних занять, складанні індивідуально-дослідних завдань з навчальних дисциплін «Психологія особистості і діяльності», «Основи психологічної практики», «Основи психотерапії», «Психотерапія та психокорекції», а також, при здійсненні керівництва науково-дослідною роботою, що сприяє професійному зростанню та формуванню професійної готовності майбутніх психологів.

Декан факультету психології і соціології,
 доктор філософських наук,
 професор

 І.Д. Денисенко

Спеціалізований
центр для дітей
з особливостями розвитку

ФОП Стасевська С.В.
Адреса: м. Харків, вул. Ш. Руставелі 32/2
Тел.: +38(066)556-13-05
Email: ladozentr@gmail.com
Сайт: <http://lado.kh.ua/>

Лак № 0816

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Жукової Людмили Володимирівни за темою: «Психологічні фактори
професійного благополуччя дефектологів»,
поданого на здобуття наукового ступеню доктора філософії
за спеціальністю 053-психологія**

Даною довідкою засвідчуються впровадження результатів дисертаційного дослідження Жукової Л.В. за темою «Психологічні фактори професійного благополуччя дефектологів» впродовж 2019-2021 рр. в навчально-освітньому та практичному напрямку діяльності Спеціалізованого центру для дітей з особливостями розвитку «Ладо» з метою психологічного супроводу працівників, збереження та підтримки психологічного благополуччя.

Впровадження розробленою Жуковою Л.В. програми психологічного супроводу сприяло розширенню та поглибленню знань корекційних педагогів та психологів Центру у сфері підтримки позитивного функціонування особистості, відновлення та поліпшення психоемоційного стану.

11.10.2021

Керівник центру «Ладо»

Стасевська С.В.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, 61057 Україна

Bursatski Uzviz, 4, Kharkiv, 61057, Ukraine

тел./факс (057) 731-51-05, 731-13-85

tel./fax (057) 731-51-05, 731-13-85

код ЄДРПОУ 30036001

code ЄДРПОУ 30036001

E-mail: rector@ic.ac.kharkov.ua

Web: <http://www.ic.ac.kharkov.ua>

№ 11/24 від 01.12.21

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
Жукової Людмили Володимирівни
«Психологічні фактори професійного благополуччя
дефектологів», поданого на здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 053 Психологія

Видана в тому, що результати дослідження Жукової Людмили Володимирівни на тему «Психологічні фактори професійного благополуччя дефектологів» впроваджені в освітньому процесі факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури упродовж 2019-2021 років. Теоретичні та практичні результати дисертації Жукової Л.В. використовувалися при підготовці та викладанні навчальних дисциплін «Психологія особистості», «Основи психологічної практики», «Психологія професійних деструкцій», «Основи психокорекції» та «Спеціальна психологія», що сприяє вдосконаленню професійного світогляду здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 053 Психологія.

Декан факультету соціальних
комунікацій і музейно-
туристичної діяльності,
доктор педагогічних наук, професор

Алла СОЛЯНИК

Завідувач кафедри психології
та педагогіки, доктор психологічних
наук, професор

Анастасія БОЛЬШАКОВА

